

๑๐๐ ปี ชาตกาล เจริญล้ำงา “บ่อดรุสียงบะ วรรณสิย”

วันจันทร์ที่ ๑๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๓
ณ ห้องประชุมเอื้องคำ ชั้น ๓
อาคารราชภัฏเฉลิมพระเกียรติ (อาคาร ๒๗)
มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่

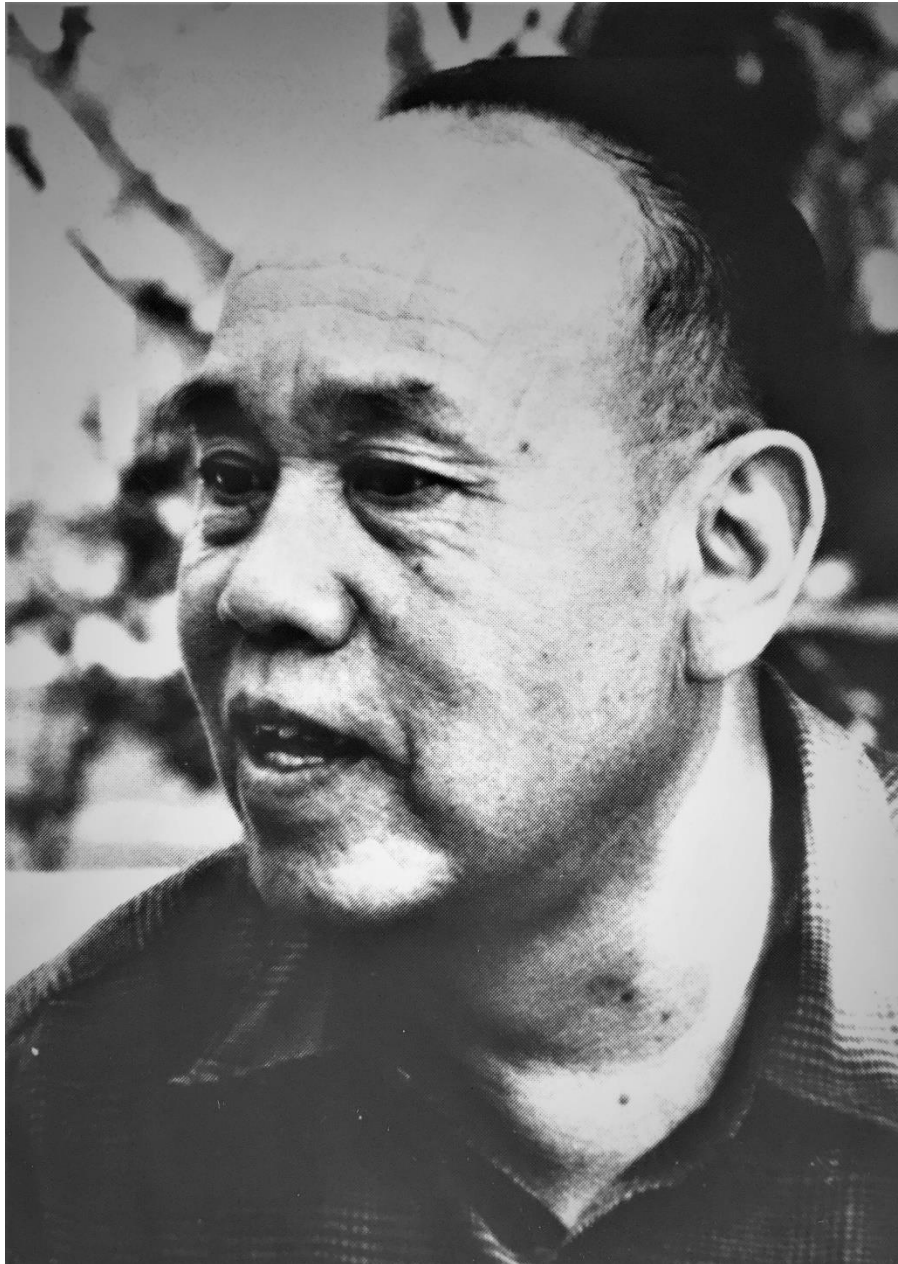
โครงการการอภิปรายเชิงวิชาการความรู้ด้านศิลปวัฒนธรรม

ประจำปีพุทธศักราช ๒๕๖๓

สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่

๑๐๐ ปี ชาตกาล เหมธีล้านนา

พ่อครูสิงหะ วรรณสัย

สารบัญ

โครงการอภิปรายเชิงวิชาการความรู้ด้านศิลปวัฒนธรรมล้านนา
เรื่อง ๑๐๐ ปี ชาตกาล เมธีล้านนา “พ่อครูสิงฆะ วรรณสัย”

กำหนดการ

พ่อครูสิงฆะ วรรณสัย

กระบวนการเรียนรู้ของพ่อครูสิงฆะ วรรณสัย (พ.ศ.๒๔๖๓ – ๒๕๒๓)

อาจารย์อุบลพรรณ วรรณสัย

คลังเอกสารตัวเขียน และงานกวีนิพนธ์ของอาจารย์สิงฆะ วรรณสัย

ดร.ดิเรก อินจันทร์

ฉันทลักษณ์คำว : ข้อสังเกตบางประการ

รศ.หทัยวรรณ ไชยะกุล

ข้อเสนอในการจัดแผนผังฉันทลักษณ์คร่าวขอ

ดร.ยุทธพร นาคสุข

โครงการ

โครงการอภิปรายเชิงวิชาการความรู้ด้านศิลปวัฒนธรรมล้านนา

เรื่อง ๑๐๐ ปี ชาตกาล เมธีล้านนา

“พ่อครูสิงขะ วรรณสัย”

ภารกิจด้านการเผยแพร่ ทำนุบำรุง อนุรักษ์ และสืบสานศิลปวัฒนธรรม ถือเป็นภารกิจหลักที่สำคัญประการหนึ่งของสำนักศิลปะและวัฒนธรรม อีกทั้งเป็นสำคัญส่วนหนึ่งของการพัฒนามหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่ เพื่อเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้แบบครบวงจร (One Stop Service) ด้านภาษา ศิลปวัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม ด้วยการใช้ทุนทางวัฒนธรรมที่บรรพชนได้สร้างสรรค์ สืบสาน และส่งต่อจากรุ่นสู่รุ่น ในการพัฒนาเพื่อนำมหาวิทยาลัยสู่การเป็น สถาบันการศึกษาเพื่อพัฒนาท้องถิ่น ด้วยการจัดการอภิปรายเชิงวิชาการความรู้ด้านศิลปวัฒนธรรมล้านนา เพื่อเผยแพร่องค์ความรู้ และสร้างความเข้าใจในความหลากหลายทางชาติพันธุ์ อันจะนำไปสู่การอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขท่ามกลางความแตกต่าง

วัตถุประสงค์

๑. เพื่อสร้างความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับความแตกต่างทางวัฒนธรรม
๒. เพื่อส่งเสริม สนับสนุนให้เยาวชนมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ สืบสาน และทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม
๓. เพื่อเผยแพร่ความรู้และแลกเปลี่ยนข้อมูลทางวิชาการด้านศิลปวัฒนธรรมล้านนา

เป้าหมาย

ผลผลิต

๑. สำนักศิลปะและวัฒนธรรม เป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ทางด้านศิลปวัฒนธรรมล้านนา
๒. เป็นการเผยแพร่องค์ความรู้เกี่ยวกับศิลปวัฒนธรรมล้านนา

ผลลัพธ์

๑. ผู้เข้าร่วมกิจกรรม ได้รับความรู้ อันจะนำไปสู่ความเข้าใจในการแตกต่างทางชาติพันธุ์
๒. ผู้เข้าร่วมกิจกรรม เกิดการแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ด้านศิลปวัฒนธรรมระหว่างกัน

เป้าหมาย

นักเรียน นักศึกษา นักวิชาการ และผู้สนใจ จำนวน ๑๐๐ คน

ระยะเวลาดำเนินการ

วันที่ ๑๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๓ ณ ห้องประชุมเอื้องคำ ชั้น ๓ อาคารราชภัฏเฉลิมพระเกียรติ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่

ผู้รับผิดชอบโครงการ

งานส่งเสริมและเผยแพร่ศิลปะและวัฒนธรรม สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่

ผลที่คาดว่าจะได้รับ

๑. ผู้เข้าร่วมกิจกรรมเห็นคุณค่าและเกิดความภาคภูมิใจในศิลปวัฒนธรรมล้านนา
๒. เกิดการสร้างเครือข่ายทางวิชาการด้านศิลปวัฒนธรรมล้านนา

วิธีการติดตามและประเมินผล

๑. รายงานผลการดำเนินโครงการ
๒. การประเมินความพึงพอใจของผู้เข้าร่วมกิจกรรม
๓. แบบทดสอบความรู้ (Pre – Post)

กำหนดการ

กำหนดการการอภิปรายเชิงวิชาการความรู้ด้านศิลปวัฒนธรรม ประจำปีพุทธศักราช ๒๕๖๓

๑๐๐ ปี ชาตกาล เมธีล้านนา “พ่อครูสิงฆะ วรรณสัย”

วันจันทร์ที่ ๑๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๓

ณ ห้องประชุมเอื้องคำ ชั้น ๓ อาคารราชภัฏเฉลิมพระเกียรติ (อาคาร ๒๗) มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่

เวลา	หัวข้อ	วิทยากร
๐๘.๓๐ – ๐๘.๔๐ น. ๐๘.๔๕ – ๐๙.๐๐ น.	ลงทะเบียน กล่าวเปิด กล่าวรายงาน	รองศาสตราจารย์ ดร.ประพันธ์ ธรรมไชย อธิการบดีมหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่ ผู้ช่วยศาสตราจารย์สุชานาฏ สิตานุรักษ์ ผู้อำนวยการสำนักศิลปะและวัฒนธรรม
๐๙.๐๐ – ๑๐.๐๐ น.	วรรณกรรมท้องถิ่นเพื่อการเรียนรู้	ศาสตราจารย์ ดร.ประคอง นิมมานเหมินท์ ราชบัณฑิตสำนักศิลปกรรม ประเพณีขาวรรณศิลป์ สาขาขาวรรณกรรมพื้นเมือง
๑๐.๐๐ – ๑๑.๐๐ น.	งานของมหาสิงฆะกับการนำมาพัฒนา ต่อยอดอย่างสร้างสรรค์ : การสร้างรายได้ต่อ ชาวลำพูน ในปัจจุบัน	อาจารย์บารเมศ วรรณสัย ทายาทพ่อครูสิงฆะ วรรณสัย
๑๑.๐๐ – ๑๒.๐๐ น.	มโหสถชาดก สำนวนล้านนา	ดร.อนันต์ เหล่าเลิศวรกุล ภาควิชาศึกษาศาสตร์ศิลปกรรม ราชบัณฑิตยสภา ประเพณีขาวรรณศิลป์ สาขาวิชาภาษาไทย
๑๒.๐๐ – ๑๓.๐๐ น.	รับประทานอาหารกลางวัน	ดำเนินรายการ โดย นายโสภณ พรหมจิตต์

เวลา	หัวข้อ	วิทยากร
๑๓.๐๐ – ๑๖.๓๐ น.	บอกกล่าวเล่าคำครู ผ่านการเรียนรู้ ผลงานพ่อครู “สิงฆะ วรรณสัย”	ด้านประวัติศาสตร์ โดย Prof. Dr. Volker Grabowsky ภาษาและวัฒนธรรมไทย (ไทยศึกษา) Universität Hamburg ด้านคำเวหนทาน โดย ดร.ดิเรก อินจันทร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่ ด้านฉันทลักษณ์คำว : ข้อสังเกตบางประการ โดย รองศาสตราจารย์หทัยวรรณ ไชยะกุล มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ด้านภาษาและวรรณกรรม โดย ดร.สุนทร คำยอด มหาวิทยาลัยแม่โจ้ ด้านข้อเสนอในการจัดแผนผังฉันทลักษณ์ คร่าวขอ โดย ดร.ยุทธพร นาคสุข มหาวิทยาลัยมหิดล ดำเนินรายการ โดย อาจารย์ ดร.ธรรศ ศรีรัตนบัลล์

**** อาหารว่างและเครื่องดื่ม บริการในห้องประชุม เวลา ๑๐.๐๐ น. และ ๑๔.๐๐ น.**

พ่อครูสิงฆะ วรรณสัย
กระบวนการเรียนรู้ของพ่อครูสิงฆะ วรรณสัย
(พ.ศ.๒๔๖๓ – ๒๕๒๓)

อาจารย์อุบลพรรณ วรรณสัย

พ่อครูสิงฆะ วรรณสัย เป็นชาวลำพูน เกิดวันที่ ๒๖ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๖๓ ณ บ้านสันมหาพน ตำบลในเวียง อำเภอเมืองลำพูน จังหวัดลำพูน บิดาชื่อ นายจันทร์ วรรณสัย มารดาชื่อ นางจันทร์ทิพย์ วรรณสัย สมรสกับนางสาวเรือนคำ (กองมณี) มีบุตร – ธิดา รวม ๗ คน

บุตร – ธิดา พ่อครูสิงฆะ – คุณแม่จันทร์ทิพย์ วรรณสัย

พ่อครูสิงฆะ วรรณสัย เป็นบุคลากรที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการศึกษาวรรณกรรมท้องถิ่น ดังจะเห็นได้จากการบอกกล่าวเล่าขาน “อาจารย์สิงฆะ วรรณสัย : คุณูปการต่อการศึกษาวรรณกรรมท้องถิ่น” โดยศาสตราจารย์พิเศษ ดร.ประคอง นิมมานเหมินท์ ราชบัณฑิตสำนักศิลปกรรม ประเภทวิชาวรรณศิลป์ สาขาวิชาวรรณกรรมพื้นเมือง (ไทยศึกษา, ๒๕๖๑ : ๑๑)

“อาจารย์สิงฆะ วรรณสัย เป็นบุคคลสำคัญคนหนึ่งของท่านนา ในฐานะผู้ที่ศึกษาและเผยแพร่ความรู้ด้านวรรณกรรมล้านนาในสมัยเริ่มมีความตื่นตัวในการศึกษาวัฒนธรรมท้องถิ่น ด้วยการเผยแพร่ความรู้ผ่านนักวิชาการที่ประสงค์จะศึกษาวิจัยเกี่ยวกับวรรณกรรมล้านนา รวมถึงการเป็นอาจารย์สอนวิชาอักษรธรรมล้านนา และวรรณกรรมล้านนาให้กับนักศึกษามหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ตลอดจนการเขียนบทความและตำราเกี่ยวกับพิธีกรรมตัวอักษร และวรรณกรรมล้านนา การแต่งบททำขวัญ บทเวทนาน คำรำ นิราศคำกลอน การปริวรรตถ่ายทอดจากอักษรธรรมล้านนาเป็นอักษรไทยไว้เป็นจำนวนมาก และร่วมมือกับอาจารย์ ดร.ฮารัลด์ ฮุนดีอุส ในการถ่ายสำเนาคัมภีร์ใบลานในวัดต่าง ๆ ในภาคเหนือ ด้วยไมโครฟิล์ม ซึ่งถือเป็นการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมด้วยเทคโนโลยีสมัยใหม่”

แนวคิดและวิธีคิดของพ่อครูสิงขะ วรรณสัย

จากการที่พ่อครูสิงขะ วรรณสัย ได้รับการขัดเกลาตนเองตามแบบคนล้านนาที่นับถือพุทธศาสนา จึงทำให้แนวคิดส่วนใหญ่ของพ่อครูเป็นแนวคิดทางพุทธศาสนาที่สอนไม่ให้เชื่ออย่างงมงาย ให้เป็นคนมีเหตุมีผล เข้าถึงความจริง คิดอย่างวิเคราะห์ จึงทำให้ พ่อครูสิงขะ เป็นคนที่มีความคิดริเริ่ม คิดที่จะทำสิ่งใหม่ที่สนับสนุน การเรียนการสอน เพื่อเผยแพร่องค์ความรู้ รวมถึงการเป็นผู้ที่มีความคิดที่กว้างไกล โดยมองว่า หากเราไม่สืบต่อ แล้ว ในอนาคตภาษาล้านนาจะหายไป ดังนั้น พ่อครูสิงขะ จึงได้พยายามศึกษาค้นคว้าหาความรู้เพิ่มเติม ตลอดเวลา ตลอดจนการใช้เทคโนโลยีในการสืบสานและสืบทอดองค์ความรู้ ดังจะเห็นได้จากการทำงานร่วมกับ ดร.ฮารัลด์ ฮุนดิอุส ซึ่งทำให้พ่อครูสิงขะ วรรณสัย ได้เรียนรู้วิธีการคิดอย่างเป็นระบบและความเป็นเหตุเป็นผล จึงทำให้พ่อครูสิงขะ มีวิธีการคิดแบบสากลแต่ยึดมั่นบนพื้นฐานของความเป็นล้านนา

กระบวนการเรียนรู้ของพ่อครูสิงฆะ วรรณสัย (พ.ศ.2463-2523)

การเรียนรู้ของคนล้านน่านับว่าเป็นการเรียนรู้ที่ทรงประสิทธิภาพมาก สามารถสร้างปราชญ์ล้านนาได้หลายท่าน เมื่อมาผนวกกับการศึกษาร่วมสมัยแล้วก็ยิ่งสร้างปราชญ์ได้โดดเด่นหลายท่าน ในที่นี้ได้ใช้นายสิงฆะ วรรณสัย เป็นกรณีศึกษา นายสิงฆะ วรรณสัย เป็นคนล้านนาที่ผ่านการเรียนรู้ตามแบบวิถีของล้านนาที่มีการเรียนรู้ในครอบครัว ในวัด ในสังคม มาตามลำดับ เมื่อถึงขั้นสูงสุดของการเรียนรู้ในท้องถิ่นแล้ว นายสิงฆะ วรรณสัย ก็ออกไปแสวงหาความรู้ต่างถิ่น เพื่อฝึกฝนให้เกิดความชำนาญ ซึ่งสามารถแบ่งได้ดังนี้

1. การเรียนรู้ในครอบครัว
2. การเรียนรู้ในโรงเรียน
3. การเรียนรู้ในวัด
4. การเรียนรู้ในสังคม
5. การเรียนรู้เฉพาะตน

1. การเรียนรู้ในครอบครัว

นายสิงฆะ วรรณสัย เป็นชาวลำพูน เกิดเมื่อวันที่ 26 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2463 เวลา 11.12 นาฬิกาที่บ้านสัมมาหาพน ตำบลโนเวียง อำเภอเมืองลำพูน จังหวัดลำพูน เป็นบุตรนายจันทร์ นางจันทร์ทิพย์ วรรณสัย ซึ่งมีอาชีพทำนา มีพี่น้อง 3 คน คือ

- 1.เด็กชายสิงโต วรรณสัย (ถึงแก่กรรมเมื่ออายุ 3 ขวบ)
- 2.นายสิงฆะ วรรณสัย (ถึงแก่กรรม)
- 3.นายสิงห์ชัย วรรณสัย (ถึงแก่กรรม)
- 4.นางสาวสิงห์แก้ว วรรณสัย (ถึงแก่กรรม)

เมื่อนายสิงฆะ วรรณสัย เกิดมาพี่ชายคนโตได้ถึงแก่กรรมไปแล้ว ตอนแรกเกิดมีชื่อว่าอินสม เกิดได้ไม่นานก็ไม่สบายมากถึงกับเป็นลมตาค้าง ผู้เฒ่าผู้แก่จึงได้ทำพิธี “ห้วงข้าวเอาขวัญ” ซึ่งเป็นพิธีของชาวเหนือ โดยเฉพาะ เพื่อถามว่าเด็กเกิดมานั้นเป็นผู้ใดมาเกิด

การประกอบพิธีห้วงข้าวเอาขวัญ ใช้ข้าวเหนียวปั้นเป็นก้อนพอดีคำ แล้วใช้เส้นด้ายผูกที่ก้อนข้าวเหนียวนั้น จับปลายด้ายอีกด้านหนึ่งชูขึ้นเพื่อให้ก้อนข้าวลอยอยู่เหนือตัวเด็ก พร้อมกับถามว่าเป็นผู้ใดมาเกิด โดยต้องออกชื่อผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว ประกอบด้วย เช่น เป็น (ออกชื่อ) มาเกิดใช่ไหม จนที่สุดถามว่า “เป็นพ่อหนานสี บ้านสันปายางหลวง มาเกิดใช่ไหม” ปรากฏว่าก้อนข้าวแกว่งไปมา จึงแน่ใจว่าเด็กชายอินสมเป็นพ่อหนานสีมาเกิด จึงได้เปลี่ยนชื่อใหม่เป็น สิงฆะ เพื่อให้คล้องกับชื่อพ่อหนานสี¹ อาการป่วยก็ทุเลาแล้วหายเป็นปกติ

¹ หนาน แปลว่า ทิด

คนล้านนามีความเชื่อเรื่องผีเป็นพื้นฐานดั้งเดิมของตนมาช้านานแล้วก่อนที่รับนับถือพุทธศาสนา ความเชื่อเรื่องผี และสิ่งเหนือธรรมชาติเหล่านี้พบว่ามีบันทึกไว้ในเอกสารตำนานต่าง ๆ และยังถือปฏิบัติสืบมาจนถึงปัจจุบัน เช่น การเลี้ยงผีปู่ย่า ผีเสือบ้าน ผีเสื่อวัด ผีเหมืองผีฝาย ผีขุนน้ำ ผีป่าผีดง และผีเมือง เป็นต้น คนล้านนาใช้ความเชื่อเรื่องผีเป็นบรรทัดฐาน ในสังคมจึงใช้ผีควบคุมพฤติกรรมของสมาชิกในสังคมทุกระดับตั้งแต่ครอบครัวไปจนถึงในสังคม ผีในล้านนาอาจจะจัดแบ่งเป็น 2 ประเภท ได้แก่ “ผีดี” กับ “ผีร้าย”

ผีดีจะทำหน้าที่คล้ายเป็นผู้ปกป้องรักษาคุ้มครองสมาชิกให้อยู่เย็นเป็นสุขเป็นปกติ เช่น ผีปู่ย่า ผีบ้าน ผีเมือง ฯลฯ ถ้าเกิดเหตุการณ์ผิดปกติในครอบครัว หมู่บ้าน และเมือง เช่น มีคนเจ็บไข้ เชื่อว่า ผู้นั้นอาจจะถูกผีสิงโทษเพราะทำผิดจารีตประเพณี ซึ่งจะทราบว่าคุณผีสิงโทษ หรือทำร้าย หรือไม่ โดยการไปดูหมอดู หรือการทรงเจ้า ถ้าทำผิดจริงจะต้องเซ่นไหว้ หรือขอขมา

ส่วนผีร้ายเป็นผีประเภทที่ทำร้าย หรือรังควานให้ความทุกข์เดือนร้อนต่าง ๆ นานา เช่น ผีตายโหง ผีกะ ฯลฯ ผีไม่ดีอาจจะทำให้คนเราเจ็บป่วยได้

ผู้ใหญ่ในครอบครัวต่างมีความหวังให้ลูกได้เจริญเติบโตเป็นเด็กที่มีความสมบูรณ์แข็งแรง และเป็นเด็กดี เน้นที่จะอบรมสั่งสอนลูกให้เป็นคนมีสัมมาคารวะ อ่อนน้อม เคารพเชื่อฟังผู้ใหญ่ และเป็นผู้มีคุณธรรม นายสิงฆะ วรรณสัย เองก็ผ่านการศึกษาอบรมในครอบครัวแบบล้านนามาเช่นกัน จากการบอกเล่าของนายสิงฆะ วรรณสัย ที่ได้เล่าให้กับบุคคลในครอบครัว และในช่วงเวลาประมาณ 18 ปีที่ผู้เขียนได้สัมภาษณ์ และจากคำบอกเล่าของภรรยา และบุตรธิดาของนายสิงฆะ วรรณสัย เวลาที่เล่าเรื่องราวของตัวเองตอนเป็นเด็กนั้นจะเป็นช่วงเวลารับประทานอาหารเย็นด้วยกัน เพราะครอบครัว “วรรณสัย” ทุกคนต้องกลับมารับประทานอาหารเย็นพร้อมกันทุกคน ในช่วงเวลารับประทานอาหารนั้น เป็นเวลาที่ทุกคนถ้าไปพบเจอกับเหตุการณ์ต่าง ๆ บุคคลต่าง ๆ ก็จะเล่าสู่กันฟัง ผู้เขียนยังจำได้ว่า ในชั้นโตกไม้สักขนาดใหญ่ที่ผู้คนเข้าล้อมวงได้ประมาณ 9 - 10 คน ในชั้นโตกนั้นจะมีอาหารพื้นเมืองเป็นส่วนใหญ่ บางวันอาหารในชั้นโตกที่ผู้เขียนขณะนั้นยังเล็กอยู่ไม่รู้จัก ก็มักจะถามว่านี่เป็นอะไร ท่านก็จะตอบให้ฟังพร้อมทั้งเล่าว่าตอนเป็นเด็กท่านชอบไปช่วยมารดาเก็บมาทำอาหารรับประทาน เป็นต้น เช่น วันหนึ่งในชั้นโตกผู้เขียนยังเป็นเด็กอยู่ประมาณ 7 ขวบ ซึ่งเป็นช่วงที่เริ่มรับประทานอาหารเผ็ดได้บ้างแล้ว ผู้เขียนเห็นแกงเมืองชนิดหนึ่งมีส่วนประกอบเป็นผักหลาย ๆ อย่าง เช่น ผักเสี้ยว ผักหละ(ชะอม) และมีดอกไม้ชนิดหนึ่งที่มีดอกตูมสีชมพูอ่อน ผู้เขียนในขณะเป็นเด็กอยู่ชอบสีชมพูมาก และไม่เคยเห็น ก็ถามพ่อว่า “...พ่อเจ้า หนึ่เป็นดอกอะหยังเจ้า...” พ่อตอบว่า “...มัน เปนดอกจิกุก¹นาลูก...” ผู้เขียนรู้สึกทึ่งในชื่อของดอกนี้ก่อน เพราะไม่เคยได้ยินเลย แล้วท่านก็บอกให้ชิมดอกจิกุกดูว่าจะอร่อยหรือไม่ พร้อมกับเล่าให้ลูก ๆ ฟังว่า

¹ จิกุก อ่าน จี้กุก เป็นพืชในวงศ์เดียวกับ ขิง ข่าใช้ดอกตูมมาทำอาหาร

“...ดอกจิกุเปนดอกของต้นชำแดง คนสมัยตะกอนเพิ่นร้องว่าชะนี้ ตอนพ่อหน้อย ๆ ที่หลังบ้านแม่ฮ้อย คิมี่เค้าหลังบ้าน เวลามันออกดอก พ่อคี่จะไฟแยงผ่อว่ามันพอกินแล้วยัง เพราะเราจะกินค่าดอกอ่อนเท่าอัน ที่บ้านแม่ฮ้อยเพิ่นปลูกผักไว้นัก เพราะเพิ่นเพิ่นบ้านสวนมีหลังบ้านกว้าง จะปลูกผักหลายอย่าง บางเทื่อคี่ไฟท่งไพนาลวดเก็บผักเหี้ยที่กลางท่งนั้น คิมี่ผักแว่นพร่อง ผักอะหยังพร่อง มาเยี่ยะกินกัน ดอกจิกุหนี่นา เพิ่นเอาแกงใส่ปลาแห้ง ใส่พริกหนุ่ม ใส่(ปลา)รำน้อย เอาผักอย่างอื่นใส่เข้าไฟ แกงขึ้นต้องใส่น้ำนั้กแกงผักต้องใส่น้ำหน้อย...”

สิ่งที่ท่านเล่ามานั้น ผู้เขียนถึงแม้เป็นเด็กที่ไม่สามารถทำอาหารกินเอง แต่ท่านจะบอกวิธีเก็บว่าต้องเลือกดอกอ่อน บอกวิธีปรุงว่าต้องใส่อะไรบ้าง และทำอย่างไรนั้นผู้เขียนสนใจฟัง และจำแต่พี่ ๆ ของผู้เขียนที่โตแล้ว สามารถรับรู้แล้วเอาไปช่วยแม่ทำอาหารได้ คือ ท่านจะสอนทุกคนโดยใช้วิธีบอกเล่าไม่ได้บังคับให้ต้องฟัง สาเหตุที่ผู้เขียนไม่รู้จักผักต่าง ๆ นั้น เพราะบ้านเราอยู่ในเมือง และบริเวณบ้านแคบมากไม่สามารถปลูกผักได้

จากความทรงจำ และจากคำบอกเล่าของคนในครอบครัวของนายสิงฆะ วรรณสัย เล่าว่า ท่านเป็นบุตรของครอบครัวชาวนาในจังหวัดลำพูน ได้ผ่านการอบรมแบบท่องถิ่นล้านนาในลักษณะเช่นเดียวกันเมื่อประมาณ 80 กว่าปีมาแล้ว และยังคงเลี้ยงน้องอีก 2 คน ท่านเป็นพี่ชายคนโตมักจะไปทำนากับพ่อในทุ่งนานั้น พ่อแม่ท่านจะสอนให้จับปลา เก็บผัก หาอาหารอย่างอื่น และช่วยไถนกลไ่หนูในทุ่งนา ในวันพระก็จะไปวัดกับแม่ เนื่องจากบ้านอยู่ไม่ห่างจากวัดจามเทวีมากนัก ครอบครัวท่านจึงเป็นศรัทธา¹วัดนี้ อีกทั้งท่านจะต้องเดินผ่านวัดจามเทวี ดังนั้นความผูกพันของท่านกับวัดจึงมีค่อนข้างมากในวัยเด็ก

นอกจากนี้การเล่นต่าง ๆ ที่นายสิงฆะ วรรณสัย มีประสบการณ์นั้นก็ไม่ได้ต่างจากเด็กชายชาวล้านนาทั่วไป เช่น การเล่นไล่จับ เล่นซ่อนหา เล่นกง² แต่เนื่องจากท่านเป็นลูกชาวนา และเป็นลูกคนโต ทำให้ท่านต้องมีความรับผิดชอบในการดูแลน้อง ๆ ด้วยจากการที่ผู้เขียนได้สัมผัสโดยตรงจากอบรมสั่งสอนของท่านในครอบครัว ท่านจะสอนให้ลูกทุกคนเป็นคนรู้จักรับผิดชอบในหน้าที่ลูก ๆ ทุกคนจะมีหน้าที่รับผิดชอบแต่ละอย่างตามความเหมาะสม เช่น ลูกคนที่ 1 ตื่นเช้าต้องไปจ่ายตลาด และกลับมาช่วยแม่ทำอาหาร ลูกคนที่ 2 ซักผ้าท่อนบนของคนทั้งบ้าน ลูกคนที่ 3 ซักผ้าท่อนล่างของคนทั้งบ้าน ลูกคนที่ 4 เป็นผู้ขายกวาดลานหน้าบ้าน ลูกคนที่ 5 ภูบ้าน ลูกคนที่ 6 กรอกน้ำใส่ขวด ลูกคนที่ 7 เอาขยะในกระโถนไปทิ้ง หน้าที่นี้ท่านจะกำหนดให้ทุกคนทำในตอนเช้าก่อนจะไปโรงเรียน ในตอนเย็นก็จะมาพบกัน และรับประทานอาหารร่วมกัน ในช่วงนี้ถือเป็นเวลาที่สำคัญของครอบครัว จะมีการเล่าเรื่องราวที่ทุกคนพบเจอมาส่วนมากท่านจะเป็นผู้เริ่มก่อน และเรื่องที่พบมักจะเป็นเรื่องตลกเป็นส่วนใหญ่ ท่านเป็นคนที่มีอารมณ์ขัน

¹ คำว่า “ศรัทธา” ในภาษาไทยเหนือมีความหมายกว้างกว่าภาษาไทยกลาง เพราะหมายถึงชาวบ้านผู้มีความเลื่อมใสศรัทธาที่จะไปทำบุญฟังธรรมและอุปถัมภ์ทุนบำรุงวัดใดหนึ่งเป็นประจำ จะเรียกผู้นั้นว่าเป็นศรัทธาวัดนั้น และใช้คำว่า ศรัทธานำหน้าชื่อผู้นั้นก็ได้

² กง อ่านว่า ก่ง หมายถึง ค้อนกระสุนที่ใช้ดินเหนียวปั้นเป็นกลมตากแห้ง

มองอะไรก็จะมองในแง่ดีก่อน เพราะท่านเชื่อว่าคนเรานั้น ถ้าเราดีกับเขาก่อนเขาก็มักจะดีตอบ จากนั้นลูก ๆ ก็จะเล่าบ้าง ถ้าเป็นเรื่องเกี่ยวกับปัญหาในโรงเรียนท่านก็จะพยายามแก้ไขให้ในทันทีโดยจะแนะนำแนวทางให้หรือไม่ก็ให้ลูก ๆ ทุกคนเสนอความคิดเห็น¹ แม้กระทั่งผู้เขียนที่มีอายุน้อยที่สุดก็ร่วมแสดงความคิดเห็นด้วย เมื่อลงมติแล้วก็ให้ลองไปแก้ปัญหาเอง ถ้าไม่สำเร็จท่านก็จะไปที่โรงเรียนของลูกพบปะกับคุณครู เพื่อช่วยกันแก้ไขปัญหานายสิงหะ วรรณสัย จะเป็นผู้ที่มีวิญญูณครูอยู่เสมอ การสอนลูก ๆ ท่านมักจะเล่าเป็นนิทานที่มีคติสอนใจ มีทั้งตัวอย่างที่ดีและไม่ดี จะสอนให้มีเหตุผลอยู่เสมอ ให้อิสระในการคิด รู้จักคิดเอง ท่านเพียงแต่ช่วยเสนอแนะ แต่จะไม่ติดสินใจแทน²

ในเวลาที่ทุกคนในบ้าน รวมทั้งแขก หรือเพื่อน ๆ ของลูกที่มาเยี่ยมจะมารวมตัวกันอีกครั้งหนึ่ง คือเวลา 20.00 นาฬิกา เพื่อทุกคนจะต้องสวดมนต์ไหว้พระ เมื่อทุกคนพร้อมก็จะเริ่มจุดธูปเทียนบูชา และพ่อจะเป็นผู้นำสวดมนต์หลังจากสวดมนต์เสร็จแล้วใครทำอะไรค้างไว้ก็ไปทำต่อได้ วิธีการสอนให้ลูก ๆ จำบทสวดมนต์ของนายสิงหะ วรรณสัย นั้น คือ การเขียนบทสวดมนต์ไว้บนกระดานที่ติดอยู่ฝาบ้านเมื่อลูกท่องบทสวดมนต์ได้แล้ว ท่านจะลบแล้วเขียนบทสวดมนต์บทใหม่แทนที่ให้ลูกใช้สวดมนต์ทุกวัน

นอกจากนี้ท่านมักจะอบรมสั่งสอนลูกให้อยู่ในศีลธรรม ให้มีความเชื่อในเรื่องบาปบุญโดยวันพระถ้าท่านว่างมักจะไปวัดแล้วจะชวนลูก ๆ ไปด้วย แต่ช่วงหลัง ๆ ท่านไม่ค่อยจะว่าง ท่านจะบอกว่า ขอให้ลูกไปแทนพ่อได้ไหม นี่เป็นการฝึกให้ลูกค่อย ๆ ไปรับ ไปซึมซับเอาคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า

การฝึกลูก ๆ ให้มีความสังเกต ท่านเป็นคนชอบอ่านหนังสือมาก เวลาท่านอ่านหนังสืออยู่นั้นมีแสงของพระอาทิตย์ส่องเข้ามาทางหน้าต่าง ท่านต้องการให้ลูกมาปิดหน้าต่างให้ ท่านจะเรียกลูกมา แล้วจะไม่พูดบอกอะไรเลย ท่านแต่ชี้ไปที่หน้าต่างเท่านั้น ลูกต้องดู และคิดเองว่ามีอะไรเกิดขึ้น และควรทำอะไร ความทรงจำในตอนเด็ก ๆ ผู้เขียนจะเห็นพ่ออ่านหนังสือ เขียนหนังสือเป็นส่วนมาก เวลานอกจากนั้นท่านก็จะทำอาหารบ้าง มีแขกมาหาที่บ้านบ้าง และเวลาที่ชอบที่สุด คือเวลาหลังจากสวดมนต์ไหว้พระเสร็จแล้วในวันศุกร์ วันเสาร์ พ่อมักจะเล่าเรื่องสมัยที่ท่านยังหนุ่ม ๆ ให้ฟัง ท่านเคยเล่าเรื่องผีให้ฟัง พวกเรารู้สึกกลัวกันมาก ท่านก็บอกว่า ที่บ้านเราไม่ต้องกลัว เพราะเราสวดมนต์ไหว้พระทุกวัน เราไม่เคยทำชั่ว เราช่วยแต่ผู้อื่น ผีก็จะไม่กล้าเข้ามาบ้านเรา คำพูดของท่านทำให้พวกเราตั้งใจไหว้พระทำความดี ช่วยเหลือผู้อื่นเพื่อที่ผีจะไม่มาหาเรา การที่ได้ปฏิบัติมาตั้งแต่เด็กทำให้พวกลูก ๆ ทุกคนปฏิบัติมาจนถึงปัจจุบัน ถึงแม้ว่าพวกเราจะไม่พอที่จะรู้จักเหตุผลต่าง ๆ แล้ว เราก็จะปฏิบัติจนเกิดความเคยชิน

¹ สัมภาษณ์ นางพรสิริ ตัณฑเจริญกิจ 108 เจริญราษฎร์ ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน 15 กันยายน 2543.

² สัมภาษณ์ นางกนิษฐา เพชรเจริญ 64 เจริญราษฎร์ ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน 24 กันยายน 2543.

ข้อมูลดังกล่าวสามารถสะท้อนได้ว่านายสิงฆะ วรรณสัย เติบโตขึ้นมาจากการใช้ชีวิตในระบบครอบครัว ได้รับการอบรมฝึกฝนตามแบบของล้านนาโดยสมบูรณ์ที่สุดทั้ง วิธีการคิด การปฏิบัติ ความเชื่อ และวิสัยทัศน์ของคนล้านนา โดยนายสิงฆะ วรรณสัย ได้ผ่านกระบวนการเรียนรู้ในครอบครัว คือ ในช่วงเด็กได้รับการอบรมให้คุ้นเคยกับระบบวิถีชีวิตล้านนา

2. การเรียนรู้ในโรงเรียน

หลังจากที่ล้านนาได้รวมเข้ากับส่วนกลางแล้ว ในสมัยรัชกาลที่ 5 ได้ขยายการศึกษาไปตามหัวเมืองต่าง ๆ ในช่วงปี พ.ศ.2472 นายสิงฆะ วรรณสัย ได้เข้าเรียนโรงเรียนตามแผนการศึกษาภาคบังคับตามโครงการศึกษา พ.ศ.2464

นายสิงฆะ วรรณสัย ได้ผ่านการศึกษาในโรงเรียนโดยเข้าเรียนที่โรงเรียนประตูลี้ ตำบลในเมืองอำเภอเมือง จังหวัดลำพูน ซึ่งเป็นโรงเรียนประชาบาล เมื่อ พ.ศ.2472 อายุได้ 9 ขวบการศึกษาเล่าเรียนก็เรียนตามหลักสูตรแผนการศึกษาชาติในขณะนั้น เรียนจบชั้นประถม 3 อันเป็นระดับสูงสุดของแผนการศึกษาในขณะนั้น เรียนจบชั้นประถม 3 ในปี พ.ศ.2475 ระยะเวลา 3 ปีที่นายสิงฆะ วรรณสัย เรียนในโรงเรียนนั้น นับว่าน้อยมาก เพราะมาใช้ชีวิตในการเป็นสามเณร และพระสงฆ์มากกว่า ดังนั้นจึงสามารถซึมซับวิถีชีวิต ความคิด วัฒนธรรมแบบล้านนาได้อย่างสมบูรณ์โดยไม่มีแนวคิดของภาคกลางเข้ามาเจือปนถึงแม้ช่วงระยะเวลา 3 ปี เป็นช่วงที่รู้จักวัฒนธรรมไทย รู้จักตัวหนังสือ ความคิดแบบไทย แต่ก็ไม่สามารถมีบทบาทเข้ามาแทรกแซงในชีวิตมากนัก อีกประการหนึ่งเมื่อเทียบกับหลักสูตรของภาคกลางแล้ว เป็นเพียงการเตรียมพร้อมเท่านั้น ความรู้ความคิดในแบบของภาคกลางแทบจะไม่มีอิทธิพลต่อนายสิงฆะ วรรณสัย ฉะนั้นอาจจะกล่าวได้อย่างชัดเจนว่านายสิงฆะ วรรณสัย ได้สร้างพื้นฐานการศึกษามาจากฐานของล้านนาอย่างสมบูรณ์

อายุ 8 9 10	11 12 13	14 15 16	17 18		
	มัธยมศึกษา	มัธยมศึกษา	มัธยมศึกษา		
			ตอนปลาย		
			7 8	มหาวิทยาลัย	
		4 5 6	ชาย-หญิง	ชั้นประกาศนียบัตร	ชั้นปริญญา
	ตอนต้น		ชั้นสูง		
1 2 3	1 2 3	ชาย หญิง			
	ชั้นต่ำ	ชั้นกลาง			
	ชาย				
ประถม	4 – 5 ชั้นต่ำ				
	ประถมวิสามัญ				
	มัธยมศึกษา				

แผนภูมิที่ 5.1 แผนภูมิโครงการศึกษา พ.ศ.2464

ที่มา : กรมวิชาการ 2504 : 75

3. การเรียนรู้ในวัด

การเรียนรู้ในโรงเรียนนั้นเป็นการเรียนรู้ภาคบังคับที่ทุกคนต้องเรียน เมื่อจบแล้วใครไม่อยากจะเรียนต่อก็ออกไปทำอะไรทำนาได้ แต่ถ้าใครอยากจะเรียนต่อในระดับสูงกว่านั้นต้องเป็นคนที่มีฐานะ เพราะการเรียนรู้ในชั้นสูงต้องใช้เงินมาก หรืออีกวิธีหนึ่งคือ การบวชเรียน เป็นการเรียนรู้ในวัดโดยอาศัยการบวชเป็นภิกษุ สามเณรแล้วสามารถเรียนไปในระดับสูงขึ้น การเรียนในวัดนั้นจะเรียนทั้งทางโลก และทางธรรมแต่การเรียนจะเน้นหนักไปทางพระธรรมวินัย ในกรณีของนายสิงฆะ วรรณสัย เรียนจบชั้นประถม และมีอายุ 12 ขวบ ซึ่งเป็นอายุพอเหมาะที่จะบวช “ลูกแก้ว”¹ บิดามารดาจึงได้ประกอบพิธีบรรพชาเด็กชายสิงฆะ วรรณสัย

¹ คำว่า “ลูกแก้ว” หมายถึงเด็กที่จะบรรพชาเป็นสามเณร ตามคตินิยมของชาวเหนือถือว่าการบรรพชาเป็นสามเณรเป็นการได้กุศลมาก เพราะผู้ที่บรรพชายังไม่รู้จักกาม และเรียกผู้ที่บรรพชาเป็นสามเณรแล้วสึกออกมาเป็นฆราวาสว่า “น้อย” นำหน้าชื่อ

เป็นสามเณรที่วัดมหาวัน ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน¹ ซึ่งเป็นวัดที่อยู่ในละแวกบ้าน และวัดมหาวันตั้งอยู่ใกล้วัดพระธาตุหริภุญชัย ซึ่งสะดวกในการเดินทางไปศึกษาเล่าเรียน

นายสิงฆะ วรรณสัย ได้ผ่านการศึกษาในวัดมาตั้งแต่เด็ก โดยเริ่มเรียนในแบบการเรียนของพระสงฆ์ ล้วนมาทั่วไป คือ เรียนอักขระล้านนา เมื่อเริ่มอ่านออกเขียนได้แล้วจะมีการท่องสวดคัมภีร์ต่าง ๆ เช่น สวดมนต์ 7 ตำนาน สวดมนต์ 12 ตำนาน สวดมนต์ 15 วาร การท่องศีลของสามเณร² การสวดมนต์ส่วนใหญ่ มักจะทำทุกเช้า จากการสัมภาษณ์นายบารเมศ วรรณสัย ที่เล่าถึงประสบการณ์ที่นายสิงฆะ วรรณสัย ผู้ที่เป็นพ่อเล่าให้ฟังในตอนเป็นเด็กก่อนที่ตัวเองจะบวชลูกแก้วเป็นสามเณรว่า ในขณะที่ท่านเป็นสามเณร ท่านฝึกท่องสวดมนต์ต่าง ๆ และฝึกจารใบลานแล้วนอกจากนั้นมีการฝึกเทศน์ทำนองพื้นเมืองด้วย³ เมื่อขณะเป็นสามเณรนั้น สามเณรสิงฆะ วรรณสัย ได้เรียนหนังสือที่โรงเรียนพระปริยัติธรรมหริภุญชัยพุทธวิทยาทาน (โรงเรียนวัดพระธาตุหริภุญชัย) อำเภอเมือง จังหวัดลำพูนได้เรียนทั้งวิชาสามัญ และพระปริยัติธรรมควบคู่กันไป วิชาสามัญที่สอบได้ คือ ชั้นมัธยมปีที่ 1 ส่วนทางด้านพระปริยัติธรรมสอบได้นักธรรม ตริ โท เอก แล้วเรียนบาลีไวยากรณ์จนสอบได้เปรียญธรรม 3 ประโยค เมื่อพ.ศ.2481⁴ นอกจากการศึกษาทางวิชาสามัญ และพระปริยัติธรรมแล้วท่านก็ศึกษาเพิ่มเติมทางการสวด การเทศน์ จนมีความชำนาญ

นายสิงฆะ บรรพชาเป็นสามเณรจนอายุ 20 ปี ในวันที่ 10 มีนาคม พ.ศ.2484 ได้อุปสมบทเป็นพระภิกษุ ณ พัทธสีมาวัดมหาวัน ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน มีครูบาจัน วัดสะดือเมือง ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน เป็นอุปัชฌาย์ได้รับฉายาว่า “ทีปังกโร” มีเจ้าแซกแก้วมาเรื่อน ชายา พลตรีเจ้าจักรคำขจรศักดิ์ เจ้าผู้ครองนครลำพูนองค์สุดท้าย รับเป็นโยมอุปัฏฐาก อุปสมบทเป็นพระภิกษุแล้วในวันที่ 1 กรกฎาคม พ.ศ.2484 ได้เดินทางไปกรุงเทพฯ เพื่อไปศึกษาต่อ จากบันทึกประจำวันของท่านได้เขียนไว้ว่า

3/7/84

.....วันที่ 1 เป็นวันเริ่มต้นออกเดินทาง รู้สึกวิบวักโศกเศร้าเหลือประมาณ เออ! วันนี้แหละ เป็นวันที่เราเริ่มต้นออกจากลำพูน เหลียวดูลำพูนรู้สึกเป็นห่วง พยายามอดกลั้น ความนึกคิดไว้ เพื่อไม่ให้มันรุนแรงเกินไป แต่เสียกระนั้นก็เป็นการสุดฝืนเสียเหลือทน 8 เดือนเท่านั้น ลำพูนเอยที่เราจะกลับมาเยี่ยมเจ้าอีก ขอให้ทุกคนที่มาส่ง และญาติพี่น้อง ชาวลำพูน จงอยู่ด้วยความสวัสดิ์ สิงฆะ ขอลาไปเรียนเพิ่มอีกนิดก่อน แล้วจะกลับมาใหม่...

¹ วัดมหาวัน เป็นวัดที่มีชื่อเสียงในเรื่องพระเครื่องที่สำคัญ คือ พระรอดลำพูน

² สัมภาษณ์ นายบุญญ โปธิ์โง้งค์.

³ สัมภาษณ์ นายบารเมศ วรรณสัย 25 บ้านกู่ขาว ตำบลริมปิง อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน 20 กันยายน 2543.

⁴ สดุดณ จังกาจิตต์ เรียบเรียง, “นายสิงฆะ วรรณสัย”, ประวัติครู, 16 มกราคม 2536 (หน้า 99-111) (กรุงเทพฯ โรงพิมพ์คุรุสภา 2535)

การที่พระมหาสิงขะ วรรณสัย เดินทางไปเรียนเปรียญธรรม 4 ประโยค ที่สำนักเรียนวัดมหาธาตุ-ยุวรัทศภรณ์¹ เป็นลูกศิษย์เรียนบาลีกับสมเด็จพระวันรัต (เฮง เขมจารี ปธ.9) และพระศรีสมโพธิ (เกษม บุญศรี ปธ.7) พระมหาสิงขะ วรรณสัย เป็นผู้มีความรู้หลักแหลม และเฉลียวฉลาด สามารถสอบเปรียญธรรม 4 ประโยคได้ในปีนั้น และสอบได้เป็นที่ 3 ของผู้เข้าสอบทั้งประเทศ สมเด็จพระวันรัตผู้เป็นอาจารย์ มีความชื่นชมยินดีมาก จึงได้มอบภาพถ่ายพร้อมลายเซ็นให้เป็นรางวัลที่ระลึก ซึ่งภาพนี้นายสิงขะ วรรณสัย ได้บูชาไว้ที่หิ้งพระตลอดชีวิต

ในขณะที่ศึกษาในกรุงเทพฯ ครั้งแรกท่านมาพักที่วัดมหาธาตุ เป็นการมาด้วยทุนส่วนตัว ท่านอยู่ได้ไม่นานก็กลับไปลำพูนเพื่อสอบชิงทุนมาเรียน² เมื่อสอบได้แล้วก็มาพำนักอยู่ที่วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม กรุงเทพฯ จากการสัมภาษณ์พระธรรมวิมลโมลีท่านเล่าว่า “...อยู่วัดเบญจฯ เหมือนกัน แต่อยู่คนละกุฏิ ไผมาหาสู่กันเพราะเป็นคนเมืองเหมือนกัน ปะกันเกือบทั้งวัน เวลามีปัญหาอะยังค์มาปรึกษากัน...”³ และได้เรียนประโยค 5 ด้วยตนเอง โดยคิดวิธีแต่งภาษาไทยให้เป็นภาษามครให้ง่ายขึ้นแต่ยังคงรูปศัพท์ และแบบแผนเดิมไว้ทุกประการ ท่านเข้าสอบประโยค 5 ในนามของจังหวัดลำพูน โรงเรียนพระปริยัติธรรม-หริภุญชัยพุทธวิทยาทาน (โรงเรียนวัดพระธาตุหริภุญชัย) สอบเปรียญธรรม 5 ประโยคได้ใน พ.ศ.2485 ขณะที่มาจำพรรษาอยู่ที่วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม อันเป็นที่พักพิงของพระภิกษุสามเณรชาวเหนือเป็นส่วนใหญ่ และที่วัดนี้เองพระมหาสิงขะ วรรณสัย ได้รู้จักสนิทสนมกับพระมหาชาวเหนือรูปหนึ่ง ทั้งยังเป็น “เสี่ยว”⁴กันด้วย พระมหาชาวเหนือรูปนั้นคือ สมเด็จพระพุทธชินวงศ์ (สุวรรณ สุวณฺโณ ปธ.7)

เมื่อพระมหาสิงขะ วรรณสัย สอบเปรียญธรรมประโยค 5 ได้แล้วไม่นานก็เกิดเป็นแผลขึ้นที่หน้าแข้ง รักษาอย่างไรก็ไม่หาย อาจเป็นเพราะระยะนั้นเป็นระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2 มีความอดัดในเรื่องสาธารณูปโภคนานาประการ พระมหาสิงขะ วรรณสัยต้องใช้น้ำในสระน้ำของวัดมาสระ น้ำในสระอาจไม่สะอาดพอ จึงทำให้เป็นแผลเรื้อรังรักษาไม่หาย พระมหาสิงขะ วรรณสัยจึงเดินทางกลับบ้านที่จังหวัดลำพูน เพื่อรักษาตัวโดยจำพรรษาอยู่ ณ วัดมหาวัน ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน ตามเดิม การเรียนบาลีไวยากรณ์ของพระมหาสิงขะ วรรณสัยจึงได้สิ้นสุดเพียงนั้น

นายสิงขะ วรรณสัย เป็นผู้ที่ไม่หาสรรพวิชาความรู้เกือบทุกแขนง ที่เป็นเรื่องของทางล้านนา การที่ได้บรรพชาตั้งแต่อายุ 12 ขวบ และอยู่ในสมณเพศเป็นเวลาร่วม 14 ปี จึงเป็นโอกาสอันดีที่ นายสิงขะ วรรณสัย จะได้แสวงหาความรู้ต่าง ๆ ดังใจปรารถนา วิธีเรียนของนายสิงขะ วรรณสัย คือ เมื่อทราบว่าท่านผู้ใดมีความรู้ในเรื่องอะไร ไม่ว่าท่านผู้นั้นจะเป็นพระ หรือฆราวาส จะเป็นชาวไทย ชาวไทยใหญ่ ชาวพม่า ชาวอินเดีย ฯลฯ นายสิงขะ วรรณสัย ก็จะไปขอฝากตัวเป็นลูกศิษย์เรียนวิชานั้น ๆ และเรียนอย่าง

¹ สัมภาษณ์นายบุญ โปธิอุโมงค์.

² สิงขะ วรรณสัย, บันทึกประจำวันช่วงระหว่าง 20 มิถุนายน 2484-3 พฤศจิกายน 2484.

³ สัมภาษณ์พระธรรมวิมลโมลี ที่ปรึกษาเจ้าคณะภาค 6 เจ้าอาวาสวัดศรีโคมคำอำเภอเมือง จังหวัดพะเยา 3 กรกฎาคม พ.ศ.2543

⁴ คำว่า “เสี่ยว” ในภาษาไทยเหนือมีความหมายว่า ผู้เกิดปีเดียวกัน หรือ ผู้ที่เป็นสหชาติกันเท่านั้น ไม่จำเป็นต้องเกิดวันเดียว เดือนเดียวกันก็ได้

จริงจัง ประกอบกับนายสิงฆะ วรรณสัย เป็นผู้มีความฉลาดหลักแหลม และไหวพริบเป็นเลิศ จึงทำให้ท่านซึ่งเป็นผู้รู้ในวิชานั้น ๆ เต็มใจสอน และถ่ายทอดวิชาให้อย่างไม่หวงวิชา

จากการที่นายสิงฆะ วรรณสัย ได้สนใจใฝ่หาความรู้เกือบทุกแขนงที่เป็นเรื่องท้องถิ่นของล้านนาได้ฝึก เช่น การสวด การเทศน์ การศึกษาภาษาล้านนารวมทั้งวรรณกรรมต่าง ๆ ดังใจปรารถนาโดยตรง วิธีการเรียนของท่านนั้น เนื่องจากท่านเป็นคนที่ไม่ทำอะไรได้ง่าย และเร็ว¹ วิธีการเรียนในการท่องบทสวดต่าง ๆ นั้นต้องจำ ดังนั้น ที่ฝากฎีกทั้ง 4 ด้าน และประตูห้องน้ำจะเต็มไปด้วยข้อความต่าง ๆ ท่านจะท่องทุกวัน เมื่อจำได้แล้วก็จะลบแล้วเขียนเรื่องใหม่เข้าแทน² ท่านเป็นคนมุ่งมั่น และตั้งใจจริงในการเรียนรู้ เมื่อสามเณรสิงฆะ วรรณสัย ทราบว่า ครูที่ไหนเก่งอะไรถ้าท่านสนใจก็ตามไปเรียนด้วยเช่น เมื่อท่านสนใจที่จะเรียนการร่ายคำเวหนานกับครูบาอินคำ วิสารโท วัดบุปผาราม (สบปะ) ตำบลริมปิง อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน เวลาที่จะไปเรียนนั้นต้องเป็นตอนเย็นหลังจากทำวัดเย็นแล้ว ระยะทางห่างจากวัดมหาวันประมาณ 4 กิโลเมตร ต้องเดินเท้าไป “...เพิ่นไฟเซาเรียนกับครูบาอินคำ วัดสบปะพูนนา ไกลพรวด เพิ่นชวนเราไฟเรียนทวยเราทิงบไฟ เพิ่นคไฟเรียนคนเดียว ไฟทิงวันถ้าบติดอะหยัง...”³ นอกจากเรียนการแต่งร่ายคำเวหนานกับครูบาอินคำแล้ว ท่านยังเรียนกับพระครูศรีบุญสถิต (บุญฉวงค์ภิกขุ) เจ้าอาวาสวัดศรีบุญยืน อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน เรียนทำนองการเทศน์มหาชาติกัณฑ์มหาราช และนครกัณฑ์จากเจ้าคุณพระราชสุตาจารย์ เจ้าคณะจังหวัดลำพูน เจ้าอาวาสวัดจามเทวี อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน และครูบาอินคำ จนมีชื่อเสียงในเรื่องการเทศน์มหาชาติโดยเฉพาะกัณฑ์มหาราช และนครกัณฑ์ ในพิธีถวายเพลิงศพพระครูบาศรีวิชัย ณ วัดจามเทวี ในวันที่ 21 มีนาคม พ.ศ. 2489 ท่านซึ่งเป็นศิษย์ผู้หนึ่งได้รับเกียรติอันสำคัญ คือ ได้รับอาราธนาเป็นอาจารย์เวหนานในงานนี้เป็นครั้งแรก และเป็นกรณีพิเศษเพราะตามปกติอาจารย์เวหนานจะต้องเป็นฆราวาส

ส่วนในเรื่องของวรรณกรรม ท่านก็สนใจศึกษามาตั้งแต่เด็ก เมื่ออ่านออกเขียนได้ก็สนใจอ่านวรรณกรรม ดังจะเห็นจากที่ท่านกล่าวไว้ในตำราเรียนอักขระล้านนาไทยที่กล่าวถึงคราวพระยาพรหมว่า “...ข้าพเจ้าสนใจเรื่องนี้มาตั้งแต่อายุ 12 ขวบ...”⁴ การเรียนแต่งโคลง ฉันท์ กาพย์ กลอน คราว ที่เป็นทั้งของล้านนา และของภาคกลางนั้นท่านศึกษาด้วยตนเองจนเกิดความชำนาญ

ในปี พ.ศ. 2485 ท่านกลับจากกรุงเทพฯ มาอยู่ที่จังหวัดลำพูน และเป็นครูสอนหนังสือต่อที่โรงเรียนพระปริยัติธรรมหรือวิทยุชัยพุทธวิทยาทาน (โรงเรียนวัดพระธาตุหริภุญชัย) ท่านก็พยายามหาเทคนิควิธีการเรียนการสอนที่ให้เข้าใจง่ายที่สุดให้ลูกศิษย์ได้เล่าเรียน ลูกศิษย์ที่เคยเรียนกับท่านโดยตรง เช่น

¹ สัมภาษณ์ พระครูสิริบุญญกร เจ้าคณะตำบลเหมืองง่า วัดศรีบุญยืน ตำบลเหมืองง่า อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน 14 มิถุนายน 2544.

² สัมภาษณ์นายพิศาล อุดมฤทธิ์ บ้านจันจว้า อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย 14 พฤษภาคม 2543.

³ สัมภาษณ์นายพิศาล อุดมฤทธิ์.

⁴ สิงฆะ วรรณสัย, ตำราเรียนอักขระล้านนาไทย, หน้า 114

- พระเทพญาณเวที รองเจ้าคณะภาค 7
- พระราชมหาเจติยาภิบาล เจ้าคณะจังหวัดลำพูน
- พระญาณมงคล อดีตเจ้าคณะจังหวัดลำพูน อดีตเจ้าอาวาสวัดมहांวัน
- พระมหาวรรณ เขมจารี (สุโรจน์)
- นายอนันต์ ปัญญาปิง
- นายอำนาจ สุโรจน์
- นายพิศาล อุดมฤทธิ์

จะเห็นได้ว่านายสิงฆะ วรรณสัย ได้ผ่านกระบวนการเรียนรู้ในวัดตามระบบของลัทธิอย่างครบถ้วน และผลงานที่เป็นหลักฐานชัดเจนที่เป็นตำรา ลูกศิษย์ที่สามารถจะอ้างอิงได้ และสัมผัสจากวิธีการสอนของนายสิงฆะ วรรณสัย และวิธีการเรียนของท่านกับลูกศิษย์ที่เคยอยู่รับใช้ท่านในขณะที่เป็นพระสงฆ์อยู่

สรรพวิชาที่นายสิงฆะ วรรณสัย ได้เรียนรู้ และใช้ทำประโยชน์ให้แก่บุคคลทั่วไป รวมทั้งสอนให้แก่บรรดาลูกศิษย์ทั้งใน และนอกห้องเรียน ได้แก่ การเวหนาน¹ การเทศน์มหาชาติ การทำขวัญ การประพันธ์ที่เป็นกวีนิพนธ์ และการอ่านทำนองเสนาะทั้งของไทยภาคเหนือ และของไทยภาคกลาง การช้อย การขอ² การเล่าเจ้าย³ ประเพณีวัฒนธรรม ภาษาบาลี ภาษาไทย ประวัติศาสตร์ ศาสนา ธรรมะ และวิชาการที่ท่านชอบมากที่สุดได้แต่งตำรา และสอนมาตลอดมาชีวิต คือ ภาษาล้านนา นอกจากนี้ท่านยังมีความรู้รอบตัวด้านต่าง ๆ อีกมากมาย เช่น การเมือง การปกครอง การเศรษฐกิจ สังคม การรักษาโรคด้วยสมุนไพร การทำพระพิมพ์ การเสกพระพุทธรูป การทำนายโชคชะตา การแก้ไขปัญหาชีวิต ศิลปะการป้องกันตัว การปรุงอาหาร เป็นต้น ซึ่งเป็นที่น่าอัศจรรย์แก่ผู้ที่ได้รู้จักเป็นอย่างยิ่งว่า เหตุไฉนนายสิงฆะ วรรณสัย จึงได้มีความรู้กว้างขวางเช่นนี้ และรู้อย่างลึกซึ้งด้วย

4. การเรียนรู้ในสังคม

การเรียนรู้ในสังคมเป็นการเรียนรู้เพื่อให้อยู่ร่วมกันในสังคมได้อย่างมีความสุข การเรียนรู้ในสังคมนั้น นายสิงฆะ วรรณสัย ได้ผ่านการเรียนรู้ตามกระบวนการเรียนรู้ในสังคมนั้น ซึ่งส่วนมากผ่านจากการเป็นพระสงฆ์ที่จะต้องเป็นส่วนหนึ่งของสังคม และเป็นผู้ที่ต้องศึกษาวิธีการเหล่านี้เพื่อนำไปสอนให้กับคนในสังคมต่อไป

¹ การเวหนาน เป็นการกล่าวนำการถวายทาน ในการนี้จะใช้อาจารย์ผู้ประกอบพิธีแสดงโวหารคล้ายการแห่ เพื่อพรรณนาถึงการทำทาน และเครื่องไทยทานก่อนที่จะถวายแด่พระสงฆ์ ประเพณีการเวหนานนี้มีเฉพาะชาวไทยภาคเหนือเท่านั้น

² การช้อยการขอ การช้อย อ่านว่า จ้อย หมายถึง การขับลำนำเพลงจากคำประพันธ์ประเภทคร่าว หรือคร่าวขอ การขอ เป็นการร้องเพลงพื้นเมืองของภาคเหนือ จะร้องคนเดียวก็ได้ แต่โดยมากนิยมร้องโต้ตอบระหว่างชายหญิง โดยมีปี่ซุดเป่าประกอบ ส่วนนักร้องทั้งชายและหญิงเรียกว่า ช่างขอ

³ การเล่าเจ้าย คือ การเล่านิทานพื้นเมืองภาคเหนือ

การเรียนรู้เกี่ยวกับประเพณีพิธีกรรม วัด และพระสงฆ์เป็นศูนย์รวมของแหล่งความรู้ในสังคมล้านนา นอกจากนี้แล้วการเรียนรู้ในสังคมก็จะขึ้นอยู่กับวิถีชีวิตของคนในสังคมนั้น ๆ เมื่อนายสิงขะ วรรณสัย บวช และศึกษาอยู่ในวัดประเพณีพิธีกรรมต่าง ๆ ที่เริ่มจากวัด คือ วันสำคัญทางศาสนา เช่น วันเข้าพรรษา วันออกพรรษา วันอาสาฬหบูชา วันวิสาขบูชา ท่านได้ฝึกเทศน์ตั้งแต่เป็นสามเณร การเทศน์เป็นการสอนในทางพุทธศาสนา การที่พระสงฆ์ฝึกเทศน์ ในการจัดงานประเพณีพิธีกรรมต่าง ๆ นั้น ท่านจะชอบเข้าไปพูดคุยกักถามกับผู้รู้ในท้องถิ่น เมื่อท่านกลับมาที่วัดก็จะนำมาบันทึกลงในสมุดเป็นประจำ เมื่อลาสิกขาบทแล้ว ท่านก็ยังสนใจในเรื่องของวัฒนธรรมประเพณีโดยจะซักถามอยู่เสมอจนท่านมีความรอบรู้มากพอ เราจะเห็นจากที่ท่านได้เขียนประเพณีล้านนาที่ท่านพยายามศึกษามาด้วยตนเอง และพยายามเขียนให้เป็นแบบรักษาประเพณีล้านนามากที่สุด

การเรียนรู้ในสังคมเป็นการเรียนรู้ที่ต้องเข้าไปคลุกคลีกับเหตุการณ์นั้น ๆ นายสิงขะ วรรณสัย เริ่มเข้าไปสัมผัสตั้งแต่เป็นเด็กโดยการติดตามผู้ใหญ่ไปในงานต่าง ๆ เช่น งานขึ้นบ้านใหม่ งานศพ งานปอยหลวง¹ ดังท่านเคยเล่าเปรียบเทียบกับนายบารเมศ วรรณสัย ฟังว่า “...งานขึ้นบ้านใหม่ในสมัยตะกอน เพิ่นบ่ใช้มีการเลี้ยงใหญ่ ๆ อย่างบ่าเดียว เพิ่นเยี่ยกันง่าย ๆ ...”²

จากงานเขียนบันทึกเรื่องเกี่ยวกับประเพณีล้านนาไทยของนายสิงขะ วรรณสัย กล่าวถึง การเล่นไฮโลในงานศพในลำพูนว่า คนที่สนใจเป็นเพื่อนในงานศพ จะสนทนากัน หรือเล่นเกมส์ต่าง ๆ ตามอัธยาศัย เช่น เล่นหมากเก็บ เล่นแสงดาววัน เล่นไฟเค้า เล่นแสงสี หรือเล่นทายปัญหากัน การเล่นเหล่านี้ไม่เป็นการพนันเอาเงินกัน ผู้ใดแพ้ก็จะถูกป้อนป้ายหลังมือครั้งละขีด บางทีแพ้มากขีดป้อนจะขึ้นสูงถึงข้อศอกก็มี หรือบางทีก็พนันกินน้ำกัน คือคนที่แพ้ต้องกินน้ำเป็นต้น เป็นการเล่นตามประเพณีจริง ๆ ไม่มีอบายมุขมาเจือปน

สมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 ระหว่าง พ.ศ. 2485-2489 ระยะนี้ทหารจากภาคกลางมาอาศัยอยู่ตามวัดในเชียงใหม่ - ลำพูนเป็นจำนวนมาก แม้จะเป็นยามสงครามก็ไม่ได้ไปรบที่ไหน เพียงแต่ตั้งกองเตรียมกันอยู่ตามวัด ทหารเหล่านี้มีเวลาเหลือมาก กลางคืนก็ออกเที่ยวตามหมู่บ้าน บางคนก็แต่งงานอยู่กินกับสาวลำพูนก็มี เมื่อมีงานศพเขาก็ไปเที่ยว เห็นเขาเล่นการละเล่นต่าง ๆ ของพื้นเมือง ตัวเองเล่นไม่เป็น ก็เลยนำเอาไฮโลมาเปิดการเล่นเอาเงินกัน ต่อมาคนก็สนใจเพราะสนุก และได้เสียกันเป็นเงินเป็นทอง การเล่นต่าง ๆ ตามประเพณีก็ค่อยเลือนหายไป จนถึงปัจจุบัน การเล่นที่กล่าวข้างต้นนั้น จะหาไม่พบในงานศพทั้งหลาย จะพบแต่การเล่นไฟ ไฮโล พนันเอาทรัพย์สินกัน ถึงแม้ว่าจะเป็นการเล่นผิดกฎหมาย แต่ก็เป็นที่นิยมเล่นกันอยู่ในปัจจุบัน ถึงกับบางคนยึดเอาเป็นอาชีพเลยก็มี งานศพก็เลยเป็นแหล่งทำมาหากินกันกับคนกลุ่มนี้เป็นอย่างดี และที่สำคัญในที่สุดจนชินชากับการพบเห็น

¹ พอยหลวง อ่านว่า ปอยหลวง หมายถึง งานฉลอง

² สัมภาษณ์นายบารเมศ วรรณสัย.

ในการบันทึกเรื่องประเพณีเข้าพรรษาของนายสิงฆะ วรรณสัย ส่วนหนึ่งเขียนว่า “...ฤดูกาลเข้าพรรษา ซึ่งเรียกกันแบบชาวบ้านว่า “เข้าวัสสา” ในล้านนาไทยมีประเพณีสำคัญอย่างหนึ่ง คือ การเข้าวัดฟังเทศน์ ฟังธรรมของประชาชนทุกบ้านทุกเรือน เป็นการกล่อมเกลาจิตใจให้ผ่องแผ้ว และรู้ดีรู้ชอบปลูกสร้างจิตใจให้เกิด หิริโอตตปปะ ละอาย และเกรงกลัวต่อบาปกรรมทั้งมวล”

สมเด็จพระมหาธีรวงศ์ (อ้วน ติสโส) วัดบรมนิวาส ได้ให้นิยามแก่ประชาชนคนไทยในถิ่นต่าง ๆ ว่า “ภาคเหนือ เรียกถิ่นไทยงาม ภาคอีสาน เรียกถิ่นไทยดี ภาคใต้ เรียกถิ่นไทยอุดม และภาคกลาง เรียกถิ่นจอมไทย” โดยมีความหมายว่า ล้านนาไทยเป็นถิ่นไทยงามนั้น น่าจะหมายถึงความงามทางภูมิประเทศทางวัฒนธรรม ที่ชาวล้านนาไทยสร้างขึ้นไว้ และสิ่งที่สำคัญที่สุดอีกอย่างหนึ่ง คือ ชาวล้านนาไทยได้รับการสั่งสอนอบรมมาจากวัด ด้วยการฟังเทศน์ ฟังธรรม และการรับคำสั่งสอนของพ่อแม่ผู้มีศีลธรรม เนื่องจากการได้รับการอบรมมาจากวัดแล้ว

การเข้าวัดฟังเทศน์ คือการคำสอนโดยพระสงฆ์เป็นผู้ชี้แจง ชี้แนะบอกกล่าว และสอนสั่งตามหลักธรรมของศาสนา บางครั้งการสอน การชี้แจงนี้ชาวบ้านจะนำมาใช้ในการถูกดุด่าว่ากล่าวก็มีเช่น “เดี๋ยวจะโดนเทศนา” การเทศน์สั่งสอนนี้ ทางล้านนาเรียกว่า “เทศน์ธรรม” การฟังเทศน์ชาวบ้านนิยมเรียกกันว่า “ฟังธรรม”

ธรรม คือ คัมภีร์ไบเบิลที่พระสงฆ์นำมาเทศน์ เทศน์ก็ครั้งเรียกว่าเทศน์เท่านั้นผูก เทานั้นผูก หากจะถามว่าอะไรคือผูก ได้แก่การนำเอาไบเบิลมาจารึกพระธรรมคำสอน แล้วทำการ “หลุบธรรม” ด้วยการใช้น้ำมันยางทาไบเบิลที่จารแล้ว ชัดดูด้วยกากมะพร้าวจนสะอาด แล้วนำมาร้อยด้วยด้าย หรือเชือกเส้นเล็ก ๆ ไว้เป็นมัด ๆ โบราณท่านว่า 1 มัดเท่ากับ 1 ผูก คือ การจารข้อความหมดไปหนึ่งตอนก็หมดได้เป็น 1 ผูก หากมีหลายผูก เพราะข้อความในเรื่องยืดยาวเขาก็จะนำมารวมกันใช้ “ประทับธรรม” ซึ่งเป็นไม้ประกบไว้ทั้งสองด้านเรียกว่า “กัณฑ์ธรรม” หรือธรรม 1 กัณฑ์ หมายถึง คัมภีร์ธรรมหนึ่งชุด การฟังเรื่องคำสอนจากคัมภีร์ธรรมที่พระสงฆ์นำมาเทศน์ เรียกว่า ฟังธรรม หากจะถามชาวบ้านชนบทล้านนาว่า ไปไหนในวันพระ เขาจะตอบว่า “ไปวัดฟังธรรม”

จึงอาจกล่าวได้ว่านายสิงฆะ วรรณสัย ผ่านระบบการเรียนรู้ทางสังคม ซึมซับเอาวิถีชีวิตในสังคมล้านนาได้อย่างสมบูรณ์โดยผ่านประเพณี พิธีกรรม และนอกจากนั้นก็เป็นการศึกษาอบรมทางด้านมาตรฐานทางจริยธรรมของสังคม ซึ่งในยุคนั้นจะใช้ความเชื่อ ศาสนา ข้อควรกระทำ ไม่ควรกระทำ และมงคล 38 ประการ ที่จะมีการสอนทุกครั้งที่พระสวด นายสิงฆะ วรรณสัย ซึ่งเคยบวชเป็นพระจะนำเอาสิ่งเหล่านี้เข้าปฏิบัติ มาเป็นมงคลแก่ชีวิต

5. การเรียนรู้เฉพาะตน

นายสิงฆะ วรรณสัย มีการเรียนรู้เฉพาะตน ถือว่าเป็นการเรียนรู้ตลอดชีวิตที่ดี เพราะเป็นการเรียนรู้โดยเริ่มมาจากความชอบโดยส่วนตัว สำหรับนายสิงฆะ วรรณสัยนี้พอจะทราบได้ว่าท่านเป็นคนที่ชอบเรื่องของวรรณกรรมมาตั้งแต่อายุ 12 ขวบ ซึ่งเป็นช่วงที่ท่านเริ่มอ่านหนังสือออกแล้ว เมื่อเป็นสามเณรก็อยู่ในสิ่งแวดล้อมของการศึกษาอยู่แล้ว สามารถตอบสนองความต้องการของท่านได้ และส่งเสริมการศึกษาของท่านเป็นอย่างดี

การเรียนของนายสิงฆะ วรรณสัยนั้น เมื่อสนใจในวิชาใด เรื่องใด ก็จะมี ความมุ่งมั่น ความขยันหมั่นเพียรในการเรียนนั้น ๆ อยู่เสมอ “...เพิ่นเป็นคนมันเน้อ เพิ่นเอาท้อย่างว่าวันนี้เพิ่นจะเรียนหื้อแล้ว เพิ่นคืเอาจนแล้วเลย...” ในบันทึกประจำวันของท่านเขียนในวันที่ 21 สิงหาคม 2484 เขียนว่า “เรามาอยู่เพื่อศึกษาไม่ใช่มาอยู่เพื่อความสบาย อย่างน้อยเราต้องแตกฉานในวิชาที่เราเรียนกลับไป...”¹ จากคำสัมภาษณ์ของนายจรัส มโนเพ็ชร พุดถึงบุคลิกของท่านว่า “...บุคลิกลักษณะท่านจะเป็นคนมุ่งมั่น ในเรื่องที่ท่านทำ และจะค้นคว้าให้รู้จริง ท่านเป็นคนที่มีสติปัญญาดีเลิศ ในตัวของท่านจะมีลักษณะของความ เป็นครู และนักศึกษาอยู่ในตัว เป็นลักษณะเฉพาะตัวของท่าน แต่มีอารมณ์ขันในบางครั้ง เวลาทำงาน ทำอย่างจริงจังมากผู้คนจึงคิดว่าท่านดุ แต่จริง ๆ แล้วไม่ใช่ ท่านเป็นคนใจดีมากจะมีเรื่องตลก ๆ มาเล่าให้ฟัง อยู่เสมอ...”² จากการสัมภาษณ์ของเจ้าดวงเดือน ณ เชียงใหม่ กล่าวว่า “...อาจารย์จะมีบุคลิกลักษณะของความเป็นคนเมืองมาก ๆ ท่านเป็นคนดี มีศีลธรรม มีความรู้ความสามารถ มีความฉลาดปราดเปรื่อง มีความเชื่อมั่นในสติปัญญา เป็นคนรู้จริงไม่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตัว...”³ และพระเทพญาณเวที กล่าวว่า “...อาจารย์เพิ่นเป็นคนที่มีความมุ่งมั่นในการสอนเป็นอย่างดี เวลาเพิ่นสอนหนังสือมา เพิ่นหื้อนักเรียนแปลภาษาบาลีนา ถ้าใครแปลผิด เพิ่นบ่ใช้ปล่อยหื้อผ่านไพบาเพิ่นจะพยายามอธิบายหื้อนักเรียน...”⁴

ในการไปเรียนที่กรุงเทพฯ นี้กุลบุตรย่อมหวังที่จะได้ความรู้ทางพุทธศาสนา ความรู้ในเชิงพัฒนาตนเองเพื่อเรียนรู้ในสังคมโดยเฉพาะการพัฒนาการใช้ภาษาไทยกลางได้อย่างถูกต้อง และแม่นยำ และโอกาสที่จะไปเรียนต่างถิ่นนั้นมักจะพบบุคคลที่มีความรู้ความสามารถดีเด่น พบแหล่งความรู้ที่บางคนมีความสนใจเฉพาะเป็นพิเศษทำให้มีโอกาสพัฒนาตนเองต่อไปได้ ในกรณีของนายสิงฆะ วรรณสัย พบว่าในปี พ.ศ.2484 หลังจากที่ถูกสมทบเป็นพระภิกษุแล้ว ได้เดินทางไปกรุงเทพฯ เพื่อเรียนต่อเปรียญธรรมประโยค 4 ที่สำนักเรียนวัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ ท่านได้พบกับสมเด็จพระวันรัต (เฮง เขมจารี ปธ.9) และพระศรีสมโพธิ (เกษม บุญศรี ปธ.7) ได้ฝากตัวเป็นศิษย์ของทั้งสองท่าน ภิกษุสิงฆะ วรรณสัย เป็นผู้ที่มีปัญหาหลักแหลม

¹ สัมภาษณ์ นายพิศาล อุดมฤทธิ์.

² สัมภาษณ์นายจรัส มโนเพ็ชร ร้านอาหารสายหมอกกับดอกไม้ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ 5 กุมภาพันธ์ 2544.

³ สัมภาษณ์ เจ้าดวงเดือน ณ เชียงใหม่ ถนนจำบ้าน อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ 15 พฤศจิกายน 2543.

⁴ สัมภาษณ์ พระเทพญาณเวที.

เฉลี่ยตลาดสามารถสอบเปรียญธรรมประโยค 4 ได้ในปีนั้น และสอบได้เป็นที่ 3 ของผู้เข้าสอบทั้งประเทศ สิ่งนี้อาจเป็นแรงจูงใจอย่างหนึ่งของภิกษุสิงฆะ วรรณสัย ที่พบกับพระสงฆ์ที่มีความรู้ความสามารถ ทำให้ภิกษุสิงฆะ วรรณสัย มีความเพียรพยายามมากยิ่งขึ้น เมื่อสอบเปรียญธรรมประโยค 4 ได้แล้ว ในช่วงที่มาศึกษาเปรียญธรรมประโยค 4 นี้ ภิกษุสิงฆะ วรรณสัย ได้พบเพื่อนที่มีความใฝ่รู้เช่นกันที่มาจากทางภาคเหนือบ้าง ภาคอีสานบ้าง การที่ได้พบปะสนทนากับเพื่อนทำให้ภิกษุสิงฆะ วรรณสัย ได้ปรึกษาหารือแลกเปลี่ยนความคิด และประสบการณ์ต่าง ๆ ทำให้มีความรู้แตกฉานยิ่งขึ้น เพื่อนที่ได้พบเช่น สมเด็จพระพุทธชินวงศ์ (สุวรรณสุทนต์โชโต ปธ.7) พระธรรมวิมลโมลี เจ้าอาวาสวัดศรีโคมคำจังหวัดพะเยา เป็นต้น

จากการที่บุคคลได้ไปศึกษาต่างถิ่นนี้ทำให้ท่านมีโลกทัศน์กว้างขึ้น เห็นสิ่งแปลกใหม่นอกเหนือจากวิถีชีวิตล้านนาจะอำนวยให้ ซึ่งย่อมาหมายความว่า ภิกษุสิงฆะ วรรณสัย ได้เพิ่มวิสัยทัศน์มุมมองเพิ่มประสบการณ์ชีวิตมากกว่าคนท้องถิ่นทั่วไป สิ่งที่แสดงให้เห็นได้ชัดเจนว่า ภิกษุสิงฆะ วรรณสัย ได้พัฒนาความเป็นปราชญ์ คือในช่วงเวลาที่ท่านอยู่กรุงเทพฯ นั้น ท่านได้เขียนโคลงนิราศต่าง ๆ แสดงถึงความสามารถในด้านกวีนิพนธ์ ทางด้านจินตนาการ นายสิงฆะ วรรณสัย นอกเหนือจากการหลอมรวมเอาแหล่งความรู้ต่าง ๆ มาแล้วนั้น ท่านได้สร้างวิธีการปฏิบัติของท่านที่เห็นได้จากการบันทึกประจำวันที่แสดงให้เห็นกิจกรรมที่ท่านได้ปฏิบัติสอดแทรกความรู้ คำสั่งสอน ความคิดเห็น ในแต่ละวัน ดังตัวอย่างเช่น

6/7/84

วันนี้ได้ฝากค่านัน ไปทิ้งเหล่าจดหมาย และไปรษณียบัตรที่หัวลำโพง เออ! ค่อยยังชั่วหน่อย ให้ได้ส่งข่าวเสียที ไม่งั้นคับใจตายแน่ทีเดียว การวิโยคจากบ้านเกิดเมืองนอน มาแรมไกลเช่นนี้เราพึงรู้ว่ามันทำให้เศร้าใจ คิดถึงกันและกันคราวนี้เอง นี่แหละ! เขาว่า “สิ่งใดที่ไม่ได้ทำด้วยตัวเอง ย่อมไม่มีการรู้โดยกระจ่าง” ที่นี้เรารู้จักหัวใจของผู้จากถิ่นแล้วละว่า มันวิเวกวังเวงใจเพียงใดบ้าง ดูเหมือนการคิดถึงบ้าน อยากยิ่งทวีขึ้นไม่มีแววจะเสื่อมเลย โอ! อะไรเป็นถึงเช่นนี้เชียวหรือ ยิ่งวันนี้ด้วยยิ่งซ้ำร้ายเพราะเป็นวัน 14 ค่ำ ไกลเข้าพรรษา คิดว่าถ้าเราอยู่บ้านเคยทำอย่างนั้น อย่างนี้ บา! มันน่ากลับเสียจริง

10/07/84

ตอนเช้าวันนี้ทำวัตรแล้ว ฟังคำสอนของสมเด็จพระประมาณ 40 นาที สุขภาพของเรานับแต่จากลำพูนมา ดูเหมือนจะเดินไปสู่ความไม่สมบูรณ์ทุกขณะ เนื่องจากเรานั่งมากจนเกิน และอีกประการ 1 ก็คือไม่ได้ทำงานอะไรที่เกี่ยวข้องกำลัง...คนเราเมื่อไม่ทำอะไรเสียเลย ย่อมอยู่ไม่สบาย ร่างการย่อมอ่อนแอ...

28/07/84

กิจวัตรต่าง ๆ คงมีเป็นประจำ วันนี้เราได้ผูกไมตรีไว้กับคนหลายคน เราเริ่มขยายวง
สมาคมให้กว้างออกไป ซึ่งเราไม่เคยเป็นคนที่คับแคบต่อสมาคมมาในกาลก่อนเลย มีบาง
คนที่เหยียดเราลงในฐานะที่ไม่น่าจะคบด้วย เราสังเกตได้จากอาการกิริยา และสบตา
ไม่ใช่คนที่ไหนหรอก ที่จริงก็เป็นเพื่อนร่วมชั้นกับเรา พุทโธ! สิ่งจะไม่เคยจ้อคนในเชิงนี้
หรือเชิงไหน ๆ เลย มันเป็นเรื่องก่อนอย่างไร จะพยายามครองตำแหน่งในถิ่นใหม่นี้อีก
ลำพูนมันไม่แปดเหลี่ยม มันไม่มาหรอกจ๊ะ

บางครั้งในบันทึกประจำวันของท่านก็ยังเขียนโคลงไว้เพื่อปลุกใจตนเอง เช่น ในขณะที่ท่านเรียน
หนังสืออยู่นั้น มีเพื่อนที่เรียนอยู่ในห้องเดียวกันดูถูกท่าน

“...ความรู้สึกไทย-ลาวกำลังเป็นอาหารสมองทีเดียว เราจะไม่ยอมให้ใครดูถูกได้ แม้ใครดูถูก
ก็หมายถึงเลือด ! เราเขียนโคลงไว้โคลง 1 กล่าวถึงการที่เขาจะมาดูถูกสำหรับไว้ปลุกใจของเราเอง

ลาวขาวใครกล่าวอ้าง	ลองแกลง ดูเอ๋ย
ใครพูดเลือดจกแดง	ฉาบพื้น
กูพริ้นจกเหยียบแดน	พลัดถิ่น มาเถา
ถึงหมอบลุกบ่ขึ้น	ปากนั้นยังเหลือฯ...”

นอกจากบันทึกประจำวันแล้วจะมีโคลงกลอนที่ท่านเขียนส่งตามหนังสือต่าง ๆ เช่น หนังสือพิมพ์
วิทยาสาร หนังสือพิมพ์ตำรวจ หรือเขียนส่งประกวดในงานฉลองรัฐธรรมนูญ ท่านจะรวมไว้เป็นเล่ม จะมีทั้งที่
ได้รับรางวัล และไม่ได้รับรางวัล ยกตัวอย่างดังนี้

การประกวดกวีครั้งที่ 12 หนังสือพิมพ์ตำรวจ ได้รับรางวัลที่ 3

โคลงกระทู้แปด

เอา ใจจอตแต่ผู้	ภัสดา ลูกเทอญ
หุ แม่อย่าฟังหา	เหตุร้าย
ไป ไหนจูงเจรจา	แจ่มใสด
นา เรศจักมีหม้าย	ห่างข้างผิวขวัญ

เอา กายโอนอ่อนนุ่ม	เคารพ
ตา แม่มีควรสบ	อย่าแสร้ง
ไป เป็นสะใภ้	นบเผ่า ผัวนา
ไร่ เขตคามอย่าแล้ง	ลูกน้อยหมั่นถนอม

การประกวดในงานฉลองรัฐธรรมนูญ ในปี พ.ศ.2497 ได้รับรางวัลที่ 1

สัปดาห์วัฒนธรรมประจำชาติ คล้ายเชือกคาดชาติไว้ให้แน่นหนา
เหมือนสตรีมีถิ่นเป็นสัญญา จอนรณามีธงเป็นมงคล
เหมือนกองไฟมีควันเป็นนิมิต บรรพชิตสังวรแจ้งแสดงผล
วัฒนธรรมคือเครื่องหมายของชาติคน ใครได้รู้ทั่วชั่วดีย์

เมื่อสอบเปรียญธรรมประโยค 4 ได้แล้ว ภิกษุสิงฆะ วรรณสัย ได้กลับมาลำพูนเพื่อที่จะสอบไปศึกษาและพำนักอยู่ที่วัดเบญจมบพิตร¹ (การที่จะได้อยู่วัดนี้ต้องผ่านการสอบคัดเลือก เมื่อสอบผ่านแล้วจะมีเงินเดือนให้) ที่โรงเรียนวัดเบญจมบพิตร¹ นี้ นอกจากภิกษุสิงฆะ วรรณสัย จะได้สอนวิชานักธรรมเอกแล้วก็ยังได้ศึกษาเปรียญประโยค 5 ด้วยตนเอง และได้เข้าสอบในนามคณะนักเรียนจังหวัดลำพูนโรงเรียนปริยัตธรรมหรืออุปัชฌาย์ ในพ.ศ.2485

การที่ไปเรียนเปรียญธรรมที่กรุงเทพฯ นี้ ภิกษุอาจจะพัฒนาได้ไปถึงเปรียญประโยค 9 แต่ภิกษุบางรูปไม่สามารถเรียนได้ตลอดหลักสูตร อาจจะเป็นสาเหตุจากฐานะทางเศรษฐกิจ ที่อยู่อาศัย หรือโรคภัยเฉพาะตัว ในกรณีภิกษุสิงฆะ วรรณสัย นี้ มีโรคภัยเบียดเบียนเป็นโรคคัน ซึ่งในขณะนั้นไม่สามารถรักษาให้หายได้ อาจจะเป็นเพราะระยะนั้นเป็นระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2 มีความอึดอัดในเรื่องสาธารณสุขโภชนาการและการขนถ่ายน้ำต้องใช้น้ำในสระของวัดมาสระ น้ำในสระอาจไม่สะอาดพอ จึงทำให้เป็นแผลคันไม่หาย จึงตัดสินใจเดินทางกลับบ้านที่จังหวัดลำพูนเพื่อรักษาตัวโดยจำพรรษาอยู่ ณ วัดมหาวันตามเดิม การเรียนบาลีไวยากรณ์จึงได้สิ้นสุดเพียงเท่านี้ ดังที่ได้เขียนไว้ในบันทึกประจำวันว่า “...เมื่อคืนนี้นอนไม่ได้ทั้งคืน เพราะคันมาก คันไปทั้งตัว เข้าน้ำให้เด็กวัดไปซื้อเหล้ามาทาแต่ก็ไม่หาย มันทรมานจริง ๆ”²

¹ สัมภาษณ์ นายมนูญ โพธิ์อุโมงค์.

² สิงฆะ วรรณสัย.เรื่องเดิม.

ในขณะที่หลายคนไปศึกษายังกรุงเทพฯ อาจจะได้รับความสำเร็จในระดับสูง เช่น พระธรรมวิมล-
โมลี วัดศรีโคมคำ จังหวัดพะเยาเป็นต้น แต่ภิกษุสิงฆะ วรรณสัยได้ตัดสินใจกลับลำพูนด้วยเหตุผลเรื่องโรคคัน
ดังกล่าว เมื่อกลับมาแล้วก็ใช้ความรู้ที่ได้รับการฝึกฝนมาแล้วมาสอนบาลีที่โรงเรียนปริยัติธรรมหริภุญชัย
พร้อมกับทำงานในกิจการของสงฆ์ไปด้วย เช่น การไปเทศน์ไปสวดในงานพิธีต่าง ๆ เนื่องจากท่านเป็นคนที่มี
เสียงดัง กังวาน ไพเราะ มีชื่อเสียงในการเทศน์มหาชาติ และเคยเป็นลูกศิษย์ปรนนิบัติรับใช้พระครูบาศรีวิชัย
มาก่อน รู้วัตรปฏิบัติของพระครูบาศรีวิชัยเป็นอย่างดี จึงได้รับเกียรติอันสำคัญยิ่งคือได้รับอาราธนาให้เป็น
อาจารย์เวหนานเพื่อพรรณนาความเป็นมา และขั้นตอนต่าง ๆ ในงานศพพระครูบาศรีวิชัยเป็นกรณีพิเศษ
เพราะตามปกติการเวหนานจะใช้อาจารย์เวหนานที่เป็นฆราวาส และเป็นครั้งแรกที่ภิกษุสิงฆะ วรรณสัย
ได้เป็นอาจารย์เวหนาน พิธีถวายเพลิงศพพระครูบาศรีวิชัยได้จัดขึ้นเมื่อวันที่ 21 มีนาคม พ.ศ.2489
หลังจากนั้นก็มีความชำนาญขึ้นตามลำดับ

ในการบวชนี้นางคนอาจจะรับใช้พระศาสนาได้ตลอดอายุ บางคนอาจจะหมดวาสนาไปในกรณีของ
ภิกษุสิงฆะ วรรณสัย เกิดหมดอาลัยในสมณเพศ จึงได้ลาสิกขาเมื่อวันที่ 13 พฤษภาคม พ.ศ.2489 ก่อนลา
สิกขาบทได้ไปกราบลาสิกขาบทได้ไปกราบลาพระบรมธาตุว่า เมื่อลาสิกขาแล้วจะขอยึดศีล 5 แทนศีล 227
ของพระภิกษุตลอดไป และนายสิงฆะก็ได้ปฏิบัติตามที่ได้ตั้งปณิธานไว้ คือ เป็นผู้อยู่ในศีล 5 ตลอดอายุขัย¹

บุคคลที่ลาสิกขาแล้วแม้จะเป็นฆราวาสก็ยังผูกพันกับพุทธศาสนาอยู่ บางคนอาจจะเป็นไวยาวัจกร
บางคนอาจจะเป็นอาจารย์เวหนาน ในกรณีนายสิงฆะ วรรณสัยนั้นท่านได้ไปเป็นครูสอนบาลี ภาษาไทย และ
วิชานักธรรมที่โรงเรียนปริยัติธรรมหริภุญชัย และโรงเรียนวัดป่าซางงาม

เมื่อลาสิกขาได้พิเศษ วันที่ 15 สิงหาคม 2490 นายสิงฆะ วรรณสัย ได้เข้าสู่ระบบราชการ โดยทั่วไป
แล้วบุคคลที่ลาสิกขาบทในยุคนั้นถือว่าเป็นบุคคลมีความสามารถ เมื่อไปสมัครเข้ารับราชการก็เป็นที่ยอมรับ
โดยมากมักจะไปสมัครทำงานที่อำเภอ แต่ก็มีคนจำนวนมากที่ไปสมัครเป็นครู โดยเฉพาะนายสิงฆะ วรรณสัย
ไปสมัครเป็นครูชั้นจัดว่า โรงเรียนประชาบาลตำบลประตูป่า 3 (โพธิ์ประชากุล) หรือที่ชาวบ้านเรียกกันว่า
โรงเรียนประชาบาลวังมุย ตั้งอยู่ที่ตำบลประตูป่า อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน สังกัดกองโรงเรียนประชาบาล
กรมสามัญศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ ต่อมาโรงเรียนนี้ได้ย้ายไปอยู่หน้าวัดไชยชนะตำบลเดียวกัน จึงเปลี่ยน
ชื่อโรงเรียนเป็นโรงเรียนวัดไชยชนะ นายสิงฆะ วรรณสัย เป็นครูน้อยได้เพียงปีเศษ ถึงวันที่ 1 พฤศจิกายน
พ.ศ.2491 ก็ได้รับแต่งตั้งเป็นครูใหญ่โรงเรียนเดิมนั้นเอง พ.ศ.2492 ท่านได้พัฒนาตนเองในสายวิชาการครู
อยู่เสมอจนสามารถสอบได้วุฒิประโยคครูพิเศษประถม (พ.ป) วันที่ 1 กรกฎาคม พ.ศ.2493 จากนั้นจึงย้าย
ไปเป็นครูใหญ่โรงเรียนประชาบาลตำบลอุโมงค์ 2 (คันธารราษฎร์วิทยาทาน) อำเภอเมืองลำพูน ครั้นถึงวันที่ 1
มกราคม พ.ศ.2494 ได้ย้ายไปเป็นผู้ตรวจการประถมศึกษา อำเภอเมืองลำพูน และวันที่ 1 มกราคม พ.ศ.
2497 ได้ย้ายไปเป็นศึกษาธิการอำเภอผู้ช่วย กิ่งอำเภอบ้านโฮ่ง อำเภอป่าซาง จังหวัดลำพูน และเป็นผู้ช่วย

¹ สดกณ จังกาจิตต์.เรื่องเดิม.หน้า 102.

ศึกษาธิการอำเภอ ประจำอำเภอบ้านโฮ่ง เมื่อวันที่ 21 กรกฎาคม พ.ศ.2497 ถึงวันที่ 1 กันยายน พ.ศ.2599 ได้ย้ายมาเป็นครูโรงเรียนบ้านป่าแก อำเภอเมืองลำพูน แล้วได้เลื่อนเป็นครูใหญ่เมื่อวันที่ 1 มกราคม พ.ศ. 2501 ถึงวันที่ 1 พฤษภาคม พ.ศ.2502 ย้ายไปเป็นครูใหญ่โรงเรียนวัดเมืองง่า (ญาณมงคลศึกษากร) อำเภอเมืองลำพูน พ.ศ.2504 สอบได้วุฒิประโยคครูมัธยม (พ.ม.) วันที่ 1 ตุลาคม พ.ศ.2504 เลื่อนเป็นครูตรี วันที่ 1 ตุลาคม พ.ศ.2509 เลื่อนเป็นครูโท และวันที่ 1 กรกฎาคม พ.ศ.2510 ย้ายไปเป็นครูใหญ่โรงเรียนตำบลริมปิง (โรงเรียนวัดสันติริมปิง) อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน จนกระทั่งลาออกจากราชการเมื่อวันที่ 1 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2513 ในขณะที่มีอายุ 50 ปี เครื่องราชอิสริยาภรณ์ที่ได้รับ เบญจมาภรณ์มงกุฎไทย ปีพ.ศ.2501 เบญจมาภรณ์ช้างเผือก ปีพ.ศ.2509

เนื่องจากว่าบุคคลที่ผ่านการบวชเป็นพระสงฆ์เมื่อเข้ารับราชการมักจะไม่มีความรู้ตามระบบราชการได้เพียงพอ ดังนั้นเพื่อความเหมาะสมในการทำงานในระบบราชการ “ทิด” บางคนอาจจะไปเรียนต่อในสถาบันการศึกษา บางคนอาจจะไปอบรมที่ส่วนกลาง หรือในที่ต่าง ๆ เพื่อพยายามพัฒนาตัวเอง โดยการศึกษาด้วยตนเองมาตลอด ดังเห็นได้จากการสอบได้วุฒิประโยคครูพิเศษประถม (พ.ป.) เมื่อพ.ศ.2493 สอบได้วุฒิประโยคครูมัธยม (พ.ม.) เมื่อพ.ศ.2504 นอกจากนี้นายสิงฆะ วรรณสัย ยังได้เรียนภาษาอังกฤษกับครูแขก (ชาวอินเดีย) การเรียนภาษาอังกฤษนี้ ทำให้เห็นโลกทัศน์ที่กว้างไกลกว่าบุคคลที่พัฒนาตนเองจากระบบการเรียนรู้ในสังคมปกติ สามารถเข้าใจคำศัพท์ และเข้าใจความคิดของชาวต่างประเทศได้ดีขึ้น และเข้าใจวิถีความคิดสากลมากยิ่งขึ้น ลักษณะการเรียนรู้นี้ได้สร้างบุคคลให้มีความคิดที่แปลกไปจากพื้นความคิดล้านนาแต่เดิม จะเห็นได้ว่ากรณีของนายสิงฆะ วรรณสัย นี้ จะประสานความคิดสามระบบ คือ ความคิดแบบล้านนา ความแบบไทยภาคกลาง และความคิดแบบสากลเข้ามาหลอมรวมกัน จัดเป็นความคิดที่ลึกซึ้ง และกว้างไกลลักษณะเช่นนี้แสดงว่าบุคคลนั้นเริ่มก้าวเข้ามาสู่ระบบของความเป็นปราชญ์ผู้รู้ท้องถิ่นแล้ว

ตั้งแต่นายสิงฆะ วรรณสัย ลาออกจากความเป็นครูในระบบราชการแล้ว แต่ความเป็นครูของท่านกลับยิ่งเพิ่มมากขึ้น เพราะจะมีบุคคลผู้ใฝ่หาสรรพความรู้ต่าง ๆ พากันไปขอความรู้จากท่านยิ่งขึ้นนายสิงฆะ วรรณสัย ก็ยินดี และเต็มใจให้ความรู้กับทุกคน โดยที่ท่านจะสอนทางด้านภาษา วรรณกรรม ประเพณี วัฒนธรรม วิถีความคิดแบบล้านนา และอื่น ๆ บรรดาบุคคลผู้ใฝ่หาความรู้เหล่านั้นจะต้องไปเรียนที่บ้านของนายสิงฆะ วรรณสัย บางคนก็ไปกลับ บางคนก็ไปพักอยู่ที่บ้านนายสิงฆะ วรรณสัย ลูกศิษย์ในระยะนี้จึงเสมือนหนึ่งเป็นสมาชิกในครอบครัวไปพร้อมกัน ลูกศิษย์เหล่านี้มีทั้งชาวไทย และชาวต่างประเทศที่เป็นชาวไทยส่วนใหญ่จะเป็นนิสิตระดับมหาดบัณฑิตจากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยไปค้นคว้าวิจัยเรื่องต่าง ๆ ที่เป็นเรื่องพื้นเมืองของภาคเหนือเพื่อนำไปเขียนวิทยานิพนธ์ ส่วนที่เป็นชาวต่างประเทศ มาจากประเทศต่าง ๆ เช่น สหรัฐอเมริกา อังกฤษ แคนาดา ญี่ปุ่น เดนมาร์ก เยอรมัน เป็นต้น ชาวต่างประเทศเหล่านี้ได้รับทุนวิจัยจากประเทศของตนมาค้นคว้าวิจัยเรื่องพื้นเมืองของภาคเหนือ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการศึกษา

การเล่านิทานพื้นเมือง ประเพณีวัฒนธรรม ภาษา และวรรณกรรม ทุกคนเมื่อมาเรียนกับนายสิงฆะ วรรณสัย แล้วต่างก็สามารถทำวิจัยสำเร็จทุกราย โดยเฉพาะเมื่อนายสิงฆะ วรรณสัย ได้ร่วมงานกับ ดร.ฮาร์ลด์ สุนดิอุส ซึ่งเป็นชาวต่างชาติที่มีความสนใจ เป็นคนช่างสังเกต ช่างถาม นายสิงฆะ วรรณสัย จะต้องตอบคำถาม อย่างเป็นระบบ และวิธีการแบบตะวันตกนั้นได้ซึมซับเข้าไปในความคิดของนายสิงฆะ วรรณสัย ทำให้เกิดความคิดอยากจะอนุรักษ์ภาษา และวรรณกรรมล้านนา ซึ่งสิ่งนี้เป็นความเด่นเฉพาะตัวของท่าน

“...อาจารย์สิงฆะ วรรณสัย เป็นคนใจกว้างบ่หวงวิชา พร้อมทั้งจะหื้อคำอธิบายในแต่ละคำถาม ที่ผมตั้งขึ้นมา เวบาเรื่องหงส์หินคี่ตาม เรื่องโคลง¹นิราศหรือภูษัยเป็นเรื่องหนึ่งที่ผมได้ศึกษาอย่างใกล้ชิดถึถ้วน กับอาจารย์สิงฆะเป็นเวลาหลายเดือน เพิ่นคี่ใช้ความรู้ทั้งหลายของเพิ่นออกมาอธิบายในโคลงนั้น ผมคี่ตั้งคำถามขึ้นมาเกี่ยวกับความคี่ตาม ความหมายเชิงลึกกลับที่แฝงอยู่ในครรโลง อย่างเรื่องครรโลงที่เพิ่นกลบท นั้น เพิ่นคี่บ่เคยปิดบัง บ่เคยหวงห้ามความรู้ ของเพิ่นแม้แต่หน่อย เพิ่นพร้อมที่จะหื้อคำอธิบายตลอดเวลา...”²

เมื่อนายสิงฆะ วรรณสัย ลาออกจากราชการแล้วมีเวลาเต็มที่ ได้ลงมือค้นคว้าภาษาล้านนา หรือ ภาษาพื้นเมืองของภาคเหนืออย่างจริงจัง นอกจากจะศึกษาจากตำราที่สะสมไว้ที่บ้านแล้ว ยังได้ไปตามวัด ซึ่งเป็นแหล่งของคัมภีร์ต่าง ๆ เมื่อสำรวจพบคัมภีร์ต่าง ๆ โดยเฉพาะที่เป็นตำราเรียนภาษาพื้นเมือง และที่เป็นวรรณคดีพื้นเมือง ซึ่งโบราณจารย์?รจนาไว้เป็นภาษาบาลีบ้าง ภาษาล้านนาบ้าง ท่านก็มักจะยืมมาที่บ้านโดยจะจดไว้ทุกคัมภีร์ว่ายืมมาจากวัดใดเพื่อส่งคืนได้ถูกต้อง จากนั้นก็จะอ่านค้นคว้าถ้าเป็นเรื่องดีพิเศษ ก็จะปริวรรตออกมาเป็นอักษรไทยกลาง พร้อมทั้งทำอภิธานศัพท์ไปด้วย ทำให้ท่านมีความรู้ความสามารถ ในภูมิความรู้แบบล้านนาโดยเฉพาะวรรณกรรมล้านนาอย่างลึกซึ้ง

ในพ.ศ.2516 หลังจากนายสิงฆะ วรรณสัย ลาออกจากราชการได้ 3 ปี คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ได้เชิญนายสิงฆะ วรรณสัย ให้ไปเป็นอาจารย์พิเศษ เพื่อสอนวิชาอักษร และภาษาลานนาไทย และวิชาวรรณกรรมลานนาไทย นายสิงฆะ วรรณสัย จึงได้แต่ง “ตำราเรียนอักขระวิธี ลานนาไทย” ขึ้นเพื่อเป็นตำราใช้สอนนักศึกษา เมื่อแต่งเสร็จท่านก็ปรับปรุงตำราเล่มนี้เพิ่มขึ้นโดยใช้พิมพ์ดีด พิมพ์ข้อความลงในกระดาษไข ที่เป็นตัวอักษรพื้นเมืองก็เขียนด้วยลายมือ แล้วอัดสำเนาออกมา จากนั้นภริยา และบุตรก็จะช่วยกันเรียงหน้าเพื่อจัดเป็นรูปเล่ม แล้วนำไปให้โรงพิมพ์เย็บเล่มทำปกเพื่อเผยแพร่ในกลุ่ม ผู้สนใจ และวงการศึกษา

เมื่อมีตำราเรียนอักขระลานนาไทยแล้ว นายสิงฆะ วรรณสัย ก็แต่งหนังสืออ่านประกอบ โดยนำตำนานพื้นเมือง และชาดกพื้นเมือง เช่น จามเทวีวงศ์ มหาสันธนาชาดก เป็นต้น มาแต่งใหม่เป็นร่ายยาว แล้วเขียนด้วยตัวเมืองลงกระดาษไข จากนั้นนำกระดาษสีน้ำตาลมาตัดให้พอดีที่จะอัดสำเนาได้ อัดสำเนาออกมา แล้วภริยา และบุตรก็จะช่วยกันต่อให้เป็นแผ่นยาว แล้วพับไปพับมาให้เป็นรูปแบบของคัมภีร์ใบลาน

¹ โคลง หรือ ครรโลง มักเรียกว่า กะโลง หรือ กันโลง

² สัมภาษณ์ นายฮาร์ลด์ สุนดิอุส 35 ถ.คอยสะเกิดเก่า ตำบลลัวะเกด อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ 25 มกราคม 2544.

นำออกเผยแพร่พร้อมกับตำราเรียน เพื่อให้คนที่เรียนอักษรวิธี และสามารถอ่านเขียนตัวเมืองได้แล้ว จะได้มีหนังสือแบบฝึกหัดอ่านตัวเมืองพร้อมกันไปด้วย¹

นายสิงฆะ วรรณสัย นับเป็นผู้บุกเบิกการเขียนภาษาพื้นเมืองภาคเหนือด้วยตัวอักษรไทยกลางโดยใช้วิธีการเทียบอักษร ทำให้คนไทยภาคอื่น ๆ สามารถอ่านภาษาพื้นเมืองภาคเหนือได้ และสามารถเข้าใจความหมายอย่างมีประสิทธิภาพ เนื่องจากแต่เดิมมาภาษาพื้นเมืองภาคเหนือจะเขียนด้วยตัวเมือง คนที่อ่านตัวเมืองไม่ออกก็ไปไม่สามารถอ่านได้ ต่อมาได้มีผู้ปริวรรต และนายเมืองใจ ชัยนิลพันธุ์ ได้เขียนภาษาพื้นเมืองภาคเหนือ ด้วยตัวอักษรไทยกลาง แต่เขียนตามเสียงพูด และตีพิมพ์เผยแพร่ ผู้อ่านที่ไม่เข้าใจภาษาพูดของชาวเหนือก็ไม่สามารถสื่อความหมายได้เท่าที่ควร นอกจากนี้ นายสิงฆะ วรรณสัย ยังได้คิดทำเครื่องพิมพ์ดีดอักษรพื้นเมืองขึ้น โดยกำหนดตัวอักษรตามแป้นพิมพ์ดีดไว้ล่วงหน้า แต่เนื่องจากอักษรวิธีในการเขียนบางคำต้องมีตัวซ้อนถึง 3 ชั้น แต่ช่างซ่อมเครื่องพิมพ์ดีดไม่สามารถดัดแปลงเครื่องพิมพ์ดีดให้ยกแคร่ถึง 3 ชั้นได้ การทำเครื่องพิมพ์ดีดอักษรพื้นเมืองจึงได้ระงับไป

บุคคลที่มีผลงานโดดเด่นในด้านการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมรวมทั้งภาษา และวรรณกรรมล้านนาจะได้รับเกียรติอย่างยิ่งคล้าย มณี พยอมยงค์ ซึ่งเป็นผู้ที่มีผลงานทางด้านภาษา และวรรณกรรมล้านนา รวมทั้งประเพณีวัฒนธรรมต่าง ๆ ในกรณีของนายสิงฆะ วรรณสัย ก็เช่นกันได้รับการยกย่องเป็นพิเศษ ดังจะเห็นได้จากการที่ทางมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ได้มีมติมอบปริญญาโทกิตติมศักดิ์ และนายสิงฆะ วรรณสัย ได้เข้าเฝ้าพระราชทานปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาวิชาภาษาไทยเมื่อ วันที่ 27 มกราคม 2521

วิธีการเรียนรู้เฉพาะตนของนายสิงฆะ วรรณสัย

การเรียนรู้ของนายสิงฆะ วรรณสัย นั้นได้ผ่านกระบวนการเรียนรู้เหมือนกับคนล้านนาทั่ว ๆ ไป อย่างไรก็ตามการวิจัยพบว่าวิธีการเรียนรู้ของท่านที่ทำให้ท่านประสบผลสำเร็จนั้นพอแยกได้ดังนี้

ความชอบ ความสนใจส่วนตัว ตามธรรมชาติของคนเราเมื่อสนใจสิ่งใดแล้วมักจะหาสิ่งนั้นมาตอบสนองความต้องการของตนเอง การเรียนรู้เพื่อตอบสนองความสนใจจะเป็นความพอใจของผู้เรียนมาก ดังนั้นผู้เรียนจึงมีความสุขกับการเรียนรู้ เป็นความต้องการ หรืออยากค้นคว้าศึกษาหาความรู้ให้มากยิ่งขึ้น บางครั้งผู้เรียนไม่ได้หวังสิ่งตอบแทน ในกรณีของนายสิงฆะ วรรณสัย ก็เช่นเดียวกันเมื่อท่านมีความสนใจในด้านวรรณกรรมมาตั้งแต่เด็ก เมื่อสนใจสิ่งใดแล้ว ท่านพยายามหาวรรณกรรมฉบับอื่น ๆ มาอ่านเพิ่มเติมมากขึ้น หลังจากท่านอ่านแล้วก็สามารถหัดเขียนต่อไป โดยเริ่มทำตามตัวอย่างที่มีอยู่ และประกอบกับเป็นผู้ที่มีพรสวรรค์อยู่แล้ว การฝึกทางด้านภาษาประพันธ์ก็จะเป็นเรื่องที่สามารถตอบสนองความสนใจของตนเองจากการสัมภาษณ์นายมนูญ โพธิ์อุโมงค์ได้เล่าถึง พรสวรรค์ของนายสิงฆะ วรรณสัย ว่า ท่านเป็นคนที่ไม่เก่ง

¹ สัมภาษณ์นายอุดม รุ่งเรืองศรี อาคารเรือนเดิม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ 18 ธันวาคม 2543.

ทางด้านต่อโคลงกลอน บางครั้งเขียนจดหมายกลับบ้านยังเขียนเป็นคร่าวเล่าเรื่องราวต่าง ๆ ส่งไปที่เมืองลำพูน

“...เพื่อนเป็นคนเก่งนา เพื่อนสมองดีนา คีตอนที่อยู่กรุงเทพฯ เพื่อนเขียนจดหมายมาลำพูนเป็นคร่าวนา เคยแต่งกลอนใส่กันนาต่อกันเป็นวรรคเป็นวรรค เพื่อนไฟได้สบายละ แต่พ่อเสียวน้ำมัน ทื่อ อย่างมหาอะหยังบรูแล้วนาเพื่อนว่า “...หัวเรามันสาวกกะเบือ ของเขามันเป็นมีดมันคมพอสับลงไปแล้วก็ได้กิน ของเราต้องทุบ ๆ ก่อนก็ได้กินเหมือนกัน มันทุบก็ต้องใช้เวลาหน่อย...” แล้วของพ่อเรา (นายสิงฆะ วรรณสัย) หนีนานะว่าไฟแล้วสมองแกเก่งขนาด เยียะอะยังแกก็ออกก่อนเพื่อนนา อย่างแต่งกลอนนี้แกจะต้องไฟก่อนเพื่อน พ่อเสียวหนียังบ่ไหวเพื่อนามัน ทื่อ เรามาคิดถึงสมองเพื่อนหนีนามันทั้งไหล รู้สึกว่าสมองแกปรื่องขนาดนา...”¹

จากบันทึกประจำวันของนายสิงฆะ วรรณสัย ได้เขียนบอกไว้ว่าท่านเขียนจะจดหมายบางฉบับเป็นคร่าว “...8/07/2484 ...ได้แต่งจดหมายเป็นคร่าวลานนา เพื่อเอาไปส่งทางบ้านฉบับ 1 ยังไม่เสร็จ มาเสร็จเอาตอนกลางคืน...”²

“...15/7/2484 ตอนเพลแล้วดูหนังสือบ้าง หลับ ๆ ตื่น ๆ มาตีเอาเกือบบ่าย 5 จดหมายมหาทองคำเขียนเสร็จ...เราให้ชื่อว่า “ลิลิต แรมเมือง”...”³

เนื่องจากที่พักที่นายสิงฆะ วรรณสัยอยู่ที่วัดมหาธาตุฯ นั้นไม่ค่อยสบายมากนัก ท่านจึงมีความคิดที่จะย้ายที่อยู่ท่านยังตัดสินใจไม่ได้ก็เลยเขียนในบันทึกว่า

“...26/7/2484 ...อาหารสมองคือ การคิดเพื่อจะย้ายที่ กำลังปวดป่วนอยู่ในหัวใจ ไม่สามารถจะตัดสินใจได้โดยเด็ดขาดเลยประพันธ์เป็นโคลงไว้

	คิด	ตั้งสับวัน	พันหน
อยู่		นี้หรือจรดล	พรากย้าย
คิด		อยู่คิดไปวน	เวียนวุ่น หทัยนอ
ไป		แน่จะแย่ร้าย	สุขร่วมฤาไนน”
ใจ		ไหวเอนคุดไม้	ต้องลม
เรา		คิดมันจำนง	อย่างนี้
ไม่		ถูกตั้งประสงค์	ต้องเปลี่ยน
แน่		นิตจิตต์สับลี	มักย้ายเสียเสมอ
	กลัว	เจอทุกข์ร้าย	เรียบประสบ
แย่		แน่เป็นสลบ	มอดม้วย

¹ สัมภาษณ์นายบุญ โทธิงมิ่งค์.

² สิงฆะ วรรณสัย. เรื่องเดิม.

³ เรื่องเดียวกัน

หาก	ว่านั่นเลิศลพ	บุพพถีน
จร	พรากหากทึงกล้วย	คว่ำขึ้นเรียบประสงค์
	ยาม ลงเศียรสนิทเนื้อ	แนบหมอน
นอน	หลับมักยกร	กายหน้า
คิด	ท้วงจิตต์จร	ทนทวีป
เสมอ	นิจกิจจวัตรข้า	เล่านี้ทุกราตรีฯ ¹

ความมุ่งมั่น ความตั้งใจ เป็นลักษณะเฉพาะของแต่ละคน นายสิงฆะ วรรณสัย จากข้อมูลการสัมภาษณ์ จากบันทึกประจำวันของนายสิงฆะ วรรณสัย ทำให้ทราบว่าท่านเป็นคนที่มีความมุ่งมั่น มีความตั้งใจสูง ซึ่งผลที่ได้ก็คือ ทำให้เป็นคนที่มีความพากเพียร ประกอบกับการที่เป็นคนขยัน ดังตัวอย่างในบันทึกประจำวันเขียนไว้ว่า “...21/8/2484 ...เรามาอยู่เพื่อศึกษา ไม่ใช่มาอยู่เพื่อความสะดวก อย่างน้อยเราต้องแตกฉานในวิชาที่เราไปเรียนกลับมา...”²

ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ก็ทำให้ทราบว่านายสิงฆะ วรรณสัย มีความมุ่งมั่น ความตั้งใจจริง

“...เพื่อนเป็นคนหมั่นเนื้อ เพื่อนเอาแท้ อย่างว่าวันนี้เพื่อนจะเรียนหือแล้ว เพื่ค้เอาจนแล้วเลย...”³

“...อาจารย์จะมีบุคลิกลักษณะของความเป็นคนเมืองมาก ๆ ท่านเป็นคนดี มีศีลธรรม มีความรู้ความสามารถ มีความฉลาดปราดเปรื่อง มีความเชื่อมั่นในสติปัญญา มีความตั้งใจจริง เป็นคนรู้จักจริง ไม่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตัว เป็นทำงานเพื่อสังคม...”⁴

“...ท่านจะเป็นคนมุ่งมั่นในเรื่องที่ท่านทำ และจะค้นคว้าให้รู้จริง ท่านเป็นคนที่มีความสติปัญญาดีเลิศ ในตัวของท่านจะมีลักษณะของความเป็นครู และนักศึกษาอยู่ในตัว เป็นลักษณะเฉพาะตัวของท่าน แต่ก็มีอารมณ์ขันในบางครั้ง เวลาทำงานทำอย่างจริงจังมาก ผู้คนจึงคิดว่าท่านดุ แต่จริง ๆ แล้วไม่ใช่ ท่านเป็นคนใจดีมากจะมีเรื่องตลก ๆ มาเล่าให้ฟังอยู่เสมอ...”⁵

“...อาจารย์เพื่อนเป็นคนที่มีความมุ่งมั่นในการสอนเป็นอย่างดี เวลาเพื่อนสอนหนังสือเพื่อนเพื่อนนักเรียนแปลภาษาบาลี ถ้าไผ่แผลผิตเพื่อนบ่ใช่ปล่อยหือผ้าไพน่า เพื่อนจะพยายามอธิบายหือนักเรียนเข้าใจ

¹ เรื่องเดียวกัน.

² เรื่องเดียวกัน

³ สัมภาษณ์นายพิศาล อุดมฤทธิ์

⁴ สัมภาษณ์เจ้าดวงเดือน ณ เชียงใหม่

⁵ สัมภาษณ์นายจรัส มโนเพชร.

ปาเตียวนั้น เพื่อนบอกว่าถ้าบ่เข้าใจแล้วปล่อยพิกเยาะต่อที่วัดแล้ว จะเยาะบ่ได้ มันจะเยาะหื้อบ่ใคร่อยากเรียนหนังสือ...”¹

“...พินเปนคนผญาม่อ สมัยก่อนเพื่อนเรียนกันเพื่อนใช้วิธีท่องจำล่อ เพื่อน (นายสิงฆะ วรรณสัย) ท่องกำเดียวค้ได้ พ่อเสี่ยว (นายมนูญ โพธิ์โงมค์) ยังบ่ได้เทื่อ เพื่อนพอท่องได้แล้ว รู้สึกว่าปัญญาเพื่อนดี เพื่อนเรียนเก่งแล้วค้ตั้งใจดีนา...”

คุณลักษณะของนายสิงฆะ วรรณสัย

จากการศึกษาพบว่านายสิงฆะ วรรณสัย เป็นผู้ที่มีการเรียนรู้ในแบบต่าง ๆ ของล้านนา มาอย่างครบถ้วนนั้น และพบต่อไปว่าท่านเป็นคนที่มีความรอบรู้ในเกือบทุกท่านไม่ว่า ด้านครูผู้ให้ความรู้ ด้านนักเรียนนักศึกษา ด้านสังคม ด้านการวิจัย เป็นต้น

ความเป็นครูของนายสิงฆะ วรรณสัย

ในการเป็นครู นายสิงฆะ วรรณสัย มีจิตวิทยา และวิธีการสอนเป็นเลิศ เป็นครูได้ไม่นานก็ได้เป็นครูใหญ่ นายสิงฆะ วรรณสัย ก็มีวิธีการปกครองเป็นเลิศอีก เมื่อใกล้เปิดภาคเรียนบรรดาพ่อแม่ผู้ปกครองจะนำบุตรหลานมาเข้าเรียน นายสิงฆะ วรรณสัย จะต้องพบปะพูดคุยกับผู้ปกครองทุกคน สารที่พูดก็คือ ยินดีรับบุตรหลานของผู้ปกครองเหล่านั้นไว้เป็นศิษย์ และเต็มใจสั่งสอนให้ เพื่อจะได้มีความรู้ ความสามารถ ดำรงอยู่ในสังคมได้อย่างปรกติสุข ในการสั่งสอนถ้านักเรียนดื้อรั้น หรือทำผิดจำเป็นต้องลงโทษ ผู้ปกครองต้องอนุญาตให้ลงโทษได้ แต่การลงโทษนั้นจะต้องลงโทษด้วยเหตุผล ไม่ใช่อารมณ์ และถ้าเป็นการลงโทษด้วยการเขียน ก็จะใช้ไม้เรียวเขียนที่ก้นเท่านั้น จะไม่ใช้วัสดุอื่น และจะไม่เขียนที่อวัยวะส่วนอื่น ๆ เป็นอันขาด ถ้าพ่อแม่ผู้ปกครองตกลงอนุญาตตามนี้จึงจะรับเป็นศิษย์เข้าเรียนได้ ถ้าไม่อนุญาตก็ไม่รับเข้าเป็นศิษย์ ปรากฏว่าบรรดาพ่อแม่ผู้ปกครองต่างเข้าใจถึงความปรารถนาดีของนายสิงฆะ วรรณสัย ที่มีต่อบุตรหลานของตน ต่างพากันยินดีส่งบุตรหลานเข้าเรียนเป็นศิษย์นายสิงฆะ วรรณสัย มากมาย

เมื่อถึงตอนปิดภาคเรียนนายสิงฆะ วรรณสัย จะชวนบรรดาครูทุกคนในโรงเรียน เดินทางไปตามบ้านลูกศิษย์วันละประมาณ 3-4 คน ตามแต่ระยะทาง และเวลาจะอำนวย เมื่อไปถึงก็จะสนทนากับผู้ปกครองถึงทุกข์สุข ความประพฤติ ความสามารถ ความถนัด ของลูกศิษย์แต่ละคนเป็นการเพิ่มความสัมพันธ์ระหว่างบ้านกับโรงเรียน และเป็นการประเมินผลนักเรียนไว้สำหรับเปิดภาคเรียนใหม่ จะได้สอนเสริมในบางส่วนได้ถูกต้อง นอกจากนี้ เมืองงานของอำเภอ หรือจังหวัดที่ต้องเกณฑ์นักเรียนมาร่วมงาน นักเรียนหลายคนที่อยู่ต่างตำบลออกไปไม่สะดวกที่จะมาร่วมงานได้นายสิงฆะ วรรณสัย ก็จะให้นักเรียนเหล่านั้นมาพักที่บ้านนับเป็นจำนวนหลายสิบคน และให้ภรรยาหุงหาอาหารเลี้ยงนักเรียนเหล่านั้นจนกว่า

¹ สัมภาษณ์ พระเทพฐานเวที.

จะเสร็จงานทั้ง ๆ ที่ฐานะก็มีได้ร่ำรวยอะไร นายสิงฆะ วรรณสัยปฏิบัติเช่นนี้เป็นประจำทุกปีตลอดชีวิตการรับราชการเป็นครู

การที่นายสิงฆะ วรรณสัย อุทิศชีวิตจิตใจให้แก่การเรียนการสอน และการบริหารโรงเรียนประกอบกับความรักความเมตตาที่มีต่อลูกศิษย์เช่นนี้ ถึงแม้จะเป็นนักเรียนประชาบาลเรียนระดับประถม และอยู่ในชนบท แต่ก็มีนักเรียนหลายคนสามารถนำความรู้พื้นฐานที่ได้เรียนมานำมาสร้างความสำเร็จก้าวหน้าให้แก่ตนเอง บางคนก็มาเป็นใหญ่เป็นโตในกรุงเทพฯ มีชื่อเสียงอยู่ในสังคมปัจจุบัน แต่ลูกศิษย์เหล่านั้นเมื่อพบนายสิงฆะ วรรณสัย ไม่ว่าที่ใด ก็จะเข้ามาคารวะอย่างนอบน้อมเสมอ แสดงถึงสายใยที่ผูกพันกันระหว่างครูกับลูกศิษย์อย่างแนบแน่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในระหว่างวันสงกรานต์ซึ่งชาวเหนือถือเป็นวันขึ้นปีใหม่ด้วยแล้ว บรรดาลูกศิษย์จะพากันไปรดน้ำดำหัวนายสิงฆะ วรรณสัย ที่บ้านตลอดเดือนเมษายน วันละหลายสิบราย

รองศาสตราจารย์พิชิต อัครนิจ รักษาการแทนคณบดีคณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ กล่าวไว้ในหนังสือ ศตवारศพนายสิงฆะ วรรณสัย ว่า

“...อาจารย์สิงฆะ วรรณสัย ได้รับเชิญเป็นผู้ชำนาญการทางวิชาภาษาไทย ภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ตั้งแต่ปี 2516 ท่านได้รับมอบหมายให้สอนวิชาอักษร และภาษาละมุนไทยกับวิชาการวรรณกรรมละมุนไทย ด้วยเหตุที่ท่านเป็นผู้มีความรู้แตกฉานทางวรรณกรรม ภาษาถิ่น นิพนธ์ ขนบประเพณี ตลอดจนวัฒนธรรมพื้นบ้านอื่น ๆ ของละมุนไทย ด้วยเหตุนี้ท่านจึงมีความรัก และหวงแหนสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้อย่างจริงจัง ความสำคัญดังกล่าวเป็นเสมือนเชื้อไฟแห่ง ความกระตือรือร้นที่จะเผยแพร่ผลงานทางวัฒนธรรมต่าง ๆ ดังกล่าวแล้วโดยเฉพาะ¹ ”

นายสิงฆะ วรรณสัย ได้รับเชิญเป็นอาจารย์พิเศษสอนที่คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ตั้งแต่ พ.ศ.2516 ท่านผู้อ่านที่เป็นครูอยู่ระหว่าง พ.ศ.2516-2519 คงจะทราบดีว่า ในระยะนั้นบรรดานักศึกษามีความเคลื่อนไหวอย่างใดกันบ้าง โดยเฉพาะนักศึกษาในมหาวิทยาลัย แต่นายสิงฆะ วรรณสัย ก็สามารถเข้าถึงจิตใจของนักศึกษาที่สอนได้ทุกคน ชั่วโมงแรกของการสอน นายสิงฆะ วรรณสัย จะพูดคุยทำความรู้จักนักศึกษาเสียก่อน พร้อมกับให้นักศึกษาเขียนประวัติ เขียนเจตนาในการเรียน และเขียนเจตนาในการสร้างชีวิตของตนเองในอนาคต เมื่อนักศึกษาเขียนระบายเรื่องต่าง ๆ ที่มีอยู่ในใจออกมาแล้วนายสิงฆะ วรรณสัย ก็จะนำไปอ่าน เมื่ออ่านแล้วก็ทราบว่่านักศึกษาคนนั้น ๆ มีความคิดอ่านอย่างไรกัน มีนิสัยใจคออย่างไร จะต้องสอนอย่างไร

นายสิงฆะ วรรณสัย เป็นอาจารย์พิเศษที่คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ได้เพียง 3 ปี ทางมหาวิทยาลัยก็เห็นคุณภาพ และความสามารถ จึงได้ขอพระราชทานปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิตกิตติมศักดิ์ทางภาษาไทยให้ นับว่าเป็นชาวลำพูนคนแรกที่ได้รับ

¹ พิชิต อัครนิจ, “คำไว้อาลัย” อนุสรณ์เนื่องในงานวันทำบุญครบรอบศตมวาร อาจารย์สิงฆะ วรรณสัย , (มปท , 2523).

ตั้งแต่ นายสิงฆะ วรรณสัย ลาออกจากราชการแล้ว การเป็นครูก็ยิ่งเพิ่มมากขึ้น เพราะจะมีบุคคลผู้ใฝ่หาสรรพความรู้ต่าง ๆ พากันไปฝากตัวเป็นลูกศิษย์ นายสิงฆะ วรรณสัย ก็ยินดีและเต็มใจสอนให้ทุกคน โดยบรรดาบุคคลเหล่านั้นจะต้องไปเรียนที่บ้านของนายสิงฆะ วรรณสัย บางคนก็ไปกลับ บางคนก็ไปพักอยู่ที่บ้านนายสิงฆะ วรรณสัย ลูกศิษย์เหล่านี้มีทั้งชาวไทย และชาวต่างประเทศ ที่เป็นชาวไทย ส่วนใหญ่จะเป็นนิสิตระดับมหาวิทยาลัยไปค้นคว้าวิจัยเรื่องต่าง ๆ ที่เป็นเรื่องพื้นเมืองของภาคเหนือ เพื่อนำมาเขียนวิทยานิพนธ์ ส่วนที่เป็นชาวต่างประเทศ มาจากประเทศต่าง ๆ เช่น สหรัฐอเมริกา อังกฤษ แคนาดา ญี่ปุ่น เดนมาร์ก เยอรมัน เป็นต้น ชาวต่างประเทศเหล่านี้ได้รับทุนวิจัยจากประเทศของตน มาค้นคว้าวิจัยเรื่องพื้นเมืองของภาคเหนือ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการศึกษา การเล่าตำนานพื้นเมือง ประเพณี วัฒนธรรม ภาษา และวรรณกรรม ทุกคนเมื่อมาเรียนกับนายสิงฆะ วรรณสัย แล้วต่างก็สามารถทำวิจัยสำเร็จทุกราย

ความเป็นกวีของนายสิงฆะ วรรณสัย

นายสิงฆะ วรรณสัย มีวิญญูการกวีมาตั้งแต่เด็ก ชอบจดชอบจำกวีนิพนธ์ที่ไพเราะทั้งของภาคกลาง และของภาคเหนือแล้วท่องจำได้จนขึ้นใจ แม้บทขอที่ช่างขอด้วยปฏิภาณกวีก็สามารถจำได้ และขอให้ผู้อื่นฟังได้อย่างไพเราะ ดังนั้นเมื่อไปรับราชการเป็นครูไม่ว่าที่ตำบล ก็จะแต่งนิราศไว้เสมอ นิราศแต่ละเรื่องล้วนเป็นเรื่องยาว และมีความไพเราะมาก มีทั้งที่แต่งด้วยคำประพันธ์ประเภทต่าง ๆ เช่น กลอน 8 คร่าว และโคลง 4 สุภาพ ดังตัวอย่างบางตอนต่อไปนี้

ผ่านทางเประจะเจะทางเป็นบ่อหลุม
มีห่านาหลายโหลแต่โบราณ
ปะสาวสาวแสนสวยสำรวรร้าง
ยิ่งซ้ำพาจิตใจไหวสะเทือน
ปานฉะนี้ถึงลักษณะจกนั้ง
ถ้าว่าเจ้าอ้อมย่องผ่องสบาย
แหงนพักตร์พบนกบินผกผิน
นกเอี้ยงนกจ๋ออย่าอำพราง

ห่านาชุมเชื้อเพรียกเขาเรียกขาน
พอล่วงกาลกลับเห็นเป็นบ้านเรือน
ตลอดทางดูใครก็ไม่เห็นเหมือน
ระลึกเรือนแม่เปลี่ยวอยู่เดียวดาย
หรือนอนหลังน้ำตาเวลาสาย
แต่พี่ชายหมองหมางที่กลางทาง
คงจะยินเรียงกันแต่หม่นหมาง
ไปบอกนางเรือนคำว่าลำเค็ญ
(จากนิราศวังมุย พ.ศ.2492)

ถึงด้านตรวจเขาตรวจอะไรหนา
หรือตรวจใครได้ร่างห่างเมียไป
ว่าผมนี้ซื้อของสิ่งฆะ
ไว้เปื่องหลังโปรดแจ้งประจักษ์คำ
เพราะคนร้างด้านไม่ตรวจสำรวจไว้
เกิดเป็นคนทนทุกข์ระทมโดย

ในตัวข้ายังพะวงนึกสงสัย
เริ่มดีใจจะได้บอกให้ตรอกคำ
ได้ร้างละนงรามเจ้างามข้า
ด้านไม่ทำบ้านทีกสะอีกโอย
ตรวจแต่ไม่เหมือนแกล้งให้แห้งโหย
อุระโรยก็ครั้งนี้ที่ไกลนาง
(จากนิราศบ้านโฮ้ง พ.ศ.2497)

ระฆังสัญญาณ กังวานบอกหัก
กระผมสิ่งฆะ ประนมหัตถา
รถไฟหลวง ก็เดินท่องเต้า
เปรียบเทียบเหมือน อาชามิงม้า
ข้ามสะพาน หันธาตุคำเหลือ
เสียดยอดปลายแหลม แหว่งแผ่นฟ้ากว้าง

รถจักรเคลื่อนได้เวลา
กล่าวคำอำลา ศึกษาท่านเจ้า
ไต่ทางไปบ่ช้า
พาตัวม่อนข้าไกลเมือง
เป็นจอมแห่งเมือง ลำพูนเอกอ้าง
อยู่กลางเวียงในนั้นไซ้
(จากนิราศเชียงราย พ.ศ.2500)

เบาใจไซ้เสร็จอ้าง
พจน์พรำโคลงรำพัน
คราใดทุกขโศกยัน
หนักนิตเบาหน้อยน้อย
ใจเจ็บคิดก็คล้าย
ด้วยว่ามารคือชัย
เกิดบุญแห่งหนใด
มล้างกุศลบ่ม้วย
ใดใดในโลกล้วน
ยากนักใครจักหวัง
สุขนย่อมประทัง
ปลงปล่อยทุกอย่างไว้

สารศัลย์
พากย์ถ้อย
ยดอก เรียมเอย
โปรดให้อภัย
ดีใจ
ช่วยด้วย
บาปเกิด ตามเฮย
มาดมล้างปานใด
รุ่งรัง
สุขได้
ตามเหตุ การณ์นา
ว่างว่างวางเฉย
(นิราศเหมืองง่า พ.ศ.2500)

นอกจากนี้ในการเดินทางจากบ้านไปทำงานที่โรงเรียน ถึงแม้จะอยู่ในอำเภอเมืองลำพูนก็ตาม แต่ถ้าต่างตำบลออกไปแล้ว การเดินทางไปทำงานค่อนข้างลำบากโดยเฉพาะฤดูฝน เนื่องจากรถจักรยานจะใช้ได้เฉพาะทางที่เป็นดินแข็งเท่านั้น ถึงทางที่เป็นดินโคลนก็ต้องแบกรถจักรยานแล้วเดินไป ครั้งหนึ่งประมาณ พ.ศ.2504 ขณะแบกรถจักรยานเดินไป นายสิงฆะ วรรณสัย เห็นหอยคืบคลานกันตามทางเดินเดิมมีนิทานธรรมเรื่องหอยให้ จึงเกิดจินตนาการแต่งขอขึ้นเรื่องหนึ่งให้ชื่อว่า “หอยรำพัน” แต่งด้วยทำนองขอเจี้ยว ว่า

แสนทุกซอกทุกซอกใจ ผมจักไขเล่าไว้	ตัวข้าม่อนไ้ มีชื่อว่าหอย
ทุกซอกใจเช่นล้ำ อยู่ตามน้ำปริ่มบ่าวลอย	หนะเพื่อนหนะ เสียเปิดมาปะมันก็เอาไปหวด
ดินซำปมี เที้ยวตามนทีฝ่ายดัน	คันหันภยามานัน ซ้ำว่าล่นบ่ออก
นักแค ค่อยละเหล็ดละแหล	ไปได้เช่นขามดงาม
หน้าละเหล็ดละแหล กันก็แนซี้ฟ้า	เพื่อป้องกันตัวข้า และบอกหนทางสวรรค์
ไผจักเก็บซำนั้น ผ่อกันซำซี้ซัน	นำเพื่อนนำ อย่าฟังกะทำกับตัวข้าเพื่อ
กันซำเตือนใจ ผูกคนในโลกหล้า	หื้อพากันแขนผ่อฟ้า อย่าทำกรรมทำบาป
จอมธรรม คนใดช่างคิดได้ขึ้นสวรรค์	คนใดใจตันลงอบายทั้งสี่
	ฯลฯ

ตามธรรมดาของคนหนุ่มก็ต้องแสวงหาคู่ชีวิต นายสิงฆะ วรรณสัย ก็เหมือนกับหนุ่มชาวเหนือทั่วไป คือ ไป “แ่วสาว” ซึ่งเป็นประเพณีชาวเหนือเพื่อเลือกคู่ครอง แต่การ “แ่วสาว” ของนายสิงฆะ วรรณสัย พิเศษกว่าหนุ่มคนอื่น ๆ เพราะนายสิงฆะ วรรณสัย มีความสามารถเป็นเลิศในทางกวีนิพนธ์ ดังนั้นจึงได้ใช้ภาษาวิแต่ง “คร่าวไ้”¹เป็นประจำ นอกจากนี้ยังแต่งให้หนุ่มคนอื่น ๆ ที่มาของร้องให้แต่งให้ด้วย

คร่าวไ้ที่นายสิงฆะ วรรณสัย แต่งไปเกี่ยวสาวแต่ละบทมีความยาว และมีความไพเราะมาก แต่น่าเสียดายที่ไม่มีต้นฉบับเหลืออยู่เลย มีแต่เพียงความทรงจำที่สืบทอดกันมาเพียงบางตอนเท่านั้น เช่น

บ้านเกาะหลายน้า	พี่ซำยายเขา	เขาเล่าพี่เมา	ชาวแม่ข่องไ้
คิดยากหัวใจ	ดวงไธแท้ไ้	บ่ช่างจะไพแ่วซำ	
กลัวเนใคร่หัว	ใส่ซำนกล้ำ	บู้ปากเปี้ยวทวยหอม	
พ่อหนานสิงฆะ	อัดตะเหลื่องผอม	ตั้งแต่บุญทอง	มีคูใหม่หน้า

¹ คร่าวไ้ คือ เพลงยาว หรือ สาสนรักที่มีไปมาระหว่างชายหนุ่มและหญิงสาว แต่ด้วยฉันทลักษณ์คร่าว

อีกตอนหนึ่งว่า

ทิพรส	กาบชดเกสร	เหมือนกินนารอน	ลงมาล่าเหล่าน
บุญพี่ปล่อง	แม่ฟองน้ำเต้น	มาเสียดายนายบ่แล้ว	
ชาตินี้บ่สม	อารมณ์คลาดแคล้ว	ขอผันชาติหน้าทวยหอม	
เจ้าพวงดอกไม้	เบ่งบานหวานหอม	บ่ถ้าได้ตอมย่อมหอมแต่ต้น	

เป็นต้น

นายสิงฆะ วรรณสัย ได้เลือกนางสาวเรือนคำ กองมณี เป็นคู่ครอง นายอำนาจ สุโรจน์ ศิษย์รุ่นแรกสมัยนายสิงฆะ วรรณสัย ยังเป็นพระเล้าว่า เมื่อนายสิงฆะ วรรณสัย พบนางสาว เรือนคำนั้น นายสิงฆะ วรรณสัย ได้แต่งฉันทวสันตติลก รำพึงรำพันถึงนางสาวเรือนคำไว้อย่างไพเราะเพราะพริ้ง จำได้ตอนหนึ่งว่า

พบเรือนก็เหมือนประทีป ส่อง จะนาร่องวิถีเผย
ไอ้เรือนจะซุบชีวิตเคย

นายสิงฆะ วรรณสัย แต่งงานกับนางสาวเรือนคำ เมื่อวันที่ 20 พฤษภาคม พ.ศ.2492 ครองคู่กัน อย่างผาสุกตลอดมา มีบุตรธิดา 7 คน คือ

1.นางเอมอร	โพธิศาสตร์
2.นางพรสิริ	ตันทเจริญกิจ
3. นางกนิษฐา	เพชรเจริญ
4. นายบารเมศ	วรรณสัย
5. นางเจตนา	วรรณสัย-กราบือฟสกี
6. นายจาตุรนต์	วรรณสัย
7. นางสาวอุบลพรรณ	วรรณสัย

บุตรธิดาทุกคนล้วนสำเร็จการศึกษาระดับสูง และประสบความสำเร็จในชีวิต

เมื่อนายสิงฆะ วรรณสัย เดินทางไปประเทศเยอรมัน ได้ไปพำนักร่วมอยู่กับครอบครัวของ ดร.ฮารันด์ ฮุนดิอุส ณ มาริอาเนนฮอฟ เมืองคิล นายสิงฆะ วรรณสัย ได้แต่งนิราศเมืองคิล ด้วยโคลง 4 สุภาพ นับเป็นนิราศเรื่องสุดท้ายที่ได้แต่ง ดังที่ขอยกโคลงบางบทมาประกอบ ต่อไปนี้

ใจเหลือใจเหล่าอ้า	อ้าลา
ห่วงกิจการคงคา	คังค่าง
ปลงก่อนช่างมันหว่า	วางเมื่อ ลาเฮย
ไปเพื่องานกว้าง	เกริกก้องแดนไกลฯ

ไปลาบิตุเรศผู้	เพ็ญคุณ
กัมกราบใจอาตุร	เดียดไหม้
ห้วงพ่อพระคุณสุน-	ทเรศยิ่ง เราเอย
กาลแก่อายุไกล้	แกไม่ริมธารฯ
พ่อขานอรรถเอ๋ยถ้อย	แกลงไข
ลูกพ่ออย่าไปนาน	เนินช้า
ร่างพ่อโรครโทยภัย	เพียรเบียด เบียนเฮย
อกสะอึกนีก้อน้ำ	อัดไอ้อาลาฯ

ความเป็นนักวิจัยของนายสิงฆะ วรรณสัย

เมื่อนายสิงฆะ วรรณสัย ลาออกจากราชการแล้วมีเวลาเต็มที่ ได้ลงมือค้นคว้าภาษาล้านนา หรือ ภาษาพื้นเมืองของภาคเหนืออย่างจริงจัง นอกจากจะศึกษาจากตำราที่สะสมไว้ที่บ้านแล้วยังได้ไปตามวัด ซึ่งเป็นแหล่งของคัมภีร์พื้นเมือง เมื่อค้นคัมภีร์ต่าง ๆ โดยเฉพาะที่เป็นตำราเรียนภาษาพื้นเมือง และที่เป็นวรรณคดีพื้นเมือง ซึ่งโบราณจารย์รจนาไว้เป็นภาษาบาลีบ้าง ภาษาไทยล้านนาบ้าง เมื่อค้นได้ก็จะยืมมาที่บ้านโดยจะจดไว้ทุกคัมภีร์ว่ายืมมาจากวัดใดเพื่อส่งคืนได้ถูกต้อง จากนั้นก็จะอ่านค้นคว้า ถ้าเป็นเรื่องดีพิเศษก็จะปริวรรตออกมาเป็นอักษรไทยกลาง พร้อมทั้งทำอภิธานศัพท์ไปด้วย

พ.ศ.2516 หลังจากนายสิงฆะ วรรณสัย ลาออกจากราชการได้ 3 ปี คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ได้มาเชิญนายสิงฆะ วรรณสัย ให้ไปเป็นอาจารย์พิเศษ สอนวิชาอักษร และภาษาล้านนาไทย และวิชาวรรณกรรมล้านนาไทย นายสิงฆะ วรรณสัย จึงได้แต่ง “ตำราเรียนอักษรวิธีล้านนาไทย” ขึ้นเพื่อเป็นตำราใช้สอนนักศึกษา เมื่อแต่งเสร็จนายสิงฆะ วรรณสัย ก็ผลิตตำราเล่มนี้ได้พิมพ์ข้อความลงในกระดาษไข ที่เป็นตัวอักษรพื้นเมืองก็เขียนด้วยลายมือ แล้วอัดสำเนาออกมา จากนั้นภรรยา และบุตรก็จะช่วยกันเรียงหน้าเพื่อจัดเป็นรูปเล่ม แล้วนำไปให้โรงพิมพ์เย็บเล่มทำปก

เมื่อมีตำราเรียนแล้ว นายสิงฆะ วรรณสัย ก็แต่งหนังสืออ่านประกอบ โดยนำตำนานพื้นเมือง และชาดกพื้นเมือง เช่น จามเทวีวงศ์ มหาสันธนะชาดก เป็นต้น มาแต่งใหม่เป็นรายยาว แล้วเขียนด้วยตัวเมืองลงกระดาษไข จากนั้นนำกระดาษสีน้ำตาลมาตัดให้พอดีที่จะอัดสำเนาได้ อัดสำเนาออกมาแล้วภริยา และบุตรก็จะช่วยกันต่อให้เป็นแผ่นยาว แล้วพับไปพับมาให้เป็นรูปแบบของคัมภีร์ที่ชาวเหนือเรียกกันว่า “พับสา” นำออกเผยแพร่พร้อมกับตำราเรียน เพื่อให้คนที่เรียนอักขระวิธีสามารถอ่านเขียนตัวเมืองได้แล้ว จะได้มีหนังสือแบบฝึกหัดอ่านตัวเมืองพร้อมกันไปด้วย

นายสิงฆะ วรรณสัย นับเป็นผู้บุกเบิกการเขียนภาษาพื้นเมืองภาคเหนือด้วยตัวอักษรไทยกลาง โดยใช้วิธีการเทียบอักษร ทำให้คนภาคอื่น ๆ สามารถอ่านภาษาพื้นเมืองภาคเหนือได้เข้าใจความหมายอย่างมีประสิทธิภาพ เนื่องจากแต่เดิมมาภาษาพื้นเมืองภาคเหนือจะเขียนด้วยตัวเมือง คนที่อ่านตัวเมืองไม่ออก ก็ไม่สามารถอ่านได้ ต่อมาได้มีการเขียนภาษาพื้นเมืองภาคเหนือด้วยตัวอักษรไทยกลาง แต่เขียนตามเสียงพูด คนที่ไม่เข้าใจภาษาพูดของชาวเหนือก็ไม่สามารถสื่อความหมายได้เท่าที่ควร รองศาสตราจารย์พิชิต อัครนิจ รักษาราชการแทนคณบดีคณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่กล่าวไว้ในหนังสือครบรอบศตวรรษ นายสิงฆะ วรรณสัย ว่า

“...เมื่ออาจารย์นายสิงฆะ วรรณสัย มาอยู่กับเราได้ไม่นานนัก พวกเราก็ได้ปรึกษาหารือ เพื่อหาทางนำวรรณกรรมลานนาไทยออกมาเผยแพร่ต่อสาธารณะ จึงได้เริ่มโครงการลานนาคดีศึกษาขึ้น ด้วยวัตถุประสงค์เพื่อปริวรรตวรรณกรรมลานนาไทยซึ่งเขียนด้วยตัวอักษรพื้นเมืองออกมาเป็นอักษรไทยกลาง เพื่อประโยชน์เชิงการศึกษาค้นคว้าให้กว้างขวางยิ่งขึ้น อาจารย์สิงฆะได้รับมอบหมายให้คัดเลือกวรรณกรรมที่มีคุณค่ามาปริวรรต ผมในฐานะหัวหน้าภาควิชาภาษาไทยในขณะนั้นได้หาทางสนับสนุนด้านการพิมพ์

ในขั้นต้นตกลงกันว่าจะปริวรรตหนังสือที่มีคุณค่าทางวรรณกรรมคือเขียนดี มีคติธรรม และเป็นของเก่าแก่ จึงได้ปริวรรตเรื่องอุสสาบารสเป็นเล่มแรก หรรณเป็นเล่มที่สอง พรหมจักรเป็นเล่มที่สาม และโลกนัยชาดกเป็นเรื่องที่สี่ สามเล่มแรกได้พิมพ์เป็นรูปเล่มจำหน่ายจ่ายแจกไปหมดแล้ว ส่วนเล่มสุดท้ายเพิ่งจะหาทุนมาดำเนินการพิมพ์ก่อนที่ผู้ปริวรรตจะถึงแก่กรรมไม่นานนัก นอกจากงานปริวรรตดังกล่าวแล้ว อาจารย์สิงฆะยังได้แต่งแบบเรียนอักษรลานนาไทย และปริทรรศน์วรรณคดีลานนาไทยอีกด้วย และทั้งสองเล่มนี้ก็ได้นำจำหน่ายหมดไปแล้ว โดยเฉพาะเล่มหลังนั้นได้รับการปรับปรุงใหม่ และพร้อมที่จะใช้เป็นตำราเรียนได้ในภาคเรียนที่สองของปีการศึกษานี้ ด้วยความรู้อันกว้างขวาง ความมีน้ำใจอันประเสริฐ และความอุตสาหะวิริยะดังกล่าวนี้น ท่านจึงได้รับพระราชทานปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (กิตติมศักดิ์) ทางภาษาไทย ในปีการศึกษา 2519-2520”

อาจารย์สิงฆะ และพวกเราเคยวางแผนโครงการกันแล้วว่า ต่อไปเราจะพยายามทำพจนานุกรมภาษาลานนาไทยให้สำเร็จ เพราะเห็นว่าอาณาจักรนี้เป็นอาณาจักรเก่าแก่ดั้งเดิมของไทย มีวัฒนธรรมอันเป็นเอกลักษณ์ของไทยอย่างสมบูรณ์ แต่เรายังขาดคนฟื้นฟูส่งเสริมงานด้านนี้อย่างจริงจัง เราไม่มีพจนานุกรมที่พอจะอ้างอิงค้นคว้าได้ดีพอ อาจารย์สิงฆะ เองเคยพูดหลายครั้งว่าถ้าทำพจนานุกรมนี้เสร็จ แม้ตายก็จะตายตาหลับ แต่ในที่สุดงานพจนานุกรมดังกล่าวก็ยังไม่ได้ออกอย่างจริงจัง ท่านก็จากไปเสียก่อน ทิ้งงานนี้ไว้ให้พวกเราข้างหลังทำกันต่อ และหากท่านจะทราบด้วย”ญาณวิถีใด ๆ ท่านคงจะมีความสุขที่สุด ด้วยพวกเราได้รวมกลุ่มกันขึ้นโดยมี คุณไกรศรี นิมมานเหมินท์ เป็นประธานเตรียมทำพจนานุกรมดังว่านั้นแล้ว...”¹

¹ พิชิต อัครนิจ. เรื่องเดิม.

ในการปริวรรตเรื่องต่าง ๆ จากคัมภีร์อักษรพื้นเมืองออกเป็นภาษาไทยกลาง เรื่องที่นำมาปริวรรตเป็นเรื่องโบราณของทางภาคเหนือ มีคำศัพท์ที่คนสมัยปัจจุบันอ่านไม่เข้าใจความหมายเป็นจำนวนมาก นายสิงฆะ วรรณสัย จึงต้องทำอภิธานศัพท์อธิบายไว้อย่างแจ่มแจ้งทุกคำ เมื่อทำไปนานเข้า อภิธานศัพท์เหล่านั้นก็เพิ่มจำนวนขึ้นเป็นหมื่นคำ นายสิงฆะ วรรณสัย จึงตั้งใจจะทำพจนานุกรมภาษาไทยภาคเหนือเป็นภาษาไทยกลาง รองศาสตราจารย์ ดร.ประคอง นิมมานเหมินท์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ได้กล่าวไว้ในหนังสือ ครอบรอบศตวรรษนายสิงฆะ วรรณสัย ว่า

“...ดิฉันรู้จักอาจารย์สิงฆะในปี พ.ศ.2508 เมื่อดิฉันตัดสินใจทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “ลักษณะวรรณกรรมภาคเหนือ” อาจารย์ผู้ควบคุมการเขียนวิทยานิพนธ์ของดิฉัน คือ พระยาอนุমানราชธน ท่านเป็นนักวิชาการอย่างแท้จริง ความสนใจในหลายสาขาวิชาทำให้ท่านเป็นคนมองกว้าง แม้จะเห็นว่าขณะนั้นยังจำกัดด้วยข้อมูล และประสบการณ์ของดิฉันเอง แต่ท่านก็ยินยสนับสนุนให้เขียนเรื่องนี้ เพื่อเป็นการบุกเบิกการศึกษาวรรณคดีท้องถิ่น อาจารย์สิงฆะมีส่วนช่วยเหลือดิฉันมากในการค้นหาข้อมูล ขณะนั้นอาจารย์เริ่มศึกษางานค้นคว้าเกี่ยวกับวัฒนธรรมลานนาไว้บ้างแล้ว และหลังจากนั้นไม่นานท่านก็ลาออกจากราชการเพื่อทุ่มเทชีวิตให้กับงานด้านนี้ ที่ดิฉันนับถืออาจารย์มากก็เพราะอาจารย์มุ่งหน้าค้นคว้าเผยแพร่โดยมิได้หวังสิ่งใดตอบแทน อาจารย์ไม่เคยหวงความรู้ และมีเวลาให้ผู้ที่ต้องการแสวงหาความรู้เสมอ เมื่อดิฉันทำวิจัยอีกครั้งหนึ่งเรื่อง “มหาชาติลานนา : การศึกษาในฐานะที่เป็นวรรณคดีท้องถิ่น” ดิฉันก็ได้อาศัยอาจารย์สิงฆะอีกในการค้นหาคัมภีร์มหาชาติการวิเคราะห์ศัพท์บางศัพท์ หลังจากงานวิจัยชิ้นนี้เสร็จแล้ว อาจารย์สิงฆะก็เตือนดิฉันให้ศึกษาค้นคว้าต่อ อาจารย์พูดดิฉันทุกครั้งทีที่พบกันว่า “อาจารย์จะทำอะไรก็ทำเสียนะ ผมจะอยู่ช่วยได้อีกเท่าไรก็ไม่รู้” ดิฉันไม่ได้เฉลียวใจเลยว่าคำพูดของอาจารย์จะบอกเหตุที่น่าตกใจในเวลาอันรวดเร็ว เช่นนี้ ดิฉันไม่ได้เฉลียวใจเลยว่าคำพูดของอาจารย์จะบอกเหตุที่น่าตกใจในเวลาอันรวดเร็วเช่นนี้ ดิฉันได้รับจดหมายฉบับสุดท้ายของอาจารย์เมื่อเดือนธันวาคม 2522 ข้อความในจดหมายแสดงความมุ่งมั่นของอาจารย์ที่จะผลิตพจนานุกรมลานนาออกมาให้ได้ภายในปีสองปีนี้ อ่านทีไรก็คิดถึง และเสียดายอาจารย์ยังนัก อาจารย์เขียนว่า

“บัดนี้ อายุผมจะเต็ม 59 ในวันที่ 26 กุมภาพันธ์นี้แล้ว วันเวลาหมุนเวียน นำอายุเราหมดไปเหมือนฟืนที่ถูกไฟเผา มีแต่จะสิ้นไม่คืนคง ยิ่งกว่านั้นมันก็นำเอาสุขภาพ ความแข็งแรงที่เคยมีให้ลดหย่อนลงไป ผมก็เป็นห่วงอย่างมากเรื่องพจนานุกรมนี้ คล้ายคล้ายกับว่า พจนานุกรมลานนาไทยดูนี้ เป็นเป้าหมายของชีวิตที่ผมได้เกิดมา เพื่อจะเขียน เพื่อจะทำมันให้สำเร็จ ผมไม่ได้มุ่งประโยชน์ใดในการทำ มุ่งอย่างเดียวว่าจะทำกุญแจไว้สำหรับคนรุ่นหลัง ได้เปิดเข้าถึงวรรณกรรมของ ลานนาไทย...คิดว่า ในปีอายุ 60 นี้หนังสือพจนานุกรมนี้ต้องสำเร็จ (ยกเว้นมีโรคภัยมาเบียดเบียน) งานอื่นถึงจะจรมมา ผมจะทำแต่น้อยจะทุ่มเทวัน เวลา ของปีอายุ 60 นี้ เพื่อพจนานุกรมลานนาไทยอย่างเดียว ขอให้อาจารย์ช่วยกระตุ้นเตือนเร่งรัดตามโอกาส เพราะนิสัยของผมมีอยู่ว่า ถ้าเรื่องใดใครยังไม่ต้องการจะไม่เร่งเขียนขึ้น แต่ถ้ามี

คนต้องการแล้ว จะทำสำเร็จในเวลาอันเร็ววัน..รู้สึกวาระยะหลังดูเหมือนอาจารย์จะมีงานมาก บางครั้งหลายเดือนทีเดียวไม่มีจดหมายติดต่อกัน ตอนนี้จะร่วมทำพจนานุกรมแล้ว โปรดเร่งรัดกระตุ้นเตือนติดตามเร่งให้ผมทำ”

อนิจจา อาจารย์จากเราไปเสียก่อนที่งานชิ้นสำคัญนี้จะสำเร็จ อย่างไรก็ตามคำศัพท์ที่อาจารย์เขียนอธิบายไว้ในวรรณคดีที่อาจารย์ปริวรรต ก็มีมากพอที่จะรวบรวมเป็นศัพท์พจนานุกรมได้ จะเป็นประโยชน์ในการศึกษาวรรณคดีลานนาต่อไปได้พอสมควรทีเดียว นอกจากนี้บรรดาลูกศิษย์ และ ผู้ที่เคารพนับถืออาจารย์ก็ได้รวมกลุ่มกันขึ้นเพื่อจัดทำพจนานุกรมฉบับสมบูรณ์ต่อไป...”¹

ดร.ฮาร์ลด์ ฮุนดีอุส ชาวเยอรมัน ได้กล่าวไว้ในหนังสือ ครอบรอบศตมวารนายสิงฆะ วรรณสัย

“...ข้าพเจ้ารู้จักกับท่านอาจารย์สิงฆะ วรรณสัย ตั้งแต่ต้นปี พ.ศ.2515 เป็นเวลาร่วม 8 ปีเศษ ตอนแรกพบนั้น ข้าพเจ้าได้เข้ามาทำการวิจัยเรื่องวรรณกรรมท้องถิ่นของไทยด้วยทุน German Research Council (มูลนิธิแห่งสภาวิจัยประจำประเทศเยอรมันตะวันตก)

ในขั้นต้น ได้ค้นหนังสือตามห้องสมุดในกรุงเทพฯ ได้พบวิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิตของอาจารย์ ประคอง นิมมานเหมินท์ เรื่อง ลักษณะวรรณกรรมเหนือ ที่หอสมุดจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ซึ่งระบุชื่อ และ ผลงานของอาจารย์สิงฆะ วรรณสัยไว้หลายแห่ง ต่อมาข้าพเจ้าเดินทางสู่เขตการวิจัย จึงได้มีโอกาสมพบตัว อาจารย์สิงฆะ ที่บ้านในจังหวัดลำพูน” ความประสงค์ของข้าพเจ้าในครั้งนั้น ก็คือเสาะหาผู้เชี่ยวชาญชาวไทย ที่จะมาร่วมในโครงการ พอพูดคุยเรื่องการทำงาน และแลกเปลี่ยนความคิดเห็นต่าง ๆ ได้ลึกซึ้งใหญ่ ๆ ปรากฏว่าต่างมีใจตรงกัน เหมือนกับเคยได้วิสาสะกันมาก่อน พอดีในตอนนั้น ท่านก็เพิ่งลาออกจากราชการ และอยากทุ่มเทพลังทั้งใจ และกาย ในสิ่งที่ท่านที่สุด คือค้นคว้า และเผยแพร่เรื่องภาษา วรรณคดี และวัฒนธรรม ลานนาให้ปรากฏแก่ตาโลก

ระยะเวลาต่อมาเกือบ 3 ปีเต็ม ๆ ข้าพเจ้ากับท่านอาจารย์สิงฆะจึงได้ทำงานร่วมกันได้พากันออกสำรวจคัมภีร์ตามวัดวาอารามทั่ว 7 จังหวัดในภาคเหนือ ได้บุกป่าฝ่าหนามข้ามห้วยข้ามเหว โดยรถแลนด์ มูลนิธิฯ หลาย ๆ พันกิโลเมตร ได้ช่วยกันหอบคัมภีร์โบราณออกจากหีบธรรม มาปิดฝุ่น ปิดมด ปิดปลวก และชี้หนู รวบรวมหลายร้อยหลายพันหอบ เพื่อหาวรรณกรรมที่ค่านำไปถ่ายใส่ไมโครฟิล์มไว้ เคยกินนอนด้วยกัน ตามวัดตามบ้าน และโรงแรมทั่วภาคเหนือ เลยสนิทสนม และรักใคร่ชอบพอกันเหมือนกับญาติพี่น้อง

¹ ประคอง นิมมานเหมินท์, “คำไว้อาลัย”,

หลังจากข้าพเจ้ากับประเทศเยอรมัน เพื่อนำข้อมูลที่บันทึกใส่ไมโครฟิล์มไว้ไปศึกษาค้นคว้า ทั้งสอนภาษาไทยต่อที่มหาวิทยาลัยแฟรงค์เฟิร์ต และมหาวิทยาลัยเมืองคิล ท่านอาจารย์สิงฆะ ก็ยังร่วมการร่วมงานกับข้าพเจ้าตลอดมา โดยติดต่อทางจดหมายทั้งกับได้เดินทางไปมาหาสู่กัน ซึ่งระหว่างวันที่ 7 สิงหาคม จนถึงวันที่ 15 กันยายน พ.ศ.2520 ท่านก็ได้เดินทางไปประเทศเยอรมัน และไปพำนักอยู่ที่บ้านข้าพเจ้า โดยกำหนดไว้ว่า จะทำงานด้วยกันประมาณ 6 อาทิตย์ แล้วจะพากันเที่ยวเยอรมันอีก 2 อาทิตย์ จนครบ 2 เดือน ก็พอดีท่านอาจารย์เกิดไม่สบายขึ้นมา จนต้องรีบกลับเมืองไทยก่อน

ต่อมา เมื่อปลายปี พ.ศ.2521 ข้าพเจ้าก็มีโอกาสได้ พบท่านอาจารย์สิงฆะอีกเป็นเวลา 2 สัปดาห์กว่า ๆ ได้พากันไปวิเคราะห์สำเนียงภาษาไทยวนอำเภอเมืองน่าน ซึ่งต่างก็ไม่นึกเลยว่าจะเป็นครั้งสุดท้ายที่จะได้พบกัน หากแต่เคยนัดกันไว้ว่าปลายเดือนตุลาคมปีนี้ คือ ปีพ.ศ.2523 ข้าพเจ้ากับคุณอิงกริด พร้อมด้วย “หลานน้อย” สองคน ซึ่งท่านได้แต่รู้จักจากรูปถ่ายที่ได้ส่งมาเท่านั้น จะมาอยู่ใกล้ ๆ กับท่านอีกระยะหนึ่ง แต่แล้วก็ได้ข่าวอันน่าสลดใจยิ่งว่าได้สิ้นชีพไปแล้วเมื่อวันที่ 13 กันยายน เลยได้แต่มาทันทลาคศพท่านสู่สุสาน

อาจารย์สิงฆะสำหรับความรู้สึกของข้าพเจ้า เป็นคนที่แปลกประหลาดผู้หนึ่งกล่าวคือ ท่านมีบุคลิกผสมด้วยคุณธรรมอันประเสริฐหลายอาชีพรวมกัน ท่านมีลักษณะเป็นวิชาการ ศิลปิน และเป็นนักเทศน์ที่ยึดมั่นในสิ่งที่ตนพูด กับทั้งเป็นครูแก่ทุก ๆ คน และเป็นนักมนุษยสัมพันธ์โดยสายเลือด ท่านรักงานเท่ากับชีวิต ขยัน ทำงานจนถูกบางคนหยอกล้อ ใฝ่หาความรู้เสมอ ทั้งเป็นคนที่ย่างกว้าง และเต็มใจที่จะถ่ายทอดความรู้ให้ผู้อื่นโดยไม่ปิดบังอำพรางใด ๆ ทั้งสิ้น กล่าวได้ว่าไม่มีใครผิดหวังเมื่อได้พบกับอาจารย์สิงฆะทุกคนได้สิ่งที่ตนต้องการโดยไม่มีการแลกเปลี่ยน อาจเป็นเพราะท่านเคยครองสมณเพศมานานปีกระมัง ทำให้ท่านมีแต่ความเมตตากรุณาต่อทุกคน โดยมีได้แบ่งชั้นวรรณะ หรือชาติศาสนา จนนักวิชาการทั้งไทย และต่างประเทศที่ใฝ่หาความรู้เรื่องลานนาไทยคดี ทั้งชาวบ้านลำพูน หรือต่างจังหวัดที่มีปัญหาต่าง ๆ จึงได้พากันมาที่สำนักงานอาจารย์สิงฆะ คือ บ้านเลขที่ 61 สันป่ายาหลวงนั่นเอง อย่างไม่ขาดสาย

ผลงานทางวิชาการ ซึ่งมีทั้งชิ้นใหญ่ และชิ้นเบ็ดเตล็ดหลายสิบเรื่องนั้น ย่อมเป็นที่ทราบดีในวงการวิชาภาษาไทย และเข้าใจว่าผู้อื่นคงจะได้พูดถึงในอนุสรณ์เล่มนี้จึงไม่ต้องนำมากล่าว ณ ที่นี้

ข้าพเจ้าเพียงแต่ขอยืนยันมาว่า ผลงาน และชื่อเสียง วรรณสัย นั้นเป็นที่รู้จักกันดีในวงการวิชาการภาษาไทยทั้งในทวีปยุโรป อเมริกา และประเทศญี่ปุ่น ทราบว่าผลงานอาจารย์ซึ่งรวบรวมจากงานเขียนต่าง ๆ ของท่านมาพิมพ์ไว้ในเล่มเดียวกัน จึงใคร่ขอแสดงความยินดีในเจตนารมณ์ของคณะผู้จัดทำ และผู้อุปการคุณโอกาสนี้ด้วย

ท่านอาจารย์สิงฆะ วรรณสัย จากโลกนี้ไปแล้วก็จริงแต่คุณความดี และเจตนารมณ์อันบริสุทธิ์ของท่านยังคงอยู่ บรรดาลูก ๆ หลาน ๆ ญาติพี่น้อง ทั้งลูกศิษย์ลูกหายึดเป็นแนวได้ และควรยึดอย่างยิ่ง

ผู้ใดเคยสบสายตาอันซื่อ และเปี่ยมไปด้วยเมตตา ผู้ใดเคยได้ยินได้ฟังน้ำเสียงอันหนักแน่น แต่ละมุนละไมไร้ความก้าวร้าว ผู้ใดเคยได้รับความแนะนำช่วยเหลือจากท่านอาจารย์สิงฆะ วรรณสัย ผู้นั้นจะไม่มีวันบุคคลอันน่ายกย่องผู้นี้¹

การพัฒนาตนเองของนายสิงฆะ วรรณสัย

การที่คนเราจะพัฒนาตนเองได้ต้องเป็นคนที่มีคุณลักษณะที่ดี ยึดมั่นตามหลักพุทธศาสนา 3 อย่างที่เรียกว่า ไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา

1. ศีล คือ การควบคุมระเบียบในการดำเนินชีวิต และในสังคม การที่คนเราตั้งมั่นในศีล 5 ที่เป็นการเริ่มต้นสร้างวินัยให้แก่ตนเองและปฏิบัติในสิ่งที่ถูก ที่ควรในสังคมก็จะทำให้มีความสัมพันธ์ที่ดีในสังคมชีวิต และสังคมจะได้เปรียบอยู่ไม่วันวาย ส่งผลต่อการที่จะทำอะไรๆ ให้ได้ดี และมีความเจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้น ไป หลักศีล 5 จึงกำหนดให้มีการไม่เบียดเบียนทำร้าย ไม่ละเมิดต่อชีวิตและร่างกาย ไม่ละเมิดต่อกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สิน ไม่ละเมิดต่อคุ้มครองของกันและกัน ไม่ใช้วาจาทำร้ายโกหกกัน จะเห็นว่าศีล 5 เป็นมาตรฐานขั้นต้นสำหรับการใช้ชีวิตและการอยู่ร่วมกันในสังคม

2. สมาธิ หมายถึง การฝึกฝนอบรมจิตใจให้สงบแน่วแน่มั่นคง เพื่อให้เป็นจิตใจที่สามารถทำงานหรือใช้การได้ดี โดยเฉพาะในการคิดพิจารณาให้เกิดปัญญาหรือใช้ปัญญาอย่างได้ผล ด้านคุณภาพจิต เช่น เป็นคนมีคุณธรรม ประกอบด้วย เมตตา กรุณา กตัญญูกตเวที เป็นต้น สิ่งเหล่านี้ทำให้จิตใจให้เจริญองงาม และเป็นพื้นฐานของพฤติกรรมที่ดี ความสามารถของจิต ที่เข้มแข็ง มั่นคงมีฉันทะ ความใฝ่รู้ใฝ่ดีงาม ใฝ่กระทำ จิตมีความเพียร ความขยัน ความอดทน รู้ตัวทั่วพร้อมเท่าทัน ตื่นตัวอยู่เสมอ สามารถควบคุมตัวเองได้ ไม่ประมาท มีพฤติกรรมที่ดีงาม พร้อมทั้งจะใช้ปัญญาในการใช้ชีวิต

3. ปัญญา ได้แก่ การมีความรู้เข้าใจสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง และการฝึกฝน การพัฒนาให้มีความรู้ความเข้าใจ การเรียนรู้ทำให้มีประสบการณ์ที่เข้ามารอบด้าน ตลอดจนความจำ และความรู้สึกนึกคิดที่ปรากฏหรือสั่งสมอยู่ในใจ ปัญญาทำให้รับรู้และมองดูประสบการณ์นั้นๆ อย่างถูกต้องสามารถเชื่อมโยงความรู้ในสิ่งทั้งหลายมาใช้แก้ไขปัญหาและทำการสร้างสรรค์ จัดดำเนินการต่างๆ

¹ ฮาร์ลด์ ฮุนดิอุส.เรื่องเดิม.

นายสิงฆะ วรรณสัยเป็นผู้ที่ผ่านการบวชเรียนในพุทธศาสนา ท่านได้นำสิ่งเหล่านี้ไปปฏิบัติในชีวิตของท่านเอง สั่งสอนอบรมในครอบครัวและผู้คนที่ผ่านมาในชีวิตท่าน จากนิราศเหมืองง่า และการสัมภาษณ์นางเรือนคำ วรรณสัย จะเห็นว่านายสิงฆะ วรรณสัย เป็นที่เสียสละเพื่อนส่วนรวมโดยคิดตามหลักของคนที่นับถือศาสนาพุทธ คือการทำบุญ ท่านเคยขายบ้านที่ท่านตั้งใจว่าจะสร้างให้ครอบครัว โดยที่ซื้อบ้านเก่ามากองไว้แล้ว แต่ที่โรงเรียนบ้านป่าแกในสมัยนั้นกำลังสร้างอาคารเรียนแล้วเงินไม่พอ¹ ท่านจึงต้องขายบ้าน(ที่ซื้อไว้) เพื่อนำเงินมาสมทบสร้างอาคารเรียน ต่อมาท่านย้ายมาเป็นครูใหญ่ที่โรงเรียนเหมืองง่า ท่านถูกกล่าวหาว่าโกงเงินโรงเรียน ดังที่ท่านได้บันทึกไว้ในนิราศเหมืองง่าดังนี้

หวังบุญหวังเพื่อให้	เห็นผล
หวังสุขเกษมดล	ด่วนได้
ปางเมื่อเกิดเป็นคน	คราวหนึ่ง นี้นา
บ้านก็เคยขายใช้	ช่วยสร้างอาคาร ฯ

บางครั้งท่านก็ได้ผลกระทบโดยตรงท่านก็มักจะเก็บไว้ไม่คิดทำร้ายผู้อื่นเป็นการตอบแทน แต่จะเขียนออกมาเป็นโคลง กลอนเก็บไว้ เช่น ท่านถูกกล่าวหาว่าโกงเงินดังตัวอย่างในนิราศเหมืองง่า

เสร็จไปทุกอย่างแล้ว	งานฉลอง
คนบาปยังหมายปอง	บ้านมล้าง
ที่แท้หมู่เขามอง	หาเรื่อง นานเฮย
โอกาสบ่ออาจสร้าง	อุปไว้ปางหลัง ฯ

ฟังเสียงซุบซิบเล่า	ลือกัน
คนชั่วเพิ่มความหัน	เหตุอ้าง
เรื่องใหญ่ที่เขาสรร	มาเล่า
ว่าคดโกงเงินสร้าง	อนาถไอ้ออดสู ฯ

ว่าครูสิงฆะ	ผู้นำงาน
เบียดบังเงินราชการ	กึ่งก้อน
สร้างเคหาสน์สถาน	มันอยู่
ฟังข่าวเรียมเร้าร้อน	เรื่องนี้เป็นไฉน ฯ

ตั้งใจฟังเรื่องร้าย	หลายวัน
มีแต่เล่าลือกัน	เท่านั้น
คนโง่ก็สำคัญ	ว่าแน่
ใครบ่มาคาดคั้น	ตอบถ้อยความเงิน ฯ

¹ สัมภาษณ์ นางเรือน วรรณสัย 64. ถ.เจริญราษฎร์ ต.ในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน 1 กรกฎาคม 2543

บังเอิญสาวหนึ่งนั้น
มาอยู่ใต้บัญชา
อาศัยว่าบิดา
พองอ้อมโอ้อัฒไฟฟ้า

ทำผิดครั้งหนึ่งนั้น
โอ้ ลูกศิษย์ทางอน
กลับบ้านบอกบิดร
แต่งแต่เรื่องเปี่ยงเค้า

อัปรีภัยไต่ถ้อย
แอบเคียดแค้นเคืองใจ
เที่ยวพูดพ่นใส่ไฟ
เขวาสลึงพะอ้า

เหลือเกินผู้ใหญ่แท้
โยชาติสุปัญญา
อคติปิดบังตา
ฟังแต่ฝ่ายเดียวชี้

และ

สันดานนายต่ำค้อย
เมื่อลูกน้องใดทำ
เกรงขาวจะข่มดำ
หาเรื่องราวทางล้าง

เขาขานกล่าวโทษซ้ำ
ว่าโลกเปียดบังเงิน
อกเอ๋ยพรา้งพจน์เพลิน
หกหมื่นเงินรัฐอ้าง

มโหฬารสามห้องใหญ่
ว่าแอบเอาเงินไป
สองอย่างค่าเท่าไร
เฉยอยู่ไม่ได้ต้าน

ลูกศึกษา
แห่งข้า
เป็นใหญ่
บ่นอ้อมฟังคำฟังคำ ฯ

เรียนสอน
งอดเง้า
โดยเรื่อง ผิดนา
คลายข้อความมี ฯ

ถามไต่
จิมข้า
ฟาดโทษ เรียนเอย
โลกฉ้อโกงเงิน ฯ

เที่ยวหว่า
เยี่ยงนี้
เต่าตุ่น ไปเถา
เชื่อถ้อยมงามาย ฯ

คุณธรรม
เด่นบ้าง
ปองใส่ โทษนา
ทุกด้านทุกสถาน ฯ

เหลือเกิน
ค่าสร้าง
ลืมหेतุ ผลนา
ออกสร้างอาคาร ฯ

พอโฉน
ปลูกบ้าน
แสนหก หมื่นเฮย
เพราะไรเหตุผล ฯ

ทุกคนมองก็รู้
หกหมื่นสร้างอาคาร
เหลือไปปลุกสถาน
ใครเล่าจะเก่งเกล้า

ว่าไปเพื่อลบล้าง
พวกบาปอยากให้นี้
เพราะรู้เท่าทันมี
โกวัดทำชั่วร้าย

ทำหนังสือส่งให้
ผิดถูกบ่เสนอ
มีแต่เล่าเรื่องเลอ
ขอเร่งย้ายยังข้อย

พึงใครใครก็เบ้
ผู้ใหญ่ร่มโพธิ์
กรรมใดก่อนมาปี-
มีแต่ให้เทพฟ้า

คราวเซ็นเอกสารตั้ง
มั่นชั่วดั่งเขาไซ
ซิบหายยอมเป็นไป
ขอย่านานเนินช้า

กรรมดีแม้ช้าก่อ
พลันพร่างไช่ข้างคุณ
โอน้อมอาตมอดหนุน
ให้เด่นกระเดื่องไต่

พลันให้เรียบห่างพัน
ด้วยเดชบุญกุศล
งานใดถูกใจตน
ทิพย์เทพทุกหล้าไหล

เหตุการณ์
เสร็จแล้ว
เรือนอยู่
กว่าข้ามมีไฉน ฯ

ความดี เรานา
พรากย้าย
มากเรื่อง เขานา
เรื่องรู้คนลือ ฯ

อำเภอ
สักน้อย
ลมปาก
เคร่งถามความไซ ฯ

เพื่อนหนี
พรากหน้า
ทาข่ม ภูเขา
ปากเบื่องบนเห็น ฯ

กลางใจ
โทษซ้ำ
เป็นแน่ เทียวเอย
ขาดได้ทันฉนำ ฯ

กองสุนทร
ครอบให้
โน้มสิ่ง ดีเฮย
แต่พื้นฟูสวรรค์ ฯ

พาลชน
เสกไว้
ได้แต่ง พลันเอย
เร่งรู้เป็นพยาน ฯ

อาคารสร้างเสร็จได้	ตามแปลน
ตรวจรับถูกต้องตามแผน	แบบสร้าง
เงินใดหากเหลือแดน	เกินกว่า นั้นนา
แม้ว่ามีเอาบ้าง	ซื้อสร้อยกำไร ๓
แต่ใครใครก็รู้	ไม่พอ
ต้องเที่ยวตะเวนขอ	ช่วยสร้าง
ผิดถูกจะต้องรอ	วันล่วง ไปนา
เป็นเครื่องชี้ชัดอ้าง	อำร้ายเรื่องศรี ๓

การเตรียมพร้อมในการทำงานของนายสิงฆะ วรรณสัย

นายสิงฆะ วรรณสัยมีการเตรียมพร้อมในทุกๆด้าน ท่านวางแผนไว้ก่อนแล้วค่อยดำเนินงานจากงานเขียนของนายสิงฆะ วรรณสัยเห็นได้เป็นคนที่มีการวางแผนและเตรียมตัวล่วงหน้าไม่ประมาท จากเหตุการณ์ที่ท่านได้ย้ายไปเป็นครูใหญ่ที่โรงเรียนเหมืองง่าท่านได้ศึกษาว่าโรงเรียนนี้สถานการณ์เป็นอย่างไรบุคลากรเป็นอย่างไรจากโคลงนิราศเหมืองง่าในตอนหนึ่งเขียนว่า

ดินแดนเหมืองง่า	ข้ามาสถิต
มองรอบอุษุทิศ	ทั่วด้าว
ศึกษาเพื่อเข้าชิด	เชยชอบ ชนแฮ
ถามไถ่ใช้ห้ามห้าว	ก่อนเข้ามาเป็น ๓
ใครเจนใครจบด้วย	สันดาน พาลเฮย
ใครชั่วใครชอบศาน-	ติตั้ง
ใครดีใครสาธารณ	ใครบาป นั้นนา
หกมาสคาดคิดยัง	อยู่รู้ศึกษา ๓
มองหาสาเหตุห้วง	นิสัย
จึงค่อยนำตัวไป	คลุกเคล้า
หวังเพื่อเจื่อนงามใน	งานอย่าง เดียวนา
ดูแลให้เหลื่อมจุดเป้า	แน่แล้วจึงทำ ๓

นายสิงฆะ วรรณสัยเป็นคนจริงจังกับการทำงานมาก งานสิ่งใดที่ท่านทำให้ดีที่สุดในตอนนี้เมื่อท่านได้ร่วมงานกับนักวิชาการต่างชาติแล้วก็ได้พัฒนาตัวเองมากยิ่งขึ้นโดยท่านนำเอาความรู้ท้องถิ่นเข้ามาผสมผสานเข้ากับความรู้ที่ได้จากชาวตะวันตก เมื่อมาถึงในระยะหลังจะเห็นชัดว่าท่านมีความคิดที่พัฒนาไปสู่สากลแต่ยังติดวิถีชีวิตประเพณีแบบโบราณอยู่ เช่น การแต่งชุดก บทขอ หรือนิราศนั้นท่านได้นำความรู้จากชาวตะวันตกเข้ามาเริ่มใช้ในวรรณกรรมล้านนาโดยเขียนอย่างมีระบบเริ่มทำ

บรรณานุกรมใช้อ้างอิง การตรวจสอบต้นฉบับโดยการเปรียบเทียบจากหลายฉบับเพื่อหาข้อมูลว่าเหมือนหรือแตกต่างกันอย่างไร เริ่มทำตำราเรียนอักษรล้านนาซึ่งเดิมเป็นการคัดลอกแต่ท่านได้รวบรวมตำราเรียนต่าง ๆ เข้ามาเขียนเป็นตำราอย่างเป็นระบบ และยังยกตัวอย่างโดยใช้คำล้านนาที่เป็นคำเก่า ๆ ซึ่งคนในปัจจุบันส่วนมากไม่รู้จักมาอธิบายพร้อมให้ความหมาย เช่น คำว่า “เก็กเด็ก” มีความหมายว่าเป็นลักษณะของมีคมที่แหลม และยาว ถ้าสั้นใช้ “เก่เต่” และใช้วรรณกรรมล้านนาเป็นตัวอย่างเพื่อให้สอดคล้องกับตำราเรียนเป็นแบบฝึกหัดพร้อมกับการสืบสานและอนุรักษ์วรรณกรรมล้านนาไปพร้อมกัน ผลที่ตามมาคือ ท่านเริ่มมีการเปรียบเทียบวรรณกรรมหลาย ๆ ส่วนวน เช่น การนำคำว 4 บทของพระยาพรหมโวหารมาตรวจสอบต้นฉบับแล้วเอามาใช้เป็นตัวอย่างในตำราเรียน สิ่งที่ท่านทำลักษณะนี้ถือว่าเป็นการวิเคราะห์วิจารณ์ เปรียบเทียบไม่ใช่เป็นการคัดลอกเหมือนสมัยก่อน เมื่อมีความคิดเช่นนี้อยู่ในตัวท่านแล้วระบบการปริวรรตต่าง ๆ ได้เกิดขึ้นเพื่อสื่อสารให้คนเข้าใจในตัวเมือง หรืออักษรธรรมล้านนาได้ดียิ่งขึ้น และตัวท่านเองมีโอกาใช้ความคิดเช่นนี้ได้เต็มที่เมื่อท่านมาสอนหนังสือเพื่อถ่ายทอดความรู้ให้กับลูกศิษย์ และคนที่สนใจ

ความรู้ของนายสิงฆะ วรรณสัย

การเรียนรู้ของนายสิงฆะ วรรณสัยนี้จะประกอบไปด้วยวิธีการเรียน ความจำ การอบรม และอื่น ๆ ท่านจะเป็นคนที่ศึกษางานทุกด้านที่ท่านสนใจไม่ว่าจะเป็นด้านภาษา ด้านวัฒนธรรมจารีตประเพณีของล้านนา สำหรับผู้ที่สนใจจะศึกษาหาความรู้จากท่านนั้นมักจะไม่ได้หวังด้วยท่านไม่เคยหวังวิชาความรู้ ไม่เคยเรียกร้องเงินทองสิ่งของใด ๆ ตอบแทน การเรียนรู้ของท่านเริ่มมาจากครอบครัวก่อนแล้วมาเรียนในโรงเรียนต่อมาเป็นวัด แล้วเป็นการเรียนรู้ในสังคม ในช่วงที่ท่านเป็นเด็กนั้นท่านสนใจเกือบทุกด้านโดยเฉพาะด้านภาษาและวรรณกรรมท่านศึกษาอย่างแตกฉานโดยสามารถอธิบายคำศัพท์บาลีได้อย่างชัดเจนจากการสัมภาษณ์เจ้าดวงเดือน ณ เชียงใหม่ท่านเล่าว่า “...รู้จักกับอาจารย์สิงฆะ เพราะคุณชาญ สิโรตเป็นคนแนะนำรู้สึกทึ่ง และประทับใจมากเฟิ่นจะเปนบรมครูด้านภาษา และมีความรอบรู้ทางด้านวัฒนธรรมจารีตประเพณีของล้านนาไทยเป็นอย่างดี...”¹ เช่นเดียวกันกับนายสิงห์แก้ว มโนเพชรท่านกล่าวว่า “...ท่านเป็นผู้รู้ที่หาได้ยากมากน่าเสียดายที่ท่านเสียชีวิตไปเสียก่อน...”²

ในการที่จะให้ความรู้ของคนอื่นท่านก็จะไม่หวังวิชาความรู้เลยอย่างเช่น นายจรัส มโนเพชรเล่าถึงประสบการณ์ตรงของตัวเองว่า “...อยากรู้ะหยังคี่จะไปถามเฟิ่นเฟิ่นจะไม่หวังวิชาความรู้เฟิ่นเปนคนพูดเพราะเสียงของเฟิ่นจะใหญ่และกังวาลเฟิ่นจะบรรยายอบรมได้น่าฟังมากเฟิ่นเปนคนขยันเปนคนใจกว้าง...”³ เช่นเดียวกันกับพระมหาเจติยาภิบาลที่เป็นลูกศิษย์ของท่านกล่าวว่า “...คนเถ้า (นายสิงฆะ) หนี่เฟิ่นเปนคนเอาแท้ สนใจอะหยังแท้ เฟิ่นจะไพเสาะหาหนังสือหนังสือหาว่าอยู่ที่ไหน เฟิ่นถึงไฟเรียนเอา ศึกษาเอาเฟิ่นจะบอกได้เลยว่าเรื่องหนี่อยู่ตอนนั้น ฉบับนั้นว่าอัน ฉบับหนี่ว่าอี่เฟิ่นไพะมากก็ฉบับ...”⁴

¹ สัมภาษณ์เจ้าดวงเดือน ณ เชียงใหม่

² สัมภาษณ์นายสิงห์แก้ว มโนเพชร

³ สัมภาษณ์นายจรัส มโนเพชร

⁴ สัมภาษณ์พระมหาเจติยาภิบาล

ในการศึกษาค้นคว้าของนายสิงฆะ วรรณสัยนั้นท่านต้องศึกษาให้แจ่มแจ้งเพื่อจะเอาความรู้มาสอนให้กับลูกศิษย์ของท่าน พระเทพญาณเวทีท่านกล่าวว่า “...ท่านสอนหนังสือไม่สนใจเพื่อนคิมมิง¹พร่องเพื่อนเอาแต่แอบโดน ถ้าใครแปลบาลีมาส่งแปลบตี เพื่อนคืออริบายหื้อเข้าใจแจ่มแจ้งเพื่อนเก่งเพื่อนช่างอริบาย...”²

วิธีการเรียนการสอนของนายสิงฆะ ในสมัยนั้นอาศัยการฝึกจำ ศึกษาให้เข้าใจแตกฉาน ทั้งให้กำลังใจ ให้ความสนใจเอื้ออาทรต่อลูกศิษย์นายพิศาล อุดมฤทธิ์กล่าวว่าในช่วงที่ท่านเรียนหนังสือเองนั้นท่านใช้วิธีเขียนติดข้างฝาในกุฏิท่านบางครั้งยังรวมถึงประตูห้องน้ำ “...เพื่อนจะเขียน(สิ่ง)ที่เพื่อนจะเรียนอะไรเพื่อนจะเขียนติดข้างฝาสี่ด้าน ถ้าจำได้เพื่อนก็ลบออกแล้วเขียนบทใหม่เข้าไพบแทน...”³ แม้กระทั่งลูก ๆ ของท่านท่านก็มีวิธีการสอนเหมือนกับที่ใช้ในสมัยที่ท่านเรียน นางเอมอร โพธิศาสตร์ลูกสาวได้กล่าวว่า “...เรื่องการเรียนการสอนของพ่อจะเน้นเป็นพิเศษ หนูเราพลีลูกโรงเรียนมาก่อนจะขึ้นชั้นใดจะมีกระดานดำตั้งไว้ที่หัวชั้นใด เราจะได้อ่านคำศัพท์ทั้งภาษาไทยกับภาษาอังกฤษ ถ้าคำใดเขียนยากเพื่อนก็จะสอนหื้อมีคำคล้องจองกัน เช่น คำว่า สามารถ อาจหาญ สารสุข ฯลฯ เวลาพ่อจะเขียนเวทนานเพื่อนจะอุ้มน้ำมาก่อนเราจะได้ฟัง เพราะมันมันดี ลูกชู้คนของพ่อจะได้ฝึกการเขียนโดยพ่อหื้อเขียนคำเวทนาน เพื่อนจะว่าออกมาแล้วเราจะเขียนทวย...”⁴ ส่วนลูกสาวคนที่ 2 นางพรสิริ ตันตพเจริญกิจ กล่าวว่า “...วิธีฝึกหื้อลูกอ่านหนังสือโดยบ่มีการบังคับแล้วเยี่ยหื้อลูกมีนิสัยรักการอ่านคือ เพื่อนจะเอาหนังสือไว้ในห้องน้ำห้องส้วมเวลาเราเข้าไปทำธุระส่วนตัวเราหันหนังสือเราค้เปีย⁵มาอ่าน พออ่านยังบ่เสร็จค้มักจะเอาไปอ่านต่อข้างนอก อันนี้เป็นการฝึกโดยที่เราบ่รู้ตัว แล้วลูกชู้คนจะหย้าม⁶และเลยชอบอ่านหนังสือกันชู้คน...”⁷

วิธีการเรียนรู้ท่านจะค้นคว้าให้รู้แจ้งเห็นจริงสามารถอ้างอิงได้ ท่านจะดูโครงสร้างของภาษาว่าลักษณะคำประพันธ์แบบไหนถึงจะถูกต้อง วิธีการคิดของท่านเป็นคนที่มีความคิดเปิดกว้างค่อนข้างจะเป็นคนที่มีระเบียบแบบแผน ท่านจะให้ความเคารพในงานของคนอื่นที่ทำมาก่อนเสมอ และสามารถอ้างอิงได้ จากการสัมภาษณ์นาย ฮาร์ลด์ ฮุนติอุส ท่านเล่าว่า “...จากการออกไฟสำรวจคัมภีร์ไบเบิลานอาจารย์สิงฆะ จะหื้อคำแนะนำว่าจะเริ่มต้นที่ไหนพร่อง จะเน้นหนักในเรื่องอะฮยังพร่อง จะเข้ากับชาวบ้าน จะเข้ากับทุเจ้ากับศรัทธาชาวบ้าน อาจารย์สิงฆะ ค้จะเป็นผู้นำ แล้วเพื่อนจะไฟติดต่อกับศรัทธาชาวบ้านไว้ล่วงหน้าบอกเพื่อนว่าหื้อเพื่อนดาการ เยี่ยการไว้ล่วงหน้า.....เพื่อนอุ้กับชาวบ้านในเรื่องของวรรณกรรมต่าง ๆ เพื่อนวางแผนงานของเพื่อนไว้ในอ่องอ⁸ ก่อนที่เราจะเริ่มงานนี้ เราค้ไฟหาทุเจ้า แล้วอุ้หื้อเพื่อนเข้าใจเจตนารมณ์ของโครงการเรา การตั้งโครงการเนี่ยอาจารย์สิงฆะ กับผมค้ได้ไฟหาผู้ใหญ่หมายความว่า เจ้าคณะจังหวัด หรือรองเจ้าคณะ

¹ หมิง แปลว่า ไกรธ

² สัมภาษณ์พระเทพญาณเวที

³ สัมภาษณ์นายพิศาล อุดมฤทธิ์

⁴ สัมภาษณ์นางเอมอร โพธิศาสตร์

⁵ เปีย อ่านว่า เปีย แปลว่า ฉวย

⁶ หย้าม แปลว่า เคย ติดใจ

⁷ สัมภาษณ์นางพรสิริ ตันตพเจริญกิจ

⁸ อ่องอ แปลว่า สมอง

จังหวัด มีหนังสือไว้อธิบายเป้าหมายและวิธีการหือเฟิ่นเข้าใจ แล้วเราคือขอความร่วมมือกับเพิ่น ซึ่งความร่วมมือเราคือได้มาชู้แห่งบ่มีปัญหาเลย เพราะอาจารย์สิงฆะแปนที่รู้จักของชาวบ้านทั่วไป...”¹

ในด้านบุคลิกภาพของนายสิงฆะนั้น นายภาคินัย ณ เชียงใหม่ผู้เป็นลูกศิษย์คนสุดท้ายของท่านได้กล่าวถึงนายสิงฆะ “...ว่า อาจารย์สิงฆะ มีบุคลิกลักษณะของความเป็นคนเมือง หรือแบบฉบับของคนท้องถิ่นมาก การสอนที่เป็นแบบที่ท่านได้เรียนรู้มาจากครูบาอาจารย์ในสมัยก่อน คือเป็นทั้งครู เป็นทั้งพี่เลี้ยง ท่านเป็นคนดีมีศีลธรรม มีความรู้ความสามารถ มีความฉลาดปราดเปรื่อง มีความเชื่อมั่นเป็นคนจริงจัง ไม่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตัว เป็นคนทำงานเพื่อสังคม...”²เช่นเดียวกับเจ้าดวงเดือนณเชียงใหมได้กล่าวว่า “...ความประทับใจในตัวของท่านอาจารย์ท่านเป็นคนสอนทุก ๆ สิ่งทุก ๆ อย่างที่ใครก็ตามอยากรู้อยากจะถาม อาจารย์ไม่แบ่งชั้นวรรณะ และสิ่งที่ประทับใจอย่างมากที่สุดคือ อาจารย์เป็นผู้ที่กล่าวเวทนาได้อย่างถูกต้องชัดเจน และไพเราะมากท่านเป็นหัวหน้าครอบครัวที่ดี ท่านเป็นคนดีเป็นแบบฉบับที่ดีของความเพิ่นผู้นำ...”³ และนายจรัล มโนเพ็ชร ได้กล่าวถึงความใจกว้างและเป็นคนไม่หวงวิชาความรู้ว่า “...การปฏิบัติในแนวของท่าน คือ ความใจกว้างในการทำงานของท่าน ท่านจะเป็นคนรับใช้สังคมมาก ยินดีให้ความรู้แก่ทุกคน ไม่หวงวิชาความรู้ ท่านเป็นคนที่ยอมรับวัฒนธรรมสมัยใหม่และยอมรับความคิดของคนสมัยใหม่ไม่ใจแค่ว่าเป็นคนเปิดกว้างเสมอไม่เป็นคนถือชั้นวรรณะอยู่ในศีลธรรม...”⁴ เช่นเดียวกับนายบุญศรี รัตนัง ได้กล่าวว่าท่านเป็นคนที่ดีการศึกษา ศิลปะวัฒนธรรมของล้านนามาพอสมควรท่านเป็นผู้เชี่ยวชาญภาษาพื้นเมือง ท่านจะมีความจำที่ดีมาก คำพูดของท่านหนักแน่นน่าเชื่อถือ และน่าศรัทธามาก ท่านจะสอนให้รู้อะไรมา คำพูดของท่านจะมีสติอยู่ตลอดเวลา ทำให้เรามักจะเก็บเอามาคิด เวลาทำงานทุกครั้ง ท่านจะวางแผนก่อนทำให้เป็นขั้นตอน ท่านชอบค้นคว้าท่านมักจะพูดว่า คนเราใช้จะมีแต่ความสวรรคอย่างยิ่งเดียวควรมีพรแสวงด้วย...”⁵ นางประคอง นิมมานเหมินท์ ได้พูดถึงความจริงจัง การให้ข้อคิดในการทำงานของนายสิงฆะ วรรณสัยว่า “...พฤติกรรมของท่านจะเป็นคนที่มุ่งมั่นในการทำงานมากสิ่งใดที่ท่านตั้งใจที่จะทำแล้ว และค้นคว้าหาความรู้ท่านจะจริงจังมาก ท่านสอนให้คิดในเวลาทำในสิ่งใดก็ตาม...”⁶ในทางเดียวกันนายอุดม รุ่งเรืองศรีได้กล่าวว่า “...ท่านให้ความร่วมมือช่วยเหลืออย่างดี ท่านไปเวทนาระดับชาวบ้านได้ ท่านสอนนักศึกษาในระดับอุดมศึกษาได้ และเป็นผู้ผลิตตำราที่ใช้ในวงวิชาการระดับสูงได้ ท่านเป็นคนที่มีพื้นฐานการศึกษาแบบคนเมือง แต่ท่านมีการพัฒนาการได้ดีมากสามารถร่วมงานกับคนต่างชาติได้ดี ท่านเป็นคนที่บุคลิกที่แปลกไปจากคนยุคนั้น คือรู้แน่นในเรื่องของตัวเองโดยอยู่ในระบบที่เป็นความคิดของฝรั่ง แต่เป็นขั้นตอนของข้าราชการ และสามารถที่จะสื่อถึงคนอื่นได้โดยวิธีของวัฒนธรรมล้านนา วิธีการสอนของท่าน คือท่านจะสอนตามระบบแบบราชการแต่ข้อมูลที่ออกมาคือ ข้อมูลท้องถิ่นที่ยืนอยู่บนวัฒนธรรมล้าน ๆ ท่านมีลักษณะเฉพาะตัวของท่าน...”⁷

¹ สัมภาษณ์นายฮารัลด์ ฮุนดิอุส

² สัมภาษณ์นายภาคินัย ณ เชียงใหม่

³ สัมภาษณ์เจ้าดวงเดือน ณ เชียงใหม่

⁴ สัมภาษณ์นายจรัล มโนเพ็ชร

⁵ สัมภาษณ์นายบุญศรี รัตนัง

⁶ สัมภาษณ์นางประคอง นิมมานเหมินท์

⁷ สัมภาษณ์นายอุดม รุ่งเรืองศรี

ความเป็นผู้สืบสานประเพณี

นายสิงฆะ วรรณสัย เป็นที่เคารพรักของชาวลำพูนและชาวเหนือทุกจังหวัดได้รับการยกย่องให้เป็นอาจารย์เวหนาน อาจารย์ทำขวัญ และพ่อครู

คำว่า “อาจารย์” นั้นหมายถึง คนกลางระหว่างวัดกับบ้าน คนที่จะเป็นอาจารย์ได้ต้องเป็นที่เคารพนับถือทั้งฝ่ายพระ และฝ่ายฆราวาส ต้องผ่านการบวชเรียนมาแล้วต้องเป็นผู้มีคุณธรรมและมีศีล 5 บริสุทธิต้องรู้พิธี และประเพณีที่ถูกต้อง ทั้งยังต้องมีความรู้ มีไหวพริบ ในการแก้ปัญหาต่าง ๆ ให้ลุล่วงไปด้วยดี การที่ผู้ที่จะเป็นอาจารย์ต้องเป็นคนกลางระหว่างวัด กับบ้าน เนื่องจากเรื่องบางอย่างพระจะบอกชาวบ้านโดยตรงไม่ได้คนที่จะเป็นอาจารย์ต้องรู้ และเป็นผู้บอกชาวบ้านแทนพระ เรื่องบางอย่างที่ชาวบ้านไม่ทราบ เช่นการจัดพิธีต่าง ๆ เป็นต้น คนที่เป็นอาจารย์จะต้องเป็นผู้จัดพิธีให้ถูกต้องตามประเพณี และถูกใจพระ นอกจากนี้นายสิงฆะ วรรณสัย ได้รับยกย่องว่าเป็นอาจารย์ชั้นเลิศมาแต่ยังหนุ่ม

มีพรรคการเมืองหลายพรรคได้มาติดต่อทาบทามให้นายสิงฆะ วรรณสัย ลงสมัครรับเลือกตั้งเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรในนามของพรรค และสิงฆะ วรรณสัย ก็ได้ปฏิเสธอย่างนุ่มนวลทุกรายว่าผู้มีความสมบัติเป็น ส.ส.ที่ดีมีเป็นจำนวนมาก แต่ผู้ที่มีความสมบัติเป็นอาจารย์เวหนาน อาจารย์ทำขวัญที่ดั้นด้น้อยมาดั่งนั้นจึงสมควรใจที่เป็นอาจารย์เวหนานมากกว่าลงสมัครเลือกตั้ง

ในวโรกาสที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมหาราช ทรงสถาปนาสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้าวชิราลงกรณ์ฯ ขึ้นรับตำแหน่ง สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชสยามมกุฎราชกุมาร เมื่อ พ.ศ. 2515 และทรงสถาปนาสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้าสิรินธรเทพรัตนสุตาเป็นสมเด็จพระเทพพระรัตนราชสุดาสยามบรมราชกุมารี เมื่อ พ.ศ. 2529 เจ้านายฝ่ายเหนือได้จัดพระราชพิธีทูลเชิญพระขวัญตามแบบโบราณราชประเพณี นายสิงฆะ วรรณสัย ได้รับเกียรติให้เป็นอาจารย์ผู้ทูลเชิญพระขวัญทั้งสองคราวและได้แต่งคำทูลเชิญพระขวัญ เมื่อถึงกำหนดเวลาพิธีก็เป็นผู้กล่าวคำทูลเชิญพระขวัญเป็นทำนองตามแบบของภาคเหนือในนามเจ้านายฝ่ายเหนือ

จากการที่นายสิงฆะ วรรณสัย เป็นอาจารย์เวหนาน และการทำขวัญที่มีชื่อเสียงนี้เอง จึงทำให้มีผู้มาเชิญไปเวหนาน หรือเชิญไปทำขวัญทั่วทุกจังหวัดภาคเหนือ รวมทั้งจังหวัดภาคอื่นด้วย การเดินทางไปเวหนาน หรือทำขวัญนั้นสมัยยังหนุ่มนายสิงฆะ วรรณสัยจะใช้รถจักรยานยนต์เป็นพาหนะบางครั้งก็ไปจังหวัดที่ไกลจากลำพูน เช่น แพร่ น่าน เชียงราย ระยะหลังเมื่อนายสิงฆะ วรรณสัยลาออกจากราชการแทนที่จะได้พักผ่อนกับเป็นระยะเวลาที่ทำงานหนักยิ่งขึ้น ทำให้อาการของโรคหัวใจจึงค่อย ๆ ปรากฏจนถึงขั้นรุนแรงต้องเข้าโรงพยาบาล พอทุเลาก็รีบทำงานที่คั่งค้างมากขึ้น โดยเฉพาะงานค้นคว้า และงานเขียนหนังสือวันหนึ่ง ๆ จะพิมพ์ติดต่องานหนังสือถึง 14 ชั่วโมง บุตรหลานขอร้องให้หยุดพักบ้างก็ได้คำตอบว่า “...ถ้าตายแล้วใครจะทำต่อได้...” ซึ่งเป็นความจริงเพราะนายสิงฆะ วรรณสัย สะสมสรรพวิชาความรู้ต่าง ๆ ไว้มามากตลอดชีวิต แต่งหนังสือเรื่องใดจะเป็นเรื่องทางวิชาการเพียงใดก็ไม่เคยร่างเพียงแต่กำหนดโครงเรื่องไว้ในใจ จากนั้นก็นำกระดาษพิมพ์ติดเข้าเครื่องพิมพ์แล้วก็พิมพ์ออกเป็นเรื่องทันที และสิงฆะ วรรณสัย เป็นคนที่พิมพ์ติดเร็วมากเรื่องที่แต่งแต่ละเรื่องล้วนมีความยาวหลายร้อยหน้ากระดาษพิมพ์

จะเห็นว่านายสิงขร วรรณสัย มีวิธีการศึกษด้วยตนเอง มีพื้นฐานมาจากความเป็นคนล้นนา กับได้รับการศึกษาในโรงเรียนภาคบังคับ และการศึกษาลักษณะอื่น ๆ รวมทั้งประสบการณ์ที่ได้รับจาก กรุงเทพฯ ผสมกับความคิดในแบบสากลที่ได้ร่วมงานกับนักวิชาการชาวตะวันตก ทำให้เกิดองค์ความรู้ที่มีลักษณะส่วนตัว และเป็นคนที่จริงจังในการที่จะศึกษาหาความรู้พร้อมที่จะให้ความรู้กับผู้อื่นด้วย

การสื่อสารงานทางด้านภาษาวรรณกรรมและศิลปวัฒนธรรมล้านนา

การจัดระบบความคิด

การจัดทำระบบปริวรรตอักษร นายสิงขร วรรณสัย ได้ดำเนินการปริวรรตอักษรล้านนาเป็นตัวอักษรไทยให้เป็นระบบอย่างชัดเจน ท่านได้จัดทำระบบการปริวรรตอักษรธรรมล้านนาเป็นอักษรไทยกลางให้คนอ่านได้เข้าใจ และออกเสียงได้ถูกต้องตามระบบของอักษรธรรมล้านนา โดยพัฒนาความคิดซึ่งเกิดจากท่าน เจ้าคุณอุปาลิคุณูปมาจารย์ (ฟู อุตตสิโว) ได้จัดทำไว้ใน มหาชาติฉบับสร้อยสังกร” ทั้งนี้ท่านได้ชี้แจงรายละเอียดทั้งระบบอักษร และระบบเสียงไว้อย่างชัดเจน

การจัดระบบฉันทลักษณ์คำประพันธ์ต่าง ๆ นายสิงขร วรรณสัย ได้พยายามจัดระบบแผนผังฉันทลักษณ์คำประพันธ์ให้ลงตัวแน่นอน เช่น คำว โคลง ร่าย เป็นต้น จากหนังสือเรื่องหลักกวีนิพนธ์ของล้านนาไทยที่เขียนโดยนายสิงขร วรรณสัย นั้น นอกจากนั้นท่านได้เสนอว่าควรนำคัมภีร์มาทำขึ้นใหม่โดยรักษาแบบเดิมไว้ จากการที่โลกเปลี่ยนแปลงสิ่งต่าง ๆ ย่อมเปลี่ยนแปลงตามไปด้วย เดิมคัมภีร์นั้นต้องใช้ใบลาน และจารด้วยอักษรล้านนาที่มีอยู่ช่วงหนึ่งการเรียนอักขระล้านนาลดความนิยมลง คนล้านนารุ่นหลังเริ่มอ่านตัวเมืองไม่ออกแล้ว นายสิงขร วรรณสัย ได้คิดกังวลว่าอีกไม่นานคนล้านนาจะอ่านคัมภีร์ไม่ออกเลย จึงเริ่มทำคัมภีร์ในระบบ 2 ภาษา คือด้านหนึ่งเขียนเป็นอักขระล้านนาอีกด้านหนึ่งเขียนเป็นภาษาไทยกลางเลียนเสียงแบบล้านนาสำหรับคนที่อ่านตัวเมืองไม่ออกนี่เป็นการอนุรักษ์วรรณกรรมชาดกไว้ได้ส่วนหนึ่ง

งานด้านวิชาการทางด้านวิชาการ

การเรียบเรียงตำราวิชาการ นายสิงขร วรรณสัยได้เรียบเรียงเอกสารที่เป็นประโยชน์แก่วงวิชาการด้านล้านนาศึกษาไว้หลายเล่ม พบว่างานดังกล่าวแม้จะเป็นงานยุคบุกเบิกแต่ก็ยังมีคุณค่าอยู่เสมอ เช่น

1. การจัดระเบียบเสียงของล้านนาเป็นงานวิจัยที่ทำร่วมกับดร. รัลด์ ฮุนดิอุส เมื่อปี พ.ศ. 2546 โดยวิจัยเรื่องของระบบเสียงในล้านนาว่ามีคำหนึ่งคำในแต่ละท้องถิ่นออกเสียงต่างกันอย่างใดโดยการเปรียบเทียบเสียงของคนล้านนาใน 8 จังหวัด
2. การจัดทำตำราเรียนอักขระล้านนาเมื่อ พ.ศ. 2518 เป็นตำราที่เรียบเรียงขึ้นจากประสบการณ์การศึกษาค้นคว้าเป็นเวลาหลายปี ท่านได้นำตำราเรียนเก่าหลาย ๆ ฉบับมาเรียบเรียงเป็นระบบอย่างชัดเจนพร้อมกับการแทรกตัวอย่างที่มาจากตำราเดิมเหล่านั้นด้วย

3. ปรีวรรตวรรณกรรมล้านนา งานนี้เป็นการรวบรวมความรู้ทางด้านวรรณกรรมล้านนา มาไว้อย่างเป็นระบบเพื่อเป็นพื้นฐานในการศึกษาให้นักศึกษาและผู้สนใจสำหรับนักศึกษาและผู้สนใจสนใจทั่วไป คือ การที่นำเอาวรรณกรรมล้านนาที่ดีเด่นมาถอดจากอักษรธรรมล้านนาเป็นอักษรไทยแต่สามารถอ่านให้ออกเสียงแบบล้านนาหรือแบบภาษาไทยที่ผู้อ่านถนัดแล้วยังสามารถสื่อความได้ตรงกันขอหยิบยกงานชิ้นเด่นของล้านนามาเป็นตัวอย่างดังนี้

1. อูสาบารส (พ.ศ. 2519) วรรณกรรมชาดกนอกนิบาต เป็นวรรณกรรม ที่ได้รับความนิยมมาตั้งแต่สมัยพระญาเกือนา คือประมาณ พ.ศ. 1900 มีทั้งหมด 15 ผูก ปรีวรรตออกมาโดยวิธีเทียบอักษรและทำศัพทานุกรมและนำโคลงอูสาบารสซึ่งมีอยู่ 226 โคลงไว้ท้ายเล่ม

2. พรหมจักร (พ.ศ. 2522) วรรณกรรมชาดกนอกนิบาตเรื่องพรหมจักร เป็นเรื่องที่อาศัยเค้าเรื่องมาจากรามเกียรติ์ แต่นักปราชญ์ล้านนาได้ดัดแปลงแก้ไขให้เหมาะสมกับสภาพเป็นชาดกธรรม คือ มุ่งยกย่องพระโพธิสัตว์พยายามหลีกเลี่ยงตอนที่พระโพธิสัตว์ต้องฆ่าคน หรือสัตว์มักจะให้เป็นหน้าที่ของธรรมชาติ หรือคนอื่นจัดการแทน มีทั้งหมด 10 ผูกตอนท้ายเล่มมีศัพทานุกรมไว้ด้วย

3. ไคร่มังทรารบเชียงใหม่ (พ.ศ. 2522) เป็นโคลงที่กล่าวถึงเหตุการณ์สมัยพ.ศ. 2158 ตรงกับแผ่นดินของพระเจ้าทรงธรรม (พ.ศ. 2153 - 2171) กล่าวถึงมังทรากวาดต้อนชาวเชียงใหม่ไปเป็นเชลยผู้แต่งบรรยายการเดินทางตามลำดับตั้งแต่เชียงใหม่ไปทางสันป่าตอง จอมทอง ฮอด แม่เหาะเมืองยม (ขุนยม) ข้ามแม่น้ำสาละวินเข้าเขตพม่าทั้งหมดมี 303 โคลงมีคำแปลศัพทยากอยู่ท้ายเล่ม

4. โลกนัยชาดก (พ.ศ. 2522) วรรณกรรมชาดกนอกนิบาตที่นักปราชญ์ล้านนาได้แต่งไว้ โดยแต่งเป็นภาษาบาลีแล้วมีคนแปลออกเป็นภาษาล้านนาเป็นชาดกที่มีคติธรรมคำสอนในทางธรรม และในทางโลกมาก มีสาระที่นำศึกษาเพิ่มพูนความรู้เป็นอย่างมาก อีกทั้งยังเป็นภาษาไทยโบราณที่บริสุทธิ์ ไม่มีภาษาอื่นแฝงเข้ามา ยกเว้นภาษาบาลี และสันสกฤตมีทั้งหมด 11 ผูก มีคำอธิบายคำยากอยู่ท้ายเล่มเป็นต้น

งานพิธีกรรมเกี่ยวกับประเพณีพิธีกรรม

การเวหนาน การเวหนานเป็นประเพณีอย่างหนึ่งของล้านนาที่ได้สืบทอดกันมาแต่โบราณเป็นประเพณีที่ผู้รู้ทั่วไปยกย่องว่าดียิ่ง ไม่มีประเพณีนี้ในภาคอื่น ๆ ของไทย นับว่าเป็นความพิเศษของปราชญ์ล้านนาที่ได้วางระเบียบแบบแผนการเวหนานไว้ คำเวหนานจะแต่งเป็นร้อย ที่แทรกด้วยภาษาบาลี และสันสกฤตทั้งนี้ นายสิงฆะ วรรณสัยได้บันทึกลงสมุดไว้ เช่น คำเวหนานงานศพ งานฉลอง วิหาร โรงเรียน บ้านใหม่ เป็นต้นเท่าที่มีหลักฐานประมาณ 600 - 700 สำนวน

การเรียกขวัญ มีคำเรียกขวัญที่แต่งขึ้นเป็นภาษาที่ประณีตคล้องจองเปรียบเทียบกับพรรณนาด้วยภาษาพื้นเมืองแทรกภาษาบาลี และสันสกฤตด้วย บันทึกคำเรียกขวัญของนายสิงฆะ วรรณสัยเท่าที่ปรากฏมีประมาณเกือบ 100 สำนวน

ในขณะที่นายสิงฆะ วรรณสัยเป็นอาจารย์เวหนาน หรืออาจารย์เรียกขวัญนั้นท่านได้ออกเสียงอักษรภาษาล้านนาได้อย่างชัดเจนโดยเคารพที่มาของตัวอักษรที่เป็นทั้งภาษาบาลี และภาษาสันสกฤต

งานวรรณกรรม นายสิงฆะ วรรณสัย มีความสามารถในการเขียนกวีนิพนธ์ทั้งแบบล้านนา และแบบไทย พบว่าท่านได้เรียบเรียงงานประเภทนี้ไว้หลายเรื่อง เช่น คำวนิราศเหมืองง่า โคลงนิราศเหมืองง่า นิราศบ้านโฮ้ง คำสีกุงชา และอื่น ๆ แต่ก็เป็นที่น่าเสียดายที่งานเหล่านี้ของท่านยังไม่ได้รับการตีพิมพ์

นอกจากนี้ท่านยังได้เป็นวิทยากรในการให้ความรู้เกี่ยวกับภาษา และวรรณกรรมล้านนา รวมทั้งประเพณีศิลปวัฒนธรรมในที่ต่าง ๆ เมื่อปีพ.ศ. 2514 นายสิงฆะ วรรณสัยมีโอกาสร่วมงานกับ ดร.ฮารัลด์ ฮุนดิอุส สำรวจคัมภีร์ใบลานทั่วภาคเหนือ ทำให้ท่านรู้จักใบลานอย่างถ่องแท้ และก่อนหน้านี ในปี พ.ศ. 2512 ท่านได้ทุนจากสยามสมาคมเพื่อสำรวจใบลานในจังหวัดลำพูนมาแล้วอีกด้วย

นับว่านายสิงฆะ วรรณสัย ได้ดูดซับวิธีการเรียนรู้ของคนล้านนามาเสริมสร้างความเป็นผู้รู้ให้แก่ตนเอง ขวนขวายหาความรู้เพิ่มให้ความรู้ที่มีอยู่กว้างขวางยิ่งขึ้น ได้พยายาม ศึกษาค้นคว้าด้วยตนเองเพื่อเพิ่มความหนาแน่นแน่นแฟ้นของวิชาการที่มีอยู่ และได้ปรับวิถึความคิดให้สอดคล้องกับวิทยาการของโลกเพื่อจะได้นำมาช่วยให้ความรู้ของล้านนาเปล่งประกายได้ชัดเจนยิ่งขึ้น

ทั้งหมดนี้อาจจะกล่าวได้ว่าระบบการเรียนรู้ของนายสิงฆะ วรรณสัยเริ่มมาจากความเป็นพื้นบ้าน เข้าสู่มาตรฐานระบบส่วนกลาง และขยายไปสู่ระบบสากล อันเป็นกระบวนการเรียนรู้ที่ทรงประสิทธิภาพ และสิ่งที่ยืนหยัดถึงความเป็นปราชญ์ของท่านได้อย่างชัดเจนก็คือ ผลงานของท่านดังที่ได้เสนอมมาแล้ว

บรรณานุกรม

สตฤณ จังกาจิตต์.เรียบเรียง “สิงฆะ วรรณสัย” (หน้า 99-111) คณะกรรมการการจัดทำหนังสือประวัติครู,

ประวัติครู 16 มกราคม 2536 กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภา,2535.

สิงฆะ วรรณสัย. โคลงนิราศเหมืองง่า. 2511 (อัดสำเนา).

----- โครงเรื่องมั่งทรงารบเชียงใหม่พิมพ์ในงานฉลองอายุครบ 7 รอบของนางกนิหมานิมานเหมินทร์
เชียงใหม่ศูนย์หนังสือเชียงใหม่ 2522

----- ชาตกนอกนิบาตเรื่องพรหมจักรเชียงใหม่มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ 2519

----- ตำราเรียนอักษรล้านนาไทยพศ. 2518 อัดสำเนา

----- บันทึกประจำวันวันที่ 2 2000 มิถุนายนพ.ศ 2480 3 2010 2481

----- ปรีทัศน์วรรณคดีไทยเชียงใหม่มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ 2523

----- อุสาบารสเชียงใหม่มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ 2519

หนังสืออนุสรณ์เนื่องในงานวันทำบุญครบรอบสตรมารอาจารย์สิงฆะ วรรณสัย 2523
อุดม รุ่งเรืองศรี วรรณกรรมล้านนา เชียงใหม่ ภาควิชาภาษาไทยคณะมนุษยศาสตร์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
2542

สัมภาษณ์

เจ้าดวงเดือน ณ เชียงใหม่ ถนนจำบ้าน อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ 15 กุมภาพันธ์ 2544
นางประคอง นิมมานเหมินท์ บ้านพักจังหวัดเชียงใหม่ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ 15 พฤศจิกายน 2543
นางพรสิริ ตันตเจริญกิจ 108 ถนนเจริญราษฎร์ อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน 17 ตุลาคม 2543
นางเรือนคำ วรรณสัย 64 ถนนเจริญราษฎร์ ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน 1 กรกฎาคม 2543
นางเอมอร โพธิศาสตร์ 102 ตำบลเหมืองง่า อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน 15 ตุลาคม 2543
นายจรัส มโนเพ็ชร ร้านอาหารสายหมอกกับดอกไม้ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ 5 กุมภาพันธ์ 2544
นายบารเมศ วรรณสัย 25 บ้านกู่ขาว ตำบลริมปิง อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน 20 กันยายน 2543
นายบุญศรี รัตน์ง อำเภอสันทรายจังหวัดเชียงใหม่ 18 กันยายน 2543
นายพิศาลอุดมฤทธิ์ บ้านจันจว้า อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย 14 พฤษภาคม 2543
นายภาคนัย ณ เชียงใหม่ ถนนจำบ้านอำเภอเมืองจังหวัดเชียงใหม่ 20 พฤษภาคม 2544
นายมนูญ โพธิ์โหมงค์ 103 ตลาดหนองดอก ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน 3 กันยายน 2543
นายสิงห์แก้ว มโนเพ็ชร 150/70 8 บ้านอมรนิเวศน์ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ 17 กุมภาพันธ์ 2544
นายอุดม รุ่งเรืองศรี อาคารเรือนเดิม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ 18 ธันวาคม 2543
นายฮาร์ลด์ ฮุนดิอุส 35 ถนนดอยสะเก็ดเก่า ตำบลวัดเกต อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ 25 มกราคม 2544
พระครูสิริบุญญากร เจ้าคณะตำบลเหมืองง่า วัดศรีบุญยืน ตำบลเหมืองง่า อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน
14 มิถุนายน 2544
พระเทพญาณเวที รองเจ้าคณะภาค 7 วัดพระธาตุหริภุญชัยวรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน
22 กรกฎาคม 2543
พระธรรมวิมลโมลี ที่ปรึกษาเจ้าคณะภาค 6 เจ้าอาวาสวัดศรีโคมคำ อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา 3 กรกฎาคม
2543
พระราชมหาเจติยาภิบาลเจ้าคณะจังหวัดลำพูน เจ้าอาวาสวัดพระธาตุหริภุญชัยวรมหาวิหาร อำเภอเมือง
จังหวัดลำพูน 15 มีนาคมมิถุนายน 2543

รายชื่อผลงานของพ่อครูสิงฆะ วรรณสัย

รายชื่อผลงานของนายสิงห์ วรรณสัย

เลขที่	เรื่อง	ตัวอักษร	วัน เดือน ปี	หมายเหตุ
0001	เวन्दาน กุฎิ ศาลา ฯลฯ สมุดปกแข็งรวมหลายเรื่อง		2500	
0001.1	กุฎิ วัดพระบาทยังหวัด			
0001.2	วัดศรีสว่างวัลลา		8. 3. 2500	
0001.3	วัดป่าซางงาม		13. 3. 2500	
0001.4	โรงเรียนปริยัติธรรมวัดเจติยขาว ค.ริมปิง อ.เมือง จ. ลำพูน		15. 1. 2500	
0001.5	พระพุทธบาทตากผ้า		16. 3. 2500	
0001.6	วัดหนองหนามศาลา			
0001.7	กุฎิ วัดหนองผำ ค.ปากบ่อง อ.ป่าซาง จ.ลำพูน			
0001.8	แท่นแก้ว วัดป่าบุก อ.ป่าซาง จ. ลำพูน			
0001.9	กุฎิ วัดมหาวัน อ.เมือง จ. ลำพูน			
0001.10	วัดสบปะ		6. 5. 2500	
0001.11	กาพย์ พรหมวิหาร			
0001.12	วัดสันป่าตองหลวง			
0001.13	ศาลา วัดห้วยคาน อ.บ้านโฮ้ง จ.ลำพูน			
0001.14	วัดป่าเจริญธรรม ทานที่ดินและกรุน			
0001.15	ศาลา วัดช้างค้ำ อ.เมือง จ.น่าน		3. 2. 2501	
0001.16	กุฎิ วัดอัฐารส		14. 3. 2501	
0001.17	โบสถ วัดหนองเส้ง		4. 4. 2501	
0001.18	วิหาร วัดหนองเส้ง		5. 4. 2501	
0001.19	วิหาร วัดมะขามหลวง		30. 4. 2501	
0001.20	วิหาร วัดประตุโขง		21. 2. 2502	
0001.21	กุฎิ วัดนางข้าวน้อย		29. 3. 2502	
0001.22	วิหาร วัดล้องขุ่ม		25. 3. 2502	

0001.23	วิหาร วัดบ้านม่วง		23. 4. 2502	
0001.24	วิหาร วัดบ้านเปียง อ.ต้นป่าตอง จ.เชียงใหม่		24. 4. 2502	
0001.25	วัดศรีลังกา ต.หนองตอง อ.หางดง จ.เชียงใหม่		16. 5. 2502	
0001.26	วิหาร วัดปากเหมือง		20. 6. 2502	
0001.27	ศาลาบาตร วัดคอนชัย (น้ำโค้ง)		25. 6 2502	
0001.28	วิหาร วัดศรีบุญเรือง ต.หนองหอย อ.เมือง จ.เชียงใหม่		10. 4. 2503	
0001.29	ศาลาการเปรียญ วัดสวนดอก อ.เมือง จ.ลำพูน		3. 3. 2506	
0002	เวณทาน สมุดปกแข็ง รวมหลายเรื่อง		2499	
0003	ชุมนุมเวณทาน พ.ศ. 2494		2494	
0004	เรียกขวัญพระ			
0005	เวณทาน เวณศพ		15. 1 2500	
	ทำขวัญข้าว ร.ร.ต้นมหาพนวิทยา		4. 2. 2504	
0006	เวณทาน		5. 4. 2504	
			21. 3. 2515	
0007	เวณทานศพ		5. 7. 2498	
0008	เวณทาน		1.4 .2508	
			24.4.2513	
0009	เวณศพ		14.2.2514	
			15.7.2515	
0010	เวณทานทำบุญฉลอง		17.5.2508	
0011	เวณทาน		26.1.2515	
			31.3.2513	
0012	เวณทาน ฤๅ วิหาร ศาลา ร.ร. ๔๗		26.2.2502	
	เวณพระธาตุคอกยสุเทพ		17.5.2505	
0013	เวณศพ		1.4.2511	
			18.9.2515	
0014	เวณศพ		7.4.2514	
			14.1.2515	
			20.8.2515	
0015	บัญชีธรรมวัดสูงเม่น			
0016	เวณบ้านใหม่		28.6.2505	
0017	เวณมหาชาติ ๔๗ ที่วัดจำลอง อ.แม่วาง จ.เชียงใหม่		12.11.2505	
0018	ความเป็นมาแห่งขันโตก		2507	

0017.2	คำอ่ำสังฆาร แต่งโดยพระครูญาณมงคลเจ้าคณะ จังหวัดลำพูน วัดบ้านผู้			
0018	เวนกุฎี ศาลา		25.1.2504	
0019	เวนदानโบสถ์ วิหาร ศาลา กุฎี หอธรรม		5.3.2506	
			13.5.2509	
0020	เวนदानโรงเรียน		18.2.2500	
			18.2.2500	
0021	เวนศพ เวนทานโรงเรียน ฯลฯ		14.2.2497	
			6.2497	
0022	เวนศพ		26.1.2507	
			13.11.2508	
0023	เวนศพ		10.1.2509	
0024	เวนอุปสมบท		4.7.2508	
			12.6.2514	
0025	เวนบ้านใหม่		24.6.2515	
0026	เวนโรงเรียน		23.3.2506	
			29.3.2514	
0027	เวนทานโรงเรียน		9.3.2506	
			22.3.2512	
0028	เวนศพ		10.10.2513	
			4.1.2516	
0029	เวนศพ		7.3.2512	
			2.1.2516	
0030	เวนศพ (เล่ม 3)		28.6.2500	
			22.1.2504	
0031	เวนทาน		26.2.2514	
			14.8.2515	
0032	หมายเหตุบันทึกรายวัน		16.7.2484	
			3.11.2484	
0033	เวนทาน แต่งโดยพระอินคำ	เมือง	2472	
0034	เวนทาน(สันนิษฐานว่าจะเป็นพระอินคำแต่ง	เมือง		
0035	เวนทาน		5.4.2515	
0036	พญาพรหมจุ่มและแปลธรรมต่าง ๆ	เมือง		
0037	เวนทาน(ไม่ปรากฏผู้แต่ง)	เมือง		

0038	กาพย์วิสาขบูชาและเวหนทานบวช			
0039	เวหนทาน			
0040	โคลงกลอนเบ็ดเตล็ด		24.2.2494	
0041	นิราศรัก		19.5.2510	
0042	เวหนทาน		24.2.2504	
0043	เวหนทาน		25.3.2510	
0044	เวหนทาน		20.7.2501	
0045	ภายิตต่าง ๆ (ประมาณ 2499)			
0046	โพธิปักขิยธรรม 37			
0047	ประชุมนิสิต(นานาชาติ)		2494	
0048	โคลง		2490	
0049	เวหนทาน		27.3.2496	
0050	เวหนทาน		2477	
0051	คำว			
0052	คำว			
0053	สคฺติ "ชาวเหนือ"			
0054	ปิดเคราะห์ คำเรียกขวัญ		15.9.2492	
0055	ฉันท			
0056	เวหนทาน			
0057	นินาศเหมืองง่าเล่ม 2			
0058	อธิบายศัพท์คำวขอ			
0059	ประเพณีเวหนทาน			
0060	จักรพรรดิจาก ผูก 3		12.11.2506	
0061	คำกล่าวทานฉลองวัดข้างตี	เมือง	2480	
0062	กวีนิพนธ์ลานนาไทย			
0063	คำเรียกขวัญ	เมือง		
0064	คำวเหมืองง่า			
0065	โคลง		9.9.2517	
0066	เวหนทานวิหารวัดข้างตี	เมือง	2480	
0067	ทำนยลักษณะ			
0068	บันทึกย่อ ปาฐกถา			
0069	ความรู้พ่อบ้านแม่เรือน		10.7.2475	
0070	ธรรมชาติของภาษาไทย			
0071	เวหนคนตาย			
0072	ที่นิกายผูก 8 เล่ม 1	เมือง		

0073	ทีฆนิกาย เล่ม 2	เมือง		
0074	นिराสังมย		28.7.2492	
0075	กวีนิพนธ์ลานนาไทย		23.7.2510	
0076	คำทูลอัญเชิญพระขวัญ	เมือง	24.12519	
0077	วรรณกรรมคร่าว-ขอ		28.5.2521	
0078	ปริทัศน์วรรณคดีลานนาไทย			
0079	สุภาษิต			
0080	ลานนาภาษิต			
0081	วรรณกรรมคร่าว-ขอ		28.5.2521	
0082	วรรณกรรมคร่าว-ขอ		28.5.2521	
0083	บทร้อง ขอเมือง			
0084	บทร้อยกรองในวรรณคดีลานนาไทย			
0085	บทร้อยกรองในวรรณคดีลานนาไทย			
0086	บทร้อยกรองในวรรณคดีลานนาไทย			
0087	บทร้อยกรองในวรรณคดีลานนาไทย			
0088	บทร้อยกรองในวรรณคดีลานนาไทย			
0089	วรรณกรรมลานนาไทย			
0090	ประเพณีและงานนักขัตฤกษ์แห่งลานนาไทย			
0091	ค้นฉบับปริทัศน์วรรณคดีลานนาไทย ฉบับพิมพ์		2519	
0092	ขอ			
0093	ท้าวสุนทรพจนกิจยอคนักกวีศรีนครพิงค์			
0094	อนิจจาวตสงขาร			
0095	โคลง			
0096	ตำนานอธิบายคร่าวขอเช่นเรื่องเจ้าสุวัตรเป็นต้น			
0097	วรรณคดีในบทขอ			
0098	วรรณคดีในบทขอ			
0099	หลักกวีนิพนธ์ลานนาไทย			
0100	วรรณกรรมลานนาไทย(อย่างย่อ)			
0101	คำวขอ			
0102	หัวข้อเรื่องนิยายเจียโบราณ			
0103	พระยาโลมวิสัย			
0104	พระยาพรหมโวหาร			
0105	พระยาพรหมโวหาร			
0106	วรรณคดียุคก่อนรัตนโกสินทร์			
0107	โคลงนิราศเหมืองง่า		16.2.2511	

0108	ประเพณีเวหนาน			
0109	นิราศหริภุญชัย			
0110	ครุฑโลงหริภุญชัย(ตำนาน)			
0111	โคลงนิราศหริภุญชัย		5.12.2516	
0112	นิราศหริภุญชัย			
0113	โคลงพุทธกัมมัฏฐาน		25.7.2517	
0114	นิราศเมืองศีล			
0115	ฉันทลักษณ์กวีนิพนธ์ลานนาไทย			
0116	เวหนาน(ตำนาน)			
0117	คำสีกชุงซา(จุงจา)		9.10.2517	
0118	เราสอนภาษาไทยเบื้องต้นกันอย่างไร		12.6.2502	
0119	ฉันทลักษณ์กลอนเมือง			
0120	หลักกวีนิพนธ์ลานนา			
0121	คำว			
0122	ภาษาไทยเป็นภาษากวี			
0123	คำเกี่ยวกับบ่าวสาวสมัยเมื่อ 20 ปีที่ผ่านมา		5.7.2511	
0124	ประเพณีและพิธีกรรมลานนาไทย			
0125	อนิจจา วค สงขารา			
0126	ประเพณีและพิธีกรรมลานนาไทย			
0127	ปาฐกถา			
0128	ความหมายของประเพณีบางอย่าง		24.7.2508	
0129	วรรณกรรมคร่าว-ซอ		26.5.2521	
0130	วรรณกรรมลานนาไทย			
0131	ประวัติวัดพระอิน			
0132	ตำนานวัดมหาวัน			
0133	พระยาโลมวิสัย			
0134	ประเพณีแต่งงาน			
0135	ประเพณีงานศพ			
0136	ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่			
0137	สงกรานต์			
0138	สนทนาเรื่องประเพณีปีใหม่แบบลานนาไทย		25.3.2517	
0139	ประเพณีขันโตก			
0140	โคลงพรหมทัตต์	ขอมเมือง		
0141	ประเพณีและ โคลง			
0142	สารคดีจากโบราณเรื่องปัญหาหาเถรจันทร์		11.4.2520	

0143	วัดพระธาตุหริภุญชัย วัดพระยืน วัดพระคงถ้ำ เจดีย์ปทุมวดี			
0144	ประเพณีทุ่งเทศน์มหาชาติ			
0145	อภิปรายเรื่องของดีในเมืองเหนือ			
0146	ตำนานวัดบุปผารามสวนดอกไม้			
0147	การแสดงวรรณกรรมประกอบทำนองอ่าน		8-9.10.2515	
0148	คำชี้แจงตำนานพระธาตุเจ้าหริภุญชัย			
0149	โครงการรวบรวมโคลงล้านนาไทย			
0150	ประเพณีสงกรานต์			
0151	ประวัติวัดมหาวัน อ.เมือง จ.ลำพูน การปฏิบัติ กรรมฐาน การภวนา			
0152	ความเห็นเรื่องโคลงเจ้าวิสุทธสุนทร			
0153	คำปรารภ		1.7.2517	
0154	ขอ			
0155	ตำนานพระธาตุเจ้าเมืองเชียงคำ			
0156	อภิปรายเรื่องของดีในเมืองเหนือ ณ พุทธสถาน เชียงใหม่		5.8.2515	
0157	ประเพณีและงานนักขัตฤกษ์แห่งล้านนาไทย			
0158	พิธีทำขวัญ			
0159	ประเพณีทำบุญปอยหลวง			
0160	ประวัติศาสตร์และประวัติความเป็นมาของ จังหวัดลำพูน			
0161	ประวัติศาสตร์จังหวัดลำพูน			
0162	สมุดคู่มือจังหวัดลำพูน		20.1.2500	
0163	หลักกวีนิพนธ์ล้านนาไทย			
0164	ประเพณีและพิธีกรรมล้านนาไทย			
0165	ประเพณีล้านนาไทย			
0166	ประเพณีล้านนาไทย			
0167	ประวัติมังราย			
0168	ประวัติพระนางจามเทวีและความเป็นมาแห่ง จังหวัดลำพูน(อย่างย่อ)			
0169	พุทธตำนานกัณฑ์ 2			
0170	มหาสันระผูก 4			
0171	มังทรานับ ข. ตอนต้น			
0172	มังตราตีเชียงใหม่			

0173	จากนครกันท์ ฉบับสามเมือง			
0174	จกกวัดชาดก ด้นฉบับวันเขื่อนเมือง ต.หัวงัม			
	อ.พาน จ.เชียงราย			
0175	มูลคันไทร หรือมูลกันท์ไทร ผูกที่ 1 (ลำดับหน้า ทั่วไปที่ 1)			
0176	มูลกันท์ไทรผูกที่ 2 หน้าที 1 ลำดับหน้าทั่วไปที่ 11			
0177	คำปรารภ		1.7.2571	
0178	คำนำหนังสือเรื่องหอรพะมาน			
0179	สุภาษิต			
0180	ผู้แทนมาแล้ว			
0181	เทศนาวันเด็ก		10.1.2516	
0182	บทละครวิทยุเรื่องเปรตของสงฆ์		22.8.2516	
0183	ขบวนแห่สงกรานต์			
0184	โฆษณา			
0185	กลอนบรรยายกระทง วัดร่องช้าง อ.ป่าซาง จ.ลำพูน		30.10.2517	
0186	ขอรำทำนองพม่า งานจังหวัดสุพรรณบุรี(4 ชุด)			
0187	บรรยายเหตุการณ์ วันมหาวิปโยค		16.1.2517	
	ทำนองพระลอ			
0188	อวยพรขึ้นบ้านใหม่ของคุณบุญส่ง อนงค์ จิระมาวิน		5.12.2517	
0189	คำทูลอัญเชิญพระขวัญ	เมือง		
0190	อวยพรปีใหม่ ขบวนแห่วัดสันป่ายางหลวง		11.4.2516	
0191	ศ.ค.ศ. 2517			
0192	ภาพศิลป์ 5		18.3.2517	
0193	พระธรรมเทศนา อานิสงส์บัวช			
0194	คำอรักรเมืองไทย			
0195	จดหมายจากบ้านสันป่ายางหลวงลำพูน			
0196	ขอบรรยายเหตุการณ์วันมหาวิปโยค(มี 2 ชุด)		14.10.2516	
0197	ความสามัคคีเท่านั้นที่จะรักษามันเมืองให้หลุด พ้นจากความยุ่งยาก			
0198	โคลง 4 ร่าย			
0199	คำวเรื่องเทวดาสังหรณ์			
0200	คำสู่พระขวัญ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชสยาม			

0201	มกุฎราชกุมาร(2 ชุด)	เมือง		
0202	คำพูลอัญเชิญพระขวัญ (2 ชุด)			
0203	ประวัตินายทิพย์ช้าง			
0204	ตำนานเมืองพาน และ ตำราเรียนอักษรพื้นเมือง	เมืองและไทย		
0205	ประกวดกวี		7.6.2492	
0206	นิราศบ้านโฮ้ง		6.9.2484	
0207	รวมขอ	เมือง	7.1.2507	
0208	นิราศเดือน			
0209	กาพย์สีล 5		7.72484	
0210	คำว โคลง ลิลิต	เมืองและไทย	15.8.2522	
0211	ประวัติรักแห่งเทพสิงห์			
0212	คร่าวเรื่องไถ่ปล่อยดาววิ			
0213	คำกลอนสอนจิตแต่งราว พ.ศ.2500		2500	
0214	คำจ่มเรื่องพ่อหนานดา ลาววช		28.8.2505	
0215	นิราศเมืองลี		25.5.2486	
0216	นิราศเหมืองง่า			
0217	ลาก่อนริมบึง (2 ชุด)			
0218	เขามาพร้อมกับชีวิต			
0219	คณะครูอำเภอเมืองลำพูน ทศนาจร ลำปาง เชียงราย		11.8.2500	
0220	โคลงนิราศเหมืองง่า		16.2.2511	
0221	นิราศบ้านโฮ้ง		4.6.2497	
0222	คร่าวเรื่องอัดสำเนียงเสียงน่าน	เมือง	25.10.2421	
0223	ลาก่อนเหมืองง่า	เมือง	2511	
0224	ตำนานพระธาตุเจ้าม่อนจำศีล			
0225	คำอัญเชิญพระขวัญพระบรมโอรสาธิราช			
0226	คำเรียกขวัญท่านพระครูเปรมวิชัย		25.5.2497	
0227	โคลงนิราศเหมืองง่า (3ชุด)		2511	
0228	ระเบียบเสียงอุ้งภาษาตานนาไทย		23.10.2521	
0229	คร่าวนิราศเหมืองง่า (2ชุด)		2511	
0230	นิราศรัก (2ชุด)		2510	
0231	นิราศวังมุย		2492	
0232	โคลงเรื่องมั่งทรา รบเชียงใหม่		27.12.2521	
0233	บทพูดความมุ่งหมายของประเพณีบางอย่าง			

0233	คำเรียกขวัญลูกแก้ว	เมือง	17.6.2512	
0234	เวนพระธาตุสุเทพ		17.5.2505	
0235	เวนทานของพระอินคำ วิจารณ์	เมือง	31.3.2489	
0236	คติโบราณ		24.8.2470	
0237	ศึกสวาท		9.10.2507	
0238	กระท่อมสวนทุ่งป่าแก			
0239	คำกลอนสอนให้รู้กายพระครูถาวรเจดียนุรักษ์	เมือง		
0240	ตำนานพระนางจามเทวี		21.3.2541	
0241	ประเพณีและงานนักขัตฤกษ์แห่งลานนาไทย			
0242	ประเพณีการสืบชาติของชาวลานนาไทย			
0243	ประเพณีสงกรานต์ลานนา			
0244	ชีวิตและงานของครูศรีวิชัย			
0245	ภาพยัถสະตိบชาติ	เมือง		
0246	ดินแดนที่พญาพรหม วิสัย มามีหลักอยู่เชียงใหม่ อาจารย์นำชัย			
0247	ภาพยั			
0248	คำเรียกขวัญ ลูกแก้ว คนป่วย ภิกษุสามเณร อาพาธ แต่งงาน คำผูกข้อมือ			
0249	ตำนานเมืองพิกะเชียงใหม่			
0250	คาถาอาคมแปลปารมีและสัพพี			
0251	โคลงปาปะธรรม โคลงตัดผ้า คราวตั้งจะวาที			
0252	คำฮ่ำหาสิงหะ			
0253	ตำนานหม้อสาว			
0254	คำวคำสอนโคลงหงส์หิน			
0255	เรื่องเจ้าคำพา			
0256	หงส์หินฉบับพระยาโลมวิสัย			
0257	พระยาพรหมโวหาร			
0258	ธรรมนครสมัย			
0259	วรรณกรรมลานนา			
0260	คำกลอนไทยเหนือแต่งตามเรื่องลักษณะวงศ์ มี 6 ชุด ชุดหนึ่ง 37 หน้า			
0261	วรรณคดีในบทขอ			
0262	โลกนัยชาดกผูก 1 ผูก 2			
0262.1	โลกนัยชาดก ผูก 3-6			
0262.2	โลกนัยชาดก ผูก 7-10			

0263	วรรณชาดก ผูกที่ 1			
0264	พลสังขยา ผูกที่ 4			
0264.1	พลสังขยา ผูก 5			
0265	คำวืบทหรือจดหมายรักของพระยาพรหม			
0266	คำสำหรับทดลองอ่านออกเสียงภาษาลานนาไทย			
	2 ชุด			
0267	จักรพรรดิยาจก ผูก 1 ผูก 2 ผูก 4 ผูก 5 ผูก 6 ผูก 7 ผูก 8 แต่ละผูกอยู่ในสมุดแต่ละเล่มรวม สมุด 7 เล่ม			
0268	มหานสนธิระ ผูกที่ 4 หน้าที่ 1 ลำดับหน้าทั่วไป ที่ 24			
0269	นิราศปักษ์ใต้เอื้อมณิรัตน์		3.1.2522	
0270	คำอาราธนาขวัญสมเด็จพระพุทธาจารย์วัดสุทัศน์ ของคณะสงฆ์จังหวัดเชียงใหม่		25.1.2521	
0271	ตำนานเรียนอักษรละลานนาไทย	เมือง และไทย	22.12.2518	
0271.1	ตำนานเรียนอักษรละลานนาไทย	เมือง และไทย	22.12.2518	
0271.2	ตำราเรียนอักษรละลานนาไทย	เมืองและไทย	22.12.2518	
0272	สารประวัติครูบาศรีวิชัยนักบุญแห่งลานนาไทย		11.2522	
0273	ปาฐกถาของพระมหาศิลป์		20.3.2495	
0274	คำวืขอพระยาพรหม	เมือง		
0275	ตัวอย่างคำอ้อ ฉบับเมืองนครลำปาง (พระครูศรี ปริยัติ)	เมือง		
0276	ตำรายาโป่งกวาว	เมือง		
0277	เรียกขวัญ	เมือง		
0278	ตำรายา	เมือง		
0279	ครุโรงสลากข้อม สลากของขุมพร คำขจร		2505	
0280	คาถาและตำรายา	เมือง		
0281	ลักษณะการตัดสินใจคำกือนา แสนเมืองมาติโลก	เมือง		
0282	จารีตมัยราย	เมือง		
0283	อะลองพระเจ้าดินเหนียว		5.4.2506	
0284	ตำนานเจ้า 7 คน		28.2.2519	
0285	เสภาโมจะนะ		29.10.2518	
0286	คร่าวเขียนเทียบอักษร คร่าวร่าคนเฒ่า	เมือง		
0287	หอระมาน ผูก 1-2 พุทธเลียบโลก อักษรนรคืบ ดัดชะเอบคน			

0288	เรื่องการเรียนวิชาอันใด	เมือง		
0289	บาลีจามเทวีวงศ์	เมือง	2517	
0290	ธรรมมณี จันทะ จำนวน 12 ผูก		25.11.2517	
0291	มาระ ตั้งยุคตะ และมณีจันทะ			
0292	อธิบายความของคำเมือง			
0293	ว่าด้วยพระพุทธรูปยากรณ์			
0294	โบราณมูลศาสนา			
0295	วณนาวะนะชาดก	เมือง	9.12.2519	
0296	บทความแห่งสันติสุข			
0297	สมุดประวัติตำนานต่าง ๆ	เมือง	12.8.2516	
0298	หนังสือคือนักคน	เมือง		
0299	ธรรมศาสตร์หลวง คลองตัดความ	เมือง	30.6.2515	
	กำหนดคำคน กฎหมายพระเจ้าน้ำ			
0300	เล่ม 1 เรื่อง 1.เจีย 2.ธรรมโลกนัย ผูก 1-7	เมืองและไทย	14.4.2518	
0300.1	เล่ม 2 ธรรมโลกนัย ผูก 7-11			
0301	ศัพท์อักษร เล่ม 1		7.9.2518	
0301.1	ศัพท์อักษร เล่ม 2			
0301.2	ศัพท์อักษร เล่ม 3			
0301.3	ศัพท์อักษร เล่ม 4			
0302	อุสสาบารส เล่ม 1		30.6.2518	
0302.1	อุสสาบารส เล่ม 2			
0303	คัมภีร์สุภาษิตและอื่น ๆ อีก		5.12.2518	
0304	มูลธรรมราช กฎหมายกือนา มังราย			
	ธรรมสอนโลก เล่ม 1			
0304.1	ธรรมสอนโลกเล่ม 2 ต่อคำเรียกขวัญช้าง			
	ปาฏิโมกข์คฤหัสถ์ ศัพท์ตัวเดียว ธรรมโลกานุ			
	วิจารณ์สูตร อานิสงส์ศัพ			
0304.2	เล่ม 3 ตำนานพระธาตุทะโค่ง ต่อ ตำนานคอบสุ			
	เทพ และสวนดอกไม้พระยาธรรมเกิดและพระ			
	ธาตุพุกาม พระธาตุยางวัด พระธาตุจอมทอง			
	คอบงอนเพะเมืองระแวกและเมืองแพร่			
0305	ธรรมพรหมจักร เล่ม 1			
0305.1	ธรรมพรหมจักร เล่ม 2		10.5.2521	
0306	เรื่องเกสาธาตุ			
0307	อินทาลงไชยชาติ 2 ผูก กับปิ่นนะ 6 ผูก		27.4.2518	

0308	วอกไคลหิน			
0309	พุทธตำนาน พระเจ้าเลียบโลก		24.4.2518	
0310	สัมาเรื่อง อิทธิพลของภาษาบาลี และภาษา สันสกฤต ที่มีต่อภาษาไทย		24.10.2522	
0311	ตำราเรียนอักษรละลานนาไทย	เมืองและไทย	2518	
0312	สุภาษิตคำสอน	เมือง	10.1.2515	
0313	หนังสือกล่าวเวณทาน	เมือง		
0314	แบบเรียนอักษรละลานนาไทย	เมือง และไทย		
0315	ตำนานพระธาตุเจ้าหริภุญชัย		17.3.2516	
0316	ชาดกนอกนิบาต พรหมจักร รามเกียรติฉบับ สำนวนภาษาลานนาไทย		4.2522	
0317	โคลงเรื่องมั่งทรงารบเชียงใหม่		20.3.2522	
0317.1	โคลงเรื่องมั่งทรงารบเชียงใหม่		20.3.2522	
0317.2	โคลงเรื่องมั่งทรงารบเชียงใหม่		20.3.2522	
0317.3	โคลงเรื่องมั่งทรงารบเชียงใหม่		20.3.2522	
0318	พรหมชาลสูตร	เมือง		
0319	สุตันตปิฎก สังยุตตนิกาย	เมือง		
0320	ทีฆนิกายสุก 9	เมือง		
0321	โบราณสังคหะ สุกตัน อักษรเมือง สุก 1-8 อักษรไทย	เมือง		
0322	พรหมชาลสูตร ต่อจากอักษรละลานนาไทย มีสุก 1-8			
0323	คู่มือแนะแนวปฏิบัติกรรมฐาน		1.8.2522	
0324	ตำราอักษระ คุรุสาสติ 41 ตัว			
0325	แบบเรียนอักษรละลานนาไทย	เมืองและไทย	13.8.2518	
0325.1	แบบเรียนอักษรละลานนาไทย	เมืองและไทย	13.8.2518	

ตัวอย่างผลงาน

พ่อครูสิงหะ วรรณสัย

โคลงมั่งทรารบเชียงใหม่

โคลงมั่งทรารบเชียงใหม่ เป็นโคลงโบราณที่เขียนเป็นเชิงนิราศ แต่ให้ข้อมูลทางประวัติศาสตร์ล้านนาได้เป็นอย่างดี วรรณกรรมเรื่องนี้ไม่ปรากฏนามผู้แต่ง เพียงแต่การพรรณนานั้นชวนให้คิดว่า ผู้แต่ง น่าจะมีบทบาททางด้านการทหารในระดับสูงซึ่งทำหน้าที่คุ้มครอง “เจ้าหญิง” องค์หนึ่งไปในขบวนเชลยที่ถูกกวาดต้อนไปพม่า ต่อมาเมื่ออายุมากแล้ว กษัตริย์พม่าแต่งตั้งให้ท่านไปกินเมืองเถิน ซึ่งในขณะที่แต่นั้น ผู้แต่งมีอายุประมาณ 70 ปี

โคลงมั่งทรารบเชียงใหม่เขียนด้วยโคลงสี่สุภาพ ฉบับที่อาจารย์สิงมะ วรรณสัย ศึกษาจำนวน 303 บท (ฉบับที่สมหมาย เปรมจิตต์ และปวงคำ ดุษฎีชีว ร่วมกันปริวรรตนั้นมีจำนวน 304 บท) สามารถแบ่งออกเป็นตอนได้ 4 ตอน คือ โคลงบทที่ 1 - 9 บรรยายสภาพเมืองเชียงใหม่ตั้งแต่สร้างเมืองจนสืบราชสมบัติต่อกันมา โคลงบทที่ 10 - 76 บรรยายถึงการที่พระเจ้าบุเรงนองยกมาตีได้เมืองเชียงใหม่และแต่งตั้งญาติวงศ์ให้เป็นผู้ครองนคร โคลงบทที่ 77 - 260 บรรยายถึงการเดินทางจากเชียงใหม่ไปหงสาวดี ซึ่งผู้เดินทางต่างก็ได้รับความยากลำบากอย่างแสนสาหัส ตอนท้ายคือโคลงบทที่ 261 เป็นต้นไป บรรยายถึงความชราและรำลึกถึงครั้งที่ผู้แต่งยังหนุ่มแน่นอยู่

ทั้งนี้การคัดลอกโคลงนี้จากต้นฉบับ 3 ฉบับนั้นก็ต่างกัน กล่าวคือ จากการที่อาจารย์สิงมะ วรรณสัย ได้ปริวรรตและสอบทานนั้น ท่านได้ใช้ต้นฉบับทั้งสาม คือ 1) ฉบับวัดป่าแพ่ง อ.เมือง จ.เชียงใหม่ ที่ผู้ช่วยศาสตราจารย์สมหมาย เปรมจิตต์ และนายปวงคำ ดุษฎีชีว ปริวรรตในนามของภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และพิมพ์โรเนียวเผยแพร่เมื่อ พ.ศ. 2519 2) ฉบับที่อาจารย์สิงมะ วรรณสัย ยืมจากศาสตราจารย์ ดร. ประเสริฐ ณ นคร มาปริวรรตเมื่อ พ.ศ. 2517 3) ฉบับที่อาจารย์สิงมะ วรรณสัย ยืมจากศาสตราจารย์ ดร.ประเสริฐ ณ นคร อีกฉบับหนึ่ง ทั้งนี้ผู้คัดลอกในฉบับแรกชื่อ “แสนจิตเขียน” คัดเสร็จเมื่อ จ.ศ. 1196 (พ.ศ. 2377) ปีมะเมีย เดือน 11 วันพุธ ฉบับที่สองผู้คัดลอกคือ “สุรินทร์” ซึ่งผู้คัดลอกโคลงนิราศหริภุญชัยอีกฉบับหนึ่งมาแล้ว ท่านผู้นี้คัดลอกโดยเขียนเป็นโคลง มีใจความว่า “สุรินทร์เป็นผู้คัดลอก จ.ศ. 1200 (พ.ศ. 2381) ปีกจอ เดือน 8 แรม 3 ค่ำ วันจันทร์ สำเร็จเมื่อช่วงเวลาอาหารเช้าฯ” ส่วนฉบับที่สามนั้นผู้คัดลอกบันทึกเป็นภาษาร้อยแก้วต่อท้ายโคลง แปลใจความว่า “มั่งทรารบเชียงใหม่ จ.ศ. 1199 (พ.ศ. 2380) ปีระกา เขียนเสร็จในวันพฤหัสบดี

พุทธวงศ์ภิกขุ เป็นผู้เขียนสมัยเมื่ออยู่วัดเวฬุวัน”¹ ต้นฉบับเหล่านี้เขียนขึ้นด้วยอักษรขอมเมืองหรือที่อาจารย์สิงมะ วรรณสัย เรียกอักษรแบบนี้ว่า อักษรไทยนิเทศ

แต่ในที่นี้แม้จะใช้คำอธิบายจากงานของอาจารย์สิงมะ วรรณสัย แต่ก็ใช้ข้อมูลจากวิทยานิพนธ์ระดับปริญญาโท สาขาภาษาและวรรณกรรมล้านนา ภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ พ.ศ. 2539 เรื่อง “การศึกษาชำระโคลงมังทรารบเชียงใหม่” ของภัทรพร นิลเศรษฐี ซึ่งได้ตรวจสอบชำระขึ้นใหม่โดยใช้ฉบับวัดเชียงมั่นเป็นฉบับหลัก ต้นฉบับเป็นเอกสารใบลานจำนวน 33 ใบ – 65 หน้า จำนวนโคลง 248 บท จารเมื่อ จ.ศ. 1200 หรือ พ.ศ. 2381 และมีฉบับตรวจสอบอีก 2 ฉบับ

เนื้อเรื่องที่โคลงนี้กล่าวถึงเป็นเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์ล้านนา เริ่มตั้งแต่การที่พระญามังรายสร้างเมืองเชียงใหม่ขึ้นเมื่อ พ.ศ. 1839 และสืบเชื้อสายกันมาจนกระทั่งพระเจ้าบุเรงนองขมวดิเชียงใหม่ได้เมื่อ พ.ศ. 2101 ในสมัยพระเจ้าเมกุฎิ (ท้าวเมกุ หรือ ท้าวแห่งแม่น้ำกุ) แต่ยังไม่พอให้พระเจ้าเมกุฎิเป็นเจ้าเมืองเชียงใหม่ต่อไปจนพระเจ้าเมกุฎิแจ้งเมืองใน พ.ศ. 2107 พระเจ้าบุเรงนองจึงมาตีเชียงใหม่ได้อีก แล้วกนางวิสุทธเทวี ซึ่งเป็นเชื้อสายพระเจ้ามังรายขึ้นครองเมืองเชียงใหม่ต่อมา ครั้น พ.ศ. 2121 พระนางวิสุทธเทวีถึงแก่พิราลัย พระเจ้าบุเรงนองจึงยกเจ้าสาววัดถิ่นธามังซ่อ หรือมังนรธาซ่อ ซึ่งเป็นโอรสของพระองค์ขึ้นครองเชียงใหม่ มังนรธาซ่อนี้คงจะเป็นโอรสของพระนางวิสุทธเทวีด้วย

ครั้งนั้นพระยารามเดโชไปเป็นเจ้าเมืองเชียงแสนประมาณ พ.ศ. 2141 - 2144 จึงถูกทัพล้านช้างตีแตก และได้ไปเป็นเจ้าเมืองฝาง ช่วงเวลานี้ล้านนาหลายเมืองเริ่มแข็งข้อต่อพม่าและหันไปสนับสนุนพระยารามเดโช ประจวบกับล้านช้างก็ยกเข้ามาตีล้านนาด้วย ดังนั้นพระนเรศวรจึงโปรดให้พระเอกาทศรถไปยุติข้อพิพาทระหว่างล้านนากับล้านช้างใน พ.ศ. 2143 - 2144, ใน พ.ศ. 2144 พระนเรศวรยกไปปราบเชียงใหม่ได้แล้วแต่ก็สวรรคตในระหว่างทางไปตีอังวะ, พ.ศ. 2150 มังนรธาซ่อเจ้าเมืองเชียงใหม่ประจวบจึงขอพระทูลองที่ไปอยู่กับพระเอกาทศรถให้ขึ้นไป

¹ โคลงเรื่องมังทรารบเชียงใหม่, นายสิงมะ วรรณสัย ถอดความเป็นภาษาไทยปัจจุบัน พิมพ์ในงานฉลองอายุครบ 7 รอบของนางกิมฮ้อย นิมมานเหมินท์, ศูนย์หนังสือเชียงใหม่ 2522, น. 4-5.

เชียงใหม่ แต่การณ์กลับเป็นว่าชาวเชียงใหม่ก่อกบฏยกท้าวซ้อยขึ้นเป็นพระเจ้าเชียงใหม่แทน ท้าว
ยุธยาขอให้พระทูลองตั้งคุมเชิงเชียงใหม่ประมาณเจ็ดถึงสิบเดือน พระทูลองบังเอิญถึงแก่พิราลัย
กองทัพจากอยุธยาจึงยกกลับ ประมาณเดือน สิงหาคม 2151

ต่อมาพระยาหาญปลดพระซ้อยลง ยกพ็องค้กลาง (พระชัยทิพ) เป็นเจ้าเมืองเชียงใหม่เมื่อ
พ.ศ. 2151 พ็องค้กลางนี้สนับสนุนให้พวกพม่ามอญและไทยใหญ่ขึ้นเป็นอำมาตย์และตั้งพระญา
สามล้านให้มีความสำคัญกว่าพระญาแสนหลวง ซึ่งเป็นการผิดจารีตคลองเมือง พระญาแสนหลวง
และพระญาเจ้าบ้านจึงอาศัยทัพจากนครลำปางมาตีเชียงใหม่ จับพระชัยทิพไปบวชแล้วยกท้าวซ้อย
เป็นเจ้าเชียงใหม่แทนเมื่อ พ.ศ. 2156 ท้าวซ้อยหรือตนซ้อย แปลว่าน้องสุดท้องซึ่ง สะโคะกยอจึง
เป็นเจ้าเมืองเชียงใหม่ครั้งที่สอง ต่อมาพระญาน่านซึ่งเป็นโอรสบุญธรรมของ มังนรธาซอจึงชัก
มังตรา (พระเจ้าอังวะ) มาตีเชียงใหม่ เจ้าเมืองนายอาสาเจ้าเชียงใหม่ไปขอ กองทัพอยุธยาช่วย
แต่บังเอิญเจ้าเชียงใหม่ถึงแก่พิราลัย ทัพอยุธยาจึงยกกลับ พม่าตีเชียงใหม่ได้ใน พ.ศ. 2157 และได้
กวาดต้อนผู้คนไปหงสาวดีเมื่อ วันเพ็ญเดือน 5 พ.ศ. 2158 ¹

ผู้แต่งเรื่องนี้มีบทบาทในประวัติศาสตร์ ดังในครั้งทัพจากนครลำปางมาตีเชียงใหม่ใน
พ.ศ. 2156 ผู้แต่งกล่าวว่าตนได้สวมเกราะแน่นหนา ถือ “หอกยง” ออกประจัญศึก ซึ่งเป็นการชี้
ให้เห็นว่าผู้แต่งเป็นนายทหารระดับสูง และในกระบวนเชลยนั้นก็มีได้กล่าวว่าท่านถูกรังแกแต่
อย่างใด อีกทั้งการที่ได้เป็นเจ้าเมืองเถื่อนนั้น ข่อมแสดงถึงความสำคัญของผู้แต่งในประวัติศาสตร์ได้
อีกด้วย

ส่วนคำว่า “มังตรา” นั้นเป็นคำที่ล้านนาใช้แทนชื่อกษัตริย์พม่าทุกพระองค์

1. จักเฉลยรื้อด้าน	คราวเมือง เมื่อเนิ่น	(ครั้งโน้น)
สารกระสัตราเรื่อง	ทั่วข้าว	(เป็นเรื่องที่กษัตริย์ทรงอาภาพราบไปทุกแดน)
ล้านนาโลกถือเรื่อง	เปนเจื่อง วันนั้น	(มีอาภาพเหมือน “ขุนเจือง-ขุนเจือง”)
กวมเก็งซั่มพูน้าว	เน่งน้อมในอาณา	(มีเมืองขึ้นเกือบกึ่งหนึ่งของขมพูทวีป)

¹ โคลงเรื่องมังทราราบเชียงใหม่. น. (10)-(12).

2. ราชวงศ์หลายเช่นท้าว
เหมือนแท่นมั่งรายตรา
ปนมงกุฏทั่วพิสา
ปนชุมชนแก้วกล้า

3. มั่งรายเวียงเวียกสร้าง
วรปรการ
เมโรก่อหินธาน
วังแวดหอเลอด้า

4. คือกี้แล้วเล่ากว้าง
ชลพำเพงเตมตาม
ปทุมเรือเรืองงาม
งูเงือกจกเข้เฝ้า

5. ริพลมิอาจอัน
แสนตำรโยธา
กุชสารไซโยธา
อัสสิแสนหมอนมด้า

6. เตโซไซยะลาบเผียน
โทนเท่ามั่งรายใน
ร้อยเอ็ดอ่อนปราไสร
ถวายเป็นสินช้างม้า

8. เสวยสุขมามากแล้ว
ไว้ถูกแลเหลนหลาน
กินเมืองสืบสันดาน
สุดเช่นมั่งรายนี้

แทนมา (สืบราชสมบัติกันมาหลายชั่วกษัตริย์)
โลกหล้า
เสวยราช เรื่องเอ
ชาติเชื้อเจืองกัศตร (เป็นที่รวมของนักรบผู้กล้าและกษัตริย์ผู้กล้า)

ศรีสถาน (พระเจ้ามั่งรายเลือกสถานที่อันเป็นมงคลในการสร้างเมือง)
ใหม่หม้า (ใหญ่โต)
สูงส่ง งามเอ (สร้างกำแพงสูงใหญ่ด้วยหินแข็งและศิลาแลง)
เพศเพียงพิมานเทวี (สร้างป้อมอันใหญ่โตและงามเหมือนวิมานเทวดา)

ขุนขาม (คูลึกและกว้างน่าเกรงขาม)
เทิกเท้า (มีน้ำเต็มคูเมืองอยู่ตลอดเวลา)
ไชยขร่วง รสเอ (ส่งกลิ่น)
ไขว่ขว้างขวางเวียง (รักษาเมืองอยู่ระเกระกะ)

สังขยา (รู้พลมากจนไม่อาจนับจำนวนได้)
แก่นกล้า
เหมงหมื่น พลายเอ (มีช้างชั้นดีมากกว่าหมื่นเชือก)
โลกเรืองเรืองเถา (มีม้านับแสน-นับตามจำนวนหมอนที่รองหลังม้า)

ผับใจ (เดชานุภาพแผ่ไปทั่วแผ่นดิน)
ลุ่มฟ้า (นับว่ามีแต่พระญามั่งรายเพียงองค์เดียว)
เปนมิ่ง มิดัดเอ (ร้อยเอ็ดเมืองขอเข้ามาเป็นมิตร)
ถ้วนสาวกระสัตร (ถวายข้าวของและพระธิดา)

เนรพาน (ครองเมืองโดยความสุขมาจนสิ้นพระชนม์)
หลิดหลี่ (ตกทอดเมืองแก่ลูกหลาน ๑ ตามลำดับ)
โดยคัง เดิมเอ
รอดเท้าเทวี (นับแต่พระญามั่งรายมาถึงสมัยของพระนางวิสุทธิเทวี)

วรรณกรรมชาคกนอกนิบาตของล้านนาเรื่องอุสสาบารสนี้เป็นวรรณกรรมที่ได้รับความนิยมมาตั้งแต่สมัยพระเจ้าเกือนา คือประมาณ พ.ศ. 1900 เพราะเห็นได้จากการที่อ้างถึงเรื่องนี้ใน “ลักษณะการคัดถ้อยคำ” อันเป็นเรื่องที่ปรากฏในสมัยนั้น นอกจากนี้ในโคลงนิราศหริภุญไชยก็ยังอ้างถึงเรื่องอุสสาบารสนี้เช่นกัน นอกจากนี้ที่เรื่องอุสสาบารสนี้จะแต่งเป็นวรรณกรรมชาคกแล้ว ยังมีผู้แต่งไว้เป็นโคลงอีก 3 ฉบับ ซึ่งแต่ละฉบับยังไม่จบเรื่อง (ดูเพิ่มที่ โคลงอุสสาบารส)

อุสสาบารสชาคกเริ่มเรื่องจากการปรารภชาคก โดยเหล่าภิกษุปรารภกันว่าพระพุทธเจ้าทรงมีเดชานุภาพอันควรอัศจรรย์สามารถปราบพระญามารได้ เมื่อพระพุทธองค์ได้สดับจึงเสด็จออกยังที่ชุมนุมของสงฆ์ที่นิโครธารามในเมืองกบิลวัตถุแล้วตรัสเล่าเรื่องอุสสาบารสว่า

ครั้งหนึ่งในเมืองกาสิมิถยัตริย์ชื่อพญาพรหมทัตราช ทรงมีพระมเหสีชื่อนางมเหสุราเทวี ทั้งสองพระองค์ทรงมีราชบุตร 6 พระองค์ คือ พลเทวกุมาร, พานพรหมทัตตราชกุมาร, เทวินทกุมาร, ภูมจักกกุมาร, พิมพจักกกุมาร, และสาครกุมารซึ่งล้วนมีความสามารถ โดยเฉพาะ พานพรหมทัตตราชกุมารมีอานุภาพกว่าผู้อื่นด้วยมีของทิพย์คู่บุญ 3 ประการ คือ ธนุทิพย์ เกือกทิพย์และดาบศรีภักุไชย นอกจากราชบุตรทั้ง 6 พระองค์แล้วยังทรงมีราชธิดาอีกจำนวน 6 องค์ ด้วยซึ่งเมื่อเจริญวัย ราชกุมารและกุมารีทั้งหลายก็ได้อภิเษกกับผู้ที่คู่ควรกัน พานพรหมทัตตกุมารนั้นได้อภิเษกกับนางสิริชาเทวีและต่อมาได้นางกาญจนาเทวี ซึ่งนางกาญจนาเทวีนี้ประสูติโอรสให้ชื่อว่า อนุพานพรหมทัตตกุมาร

ต่อมาเมื่อพานพรหมทัตตกุมารได้ครองราชสมบัติแทนบิดาที่ออกผนวชแล้วก็ออกเที่ยวไปตามบ้านเมืองและที่ต่าง ๆ เมื่อควายซื้อท้าวครอยเท้าและปราบพ่อของคนที่ชื่อสุวรรณทรรพพีแล้ว ได้ออกอาละวาดจนท้าวพานพรหมทัตต์ต้องติดตามฆ่าควายนั่นสำเร็จ ครั้งนั้นท้าวพานพรหมทัตต์ได้พบกับหอรมานะโลกซึ่งเป็นลิงตัวเท่าม้า เกิดจากนางภริณีและลิงตัวหนึ่ง ได้ลองวิชากันจนหอรมานะยอมเป็นข้า ท้าวพานพรหมทัตต์จึงสั่งให้หอรมานะคอยดูว่าผู้ใดในโลกจะคิดร้ายต่อตนบ้าง จากนั้นก็ท่องเที่ยวไปบ้านเมืองไปแต่ลำพัง

ต่อมาเมื่อหอรมานะได้ทราบรหัสว่าพญาวิชาธร 4 คนจะยกทัพไปรบพญาพานพรหมทัตต์ที่เมืองกาสิ ก็จะไปบอกความนั้น และได้เหาะไปพักที่อาศรมโชติกรสี รุ่งขึ้นหอรมานะไม่เชื่อคำของฤาษี จึงไปกินน้ำในสระแล้วถูกปลิงในสระจับที่หน้าผากไม่สามารถแกะออกได้ จนฤาษีบอก

ให้น้ำลายใส่ปากปลิงจึงแกะได้สำเร็จ จากนั้นหรมานจึงเหาะไปถึงลังกา พญาลังกาสั่งให้ทหารไปทำร้าย หอมนานจึงเผาลังกาจนไหม้หมดทั้งเมืองแล้วจึงเหาะไปที่เมืองกาสิ เมื่อรู้ความแล้ว พญาพานพรหมทศดักก็เตรียมรับศึกพญาวิชาธรและได้รับกันโดยเฉพาะการยิงปืนไฟรบกันเป็นสามารด ฝ่ายวิชาธรถูกไฟเผาจึงพ่ายแพ้หนีไป

ด้วยเหตุที่มีเวรผูกพันกันมาแต่ชาติก่อน ๆ ทำให้พญาพานพรหมทศดักจะไปเสพกามคุณกับชายาของพระอินทร์ พญาพานพรหมทศดักจึงแปลงเป็นแมลงสาบไปอยู่ที่หน้าประตูปราสาทคอยจามนตร์สะเดาะประตู เมื่อจำได้แล้วจึงเนรมิตกายให้เหมือนพระอินทร์ไปสะเดาะประตูปราสาทนางสุชาดาแล้วจึงเสพกามคุณกับนางนั้นแล้วหนีไป นางสุชาดานึกรู้ว่าเป็นพญาพานฯ แปลงมาก็โกรธนักจึงแปลงกายเป็นครุฑบินไล่จะทำร้าย พญาพานฯ จึงไปหลบอยู่ในจันทรมณฑล นางสุชาดาจึงเอาใบบอนมาชำระ “มนุสสราคะ” แล้วให้ฝนตกหนักที่เมืองกาสิถึง 5 วัน เทวดาทั้งหลายเมื่อทราบก็โกรธ พระอินทร์ห้ามไว้บอกว่าจะหาทางให้พญาพานฯ รับประทานที่เหมาะสมในโอกาสต่อไป

ครั้งนั้นมีเมืองใหญ่ชื่ออุดรปัญจาปนคร ซึ่งเป็นเมืองท่าสำเภาใหญ่นั้นมีพญาจักรพรรดิราชชื่อมณฑุราชจุลกวัตรราช มีนางแก้วชื่อสิริมาชาโชติเทวีและมีโอรส 7 พระองค์ซึ่งโอรสทั้ง 7 ก็ได้ครองราชย์ต่อ ๆ กันมาจนถึงจิตตราช (จิตตราช) และจิตตราชมีโอรส 6 องค์ มีหลาน 12 องค์ ไปครองเมืองต่าง ๆ ได้ 20 เมือง พระอินทร์ได้อัญเชิญปลากเทวบุตรซึ่งเป็นพระโพธิสัตว์ให้ไปปฏิสนธิในครรภ์ของนางเทพมาลีผู้เป็นมเหสีของพญาพิมพิสารซึ่งเป็นโอรสองค์ที่ครองเมืองเทวาริกา ขณะที่ปลากเทวบุตรประสูตินั้นมีกลิ่นหอมคลอบไปทั่วแผ่นดิน จึงให้ชื่อนั้นว่าพระบารสกุมาร

ต่อมา นางเทพมาลีทรงครรภ์และมีโอรสชื่อไทยราชกุมาร จากนั้นมีธิดาชื่อสิริปทุมมา พระบารสมีของวิเศษคู่บุญคือเกือกทิพย์ ธนูทิพย์และดาบศรีกัญไชย พระบารสและขุนไทยนี้มีรูปร่างคล้ายกันจนคนทั่วไปแยกไม่ถูก เมื่อโตขึ้นพระจิตตราชได้ขอเอาพระบารสไปอยู่ด้วย ต่อมาเมื่อพระนังคราชผู้เป็นลุงของพระบารสออกบวชนั้น พระบารสติดตามไปอยู่ปรนนิบัติ ครั้งนั้นพระบารสได้นางเทวธิดาชื่อมาณวิกา, สังขเทวดา และสิริมาเทวธิดาเป็นชายา ได้ช่วยพญานาคและพญาครุฑให้ติดต่อกันจึงได้ “นาคบัวบาส” และ “นาคันคณทัทธิพ” เป็นเครื่องสมนาคุณจากพญานาค และพญาครุฑก็มอบธนูขวานฟ้าและเกือกทิพย์ให้ด้วย ต่อมาพญาบารสได้ใช้นาคบาสจับนางกนิริธิดาของท้าวอุทุมพรแห่งเมืองไกรลาสเป็นชายาทั้ง 7 นาง เมื่อครบ 2 ปีแล้วพระธำมัญผู้เป็นลุงก็ให้พระบารสกลับเมืองพร้อมกับชายาทั้ง 10 คราวนั้น ขุนไทยก็ได้นางรุกขเทวดาเป็นชายา 2 ด้วย

ครั้งนั้น ในเมืองกาสิยังมีเศรษฐีผู้หนึ่งชื่อวิสุทธิสฤงษี กราบทูลลาท้าวพานพรหมทัตต์ ออกไปบวชได้ 2 ปีก็มีฤทธิ์ต่าง ๆ เป็นอันมาก พระอินทร์ก็ได้นำนางพรหมธิดามาไว้ในปราสาท ดอกบัวใกล้กับอาศรมวิสุทธิสรี พระฤาษีรับไปเลี้ยงให้ชื่อนางอุสสาเทวธิดา ต่อมาพระอินทร์ บันดาลให้วิสุทธิฤาษีเกรงคำวินิจฉัย จึงนำนางอุสสาไปถวายเป็นลูกของพญาพานพรหมทัตต์

เมื่อนางอุสสามาเป็นธิดาของพญาพานพรหมทัตต์ได้ 3 ปีแล้ว กิตติศัพท์ความงามของ นางก็ขยายไป กษัตริย์ทั้งหลายมีอาทิพรหมทัตตราชนบุตรแห่งเมืองพาราณสีเป็นต้น ต่างอยากได้นางไปเป็นมเหสี ท้าวพานพรหมทัตต์จึงให้ผู้ประสงค์จะได้นางไปทดลองขึ้นสายสหัสสถาม มหารนู แล้วยังให้ดูเสียก่อนจึงจะได้นาง ซึ่งก็มีราชบุตรต่าง ๆ มากมายมาทดลองแต่ไม่สำเร็จ

พระอินทร์จึงให้วิสุกัมมเทวบุตรเนรมิตกายเป็นกวางทองไปอยู่ใต้ปราสาทของพระบารส และบันดาลให้พระบารสอยากได้กวางนั้น พระบารสตามกวางเนรมิตและวิสุกัมมเทวบุตรระยะทางให้ด้วย จึงชักพาพระบารสไปถึงเมืองกาสิภายในหนึ่งวัน แล้ววิ่งหายลับเข้าไปใต้ปราสาทของนางอุสสา เมื่อพระบารสเห็นนางจึงยื่นกำมือให้นางเห็นนางก็แบมือตอบแปลว่านางยังไม่มีสามี พระบารสจึงกระดุนม้าทิพย์ที่ขี่ไล่กวางมานั้นเหาะขึ้นไปหานาง แล้วก็ได้ร่วมรักกันอยู่นานถึง 1 เดือน จึงได้ไปขึ้นสหัสสถามมหารนูให้ท้าวพานพรหมทัตต์ดู ท้าวพานฯ กลับกล่าวว่าพระบารสยังเอนางไปไม่ได้เพราะยังไม่มีบรรณาการ พระบารสจึงเดินทางกลับไปนำราชบรรณาการมาถวาย แต่เดินทางไปถึงกลางทางได้พบนางสังกาเทวธิดา ได้นางเป็นชายาแล้วให้สังกาเทวธิดากลับไปส่งข่าวแก่นางอุสสาว่าตนยังค้างอยู่กลางป่า นางอุสสาบอกอนุพานพรหมทัตต์โอรสของท้าวพานฯ ให้ไปตามตัวพระบารสกลับ ซึ่งท้าวพานฯ ก็อนุญาตแล้วจึงไปรับพระบารสกลับเมืองกาสิ แต่พญาพานพรหมทัตต์กลับอยากประหารพระบารส จึงให้ทหารเข้าล้อมรบ แต่ก็เอาชนะ พระบารสไม่ได้ แม้จะกริชาพลเข้าล้อมรบมากมายเท่าใดหรือกี่ครั้งก็ตามก็ไม่สามารถเอาชนะ พระบารสแต่ผู้เดียวได้ ท้าวพานพรหมทัตต์จึงคิดอุบายขอรับการขมาจากพระบารสที่สนามหลวงกลางเวียงแล้วจะเนรมิตดอกเหล็กดอกโลหะขังไว้ การณ์ดังกล่าวพระบารสก็รู้ทันและบอกแก่ ราชทูตที่ไปเชิญนั้น อย่างตรง ๆ ว่ารู้ทัน แต่ก็ไปในพินั้น

เมื่อทำพิธีขอขมาและอภิเษกพระบารสกับนางอุสสาแล้ว ก็ได้เลี้ยงฉลองกันอย่างสนุก นัก พวกกุมภันท์ก็เนรมิตดอกเหล็กดอกโลหะขังทั้งสองไว้ พระบารสกล่าวแก่นางว่าจะอยู่ในคอกนั้น ถ้าพ้นเจ็ดวันไปแล้วจะทำลายเสีย ระหว่างที่อยู่ในคอกนั้น ท้าวพานพรหมทัตต์ก็ให้ทหาร

พยายามทำร้าย แต่กลับถูกพระบารสทำร้ายด้วยนาคบาส เมื่อขอชีวิต พระบารสก็ออกมาจากคอก เพื่อแก้บ่วงบาสให้แล้วกลับเข้าไปอยู่ในคอกดังเดิม การณ์เช่นนี้จึงทำให้ไม่มีใครอยากทำร้าย พระบารสอีก

ฝ่ายพระนารายณ์พรหมอันอยู่ในพรหมโลกชั้นสุทาสี เห็นหลานของตนถูกขังจึงเนรมิตตนเป็นคชสารมาทำลายคอกเหล็กและกำแพงป้อมปราการของเมืองกาสิทั้งเสีย พระบารสกับนางอุสสาก็กลับไปอยู่ที่ปราสาทของตนตามเดิม ช่วงที่พระบารสยังอยู่ในคอกนั้นพระอินทร์ก็ได้บันดาลให้อุบาทว์ชนิดต่าง ๆ เกิดแก่เมืองกาสิหนักมากและไม่มีใครแก้ได้ นางอุสสาจึงนึกถึงวิสุทธิฤทธิบิดาของตน พระบารสจึงขอร้องให้วิสุทธิฤทธิไปบอกความแก่พระจิตตราช พระจิตตราชจึงกรีธาพลและเตรียมเครื่องราชบรรณาการไปยังเมืองกาสิเพื่อขอสมานโทษและปล่อยนางอุสสา แต่พญาพานพรหมทตต์ไม่ยอมรับขมาและประกาศจะรบ

พญาพานพรหมทตต์ให้ตั้งทัพล้อมเมืองกาสิ แต่ไม่กล้าจะเข้าใกล้พระบารสเพราะพระบารสเอาธนูยิงชาวกาสิตายไป 3 แสน 4 หมื่นคนและยังใช้เชือกนาคบาสมัดคนไว้อีกหนึ่งแสนคน เมื่อทูตฝ่ายพระจิตตราชกลับไปทูลแล้ว พระจิตตราชจึงเกณฑ์ทัพเพื่อการสงคราม เดินทางใช้เวลา 2 เดือน 7 วันจึงไปถึงเมืองกาสิ ส่วนพระนารายณ์ก็ไปนำพระบารสและนางอุสสามาไว้ที่กองทัพพระจิตตราชเพื่อเตรียมการต่อไป

ฝ่ายอนุพานพรหมทตต์โอรสพญาพานพรหมทตต์เห็นว่าถ้ารบแล้วจะฉิบหายหมด จึงไปขอร้องพ่อให้รับการขอขมาเสีย พญาพานพรหมทตต์โกรธมากจึงตรัสว่าจะฆ่าลูกเพื่อเปิดศึกในวันรุ่งขึ้น อนุพานพรหมทตต์จึงพาเมียและสมบัติของตนหนีไปเข้ากับพระบารสและบอกเบาะแสในเมืองกาสิให้พระจิตตราชทรงทราบ จากนั้นทัพจากเมืองกาสิจึงยกเข้าบุกทัพเมืองอุตตรปัญจาลและเมืองทวาริกา เมื่อรบกันหนักแล้วทัพเมืองกาสิก็แตกกลับเข้าเมือง พญาจิตตราชยังส่งสาส์นไปบอกให้พานพรหมทตต์รับราชไมตรีเสีย พานพรหมทตต์ไม่ยอมรับ แต่กลับเรียบพลเข้าต่อสู้อีก แม้ฝ่ายที่ตายมาแสดงเหตุเรียกไปสวรรค์หรือเกิดกลางต่าง ๆ ท้าวพานพรหมทตต์ก็ไม่ยอมกลับใจ ยังบุกเข้ารบจนถึงตัวพระจิตตราช พระบารสยิงนารายณ์ธนูไปตัดแขนทั้งสองของพญาพานฯ แขนก็กลับงอกอีก 4 แขน ยิ่งถูกคอบาตก็เกิดหัวใหม่มา 4 หัว จนพญาพานพรหมทตต์มี 10 หัว 10 แขน “อิทธาภิสังขาร” ก็บอกพระบารสและขุนไทยว่า “เอาดาบมันมาข้ามันจึงตายแล” จากนั้นเทวดาก็บันดาลให้มีคดและสองพี่น้องก็เข้าไปช่วยกันฟันพญาพานพรหมทตต์ในที่ประทับจนตาย

เมื่อเสร็จศึกแล้ว

พญาจิตตราชก็อภิเษกอนุพานพรหมทัตต์เป็นกษัตริย์และพระราชทานนาง
สิริปฐมมา ราชธิดาของพญาพิมพิสารให้ และให้ครองเมืองกาสีย่อไปอีกด้วย

ในเวลานั้นยังมีพญาวิชาธรองค์หนึ่งชื่อ ชมพูธร ครองนครอยู่เหนือกาฬศิรีปีพพา มี
โอรสสององค์ คือ วิโรหา และสุเมระ เมื่อเห็นว่าทางเมืองลังกาว่างกษัตริย์ จึงโปรดให้วิโรหาไป
ครองเมืองลังกา ครั้งนั้น พญาวิโรหาได้ไปข่มขู่ให้ท้าวพญาต่าง ๆ มาเป็นบริวาร และเมื่อพอใจ
ลูกสาวหรือเมียใคร ก็จะไปฉุดคร่ามาข้าย้อยู่เป็นนิตย์

อยู่มาวันหนึ่ง พระบารสคิดถึงพระนังคราชฤาษีผู้เป็นลุง จึงพานางอุสสาและนางสังกา
เทวธิดาขึ้นม้าทิพย์ไปเยี่ยมและปรนนิบัติ นางอุสสาจึงได้ไปหาดอกไม้ป่ามาถวาย ในเวลาเดียวกัน
นั้นพญาวิโรหาเหาะผ่านมาเห็นนางอุสสาเข้าจึงอุ้มเอานางเหาะไปลังกาแล้วพยายามจะสมสู่กับนาง
แต่ไม่สามารถทำได้ เพราะเมื่อเข้าใกล้ก็รู้สึกเหมือนว่านางมีเปลวไฟแวดล้อม พญาวิโรหาจึงให้
นางประทับอยู่ในปราสาทเหล็กปราสาทโลหะ 7 ชั้น และจัดอาหารทิพย์ให้

เมื่อพระบารสทราบว่านางอุสสาหายไปก็ออกติดตามแต่ไม่พบ จึงกลับไปศาลา
ครั้งนั้นได้พบหormanและได้ลองกำลังกัน หormanแพ้จึงยอมถวายตัวเป็นข้า พระบารสจึงเขียน
สาส์นให้นางสังกาเทวธิดากับหormanไปทูลเรื่องแก่พระจิตตราชและพญาพิมพิสาร ซึ่งเมื่อทราบ
เรื่องแล้ว ขุนไทยก็เป็นผู้กระเวนไปเรียกพลจากเมืองต่าง ๆ ให้ไปรวมพลที่เมืองทวาริกา

ฝ่ายพระบารสเมื่อสั่งการแล้วก็ลาฤาษีลุงของตน แล้วเหาะไปลังกาพบนางอุสสาและ
บอกให้นางรออยู่ จากนั้นจึงร้องท้าวรบกับพญาวิโรหาและได้สู้กันด้วยธนูทิพย์เป็นสามาร
ดจนท้าว พระบารสเนรมิตกายเป็นคชสารเหาะมาล้อมเมืองลังกาและพานางหนีไปเมืองทวาริกา
พญาวิโรหาจึงยกทัพวิชาธรมตามไปชิงนางและได้รับกันอย่างหนัก พระนารายณ์และจิตตราชได้
สั่งการให้ไปตีทวีปต่าง ๆ รอบ ๆ ลังกาแล้วยกทัพบีบเข้าล้อมลังกานั้น พญาวิโรหาจึงสั่งการเข้ารบ
จนกระทั่ง ไพร่พลตายไปมากนัก ปิยสาราษบุตรซึ่งเป็นโอรสของพญาวิโรหาได้เห็นความพินาศ
จึงขอให้พ่อทำราชไมตรี แต่พญาวิโรหาโกรธมาและกล่าวว่าประหารลูกผู้นี้ประเคิมศึกในวัน
รุ่งขึ้น ปิยสาราษบุตรจึงพาลูกเมียหนีไปอยู่กับจิตตราช

ปิยสาราษบุตรกล่าวว่าพญาวิโรหานั้นมีอำนาจเพราะธนูขวานฟ้าและถึงแม้จะถูกอาวุธ
พญาวิโรหาก็ก็นิคมตายแต่กลับสูงขึ้นอีกครั้งละวางนไม่มีใครอาจมาได้ แต่จะเอาชนะได้โดยการไปนำ

กงสายใจซึ่งอยู่ในถ้ำได้สมุทรถัดดินเขากาฬคีรีในเขตเมืองวิชาธรรมาทำลาย พระจิตตราขจึงขอให้
พรหมปาริสาชองค์หนึ่งไปนำเอากงสายใจดังกล่าวมาให้ เมื่อได้แล้วก็ออกรบ พระจิตตราขตัด
กงสายใจและพญาบารสยงธนูไปถูกพญาวิโรหา พญาวิโรหาก็ตาย เสนาและข้าราชการชาวลังกา
ยอมอ่อนน้อมต่อพระจิตตราข และขอพระปิยสาราชนบุตรไปเป็นกษัตริย์ลังกา

เมื่อเสร็จศึกพญาวิโรหาแล้ว กองทัพฝ่ายพระจิตตราขก็ยกกลับไปครองเมืองดั้งเดิม
และมีลูกหลานที่มีรูปร่างงามและได้อภิเษกกันในวงญาติ แต่ยังมีกษัตริย์ชื่อธัมมปิยะแห่งเมือง
มิลิลาได้ทราบว่ ธิดาของขุนไทยมีรูปร่างนั้ก็ให้ทูตไปขอต่อพระจิตตราข ที่เมืองอุตตรปัญจาละ
ซึ่งพระจิตตราขก็กล่าวว่าจะมอบนางให้กับผู้ที่ขึ้นสายนารายณ์ธนูได้ ส่วนลูกกษัตริย์ทั้งหลายที่ได้
ทราบข่าวก็ยกพลไปเพื่อจะชิงนาง พญาจิตตราขจึงบอกไปยังเมืองต่าง ๆ ให้ส่งกองทัพไปในการศึก
ครั้งนี้ เมื่อเห็นว่าจะสู้ไม่ได้ บรรดาราชบุตรเหล่านั้นก็หนีกลับไป เมืองทั้งปวงก็อยู่ด้วยความสงบ
สืบมา

ในตอนท้ายอุสสาบารสชาดกนี้มีประชุมชาดก ซึ่งอาจเฉลยตัวละครที่เด่น คือ พญา
วิโรหาได้แก่เทวทัต, ปิยสาราชนบุตรได้แก่กาลุทายีเถระ, ท้าวพานพรหมทัตต์ได้แก่พระเจ้าสุปปพุทธะ,
อนุพานพรหมทัตต์ได้แก่อุทายีเถระ, พระจิตตราขได้แก่พระเจ้าสีหนุราช, นางสุทธรณีเทวีได้แก่นาง
เทวธิสังกาเถรี, พระนังคราชฤาษีได้แก่พระสารีบุตร, นรินทะได้แก่พระโมคคัลลาน์, พญาพิมพิสาร
ได้แก่พระเจ้าสุทโธทนะ, พระนางเทพมालีได้แก่พระนางสิริมหามายา, ขุนไทยได้แก่ พระอานนท์,
พระอินทร์ได้แก่พระอนรุทธเถระ, นางอุสสาได้แก่พระนางยโสธราพิมพา, พระบารสได้แก่
พระพุทธเจ้า¹

ตัวอย่างข้อความสำนวนจากวรรณกรรมชาดกเรื่อง อุสสาบารส

พรรณนาความตอนที่พญาพานพรหมทัตต์ท่องเที่ยวไปตามบ้านเมืองต่าง ๆ

“ส่วนอันว่าพานพรหมทัตต์นั้นก็เสวยราชสมบัติด้วยพ่อตน เทว่าบ่ได้ใจรู้ยังราชกิจ
สักอันแล ส่วนอันว่าพานพรหมทัตต์นั้นเที่ยวรอบสุบเก็บทิพชาติดาบสรีกัญไชยทิพถือนุแลแห่ง
ปิ่นทิพแล้วก็จะกระเด็นไฟในสกลชุมพฐทวีปในบ้านน้อยเมืองใหญ่ทั้งหลาย แล้วเที่ยวรอบไฟในอากาศ

¹ สิงหนะ วรรณสัย (ปริวรรต) อุสสาบารส, วรรณกรรมล้านนาไทยสมัยพระเจ้ากือนา ภาควิชาภาษา
ไทย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2519.

แล้วก็ ยืนอยู่ในอากาศทักท่ากลางเวียง แล้วเอาปืนมาตีสายกงธนูมีเสียงเป่นอันดังมากนัก ก็ร้อง
เ็นกล่าวว่ “โก ูร่าท่านทั้งหลาย สุท่านทั้งหลายจักน้อมอุบ่น้อมชา” ว่าอัน ก็ยิงธนูไพบีเสียงดัง
เป่นดังฟ้าผ่าได้แสนที ส่วนปิ่นอันนั้นค้คิ่นมาสู่แหล่งดั่งเก้าหั้นแล

คทา ในกาละนั้นส่วนอันว่าท้าวพระญาแลเสนาอามาตย์ทั้งหลายอันอยู่ในราชปราสาท
ได้ยินเสียงอันร้องแลเสียงกงธนูและเสียงอันดังเป่นดังฟ้าผ่าได้แสนทีนั้น เขาค้สะดุ้งตกใจกลัวมาก
นัก เขาค้ออกมาเลงดูอากาศ ค้หั้นยังพานพรหมทักอยู่ในอากาศ เขาค้ขอมือไหว้แล้วกล่าวว่
“ทเวข้าแก่มหาราชะเจ้า ผู้ข้าทั้งหลายขออังกาสราชนายังองค์ค้ำหาราชเป่นเจ้าจูงลงมาเป่นเจ้า
เป่นไหย่แก่ผู้ข้าทั้งหลายค้เทือะ” ว่าอัน เมื่อนั้น พานพรหมทักค้เทือรย่มลงจากอากาศแล้วแล
เข้าไฟสู่ยังราชปราสาท ค้นั่งอยู่เหนืออาสนาอันท้าวพระญาแลคนทั้งหลายหากปูไว้ค้คิ่นหั้นแล

ส่วนอันว่าท้าวพระญาแลคนทั้งหลาย ค้บ่หั้นยังธนูและแหล่งปิ่น คบาสรีกัญไชยแล
เกิบคิ่นทิพสักอันแล เท้าหั้นแต่คนพานพรหมทักค้อันมีวียะอันยังหนุ่มและมีรูปโฉมโนมพรณ
วณะอันงามมากนัก เขทั้งหลายมีพระญาเป่นคิ่น ค้พร้อมกันเข้ามาไหว้แล้วปากค้ำนเจียรจา
ปราศรัยว่ “ทเว ข้าแก่มหาราชะเป่นเจ้า ส่วนอันว่าราชสุขสวัสดิ์จูงจำเรียมเป่นไฟในสุวัณณะ
สันดานค้ำแห่งมหาราชะเจ้าเทือะ ประการนี้ ส่วนคณมหาราชะเป่นเจ้าอยู่สถิตสำราญในราชนคร
สัณฐานเมืองโค จึงมารอดบ้านเมืองผู้ข้าทั้งหลายนี้ชา” ว่าอัน

เมื่อนั้นพานพรหมทักค้กล่าวว่ “โก สมม ูร่าท้าวพระญาแลเสนาอามาตย์ทั้งหลาย
คณเรนี้อยู่เมืองกาสิมหาราชธานีโพ้นแล คณเรนีเป่นลูกพระญาภาสีพรหมทักค้ตราชมหา
กระสัตราธิราชแลส่วนคณเรนีค้ใครวิสาสะคู้นเคียยังท้าวพระญาแลคนทั้งหลายค้เ้าไฟใน
สกลชมพูทวีปทังมวล มักใครเพื่อหั้นหลายบ้านหลายเมืองแล อิโต ปฐาย ดั่งแรกแต่กาละอันนี้
ไฟพายหน้าเมืองแห่งเรแลเมืองแห่งท่านจูงเป่นที่รักแข่งกัน อุพภกกาญจนพสุธาตล จูงหือ
สุพัฒณกคละ รักแข่งกันเป่นสัสมันมิตค้อันเคียวเทือะ ท่านทั้งหลายจูงหือทานรักสาสิลเมตดา
ภาวนาเว้นจากเวร ๕ ประการ มีปาณาเป่นคิ่น มีสุราเป่นที่สุดแล” ส่วนอันว่าพานพรหมทักค้หือ
โอวาทค้ำสอนแก่ท้าวพระญาแลคนทั้งหลาย ดั่งนี้แล

ส่วนอันว่าท้าวพระญาแลคนทั้งหลายค้ตกแต่งยังราชปณณการทังหลายมีคิ่นว่านางนาฏ
สนมแลช่างม้าเข้าของเงินค้ำทังหลาย วัตถุภณณาลังการทังหลาย มาถวายแก่พานพรหมทักค้มาก
นัก ค้กระทำสักการบูชาด้วยกลองดุริยนตรีทังหลายมากนักแล ส่วนอันว่าพานพรหมทักค้คิ่นนั้น

ที่อยู่เสวยกามคุณด้วยนางทั้งหลายในเมืองที่นั่นนานได้ ๗ วันแล้วก็ขึ้นยังราชบัลลังการทั้งหลาย
หื้อแก่ท้าวพระญาทั้งหลายว่า “สมมุสสุ ตูราท้าวพระญา คนเราก็คือขึ้นยังราชบัลลังการแก่เจ้า
ทั้งหลายแล คนเราก็คือใคร่ได้เข้าของแลแถมมาหาเข้าของแล เราก็คือใคร่สวาสกุนเคยกับด้วย
ท่านทั้งหลาย จึงแถมมาแล ว่าอันแล้ว ก็สั่งอำลาท้าวพระญาทั้งหลายออกจากปราสาทแล้วขึ้น
สู่เกีบสะพายแห่สิ่งปิ่นแลดาบศรีกัญไชยธนุทิพแล้วก็สยงไฟในอากาศขึ้นแล ส่วนอันว่า
พานพรหมทัดดีเทียรบ้อมกระทำฉนี้หื้อท้าวพระญาทั้งหลายเข้าในราชสมภารแห่งตน แล้วก็หนี
ไฟแล...”¹

พรรณนาตอนที่ทรพรีกับสุวรรณทรพรี

“... ในเมื่อควายตัวลูกนั้นจำเริญใหญ่ขึ้นมาได้ 7 ปี 8 ปี ก็มีวิณะเหมือนสุวรรณทรพรี
ตัวพ่อนั้น คือไฟเทกดูรอยดินควายตัว 1 คืบเท่าเทื่อ ยังหน้อยอยู่นักแล ส่วนว่าควายตัวลูกนั้นก็เอา
กีบดินไฟเทกดูกีบดินควายตัวเป็นพ่อนั้นด้วยลำดับปีเดือนทั้งหลายขึ้นแล

ถึงกาลเมื่ออายุควายตัวลูกนั้นได้ 17 ปี 18 ปี ก็ขึ้นใหญ่เต็มงาม ตัวใหญ่เท่าช้างสาร มีเขา
อันงามแลเกลี้ยงแว่นนํ้า มีวิณะเป็นดังค่านันมีกำลังใหญ่ไว้นัก เอาดินไฟเทกดูรอยดินควายตัว
เป็นพ่อก็คือเท่ากันบ่หน้อยบ่ใหญ่แล สุวรรณทรพรีลูกกล่าวว่า “ข้าแต่แม่เป็นเจ้า ข้าจักเมื่อหาหันหน้า
พ่อก็คือแล เหตุรอยดินข้าคือใหญ่เท่ารอยดินพ่อก็คือแล้วแล” ควายตัวเป็นแม่กล่าวว่า “ดูราเจ้าลูกรัก
แม่นว่ารอยดินเนื้อคนแลเขาแห่งเจ้าแท้แล เท่าว่าเจ้าจูงเอาเขาแห่งเจ้าไฟขวิดหมากหินลูกใหญ่นั้น
หื้อสะเคนขึ้นสู่อากาศ แล้วเล่นไฟรับขวิดหมากหินลูกนั้น อัน 1 เจ้าชนคันหมากขามป้อมหื้อลูก
มันหล่นตกแล้วเอาเขาเจ้ารับขวิดขูด อัน 1 เจ้าเล่นไฟไกลได้โยชนะ 1 คืบอดิบ่อนนั้น 1
กัมม 3 อันนี้เจ้าจะทำได้แล้วเยยะเมื่อหันหน้าพ่อก็คือเทื่อ กันว่ากัมม 3 อันนี้จะทำบ่ได้คืออย่าเมื่อ
เทื่อ พ่อก็คือจักขวิดคายเสียชะแล”

ส่วนว่าควายตัวเป็นลูกได้ขึ้นค้ำแม่คนสอนดังนี้แล้ว ควายทรพรีตัวนั้นก็ลองดูกำลังแห่งตนด้วย
อันเล่นไฟเล่นมาได้โยชนะ 1 คืบอดิบ่อนแล อัน 1 ก็เอาเขาตนขวิดหมากหินลูกใหญ่สะเคนขึ้น
เมื่อสู่อากาศ แล้วก็เล่นไฟรับขวิดเอาหื้อแตกเป็นผงไฟนั้นแล อัน 1 ชนคันหมากขามป้อมหื้อลูก
มันหล่นตกลง แล้วเอาเขาไฟรับขวิดเอาหื้อจับขูด ควายทรพรีตัวนั้นลองดูกำลังสาตรศิลป์แห่งตน
เป็นดังควายตัวแม่หากสอนนั้น เสียวาระทั้งหลายได้ 9 ที่ 10 ที่ ก็เป็นอันฉลาดอันไว้นักแล มัน

¹ อุตสาบารต, วรรณกรรมลานนาไทยสมัยพระเจ้าเกือนา, น. 40-42

จึงกล่าวเชิงแม่แห่งมันว่า “ดูรา แม่เปนเจ้า ข้าจักเมื่อหาหั้นพ่อแห่งตนข้าก่อนชะแล” เมื่อนั้น
ควายตัวเปนแม่หั้นลูกตนฉลาดด้วยกำลังไวแลแรงเสมอตั้งควายตัวพ่อนั้น ก็หื้ออนุญาตแก่ลูกตนว่า
“เจ้าเมื่อหาพ่อเจ้าก็จูงเมื่อเทอะ” ว่าอันหั้นแล

คโต โส เบน ทุรพพิปิตา เตนุปสกมิ อุปสงคมิตฺวา สิปคิคุมพ์ ทิสฺวา เอกภูฏาเน โหติ
โส คัม ปหติ สปปกุทกาสเส ปตนฺติ โส มหิสา ยุตฺตสมฺชเณ ติฏฐติ ตัม ทิสฺวา อากฺขนฺตํ
นิภมิตฺวาน ฯ

คโต ในกาละนั้น ส่วนอันว่าควายทรพีตัวเปนลูกนั้น เมื่อรอดแล้วหั้นยังคุมเครือสัมป่อยอัน
1 มันก็เข้าไฟพิศพิชยังคุมเครือสัมป่อยอยู่หั้นแล ส่วนอันว่าน้ำสัมป่อยอันนั้นก็จับตัวมันเปื้อน
เสียงหั้นแล ส่วนอันว่าควายทรพีตัวเปนพ่อนั้นยืนอยู่ยังกลางหมู่ควายหั้นทรพีตัวลูกยืนอยู่ใน
ท่ากลางร่วมสัมป่อยฉนั้น มันก็เกิดโกรธมานะว่าดังนี้ “ควายตัวใดแลจักมาปูนแพ้นั้นชา” ว่าอัน
มันก็ยอหัวแลเหียงเขาแกว่งไผมา แล้วก็เข้าไฟหาควายตัวลูกนั้นหั้นแล เมื่อนั้นควายทรพีตัวลูก
กล่าวว่า “ดูราเจ้า ส่วนอันว่าเจ้าคือหาคเปนพ่อแห่งข้าแล ส่วนอันว่าข้านี้คือหาคเปนลูกแห่งเจ้าดูแล
เจ้าจูงอยู่สวัสดีเทอะ ข้ามานี้คือใครหั้นพ่อเปนเจ้าแล” ว่าอัน ส่วนอันว่าควายทรพีตนพ่อคืบฟังกิ
แล่นออกไฟชุด ควายทรพีตัวลูกก็รับชนควายตัวพ่อนั้นแล ส่วนอันว่าควาย ๒ ตัวพ่อลูกชนต่อกัน
ไผมาฉนั้น ส่วนอันว่าต้นไม้ต้นหย้าทั้งหลายก็ล้มท้าวไฟเสียงแล ส่วนว่าควาย ๒ ตัวพ่อลูกชน
กันตั้งแต่ยามเช้าตราบต่อเท้าถึงดาววันจกใกล้ค่ำ ควายทรพีตัวลูกนั้นก็ถอยออกไปอยู่กลางร่วม
สัมป่อยหั้นแล ส่วนว่าควายทรพีตัวพ่อก็ใส่ใจว่า “มันทำดูแล” ว่าอัน ก็จาทวยชนหั้นแล
ส่วนว่าควายทรพีตัวลูกนั้นก็กะทั้งออกมาชนแลขวิดควายทรพีตัวพ่อนั้นใจ ๆ หั้นแล ส่วนว่า
ควายทรพีตัวลูกมีวิโยพพะอันยังหนุ่มขึ้นสู่แรงอดมากนั ก ส่วนว่าควายทรพีตัวพ่อนั้นมีวัยอัน
คร่ำด้วยแก่ชราแล ควายพ่อลูกชนกันไผมา ควายทรพีตัวพ่อนั้นก็ถอยกำลังก็ท้าวสะแกไฟ
คิดใจว่าจักถูก คืบพัน ควายทรพีตัวลูกก็ขึ้นย่ำแล้วก็ขวิดท้องควายทรพีพื่อนั้นหะไฟแล้วกะทำ
กาละอันตายไฟหั้นแล

คโต โส กาลกเตน เทวตาปี น หิเปเรน เวรานิ สมฺมตฺติ วุจฺจมานา มหาวเสน โหติ
ส่วนอันว่าเทวดาทั้งหลาย อันอยู่ในป่าใหญ่หั้นควายทรพีตัวพ่อนั้น กะทำกาละอันตาย
ไฟตั้งอัน ก็กล่าวว่า “น หิ เวเรนสมฺมตฺติ” ดังนี้ “ภณฺเ ดูราเพ็งทั้งหลาย อันว่าเวรนี้คือบ่หายเสียแก่
บุคคลผู้กะทำเวรนั้นแล อันว่าควายทรพีตัวพ่อนั้นมันก็กะทำเวรมาหนักควายตัวใดออกมาเปน

ตัวผู้มันก็ชีวิตหือตายเสียเสียแล เหตุตั้งอันเวรอันนั้นก็บ่กลับหายเสียแก่มัน มันจึงตายด้วยลูกข้าแล”

โส ส่วนอันว่าควายทรพีตัวลูกได้ยินคำเทวดาจกนั้นแล้ว มันก็จำไว้ มันก็บ่ชีวิตลูกควายทั้งหลายฝูงอันเกิดมาเป้นลูกผู้มันบ่หือตายสักตัวแล ส่วนว่าแม่มันก็ตื่นมาอยู่ด้วยหมู่ดังเก่าแล ตั้งแต่แรกแต่นั้นควายทั้งหลายก็เป้นอันแพร่อันหลายเป้นตัวผู้ตัวเมียมากหลายนักได้ 1,000 ตัวแล ส่วนว่าควายตัวผู้ทั้งหลายก็บ่อาจจักเอียงฤทธิ์ชีวิตชนมันได้สักตัว ก็อ่อนน้อมแก่มันเสีย แล้วควายทรพีตัวนั้นมันก็ได้เป้นใหญ่แก่หมู่ควายทั้งหลายได้ 1,000 ตัวแล...”¹

พระณาคความตอนพระอินทร์และเทพบริวารทรงช้างเราวันไปสวนนันทวัน

“...เทวินโท อันว่าพระอินทร์ก็ขึ้นขี่เหนือหัวช้างเราวันตัวอันชื่อ อุตตมกฤษร แลนาง 4 คือ 5 ถ้าน มีนางสุชาดาสุธัมมาสุจิตตาสุนันทาเป้นต้น และพระญาเทวดาทั้งหลายเป้นกับด้วยขสบริวารทั้งหลายได้ 12 อีกโขเกษมิไฟอยู่เหนือหลังช้างเราวันก็ยังบ่พอเต็มได้แล ส่วนอันว่าเทวบุตรเทวดาทั้งหลายอยู่ในท้องช้างเราวันก็ได้ 12 อีกโขเกษมิแล เทวบุตรเทวดาทั้งหลายอันอยู่พายข้างซ้ายช้างเราวันก็ได้ 12 อีกโขเกษมิแล เทวบุตรเทวดาทั้งหลาย อันอยู่พายข้างขวาช้างเราวัน ก็ได้ 12 อีกโขเกษมิแล เทวบุตรเทวดาทั้งหลายอันอยู่พายหลังช้างเราวันก็ได้ 12 อีกโขเกษมิแล อันว่าเทวบุตรเทวดาทั้งหลาย 6 หมื่นคน ก็มาเป่าหอยสังข์ลูกใหญ่ชื่อว่ามหาสังข์ เทวบุตรแล เทวบุตรทั้งหลาย 6 หมื่นคนมาเป่าบัณเฑาะว์ทิพชื่อว่าปิงชาวเทวบุตรแล เทวบุตรทั้งหลายเป่าปี่ทิพชื่อว่าวันสเทวบุตรแล เทวบุตรทั้งหลาย ๖ หมื่นคนมาคิดยงพิณทั้งหลายได้ชื่อว่าวิฆาเวทบุตร เทวบุตรทั้งหลายได้ 6 หมื่นคนนางพร่องมาสิธรีได้ชื่อว่าปริพเทนทิพเทวบุตรแล เทวบุตรทั้งหลายฝูงคิดจักเข้ทิพได้ชื่อว่าโคธาเทวบุตร เทวบุตรทั้งหลายฝูงตีกลอง นันทเกร็ดังอันได้ชื่อนันทเกร็ดเทวบุตรแล เทวบุตรทั้งหลายฝูงได้ตีกลองไหได้ชื่อว่ากุมภเกร็ด เทวบุตรแล เทวบุตรทั้งหลายฝูงตีกลองหน้าเดียวได้ชื่อว่าเอกโปกขราเทวบุตร เทวบุตรทั้งหลายฝูงดบมือโห่ร้องได้ชื่อว่าปาณิสราเทวบุตรแล เทวบุตรทั้งหลายฝูงตีกลองซุมได้ชื่อว่าสมุหเกร็ดเทวบุตรแล เทวบุตรทั้งหลายฝูงไคช่างขับช่างฟ้อนอ่อนแอ่นน้อมคนไพมาได้ชื่อนาฏากิกเทวบุตรแล เทวบุตรนางพร่องร้องกล่าวคำอันเป้นชัยมงคลได้ชื่อว่าชัยมงคลเทวบุตรแล เทวบุตรทั้งหลายได้พันคนที่ถือหางนกยูงแลจามรีทิพกวัดแกว่งฟ้อนไพมาได้ชื่อว่าจามรีโมรเทวบุตรแล อันว่าเทวดา ทั้งหลายหกหมื่นคนได้ตีกลองขามกลองเชิงมีสัททะอันม่วนก้องนันทั่วท้องนันทวันนันทนุญญาณได้ชื่อว่ากังส

¹ อุตสาบารต, วรรณกรรมลานนาไทยสมัยพระเจ้าเกือนา น. 70-2

เทวดาแล เทวดาททั้งหลายกลางพร่องก็ขับฟ้อนอ่อนแอ่นไพรมามีเสียงเกลี้ยงกลมม่วนเพราะนั้นได้ชื่อว่ากายปจารเทวดาแล เทวดาททั้งหลายกลางพร่องก็จรเดินไพในสวนนั้นทวนบุญญาณ ก็เอากระพวงดอกไม้มีวิณะอันแดงงามมากนักก็กวัดแกว่งฟ้อนไพมาได้ชื่อว่ารตมาลาเทวกัญญาแล เทวดาททั้งหลายกลางพร่องถือเอากระพวงดอกไม้มีวิณะอันขาวกวัดแกว่งฟ้อนไพมา ได้ชื่อว่า เสดมาลาเทวกัญญาแล เทวดาททั้งหลายหกหมื่นตนกลางพร่องก็ถือเอากระพวงดอกไม้ทิพมีวิณะเป็นดั่งเงินขาวนั้นกวัดแกว่งฟ้อนไพมามีตนอันอ่อนคฺงามได้ชื่อว่าปิตมาลเทวกัญญาแล เทวดา ททั้งหลายกลางพร่องถือเอากระพวงดอกไม้มีวิณะอันดำแกว่งฟ้อนไพมามีตนอันอ่อนน้อมค้อมไพมาได้ชื่อว่าทพเทวกัญญาแล เทวดาททั้งหลายกลางพร่องถือเอากระพวงดอกไม้ทิพมีวิณะอันล้วนเสดได้ชื่อว่ากฤมาลาเทวกัญญาแล เทวดาททั้งหลายกลางพร่องเนรมิตตนเป็นนกยูงคำตัวผู้ตัวแม่ กวาดแกว่งฟ้อนบินแอ่วไพในอากาศมีเสียงร้องอันม่วนเพราะนักได้ชื่อว่าโกญจาณเทวกัญญาแล เทวดาททั้งหลายกลางพร่องเนรมิตตนเป็นนกจากพากร้องด้วยเสียงอันม่วนเพราะนักได้ชื่อว่าจกปากเทวกัญญาแล เทวดาททั้งหลายกลางพร่องเนรมิตเป็นหมูนกแหล่งคำตัวผู้แม่บินแอ่วไพมามีเสียงร้องอันเกลี้ยงกลมสมงามม่วนเพราะนักได้ชื่อว่าสุวณฺณเปกขเทวกัญญาแล เทวดาททั้งหลายกลางพร่องเอาจวนจันท์ทิพคันธระของหอมเรียบรายผายผะดกไฟทั่วทิศทั้งสิบ ได้ชื่อว่าสุคันธเทวกัญญาแล เทวดาททั้งหลายกลางพร่องเอาน้ำนันทโปกขรณีมาประสมคนด้วยจวนจันท์ของหอมทิพ แล้วเอา ผะผายหุดหล่อเอะเอยะไอยเทวบุตรทั้งหลาย ควรสนุกยินดีซึ่งกันไพมาชื่อว่ามาชาเทวกัญญาแล เทวดาททั้งหลายกลางพร่องก็ลงอาบนํ้านันทโปกขรณีก็นวดหล่อเอะเอยะไอยซึ่งกันไพมา ควรรับเมา เอาใจมากนัก ชื่อว่าทิพพิเทวกัญญาแล เทวดาททั้งหลายกลางพร่องทรงเครื่องอลังการอันเขียวชื่อว่านิลเทวัจฉราแล เทวดาททั้งหลายกลางพร่องทรงเครื่องอลังการอันแดงชื่อว่ารตเทวัจฉราแล เทวดาททั้งหลายกลางพร่องทรงเครื่องอลังการมีวิณะเป็นดั่งค่านันได้ชื่อว่าสุวณฺณเทวัจฉราแล อันว่าวิณะรัสมิเครื่องประดับแห่งเทวดาทหลายก็รุ่งเรืองไฟทั่วเมืองดาวดึงสาทั้งมวล เสียงดุริยดนตรีทิพทั้งหลายคือว่า ค้อง กลอง พาทย์ ปี่มโหรี หอยสังข์ ปี่ แตรเหิน สระไน แสง เบงทราแลเสียงขับทิพแห่งเทวดาเทวบุตรทั้งหลายก็เป้นอันม่วนเพราะสนุกถูกเนื้อเฟิงใจมากนักแล

ส่วนอันว่าไม้ทิพทั้งหลายอันมีในป่าจิตตลดาวันสวนนั้นทวนบุญญาณนั้น มีลำอันชื่อปลอด คิงามหาค้วงหาเมงบได้ ลางพร่องมีลำต้นอันเขียวใบก็เขียวเหลืองใสงามมากนักด้วยวิณฺณรังสีแล ลางพร่องมีลำต้นอันแดงใบก็แดงเหลืองใสด้วยวิณฺณรังสี ลางพร่องมีลำต้นอันเหลืองใบก็เหลืองเป็นดั่งค่านันแล ลางพร่องมีลำต้นอันขาวใบก็ขาวเป็นดั่งเงินนั้นแล ส่วนอันว่าลมทิพทั้งหลายหากมาพัดกึ่งก้านสาขาแห่งไม้ทิพทั้งหลายผุ่ณั้น มีเสียงอันมีนันทม่วนเพราะควรรับเมาเอาใจมากนักแล

ส่วนว่าไม้ทิพทั้งหลายในสวนนั้นวนุญญาณที่นั่นคือว่าไม้ม่วง หมายหนุน ไม้โคธ ไม้ส้ม ไม้ขามป้อม ไม้ชุมพู่ ไม้หมากเกลี้ยง หมายกอก ไม้เคื่อ ไม้หมากนมจั่ว ไม้หมากกวิด ไม้หมากแหน ไม้หมากขาง ไม้ค้ำทอง ไม้หมากหาด ไม้หมากหม้อ ไม้หมากไฟแล ส่วนว่า ไม้ทิพทั้งหลายฝูงนี้คือทรงดอกแลลูกหวานหอมมากนัก อันมีหม่นกทิพทั้งหลายหากมัวเมาเกิน ถูกไม้ทั้งหลายต่าง ๆ มีหม่นแม่เผิงแลเมงพู่ทั้งหลายหากมัวเมาเอาจรดอกไม้ทิพทั้งหลายมีเสียง ม่วนเพราะควรร่วมเอาจมายนัก...”¹

พรรณนาตอนที่พระบารสใช้นาคบาสจับนางกนิรีทั้ง 7 นางไปเป็นชายา

“... คโต ในกาละนั้น ส่วนอันว่าทิพพมาลิกากนิรีอันเป็นปฐมปราชญ์ติกาแต่ก่อนมา อาบน้ำมหาสระที่นั่นกับด้วยกนิรี 6 นางอันเป็นน้องแห่งตนนั้น ส่วนอันว่าพระบารสโพธิสัตว์เจ้าตนนั้นอันบุญญกัมมหากันดาลเข้าหัวใจดังอันคิมิใจมักใคร่ไฟสู่มหาสระที่นั่น เจ้าก็เอาเชือกนาคบ่วงบาสทิพอันนั้นไฟด้วยกับตนหันแล พระบารสก็เอาเชือกนาคบ่วงบาสแล้วก็ไพรอด มหาสระแล้วก็ได้ยินเสียงอันหะน้ำแลเอยะไอยใคร่หวัชงกันอยู่ฉนั้น เจ้าก็หันยังนางเทพมาลิกากนิรีผู้นั้นด้วยฉันทราคะหันแล เจ้าก็ตระนิงใจว่า “กูลืออยู่ในที่นี้แล แม่นว่ากูเล่นออกไฟเอาเขา ดังอันเอยิยว่าเขาเล่นพายไฟล้นรีบนัก กูก็บ่ได้ชะแล เหตุดังอันกูจักเอาเชือกนาคบ่วงบาสทิพอันนี้ขัดไฟมัดไว้แล้ว กูเอียะเล่นไฟเอาเทอะ” เจ้าก็ตระนิงฉนั้นแล้วเจ้าก็ลืออยู่ในคุ่มไม้ที่นั่นผ่อดูหันแล

ในเมื่อนางกนิรี 7 นางนั้นอาบน้ำแล้ว ก็ทรงเครื่องทิพพอลังการ แลยังไปทันสูบสอดเครื่องปักเครื่องหางเทอดังอัน เจ้าก็กล่าวเชิงเชือกนาคบ่วงบาสทิพว่า “ท่านจูงไฟเกี่ยวเอานางกนิรี 7 นางไว้หื้อแก่กูด้วยสวัสดิเทอะ” ว่าอัน แล้วเจ้าก็ขัดเชือกนาคบ่วงบาสทิพอันนั้นไฟหันแล

ส่วนว่านางกนิรี 7 นางนั้นก็สะดุ้งตกใจกลัวก็ร้องไห้ว่า “ภัยชะอันตรายเกิดมีแก่เราเราก็จักได้พลัดพรากจากพ่อแม่แห่งเราชะแล กัมมอันใดมาแต่งหื้อเป็นเหตุนี้ชา” ว่าอัน เมื่อนั้นพระบารสก็สยงไฟที่จุ่มไถลนางทั้งหลายหันแล ส่วนว่านางทิพพมาลิกากนิรี เลงหันพระบารส

¹ อุตสาบารส, วรรณกรรมลานนาไทยสมัยพระเจ้าเกือนา น. 98-100.

มีรูปอันงามเป็นดังพระฉายินที่นั่น นางก็มีใจปฏิพัทธ์รักโพธิสัตว์เจ้าด้วยฉันทราคะเหตุเป็นไปราชน
ชาบดีกาแต่ก่อน นางก็บ่ให้ เท่าชมแถมใคร่หว่าอยู่หั้นแล

เมื่อนั้นพระบารสก็เล่าโลมนางทั้งหลายว่า “ภักเท ดุรานางทั้งหลายเอ๋ย เจ้าพี่ เจ้า
ทั้งหลายอย่าได้ร้องไห้เทอะ พี่นั้บไซ้คนโยธาสาบสูญสักอันแล พี่นั้เป็นปุริสะตนคิมิประหญาด้วย
พี่นั้บไซ้จักกะทำร้ายแก่นางทั้งหลายสักอันแล พี่นั้ยินรักยินหมูนางทั้งหลายแล พี่จักร้องออกปากมา
หานางทั้งหลายดังอัน คักถ้วนางทั้งหลายเล่นพ่ายหนีเสียพี่ พี่กลัวบ่ได้นางดังอัน พี่จึงซัด
นาคบ่วงบาสมาก่ียวเอนางทั้งหลายไว้เพื่ออันแล”

เมื่อนั้นนางทั้งหลายหั้นโพธิสัตว์เจ้าบารสมิรูปอันงาม มีเสียงปากด้านจาหวานม่วน
เพราะฉันทนั้น นางทั้งหลายก็มีใจปฏิพัทธ์รักยังโพธิสัตว์เจ้าด้วยฉันทราคะ ก็บ่ร้องไห้หั้นแล
เมื่อนั้น โพธิสัตว์เจ้าพระบารสก็ไผ่แก้อย่างเชือกนาคบ่วงบาสนั้นออกเสียดจากตัวแห่งนางทั้งหลาย
หั้นแล

เมื่อนั้นโพธิสัตว์เจ้าก็ถามเชิงนางทั้งหลายว่า “ภักเท ดุรานางทั้งหลายเอ๋ย สู้เจ้า
ทั้งหลายมีชื่อหรือชา กระกูลพ่อแม่แห่งนางทั้งหลายมีชื่อหรือชา บ้านเมืองสู้เจ้าชื่อหรือชา ดังเรือนาง
ทั้งหลายมารอดที่นี้ชา” ว่าอัน

เมื่อนั้น นางทิพพมาลิกาภินนาริผู้พี่กล่าวว่า “เชษฐ ข้าแต่พี่เป็นเจ้า คนข้านี้ชื่อทิพพ
มาลิกา แล” ว่าอัน แล้วนางก็บอกยังพี่น้องแห่งตนทั้ง ๖ นางแล “ส่วนว่าพ่อแม่แห่งข้าชื่อ
พระญาอุทุมพรราชเป็นใหญ่ในเมืองจอมเขาไกลาส อันว่าแม่แห่งข้าชื่อว่าจันทวีแล ดูข้าทั้งหลายมา
แอ่วนในที่นี้เพื่อใคร่หั้นป่าหิมพานต์แล ส่วนว่าพระญาอุทุมพรราชมหากะสัตราพ่อดูข้าเป็นใหญ่กว่า
ท้าวพระญาทั้งหลายได้ ๑๑ อันมีอยู่ในเมืองจอมเขาไกลาสอันกว้างได้ ๕๐๐ โยชนะ ประกอบ
ด้วยทิพพสัมปตคิมีแก่นินนาระกีนนาริทั้งหลายแล” ว่าอัน เมื่อนั้นนางทิพพมาลิกาภินนาริก็ถาม
โพธิสัตว์เจ้าว่า “ข้าแต่พี่เป็นเจ้าผู้มีรูปอันงาม พี่เป็นเจ้าชื่อหรือ พ่อแม่แห่งเจ้าชื่อหรือ เจ้าอยู่บ้านเมือง
ที่ใดชา กระกูลวงสาแห่งพี่ชื่อหรือ” ว่าอัน “ภักเท ดุรานางทั้งหลายเอ๋ย น้องรักพี่ ส่วนว่านามกอร
แห่งพี่ชื่อว่าพระบารสแล อันว่าพ่อแม่แห่งดูพี่ชื่อว่าพระพิมพิสารเสวียรราชสัมปตคิในเมืองทวาริกา
แม่ชื่อเทพมาลี พ่อแห่งดูพี่เป็นลูกพระจิตตราชมหากะสัตราธิราช เป็นใหญ่กว่าท้าว พระญาอันได้
120 เมืองชื่อเมืองภักโคแล พี่นั้เป็นหลานพระนารายณ์พรหม ส่วนแม่ดูพี่เป็นลูกแห่งพระนารายณ์
พรหมแล พี่เข้ามาในที่นี้เพื่ออุปปฏิฐากพระรสิตนเป็นลุนแล ภักเท ดุรานาง ทั้งหลายเอ๋ย ดูพี่นั้

จักเอาสุเจ้าทั้งหลายเมื่อเป็นอัครมเหสีเทวีในเมืองทวาริกาพื้น จักได้หื้อทานรักษาสีลเมตตามาวนา
ทานปารมีชะแล คันทิได้นำเอาสุเจ้าเมื่อรอดเมืองทวาริกา ได้หันหน้าพ่อแม่แห่งอุทิแล้ว ปุณ
พยอุณพืคจักนำเอาสุเจ้าเมื่อสู่เมืองจอมเขาโกลาส หื้อได้หันหน้าพ่อแม่สุเจ้าทั้งหลาย ชะแล
สุเจ้าทั้งหลายจักได้ผัวผู้ดีหันมาสภาวะดังอุพินี้ก็บมีแล ส่วนว่าตนพินี้จักได้เมียผู้ดี หันมาีสภาวะ
ปานดังสุเจ้าทั้งหลายก็บมีแล เหตุคั่งอันนางน้องทั้งหลายอย่าได้ทรง โสกทุกข์อันใดเทอะ” ว่าอัน

ส่วนว่านางมาลิกากินนารีได้ยินคำปากด้านจาหวานม่วนแห่งโพริสตัดเจ้าตนมีรูปอัน
งาม หากมาแล้วโลมฉนั้น นั้น เขาก็มีใจปฏิพัทธ์กับด้วยเจ้าบารสด้วยฉันทราคะหันแล เขาก็บันเทาเสีย
ชังวิโยคโสกทุกข์ทั้งมวลแล้ว ก็เอาเครื่องปักเครื่องหางแห่งตน แล้วคั่งนังแวงล้อมโพริสตัดเจ้าอยู่
หันแล...”¹

พรรณนตอนที่พญาพานพรหมทตต์ให้ราชบุตรขึ้นธนูเพื่อเลือกอุให้นางอุสสา

“...ส่วนว่านางอุสสาพรหมธิดาอยู่เป็นลูกยงพระพานพรหมทตตราชได้ 3 ปีแล้ว ก็
เป็นอันรักจำเริญใจแก่พานพรหมทตต์แลนางสิริชาเทวีแลนางกัญจนเทวีมากนักละ นางอุสสาพรหม
ธิดาคนนั้นมีรูปโฉมโนมพรรณวันฉะอันงามมากนักละ มีกลิ่นคันระอันหอมชราบทั่วไพในเมือง
ทั้งมวล ผู้ชายทั้งหลายผู้มรูปร่างงามมีไวยะอันผั่งขึ้นโหยเป็นบ่าวได้ 16 ปีได้หันนางอุสสา
พรหมธิดา ก็มีใจปฏิพัทธ์ด้วยฉันทราคะเป็นทุกข์ในใจมักใคร่ได้หันแล นางอุสสาพรหมธิดาอยู่
ในเมืองกาสิคังอัน บ้านเมืองก็สมรทธีเป็นคิด้วยอันเยยะไรไถนาค้าขายฟ้าฝนตกลงเสมอกันคิ ...”

จรติ ธรรมธเร ตทา พาราณสีขั พรหมทตโต นาม รชชั กาเรสิ เอโก คสสุ ราชปุตโต
พรหมทตโต นาม โสฬสวสุตีกาเล อุสสาเทวธิดั ปวตติสารั ญตวาฯ

จรติธรรมธเร ในเมื่ออุสสาเทวธิดาเลคั่งอยู่คั่งอัน ในกาละนั้นยังมีพระญาคณ 1 ชื่อว่า
พรหมทตต์ เสวยราชสมบัติในเมืองพาราณสีเป็นโหยกว่าท้าวพระญา 101 คนแล พระญาคณนั้น
มีราชบุตรลูกชายผู้ 1 ชื่อว่า พรหมทตตราชบุตร มีอายุได้ 16 ปี ควรหาพระราชเทวีหื้อคั่งอัน
พระญาคณพ่อก็เรียกหามายังอำมาตย์ทั้งหลายมาพร้อมกันแล้ว พระญาก็จากับด้วยอำมาตย์ทั้งหลาย
ว่า “โก อมจจา ครุาเสนาอำมาตย์ทั้งหลาย คั่งได้ยินว่าพระพานพรหมทตตราชอยู่ในเมืองกาสิคัง
ยังมีนางราชธิดาผู้ 1 มีรูปอันงามมากนักละอัน ควรเราทั้งหลายคกแต่งยังราชปณณาการไพขอ

¹ อุสสาบารส, วรรณกรรมลานนาไทยสมัยพระเจ้าเกื้อนา น. 160-2.

สอดเอานางมาเป็นอัครมเหสีแก่เจ้าราชบุตรลูกเราดิชะแล” ว่าอัน ที่นั้น อามาศย์ทั้งหลายก็รับเอา
ว่า “สาธุ เทว” ว่าอัน แล้วก็ตั้งแต่งข้าราชการ คือว่าช่างม้าเงินคำแก้วแหวนธำรงแลกษัตริ
ก็ให้สุนอามาศย์เป็นแก่ คน 300 ไปสู่เมืองกาสีด้วยลำดับ หนทางไกลได้ 2 เดือน จึงไปทอด
เมืองกาสีหันแล เมื่อคนทั้งหลายหันก็ถามว่า “สุเจ้าเป็นแขกเมืองใดชา” ว่าอัน เขากล่าวว่า “ดูข้า
เป็นแขกเมืองพาราณสี จักมาขอสอดเอานางแล” ว่าอัน

เมื่อนั้น คนทั้งหลายก็หือกว่านจอดแลเข้าน้ำโภชนะอาหารแก่แขกเมืองพาราณสี
หันแล ส่วนว่าแขกเมืองพาราณสียังอยู่เลี้ยง 7 วันแล้วเขาก็เข้าข่าวนแล้วนำขึ้นไหว้พระ
พานพรหมทัตตราษหันแล ส่วนว่าสุนอามาศย์ก็ไหว้พระพานพรหมทัตต์ว่า “เทว ข้าแต่สมเด็จ
ปริมบัวพิตรพระเป็นเจ้า ส่วนอันว่าสุขสวัสดิ์ จึ่งจำเรียงเป็นไพในสุวรรณะสันดานคำแห่งมหา
ราชเจ้าผู้ข้าเทือะ เทว ข้าแต่มหाराชะเป็นเจ้า ส่วนอันว่าพระญาเจ้าแห่งผู้ข้าทั้งหลาย ก็ใช้ผู้ข้า
ทั้งหลาย นำเอาราชปณณาการมาขอสอดเอาราชธิดาลูกมหาราชะเจ้า ไพเป็นอัครมเหสีแก่เจ้า
ราชบุตรลูกพระญาเจ้าแห่งผู้ข้าทั้งหลายแล” ว่าอัน

เมื่อนั้น พระพานพรหมทัตตราษก็กล่าวว่า “โภ พุต ดูราคนใช้ ผู้ว่าเจ้าราชบุตรลูก
พระญาเจ้าแห่งสุทธานทั้งหลายทรงรูปอันงามแล้ว แลมาขึ้นยังสหัสตถามมหาธนูแห่งนางราชธิดา
ลูกยังแห่งเราได้แลยังไฟดั่งอัน เราจักหือแก่เจ้าราชบุตรคนนั้นชะแล บัดนี้เราบริบราชปณณาการ
เทือก่อนแล คั้นว่าขึ้นธนูได้แลยังไฟดั่งอันเราจักเอาราชปณณาการผู้นั้น ยามนั้นชะแล” ว่าอัน

เมื่อนั้นสุนอามาศย์ผู้เป็นคนใช้พระญาพาราณสีได้ยินคำพระพานพรหมทัตต์หากกล่าว
ดั่งอัน ก็รับเอาคำว่า “สาธุ ดีแล” ว่าอัน แล้วก็สั่งอำลาพระพานพรหมทัตตราษเมื่อสู่เมืองพาราณสี
แห่งเขา แล้วก็ไหว้พระญาดนเป็นเจ้าแห่งเขาว่า “เทว ข้าแต่มหाराชะเป็นเจ้า ผู้ข้าทั้งหลายก็ขอ
สอดเอานางอุสสาพรหมธิดาเชิงพระพานพรหมทัตตราษเท้แล” ส่วนว่าพระพานพรหมทัตตราษ
กล่าวว่า “ผู้ว่าราชบุตรคนใดมีรูปอันงาม แล้วแลมาขึ้นสหัสตถามมหาธนูแลยังไฟดั่งอัน เราจัก
บริบราชปณณาการ แล้ววางหือแก่ราชบุตรคนนั้นชะแล คั้นขึ้นธนูได้คืบหือแล” ว่าอัน

ที่นั้นพระญาพาราณสีได้ยินคำอันนั้นก็กล่าวว่า “ธนูนั้นคืหากมีดั่งกันแล พ้อยว่าขึ้นธนู
ได้ จิงหือคั้นขึ้นบ่ได้คืบหือแล ว่าอัน รอยว่าธนูอันนั้นเป็นธนูทิพชะแล” ว่าอัน จิงจักเรียกหาเจ้า
ราชบุตรมาแล้วก็กล่าวว่า “ดาต ดูราเจ้าลูกรักแก่พ่อ เจ้าคืหากเป็นผู้มีรูปโฉมโนมพรรณวันณะ

อันงามแล้วแล คันขึ้นธนูอันนั้นได้ก็จึงจักได้นางผู้นั้นชะแล คันขึ้นธนูอันนั้นบ่ได้ ก็บ่ได้นางผู้นั้นชะแล” เจ้าราชบุตรกล่าวว่า “ดาต ข้าแต่พ่อเปนเจ้าชื่อว่าธนูเราทั้งหลายก็มีมากนักแล เราค้ขึ้นได้แล ธนูอันนี้จักเปนธนูดังรือชา รอยว่าเป็นธนูทิพอันชาหรือ คันว่าเราขึ้นได้ ไผขึ้นธนูอันนั้นค้จักหาล้างได้นางชะแล คันว่าขึ้นธนูบ่ได้ค้จักมีความเผิดละอายเสียบ่คายแล” ว่าอัน ค้จับใจอยู่หั้นแล

คทา ในกาละนั้นมีราชบุตรคน 1 ชื่อวิสุทธราชบุตรอยู่เมืองสุเมณฑนครแล ถัดนั้นยังมีราชบุตรคน 1 ชื่อสุทัตตะอยู่เมืองมัททวัฏฐะแล ถัดนั้นยังมีราชบุตรคน 1 ชื่ออุปละเปนลูกพระญาอุชเชนี ถ้าราชบุตรทั้ง 3 คนนี้ค้มาสู่เมืองพาราณสีแลถามคู้ยังเหตุการณ์อันนั้นเชิงราชบุตรลูกพระญาพาราณสี ค้กล่าวว่า “โก ดูราเจ้าสหายทั้งหลาย ส่วนว่าพานพรหมทัตตราชาว่า คันว่าราชบุตรคนใดแลขึ้นธนูอันนั้นได้ดั่งอัน ค้จักหื้อนางอุสสาพรหมธิดาแก่ราชบุตรคนนั้นชะแล คันว่าขึ้นบ่ได้ ก็บ่หื้อแล” ว่าอัน “ส่วนว่าธนูเราทั้งหลายค้ยังมีมากหลายแล เราทั้งหลายค้หากขึ้นได้แล ส่วนว่าธนูอันนั้นจักว่าเป็นดังรือชา” ว่าอัน ราชบุตรลูกพระญาพาราณสีกล่าวต่อไผว่า “โก ดูราเจ้าเราทั้งหลายจรเดินไผสู่เมืองกาสิแล้วสำแดงตนว่าอยู่เมืองอื่นเทือะ อย่างกล่าวชื่อเมืองแห่งเราเทือะ ถ้าเราทั้งหลาย 4 คนนี้คันคนใดแลขึ้นธนูได้ดั่งอันมันค้จักได้นางชะแล ยามนั้นคันขึ้นได้แล้วเขะบอกบ้านเมืองที่อยู่ตนเทือะ คันคนใดบ่ขึ้นธนูได้ค้บ่ได้นางชะแล” เมื่อนั้นราชบุตรทั้ง 3 กล่าวว่า “ถ้าอันราชบุตรเจ้ากล่าวนี้ค้แท้แล” ว่าอัน เขาค้พร้อมกันทรงอัสสยานตัวมิกำลังแล้วเอาปรีวารแลคนแล 10 แล้วเมื่อสู่เมืองกาสิหั้นแล

ส่วนว่าชาวเมืองกาสิเขารู้ว่าเป็นลูกท้าวพระญา เขาค้หื้อกว้านจอดแลเข้าน้ำโกชนะอาหารหั้นแล ส่วนว่าราชบุตรทั้งหลายอยู่ 7 วันแล้วค้เข้าข่าวขุนนำเมื่อไหว้พระญาพรหมทัตตราชาถวายของฝากแล้วขอขึ้นธนูหั้นแล พระพานค้เอาสหัสสถามมหาธนูแห่งตนมาแล้วค้เอาหื้อแก่ราชบุตร 4 คนนั้นขึ้นหั้นแล ราชบุตร 4 คนนั้นค้ปันเปลี่ยนกันขึ้นสหัสสถามมหาธนูพระพานหั้นแล เขาค้บ่ขึ้นได้สักคน เขาค้บังเกิดยังความเผิดละอายมากนัก ค้ส่งอำลาพระพานแล้วค้หนีเมื่อหาบ้านหาเมืองแห่งตนแล

คทา สกถชมพูทีปราชานो राजपुत्रो दं पवत्तिं युद्धा आकन्दु सप्तसहस्रं आरो
पेनदि

คทา ในกาละนั้น ส่วนว่าราชบุตรลูกท้าวพระญาทั้งหลายอันอยู่ในสกลชุมพูที่ปมवलเขา
ได้รู้ ปวดคิข่าวสารอันนั้นเขาคีมาสู่เมืองกาสิ แล้วเขาคีมาเปลี่ยนกันขึ้นสหัสสถานมหาธนูอันนั้นคื
บได้สักคน ก็เอากันพ่ายหนีไฟเสี่ยงหันแล...”¹

พรรณนาถึงอานุภาพพระบารสีในการรบกับเสนาของท้าวพานพรหมทัตต์ ครั้งหนึ่ง

“... เมื่อนั้นนางนาฏสนมทั้งหลายหันพระบารสีรูปอันงามอยู่เทียบนางอุสสาณัน
เขาคีมีใจปฏิพัทธ์พระบารสีด้วยฉันทราคะมากนัก เขาคีพอกไฟบอกพระพานตามคำอันนางอุสสา
หากกล่าวหันแล นางทั้งหลายก็กล่าวว่า “ข้าแค้นหาราชะเปนเจ้า ผู้ข้าทั้งหลายก็เท่าหันนางอุสสา
แลพระบารสีอยู่เทียบกันฉนั้น คืบหลังว่าจักพรากกันได้ชะแล” ว่าอัน เมื่อนั้นพระพานได้ยินคำ
อันนั้น อันนารายณ์พรหมหากบันดาลเข้าหัวใจก็บังเกิดโกธาเกริงเกรียคมากกว่า “อุสสาราชบุตรคื
นี้มา แต่ก่อนอนเษยนีบ่ห่อนกะทำฉนั้น พระพ่อเรียกหาขังมาริบได้ร่วมหมู่เขาตาย บัดนี้โจรผู้ร้าย
หากมาครุบชิงเอา ก็กะทำฉนั้นแล” พระพานคือาณัติเกล้าหวนทั้งหลายได้ 3 พันว่า “สุรโยธา
ทั้งหลาย สูงไฟแหวคเอาหือได้แล้วจูงข้าเสียบ อย่าหือทันได้ย้ายข้างไฟไกลเทือะ สูงคึดหัวมันมาไว้
กลางเวียงที่หนีเทือะ” เมื่อนั้นสุรโยธาทั้งหลาย 3 พันคนคืมีมือถือธนูแลหอกดาบไฟแหวคปราสาท
นางอุสสาอยู่หันแล เขาคีคึดว่าจักรบได้คืด้วยง่าย

พระบารสีปลื้มใจแค้นภัยชนะอันใด ยังปากจากแค้นใคร่หัวอยู่แล พระบารสีว่า “นาง
อุสสาเสียบ พระพานคนพ้อมาอันซารือ รู้ว่าเปนสุรโยธาฝูงอันอันซารือ เจ้าจูงเลงหาพ้อมนางเทือะ
เออียว่าพ้อมเจ้าว่า” นางอุสสาว่า “คนพระพานพ้อมมา เท่าเปนสุรโยธาฝูงเกล้ากล้าแล”

เมื่อนั้นพระบารสีทรงกำลัง 9 โกฏิปลาย 8 คื 5 ล้านตัวข้างสาร คืออกมานอก
หอไชยหันแล คนทั้งหลายฝูงเปนสุรโยธาคืร้องว่า “มิงรีบภาวนาเทือะ พริกเกลือคืดูดำมาจักกลาบเอน
ขึ้นแล ดูมิงแล” ว่าอัน

เมื่อนั้นพระบารสีก็กะทำขังวิธีสุบเก็บดินทิพแล้วเล่นสยของไฟบนปราการเมกเมืองรีบ
ไว้นัก เปนคังคนกวัดแกว่งไม้คืฉนั้น ก็เอาดินถีบเหล็กพิดานเมกเวียงคืด้วยกำลังแห่งตน แล้วคืหัก
โค่นค้านไฟเสี่ยงหันแล้วคืมาอยู่ที่หอไชยนั้น ร้องคำสุรโยธาทั้งหลายว่า “สูงพอกเมือกินเข้าชาว
แล้วตั้งลูกเมียบเสียบ แล้วเอือะพอกมารบกับกูเทือะ” ว่าอัน เมื่อนั้นสุรโยธาทั้งหลายคืพร้อมกันยิงธนู

¹ อุสสาบารสี, วรรณกรรมลานนาไทยสมัยพระเจ้าเกือนา น. 200 - 203.

ที่เดียวว่าจักหื้อจับพระบารสตายดั่งอัน พระบารสก็เอาพระนารายณ์กายลิกกวัดแกว่ง ปืนธนูเขาค่อยเปนผงไฟเสียงหั่นแล พระบารสก็เอานารายณ์ธนูยิงสุรโยธาทั้งหลาย มีเสียงอันดังร้องก้องทั่วเมือง กาสีเปนดังเสียงฟ้าผ่าได้แสนที ก็ร้องครางได้แผ่นดินเลहनากาสนั้นแล ส่วนว่าสุรโยธาทั้งหลายฝูงนั้นก็จะทำกาละตายไฟเสียงบ่หลอสลักคนแล อารักษะตนเค้าสะดุ้งตกใจกลัวเกรงอิทธิฤทธิ์นารายณ์นั้น ก็เอากันพ่ายหนีไฟสุป่าหิมพานต์พุ่งเสียงบ่หลอแล

คํ ทิสวา มหาชนา อันว่าคนทั้งหลายอันมากนัก เขาคื้ห็นยังอิทธิฤทธิ์แห่งพระบารสอันอิง นารายณ์มีเสียงดังเปนดังเสียงฟ้าผ่าได้แสนที อัน 1 เขาคื้ห็นยังสุรโยธา 3 พันคนนั้นตายเสียงทังมวล เขาปัดเนื้อคนคนทั้งหลายฝูงนั้นจักห็นเปนรอยหอกดาบแลเลือดออกคื้บมี เท้าห็นเปนเส้นไหมแดงเลือดผ่านแต่หัวลงมาที่ท้องน้อยเหมือนกันชู้คนแล ปืนธนูฟันขามเดียวไว้นักก็ตายเสียงทังมวล แล้วปืนก็พอกคื้นสู่แหล่งปืนดังเก่าแล คนทั้งหลายก็สะดุ้งตกใจกลัวมากนัก ก็ร้องอุกขลุกลมมีน้นมากกว่า “อหิ ราชบุตโต อันว่าราชบุตรคนนี้มีรูปโฉมโนมพนัณณะก็งามมากนัก มีเดชะอิทธิอาณุภาวะก็มากนัก มีกำลังแรงก็มากนัก เกณจิ ปุคฺคเลน อันปุคฺคละผู้ตั้งรือ จักประจัญแพ้ราชบุตรคนนี้ได้ฉันชา ดังรือพระพานพรหมทัตต์จักบ่ใคร่หื้อนางอุสสาแก่ราชบุตร คนนี้ชาคื้จิงควรหื้อนางอุสสาแก่ราชบุตรคนนี้แท้แล” ว่าอันเสียงชู้คนแล

เมื่อนั้น คนทั้งหลายก็ปลกปาวกันเอาลื้อแลเกี่ยวขมมาลากเอาคนตาย 3 พันคนนั้นหื้อลากไฟไหล่น้ำวีรวาหนทีมีบ่ไกลเวียงกาสิได้ 5 ร้อยวาหั่นแล...”¹

(คัดจาก วรรณกรรมล้านนา อุดม รุ่งเรืองศรี)

¹ อุดมบารส, วรรณกรรมล้านนาไทยสมัยพระเจ้าเกือนา น. 216-7. เรื่องหอรมาน, พรหมจักร และอูสสาบารส นี้ อาจศึกษาเพิ่มเติมได้จากงานของ ผศ.ฉัตรยุพา สวัสดิพงษ์ เรื่อง การศึกษาเปรียบเทียบการเกียรตินับล้านนาและฉบับภาคใต้ 2522 เพื่อความลึกซึ้งยิ่งขึ้น

ตกดาวแดนไกล ต่างห้อง
เชิญวันพระบุญเรือง เจ้าฟ้า
แม่พระขวันอดอ่อนหลาย เมื่อเรียนเล่า
ขออัญเชิญวันพระบรมโอรสา ธิราชเจ้า
ทั้งขวันหุขวันดา ขวันดั่งและขวันแหล่
ขวันมือนอันเคยสุขแหวน ขอดहाँง
แม่นพระขวันไพพะพาน แผล่งอื่น
ขอพลิกมาเวียคิน สู่ห้อง
มาเปนที่รวมน้ำใจของ ไพรฟ้า
เดชะพระปราบเทิง ไคว่ขวด
ด้วยพระบารมีผาย แผ่กั๊ง

บ่มีเพื่อนพ้อง ห่างแดนเมือง
คีนมาอย่าช้า สู่วรกาย
อารมณ์บ่เข้า ห้วนเหวหว่า
เสด็จคีนเข้า สู่กายา
ขวันข้างแง ขวันแขน
ขอเชิญมาบ่ค้ำง คู่องค์คราญ
ที่บ่ควรถิ่น ควรเคย
มาเปนมิ่งขวันแก่พี่น้อง หมู่คนไทย
หื้อขวันองค์พระเจ้าฟ้า หนั้นยังนิรันดร์เลิง
ทีสะทังแปด ธิปูสลาย
เปนที่จั้ง ยั้งยืนไพ แลนา
ชยตุ ภาว ชยมงคลีฯ

คำทูลพระขวัญสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา

ทำพิธีเมื่อวันที่ 15 กุมภาพันธ์ 2521 เวลา 15.30 น. นายสิงมะ วรรณสัย
เป็นผู้แต่ง และกล่าวอัญเชิญ

พุทฺโธ มงคลสมฺภูโต

พุทฺธมฺมงคลมาคมม

ธมฺโม มงคลสมฺภูโต

ธมฺมมงคลมาคมม

สงฺโฆ มงคลสมฺภูโต

สงฺฆมมงคลมาคมม

ศรีสุภม้งกลคติ

ฤกษ์ลุ่มฤกษ์ฟ้าเฟื่องฟูฟอง

ชมชื่นมากสาธุการ

สาธุช้องเบิกบานมี

ตานนาไควเขตจดเจือ

โสมนัสผู้ชื่นเชยบาน

พาณิชเผ่าคนค้าขาย

ผองไพร่ฟ้าทั่วธานี

ดอกดวงฉายหลากสลอน

มะลิร้อยคาคเคียนหวน

ดองกล้วยทบจีบซอนแซม

งามแท้ดั่งเทพประจงแปลง

นับเป็นยอดยิ่งบายศรี

ทูลอัญเชิญยอดพระขวันมา

สยามบรมราชกุมารี

พระเป็นเจ้าทรงประทาน

ทั่วประเทศไทยสยาม

สมพุทฺโธ ทิปาหุตฺโตโม

สพฺพทุกฺขา ปมฺญฺจเร ฯ

คมภิโร ทุทฺทโส อนฺนิ

สพฺพภยา ปมฺญฺจเร ฯ

ทกฺขิณฺเยโย อนุตฺตโร

สพฺพโรคา ปมฺญฺจเร ฯ

เลิศวันดีเด่นหล้า

เทพท้าวผองไตรภาค

ล้ำชนทั่วสถานถิ่นห้อง

ขงธานีเมืองเชียงใหม่

เจ้านายฝ่ายเหนือทุกผู้

ข้าราชการทุกหมู่เหล่า

ครูอาจารย์หลายถ้วนหน้า

แต่งขันบายศรีสุดสะอาด

ปักแซมซอนสอดสร้อย

บิดแบ่งผันเป็นกลีบ

ดอกใบแกมสะพรั่ง

หลายสีแสงสนสอด

วารคติถึงจอด

ในคราวคราวโรกาส

สมเด็จพระนรบดีผ่านเฝ้า

ศักดิ์มโหฬารอิสรียศ

กัมประณมสงเสพ

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา
ชมชื่นถ้วนยินดี
ประสงค์ว่าจะทูลเชิญ
ไพในที่ต่าง ๆ ขุนเขา
เชิญวันเจ้าฟ้ากลับคืนคง
สถิตยังเข้านรินทร์เมิน
มนุษย์ทั่วเขตอาณา
ทุกข์ร้ายสิ่งอัปมงคล
สมเด็จพระเจ้าฟาราชกุมารี
ทั่วทั้งโลกเลื่องเชงชา
ปารมีเจ้าฟ้าจำเริญเรื่อง

ชยตุ ภว ชยมงคลี ฯ

ปวงประชาทั่วถ้วน
แต่งขันบายศรีงามสง่า
พระวันแม่นเสด็จเดินเหินห่าง
ทรงร่มเมามวลแมกไม้ดอก
มาสู่วรวงศ์สมเด็จพระเจ้า
เป็นที่จำเริญใจเจด
ทรงชนมาขุยยืนยง
หื้อหายหนทางหน้า
ทรงเกษมศรีมีโชค
เป็นที่ปียาทุกหน้า
แลนา

ระเบียบประเพณีเวหนาน

คำเวหนานที่ท่านกำลังถืออยู่นี้ เป็นคำเวหนานที่ข้าพเจ้าแต่งขึ้นใหม่ ได้พิมพ์ไว้ตอนต้น ส่วนคำเวหนานตามแบบโบราณนั้น จะพิมพ์ไว้ตอนท้าย ในครั้งนี้จะทันหรือไม่ยังไม่ทราบ เพราะเวลาที่แต่งและพิมพ์ครั้งนี้จำกัด มีเวลาเพียงไม่ถึง 10 วัน ก็จะถึงการอบรมอาจารย์ของอำเภอป่าซาง พระมหาเขื่อนคำ คตสนโต เจ้าคณะอำเภอป่าซาง ได้ขอร้องข้าพเจ้าให้แต่งครั้งนี้ในเวลากระชั้นชิด แต่ถึงกระนั้นก็เป็นการดีอย่างยิ่ง ที่บังคับให้ข้าพเจ้าแต่งคำเวหนานต่าง ๆ ขึ้น ให้เหมาะกับเหตุการณ์และทันสมัย ข้าพเจ้ารับปากว่าจะแต่ง แต่ไม่มีโอกาสแต่งสักที เพราะไม่มีความจำเป็นบังคับมาในครั้งนี่เกิดความจำเป็นขึ้น คือต้องเป็นผู้ให้การอบรมอาจารย์แห่งอำเภอป่าซาง ในวันที่ 22 มกราคม พ.ศ. 2521 เวหนานเล่มนี้จึงเกิดขึ้นด้วยความรีบด่วน อาจจะไม่สมบูรณ์เพียงพอเพราะแต่งในเวลาอันสั้นดังกล่าวแต่ก็จะถือเป็นร่าง ในการที่จะพิมพ์เป็นเล่มในโอกาสต่อไป

การแต่งหรือการพิมพ์คำเวหนานอันเป็นภาษาลานนาไทยด้วยอักษรไทยกลางนี้ รู้สึกว่ายุ่งยาก เพราะเขียนคำในภาษาลานนาไทยได้ไม่หมด ครั้นจะเขียนตามเสียงที่เราพูดกันยิ่งไปใหญ่ ทำให้ผู้อ่านไม่ทราบมูลศัพท์คำนั้น ๆ รุ่งรังด้วยเสียงตรีเสียงจัตวา ข้าพเจ้าจึงตัดสินใจพิมพ์ตามแบบเทียบอักษร เพื่อให้คงรูปศัพท์ต่าง ๆ ไว้ ทำให้ผู้อ่านทุกภาคของประเทศไทยอ่านเข้าใจ สำหรับคนลานนาไทยก็อ่านเป็นสำเนียงลานนาไทยได้ เพียงแต่ทำความเข้าใจกับพยัญชนะบางตัวที่เราออกเสียงไม่ตรงกับภาษากลางเท่านั้น ซึ่งข้าพเจ้าก็ได้ชี้แจงไว้ต่อไปข้างล่างนี้

พยัญชนะ 5 หมู่

	1	2	3	4	5
วรรณที่ 1	ก	ข	ค	ฅ	ง
วรรณที่ 2	จ	ฉ	ช	ฌ	ญ
วรรณที่ 3	ฎ	ฏ	ท	ฒ	ณ
วรรณที่ 4	ด	ถ	ท	ธ	น
วรรณที่ 5	ป	ผ	พ	ภ	ม

พยัญชนะที่ 1 ขอทุกวรรณ คือ ก,จ,ฎ,ด,ป, เมื่อผสมสระเป็นเสียงสามัญ ไม่มีวรรณยุกต์ เอก หรือ โท ให้อ่านออกเสียงเป็นเสียงจัตวาทั้งสิ้น เช่น การ อ่านว่า กัร , กิณ อ่านว่า

กิน, เกวียน อ่านว่า เกวียน เจือจาง, อ่านว่า เจือจ่าน วันจันทร์ อ่านว่า วันจันทร, จินดา อ่านว่า จันดา, วรรคที่ 3 ไม่ค่อยมีใช้ในภาษาลานนาไทย ต่อไปวรรคที่ 4 ตา อ่านว่า ต้า, ตัว อ่านว่า ตั่ว, คน อ่านว่า ค่น, ปี อ่านว่า ปี่ ปลา อ่านว่า ปล้า, เป็น อ่านว่า เป็น ทั้งนี้เป็นที่รู้กัน จะไม่พิมพ์ไม้ จัตวา ลงบนอักษรเหล่านี้ เพราะมันเป็นเสียงจัตวาอยู่ในตัวแล้ว

ส่วนพยัญชนะที่ออกเสียงไม่เหมือนภาษากลาง คือพยัญชนะที่ 3 ของวรรค 1, 2, 4, 5, ได้แก่ ค ออกเสียงว่า ก๊ะ, ช, ออกเสียงว่า จ๊ะ, ท ออกเสียงว่า ต๊ะ, พ ออกเสียงว่า ป๊ะ ดูตัวอย่างข้างล่าง

- ก. เช่น ถ้วยคำ อ่านว่า ถ้อยคำ, คำคิด อ่านว่า คำกิด, โคนค่าน อ่านว่า โค้นค้าน, เป็นต้น ยกเว้นคำที่มี ร กล้าให้ออกเสียงเป็น มะ เช่น ครอบครว อ่านว่า ฆอบฆว กลุ่มไม้ อ่านว่า ฆุ่มไม้, คราวครา อ่านว่า ฆาวฆา เป็นต้น
- ข. เช่น ช่วย อ่านว่า จ๊วน, เช่น อ่านว่า เจ้น, ชุมชาว อ่านว่า จุมจาว, ไข่ อ่านว่า ใจ้, อันชา ฤา อ่านว่า อันจาฤา, คีบชา อ่านว่า คีบจา, ชวด อ่านว่า จ๊วด, เป็นต้น
- ท. เช่น เทียรยอม อ่านว่า เตียนยอม, ที่ อ่านว่า ตี้ เทียวทาง อ่านว่า เตียวตาง, พุ่นช้า อ่านว่า ตุ่นจ้า, ทีบตี อ่านว่า ตูบตี, แทบ อ่านว่า แต็บ, เป็นต้น ยกเว้น มีตัว ร กล้าให้อ่านออกเสียงเป็น ทะ เช่น มัทธิ อ่านว่า มัทธิ, ทรงพยาธิ์, อ่านว่า ธงพยาธิ์, อินทรีย์ อ่านว่า อินธิ, เป็นต้น
- พ. เช่น เพ็น อ่านว่า เป็น, พายหน้า อ่านว่า ปายหน้า, เดือนเพ็ง อ่านว่า เดือนเป็ง เป็นต้น ยกเว้นมีตัว ร กล้าให้ออกเสียงเป็น ภา เช่น พร้อม อ่านว่า ก้อม, วันพรุท อ่านว่า วันภูท, พระเจ้า อ่านว่า ภาเจ้า, ไพรพฤกข์ อ่านว่า ไภกิก เป็นต้น

เมื่อท่านทำความเข้าใจกับเสียงต่าง ๆ ที่กล่าวมาแล้ว จะทำให้อ่านอ่านคำเวหนานที่พิมพ์ ด้วยการเทียบอักษรได้ถูกต้อง ขอให้กำหนดจดจำให้แม่นยำ ว่าเป็นไปสักระยะหนึ่งก็จะคล่องแคล่วได้ดี เพราะเสียงต่าง ๆ เหล่านี้เป็นสำเนียงเสียงพูดของคนลานนาไทยอยู่แล้ว

เวหนานนี้เป็นเวหนานที่ข้าพเจ้าได้แต่งขึ้น จึงขอสงวนลิขสิทธิ์ตามกฎหมายสำหรับความบกพร่องต่าง ๆ ถ้ามีอยู่ จะได้แก้ไขในการพิมพ์เป็นเล่มหนังสือ ในโอกาสต่อไป

ระเบียบประเพณีการเวียนทาน

การเวียนทาน เป็นประเพณีอันหนึ่งของลัทธิยานนไทย ได้ปฏิบัติสืบต่อกันมาแต่โบราณ เป็นประเพณีที่ผู้รู้ทั่วไปให้ความยกย่องว่าดียิ่ง ประเพณีแบบนี้ไม่มีในภาคอื่นของประเทศไทย นับว่าเป็นความดีพิเศษของนักปราชญ์โบราณลัทธิยานนไทย ที่ได้คิดวางระเบียบแบบแผนเวียนทานไว้ สิ่งให้ทราบถึงความละเอียดอ่อนแห่งดวงใจที่มีต่อพระพุทธศาสนาอย่างยิ่ง จึงเป็นหน้าที่แห่งเรา ต้องรักษาส่งเสริมให้มั่นคงสืบไป สืบลูกหลานต่อไปในอนาคต

การจะส่งเสริมรักษาประเพณีการเวียนทานนั้น เราต้องเข้าใจความหมายและประโยชน์ของการเวียนทานพอสมควร เมื่อเราเห็นความสำคัญของการเวียนทานแล้ว เราจึงจะเกิดความรัก ความหวงแหนและรักษาไว้ ด้วยเหตุนี้ ก่อนที่จะกล่าวถึงการเวียนทานเรื่องอื่น ๆ จะพูดถึง ประโยชน์ของการเวียนทานก่อน

ประโยชน์ของการเวียนทาน

1. เป็นโอกาสให้อาจารย์ชาวบ้านได้อบรมสั่งสอนศรัทธาแทนพระ
2. เป็นการประโลมโน้มน้าวจิตใจผู้ฟัง ให้เกิดศรัทธาปสาทะมีปิตธิมมในกุศลทานที่ได้ประกอบ และเป็นการตัดกังวลมลทินออกจากใจเจ้าภาพ
3. เป็นการฝึกหัดให้คนฟังเกิดความอดทน คือทนอดที่จะฟังเวียนทานให้จบ เป็นการให้เกิดสมาธิ
4. ทำให้ผู้มาร่วมอนุโมทนาทราบชัดถึงการถวายทานและวัตถุประสงค์ เกิดอารมณ์ร่วมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับเจ้าภาพ
5. ผู้ฟังย่อมได้ทราบสาระคำสอนที่แฝงอยู่ในเวียนทานนั้น ๆ นำไปเป็นข้อเตือนใจได้

บุคคลผู้สมควรจะเป็นอาจารย์เวียนทาน

1. ควรเป็นหนานคือผู้ที่เคยอุปสมบทมาแล้ว เพราะผู้ที่เคยอุปสมบทมาแล้วย่อมจะทราบระเบียบวินัยและจิตใจของพระสงฆ์ ย่อมปฏิบัติสอดคล้องต้องกันเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับพระสงฆ์ ผู้ที่ยังไม่เคยบวชเป็นพระมาก่อน ถ้าประสงค์จะเป็นอาจารย์เวียนทาน คนโบราณยอมให้เขาบวชพระเสียก่อน อย่างน้อยก็ 1 พรรษา ในบางโอกาสเมื่อมีงานใหญ่ ไม่อาจจะหาอาจารย์เวียนทานให้เหมาะสมแก่งานได้ เขาก็จะนิมนต์พระภิกษุสงฆ์ผู้ฉลาด สามารถในการเวียนทาน ทำหน้าที่เป็นอาจารย์ก็มี

2. เป็นการเหมาะสมโดยแท้ ที่อาจารย์ทำหน้าที่เวียนทาน ควรเป็นผู้มีศีล 5 อยู่กับตัวเป็นนิจ แม้ที่สุดไม่อาจจะรักษาศีลให้ครบทั้ง 5 ข้อได้ การรักษาศีลข้อที่ 5 ให้ได้ คือ ไม่เป็นคนดื่ม

สุราเมรัย เพราะผู้นำทานควรเป็นตัวอย่างที่ดีแก่ผู้ตาม อีกประการหนึ่งก็เป็นบุญเป็นอานิสงส์แก่ผู้เป็นอาจารย์ด้วย

3. เป็นผู้รู้ระเบียบแบบแผนต่าง ๆ ทั้งในแบบโบราณลานนาไทยและแบบสมัยปัจจุบัน พอเป็นหลักเป็นแนวในการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ให้รู้จักสังเกตเมื่อไปในงานพิธีทั้งหลาย ถ้าเกิดสงสัยให้ถามท่านผู้รู้เพื่อจะนำมาประยุกต์ในการนำทำพิธีภายในหมู่บ้านของเรา อนึ่งอาจารย์ย่อมเป็นที่ปรึกษาของชาวบ้านในเรื่องต่าง ๆ แม้กระทั่งการหามือหาวนเป็นต้น

4. อาจารย์พึงเป็นผู้มีมารยาทอ่อนน้อม เคารพยำเกรงในพระภิกษุสามเณร รู้จักวางตัวให้ถูกฐานะ รู้จักสิ่งทีควรและไม่ควร ไม่พึงตั้งตัวเป็นผู้มีอำนาจเข้าควบคุมกิจการภายในของวัด

5. เป็นผู้อยู่ท่ามกลางระหว่างพระกับศรัทธาชาวบ้าน เรื่องใดที่พระพูดกับศรัทธาโดยตรงไม่ได้ ย่อมเป็นหน้าที่ของอาจารย์จะพูดแทน เรื่องใดที่ศรัทธาชาวบ้านเกิดแคลงใจ ไม่อาจจะพูดจะถามโดยตรงกับพระได้ ก็เป็นหน้าที่ของอาจารย์จะพูดแทนศรัทธา ทั้งนี้ให้ยึดความสามัคคีเป็นหลัก

6. เป็นผู้รู้จักกาลเทศะในการเอนทน คือรู้จักเวลาและสถานที่ ว่าเวลานี้ สถานที่นี้ควรจะเอนสั้นหรือเอนยาว ควรใช้สติปัญญาพิจารณา ดู หรือควรถามความต้องการของพระสงฆ์ที่เป็นประธานในพิธี

7. เป็นผู้ที่ไม่มีมานะกระด้างถือตัวไม่รู้จักยอมคน เพราะอาจารย์เป็นตัวแทนของธรรมะ พึงเป็นผู้บันเทา โลภะ โทสะ โมหะให้ลดน้อยถอยลง ถือเหตุถือนิผลความถูกต้องเป็นหลัก ถ้ามีงานเกิดขึ้นในหมู่บ้านเช่น งานศพ แม้เจ้าภาพเขาไม่บอกกล่าวด้วยเหตุใดก็ตาม อาจารย์ก็ควรไปตามหน้าที่โดยเป็นศรัทธาก็ได้

8. เป็นผู้แสวงหาความรู้เสมอ ชอบฟังชอบถามในเรื่องที่เป็นประโยชน์ เพื่อนำมาปฏิบัติปรับปรุงตัวเองให้เจริญขึ้น

ตามที่กล่าวมาทั้ง 8 ข้อนี้ ความจริงอาจจะยังไม่หมด เท่าที่คิดได้พอเป็นหลักดูเหมือนจะมีเท่านี้ หากอาจารย์ใดมีคุณสมบัติดังกล่าวมาสัก 2-3 ข้อ ก็นับว่าเป็นอาจารย์ที่ดีอยู่แล้ว แต่ถ้าได้ครบหมดยิ่งเป็นการดี

ระเบียบก่อนจะทำบุญถวายทาน

เบื้องต้นของการเป็นอาจารย์ อาจารย์พึงรู้จักระเบียบศาสนพิธีดี พอที่จะนำไปปฏิบัติได้ และต้องรู้ระเบียบพิธีที่ถูกต้อง ไม่ใช่ว่า เค้า ๆ ทำด้วยคิดว่า ทำจะดี ในที่นี้จะกล่าวถึงศาสนพิธีที่เราปฏิบัติกันอยู่ทั่วไป เรียกว่าเป็นหลักใหญ่ของพิธีทางศาสนาทั้งหมายพอสังเขป

เมื่อมีงานบุญ ไม่ว่าจะเป็นงานศพหรืองานมงคลก็ตาม อาจารย์วัดย่อมมีหน้าที่ช่วยเหลือเจ้าภาพ ในด้านพิธีกรรมทั้งหลาย เพราะส่วนมากชาวบ้านไม่ค่อยรู้ หรือถ้ารู้ก็รู้ผิด ๆ เพราะว่าไม่

ใช้หน้าที่เขาโดยตรง อาจารย์ต้องไปแนะนำหรือดำเนินการแทนเจ้าภาพ เพื่อให้ทุกสิ่งทุกอย่างดำเนินไปอย่างถูกต้อง เป็นหน้าที่ของอาจารย์จะต้องเอาใจใส่

- ก. การจัดสถานที่
- ข. การตั้งโต๊ะหมู่บูชา
- ค. การลี้ยงด้านสายสัญญาณ
- ฅ. การจัดอาสนะสงฆ์

ก. การจัดสถานที่

ถ้าจัดงานที่บ้าน ให้จัดห้องโถงที่กว้างขวางของเรือนเป็นที่ทำพิธี เมื่อจะใช้มานานักด้านหลังพระพุทธรูป ไม่ควรให้ปิดหน้าต่างในเมื่อเป็นฤดูร้อน เพราะทำให้อากาศถ่ายเทไม่ดี ผู้เข้าอยู่ในพิธีหรือพระที่มาทำพิธีจะหงุดหงิดเพราะความร้อน

ถ้าห้องโถงไม่มีหรือมีแต่แคบไม่พอทำพิธีได้ ควรจัดทำพิธีข้างล่างทางด้านหน้าเรือน โดยทำปราสาทเพียงหรือกางเต็นท์ให้สูง ใช้แทนสังฆหรือเตียงเป็นอาสน์สงฆ์ ควรนิมนต์พระให้พอดีกับสถานที่

ข. การตั้งโต๊ะหมู่บูชา

ถ้าห้องโถงกว้างขวาง ให้ตั้งโต๊ะหมู่บูชาไว้ด้านขวามือของพระสงฆ์ ถ้าห้องโถงไม่กว้างยาวพอจะจัดแบบที่กล่าวได้ ให้ตั้งโต๊ะหมู่บูชาไว้ตรงกลางชิดฝาผนัง เหมือนพระพุทธรูปที่ตั้งไว้ในวิหาร ให้พระสงฆ์นั่งออกมาทั้ง 2 ด้าน

ส่วนการจัดโต๊ะหมู่บูชานั้น ก็พึงทำให้ละเอียดประณีต ตามธรรมดาโต๊ะหมู่บูชานั้น มีหมู่ 5 หมู่ 7 หมู่ 9 ส่วนมากที่เรานำมาตั้งที่บ้านนั้น มักจะเป็นหมู่ 5 หรือบางทีก็เพียง 3 ตัวก็มี จะเป็นโต๊ะหมู่ชนิดใดก็ตาม เราขอมตั้งพระพุทธรูปไว้โต๊ะที่สูงที่สุดตรงกลางโต๊ะ 2 ข้าง พระพุทธรูปซึ่งต่ำลงมา ให้วางแจกันดอกไม้ ดอกไม้ที่จะปักแจกันควรเป็นดอกไม้สด เพื่อจะนำจิตใจให้เข้มแข็ง ไม่ควรใช้ดอกไม้แห้ง และควรระวังอย่าให้ดอกไม้คลุมพระพุทธรูป โต๊ะที่ต่ำลงมาด้านหน้าพระพุทธรูป ให้วางกระถางธูปและเชิงเทียนตามลำดับ ควรจัดชำระให้สะอาดอย่าปล่อยให้สกปรก เทียนควรใช้เทียนสีผึ้ง 2 เล่ม รูป 3 ดอก ไม่ควรเอาอะไรนอกจากที่กล่าวมา วางบนโต๊ะหมู่บูชาหรือวางภายใต้โต๊ะหมู่บูชาเป็นอันขาด เพราะเป็นการไม่เหมาะสมการจะ ผู้รู้ท่านถือว่าโต๊ะหมู่บูชาเป็นหัวใจของงานไม่ใช่ของเล่น ๆ เราเห็นโต๊ะหมู่บูชาก็ขอมรู้ว่า เจ้าภาพมีความลึกซึ้งในพระรัตนตรัยแค่ไหน พระพุทธรูปเป็นตัวแทนของพระพุทธเจ้า เราควรทำอย่างประณีตเต็มด้วยความการวะที่สุด

ค. การล้วงด้ายสายสัญญาณ

ควรล้วงจากฐานพระพุทธรูปเวียนออกไปทางขวาตามคตินิยม ไม่ควรเอาด้ายสายสัญญาณคล้องคอพระพุทธรูปหรือผู้ที่ใดก็ตาม ที่เรามองดูแล้วเป็นการขาดความเคารพ เมื่อเอาด้ายสายสัญญาณล้วงที่ฐานพระพุทธรูปแล้ว ให้ล้วงเวียนขวาอ้อมเรือนหรือมณฑลพิธี จนวกกลับมาบรรจบกับเงื่อนไขเดิมที่ฐานพระพุทธรูป อีกเงื่อนไขหนึ่งที่เหลื่อม้วนเป็นกลุ่มให้เหลียวขวาทิศที่พระสงฆ์จะถือได้ครบทุกองค์ แล้วเอาล้วงรอบบาตรน้ำมัน 3 รอบ วางกลุ่มด้ายสายสัญญาณนั้นไว้บนพานอีกใบหนึ่ง ไม่ใช่ขันศีล ส่วนบาตรน้ำมันนั้นให้ปักเทียนน้ำมันไว้ และหย้าคาหนึ่งกำมือนัดให้เรียบร้อย เพื่อให้พระสงฆ์ใช้ชักประพรมน้ำมัน

ฅ. การจัดอาสนะสงฆ์

เราจัดวางโต๊ะหมู่บูชาไว้แล้ว จากนั้นก็ปูลาดอาสน์สงฆ์ ถ้าปูเสื่อและคนทั่วไปก็นั่งเสื่อให้ปูพรมหรือผ้าก็ได้ทับบนเสื่ออีกชั้นหนึ่ง ถ้าปูพรมและคนทั่วไปก็นั่งบนพรมนั้น ให้มีผ้าอื่นปูทับอีกชั้นหนึ่ง ไม่ควรให้พระสงฆ์นั่งบนเสื่อหรือพรมร่วมกับทายกทายิกา จักระยะที่นั่งให้ห่างกันพอที่จะขยับเขยื้อนกายได้สะดวก ไม่ควรจัดที่นั่งชิดกันเกินไป เป็นการทรมานพระสงฆ์ซึ่งต้องนั่งทำพิธีอยู่นาน และให้มีหมอนพิงหลังรูปละใบ

ส่วนคนโท (น้ำฉัน) กระโถนนั้น ไม่ควรเอาวางจนครบพระพุทธรูป เพราะรู้สึกเกะกะทำให้ที่คับแคบควรจัดคนโท 1 ใบต่อพระ 2 รูป กระโถนก็เหมือนกัน ส่วนหมากพลูหมียงบุรีควรถวายให้ครบทุกรูป

ก่อนทำพิธีเวียนทาน

เมื่อพระมาถึงแล้ว ท่านจะนั่งตามอายุพรรษาของท่าน เจ้าภาพก็ประเคนหมากพลูบุหรืหรือน้ำในตอนนี้สำหรับพระเมื่อรับประเคนหมากพลูบุหรืแล้ว จะวางไว้ตรงหน้าหรือจะเอาใส่ข่ามเลยก็ได้

เมื่อถึงเวลาทำพิธี ให้เชิญเจ้าภาพรวมทั้งลูกเมียมานั่งตรงหน้าพระสงฆ์ เว้นแต่บางคนอาจมีธุระเจ้าภาพเขาจะบอกให้ทราบ เมื่อเจ้าภาพมาครบแล้ว อาจารย์พึงประกาศบอกศรัทธาทั้งหลายให้ทราบว่า “บัดนี้ถึงเวลาที่จะทำพิธีถวายทานแล้ว เบื้องแรกนี้จะได้เชิญ.....เจ้าภาพจุฑารูปเทียนบูชาพระรัตนตรัย ในระหว่างที่เจ้าภาพกำลังจุฑารูปเทียนอยู่นี้ ขอเชิญท่านทั้งหลายประนมมือ” แล้วเชิญเจ้าภาพจุฑารูปเทียน การจุฑารูปเทียนนั้น ตามที่นิยมกัน ท่านให้จุฑาเทียนเล่มซ้ายมือของเราก่อน แล้วจึงจุฑาเล่มขวามือของเราก่อน แล้วจึงจุฑาเล่มขวามือของเรา แล้วจึงมาจุฑารูปที่หลัง

เมื่อเจ้าภาพจุฑารูปเทียนบูชาพระรัตนตรัยเสร็จแล้ว อาจารย์พึงกล่าวนำไหว้พระและสมาทานเบญจศีล การไหว้พระนั้นจะให้อาจารย์ว่านำแล้วศรัทธาว่าตามก็ได้ หรือจะว่าพร้อมกัน

ทุกคนก็ได้ ทั้งนี้ขอให้เป็นอย่างมีระเบียบเรียบร้อยและการระวัง เมื่อไหว้พระเสร็จแล้ว ใครคนใดคนหนึ่งที่อยู่ใกล้พึงประเคนขันสืล แล้วกล่าวคำสมาทานเบญจศีลโดยว่าพร้อมกัน

เมื่อพระให้ศีลจบแล้ว ถ้าในพิธีนั้นมีการเจริญพระพุทธมนต์แบบพื้นเมือง ให้อาจารย์ขึ้น สังเค ฯลฯ แล้วพระสงฆ์ก็เริ่มสวดตามแบบลานนาไทย ถ้าจะเจริญพระพุทธมนต์ตามแบบภาคกลาง ให้อาจารย์กล่าวคำอาราธนาพระปริตร คือ วิปคติ ปฏิพาหาย ฯลฯ พระสงฆ์ขึ้น สังเค ฯลฯ ตามแบบของภาคกลาง

ถ้าพระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์ไปถึง ราชโต วา โจรโต วา ฯลฯ ให้เจ้าภาพจุดเทียนน้ำมัน ถ้าพระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์ตามแบบภาคกลางไปถึง อเสวนา จ พาลานํ ฯลฯ ให้เจ้าภาพจุดเทียนน้ำมัน เมื่อจุดเทียนน้ำมันเสร็จแล้ว ให้ยกประเคนพระผู้เป็นประธานในพิธีนั้น แล้วกลับมานั่งประนมมือฟังสวดมนต์ต่อไปจนจบ

ถ้าเป็นงานศพ

ให้เพิ่มการตั้งศพไว้ในที่เหมาะสม ตั้งโต๊ะหมู่บูชาไว้ตรงกันข้ามกับหัวศพ ห่างประมาณ 1 วา หรือคูให้พอเหมาะ จุดไฟยามไว้ที่ใกล้กระดานรูป เพื่อให้คนที่มาเคารพศพจุดรูปจากไฟยามอันนั้น

ผู้ที่ไปบ้านศพ เมื่อขึ้นห้องที่ไหว้ศพแล้วพึงกราบพระก่อน แล้วจึงมาจุดรูป 1 ดอกไหว้เคารพศพ แล้วให้ปักรูปลงในกระดานรูปโดยให้ปลายรูปโน้มไปข้างหน้า เราไหว้สิ่งใดพึงปักปลายรูปโน้มเข้าหาสิ่งนั้น ไม่ควรปักรูปประเกะระกะหะระเบียบมิได้ เพราะระเบียบพิธีในพิธีในพระพุทธศาสนานั้น คือการความเป็นระเบียบเรียบร้อย

ด้านสายโยงศพ

อนึ่งด้านที่ผูกกับตาปูด้านหัวศพนั้น ไม่ใช่ด้ายสายสิญจน์ เป็นด้ายโยงใช้แทนร่างของศพ เมื่อเวลาพระบังสุกุล ไม่อาจจะไปบังสุกุลที่ศพได้ด้วยเหตุใดก็ตาม ท่านให้โยงด้ายเส้นนั้นโรยผ่านหน้าพระสงฆ์ แล้วเอาผ้าบังสุกุลวางพาดบนด้ายเส้นนั้น พระก็ชักบังสุกุลที่ด้ายเส้นนั้น เมื่อเสร็จแล้วให้ม้วนใส่พานเก็บไว้ ในพานวางไว้ที่ใกล้ศพ ไม่พึงเอาให้พระใส่มือประนมสวดเหมือนด้ายสายสิญจน์ และไม่ควรข้ามเหยียบด้วย

เวณทาน

เมื่อพระสงฆ์หรือเทศน์จบแล้ว ก็ถึงวาระของอาจารย์จะทำหน้าที่เวณทาน การเวณทานไม่ว่าจะเวณในงานศพหรืองานมงคลก็ตาม มีวิธีดำเนินการเหมือนกัน คือ

1. สมาหรือสูมาครวัทาน
2. อัญเชิญเทวดา
3. ขอบุณพระรัตนตรัย

4. เนื้อเรื่องเวณทาน
5. กล่าวคำถวายทาน
6. แผ่บุญ
7. * สัมมาพระรัตนตรัย

ในการสมาครวัทานนั้น ให้มีพานดอกไม้และมีขันใส่น้ำสัปปายะวางบนพานนั้นขณะที่อาจารย์กล่าวคำสมาครวัทานนั้น ให้ใครคนใดคนหนึ่งยกพานนั้นขึ้นเสมอหน้าผากเมื่ออาจารย์ว่าคำสมาครวัทานจบแล้ว ให้เอาน้ำสัปปายะนั้นประพรมไปตามไทยธรรมทั้งหมด เพื่อให้ของทานบริสุทธิ์ปราศจากมลทินโทษ สมกับคำที่ท่านกล่าวว่า ทายกบริสุทธิ์คือมีศีลของทานบริสุทธิ์ ปราศจากมลทินทั้งปวง และปฏิบัติทายกบริสุทธิ์ด้วยศีล ความบริสุทธิ์ทั้ง 3 ประการพร้อมแล้วทานนั้นย่อมเกิดอานิสงส์มาก

คำสมาครวัทาน (บาลี ของโบราณ)

สาธุ อิทํ โน รูปปุพฺผผลาชาทานํ ปุชาสมาคารวทานํ
 กปปปิยภณฺฑทานํ นานสพปริวารทานํ นิพฺพานปจฺจโย โหตุ
 กายทฺวาเร วจิตฺวาเร มโยทฺวาเร สญฺจิจฺจปมาเทน วา
 อสญฺจิจฺจปมาเทน วา กายกมฺเมน วา วจิกฺกเมน วา
 มโนกมฺเมน วา สญฺจิจฺจโทสํ อสญฺจิจฺจโทสํ สพฺพํ โทสํ ขมตุ โนฯ

อีกแบบหนึ่งว่า

นวมามิ รูปปุพฺผผลาชาทาเน นานาเทยฺยวตฺถุทาเน สพปริวารทาเน
 วรทกฺขิณฺเอยฺเย กายทฺวาเร วจิตฺวาเร มโนทฺวาเร สญฺจิจฺจ-
 ปมาเทน วา อสญฺจิจฺจปมาเทน วา กายกมฺเมน วา
 วจิกฺกเมน วา มโยกมฺเมน วา อตฺติตฺโตสํ ปจฺจุปนฺนโทสํ
 สพฺพํ โทสํ ขมตุ โน ฯ

คำสมาครวัทานแบบโวหาร (แต่งใหม่)

ถ้ากล่าวสมาครวัทานแบบโวหารนี้ ของเก่าก็มีและมีหลายแบบด้วย ข้าพเจ้าจะรวบรวมไว้ท้ายหนังสือเล่มนี้ ในโอกาสที่จะพิมพ์เป็นเล่มต่อไป ที่จะอ่านต่อไปนี้เป็นคำสมาครวัทานที่แต่งขึ้นใหม่ ดังนี้

สาธุ สาธุ โอกาสะ ข้าแด่สัพพะเบื้องเครื่องครวัทาน อันผู้ข้าได้จัดการแต่งพร้อมได้ยกขึ้นน้อยหน่นำมา เพื่อถวายแก่พระรัตนไตรเจ้า ปฐมะแรกเกล้าเราทั้งหลาย ได้สนองงขวายเขาจะสออด ผับไคว่รอดหลายหน ด้วยกายด้วยคนพร้อมพร้า ลงเทื่อได้เหยียบย่ำข้ามกร้าย วัตถุทานทั้งหลายด้วยประมาท สติพลั้งพลาดหลงไหล กลัวเกิดเป็นภัยโทษร้ายคิดแปดปายสันดาน และกับของ

ทานบ่สะอาด ผู้ข้าขอภิวาทวันทา ขมาโทสาลดโทษ ด้วยแท้โสดทั้งปวง บ่หื้อเป็นค้างคองพร็อก
พร็อก ปางเมื่อผู้ข้าน้อยคาทาน ผุ่งถูกเหลนหลานร่ำรำให้ อยู่จิมใกล้ของทาน อ่อนวอนวานร้องอ้อย
ได้บิดแบ่งข่อยปันกินไป กลัวเป็นวชิกรรมคำปากร้าย ขอหื้อโทษชดครร้ายหายไป ขอหื้ออวดดูทานมัย
เราเจ้าข้า ทุกถ้วนหน้าบริสุทธิผ่องใส เพ็งแก่พระรัตนตรัยแก้วเจ้า บ่หมองหม่นเส้ากำเสี้ยศรี บ่หื้อ
ผิดเจตนาดีสามสิ่ง คือบุพพภาคะยังเจตนา มุญจนะยามคาทานทอด อปราชะบ่อขอดกินแทงใจ
สุคันโททกะใส่น้ำส้มป่อย มีเรียบร้อยแต่งดามา เพื่อการวนบกัมน้ำแก่ศรัทธาผู้ข้าอโหสิกรรม
อย่าได้เป็นสิวนธธรรมกัณท์ หับทางชั้นฟ้าและเนรพาน ในอนาคณะกาลอันจักมาพาขหน้า แก่
ศรัทธาผู้ข้าเที่ยงแท้ดีหลี ฯ

กายทวาร เวจิทวาร มโนทวาร สมุจิจโทส อสมุจิจโทส
สพพิ โทส ขมตุ โน ฯ

คำอัญเชิญเทวดา (ของเก่า)

อากาศภูฏา จ ภูมิภูฏา เทวา นาคา มหิทฐิกา ปุณฺณ โน
อนุโมทนตุ อายนตุ โภณโต เทวา วรราชา นาคา อินโท
จ พรหมา ยมโลกपालา ธรณี จ कुตดา สิริมาภิชานา
อวาสรกฺขา ปุพฺพการเทวา โมทนตุ ปุณฺณ วรทานเสฏฺฐ
ตสฺมา ตุมฺहेหิ อนุโมทมานา ฯ

สุณฺณตุ โภณโต เทวสงฺฆาโย ฟังราฟุ้งหมู่เทพทั่ว อันอยู่ค่าน้ำด้าวเขตขงไข ธรณีแผ่นผืน
ไครอากาศกว้าง โภณจักรวาลไพโรพนม แผ่นพถกษัณณขงเขตค่าน้ำดำนคงรี อันอยู่ในที่ข่านน้ำ ทุก
เดือนถ้ำสระศรี ทุกเส้นหญ้าและวัลลี ทั้งคิริปปพเตนาเครุฑเทอสุเร มากมวณมี ทั้งกมกัณท์คัณฐ
พะยักข์ ทั้งกมกัณท์คัณฐพะยักข์ ทั้งอารักขมเหสี ได้หล้ามือเวจิธราชท้าวขมภิบาล ท้าวจุโลกองค์
คราญจอมเจื่องเหง้า ธิราชท้าวอาจองค์อินทร์ มนุสสะโลกเมืองคินอมรินทร์ชั้นฟ้าจะกามา ข้าได้
เชิญมาแล้วทั่วทั้งกลม โสพสะแผ่ถึงพรหม ครอบค่อเท้าเนวสัณญา ข้าก็ขอมือสาสิบนิ้ว ตั้งหวางคิ้ว
ก่ายเกสา ขอไขทิพพวราเหี้ยะหย่องเหยียมกราบวันที ประพนมอัญชูลือภิวาทไหว้โมทนา เชิงวร
ทักษิณะยาทานแห่งผู้ข้าทั้งหลาย ที่ได้มาหื้อทานในกาละวันนียามนี้แล้ว ขอจูงใส่ใจจำจิต เขียนขีด
ไว้ใส่ในสุวรรณะปิดดาหลาบลานคำ นำเมื่อถวายแก่พระอินทา เอาเมื่อเทศนาไขอ่าน หื้ออนาบุญอัน
นี้ชวนเชิงชา ในโรงธรรมะสภาคสาละเป็นเค้า ครอบค่อเท้าปรีโยสาน จริจรูวัง ฯ

หรือจะตัดคองเอาให้ทันสมัยตามที่ข้าพเจ้าเคยเวนว่าครอบค่อเท้าเนวสัณญา ขอ
อัญเชิญมาภักดานุโมทนาโอกาส ร่วมนำหยาดบุญทาน ในการที่เราทั้งหลาย ทั้งยังทั้งขายน้อยใหญ่
ขอมือไหว้นมัสการ เพื่อกวาทานอันนี้เล่า แก่พระแก้วเจ้าศิริตนา จูงเป็นกุศลบุญอันยิ่งใหญ่

แห่มาเฝ้าไว้ในมโนหัวใจ เป็นกุศลนำไปจุจอต บรรลอรอดพระนิพพาน ในอนาคตกาลอันจักมาพบ
หน้า นั้นจึงจักมีเที่ยงแท้ดีหลีแต่เด้อ

คำขอรุณ (บาลี ของเก่า)

โย สนฺนิสินโน วรโพธิมูเล มารํ สเสนํ มหนติ

วิเชยโย สมโพธิมาจฺจติ อนนตฺตยาโณ โลกุตฺตโม

คํ ปรณามามิ พุทฺธํ ปรณามามิ ธรรมํ คํ ปรณามามิ สงฺฆํ ฯ

ถ้ามีเวลาพออาจจะกล่าวคำขอรุณแบบโวหารก็ได้ ถ้ามีเวลาจำกัดหรือมีเรื่องที่จะต้อง
เว้นข้างหน้ามาก จะกล่าวคำขอรุณพระรัตนตรัยเฉพาะที่เป็นภาษาบาลีข้างบนก็ได้ คำขอรุณแบบ
โวหารนี้ของโบราณก็มีอยู่ทุกวัด ในที่นี้จะนำเอาคำขอรุณที่ข้าพเจ้าได้แต่งไว้ มาเสนอให้ท่านทั้ง
หลายได้อ่านอีกแบบหนึ่ง ดังต่อไปนี้

โย โส สมเด็จพระเป็นเจ้า ดนเป็นปิ่นเกล้าแก่โลกา พระเสด็จมาปรากฏแล้วในขงเขต
แก้วชุมพุทธิเป ในสมัยเมื่อนุสสะโลกโสภณ กิเลสร้อนเอาแรงตน องค์พระปฏิสนธิในสากยราช
โคตมาชาติจะถูกล พระเจ้าสุทโธทนะมีบุญได้เป็นพ่อ พระมารดาหนองพุทธรองค์ คือพระนางศรี
มหามายาณนุชะนาถ ทรงสมรสราชเมื่อพระชนมายุได้สิบหก มีหอรทัยวิตกร้าเคร่ง ด้วยสงสารนี้
เร่งเวียนวน มวลมนุษย์ทนทุกข์ทเวศ สมุเหตุเพราะเกิดแก่เจ็บตาย ดูเป็นทุกข์หลายข่มขี้ บมีวันที่จัก
สุขสบาย พระไคร้เซาะหาทางเผยเปิดแจ้ง หื้อมนุษย์สะโลกหายแล้งชุมทรวงเย็น พระก็เวนสมบัติละ
ไว้ เมื่ออายุพระได้ ชาวเก่าปี ละยังพินพามเหสีร่วมห้อง เสด็จเข้าสู่ประเทศท้องเขตนาค พระก็
ทรงกระทำพุทธกิริยาอันลำบาก นับได้หกปีนานเมิน แล้วพระก็ทรงเสขิณพระยามารใหญ่ พร้อมทั้ง
พหลพลไพร่หมู่เสนามาร พระก็ใช้พะยาปัญญาประหารเข่นฆ่า หื้อมีวันมีงหน้าพ่ายแพ้ง สติบน
บัลลังก์แท่นแก้ว ประจัญแพแล้วหมู่มารา พระก็ได้ยังปัญญาอันยิ่งโยด คือโมกขธรรมนั้น โสดยอด
โพธิญาณ แล้วพระก็เผยธรรมทานจ่ายแจก เป็นเบื้องแรกแก่ปัญจวัคคีย์ พระธรรมสามิพุทเจ้า จึง
ได้เป็นปิ่นเกล้าแก่โลกา มนุษย์และเทวดานบน้อยไหว ชูวันใจ ๆ หากขอรุณ เราทั้งหลายทูนมือ
อภิวัต สัพพะทุกข์ร้ายคลาดคลาไป

ธมโม อันว่าพระธรรมโสแปงป้อย ย่อมเป็นอิตถะถ้อยแห่งพระมุนี มีอักขรวจิลึกล้วน
แลบ ผู้ใดเอาธรรมะแนบติดตน ย่อมได้พบผลแผ้วกว้าง พาหือคลาดคลาว่างจากอบายมีความสุขกาย
และใจทุกเมื่อ มีปัญญาเรื่อเรื่องบาน แปรหมิ่นสิ่งพันเรยบอกไว้ ผู้ซ้าก็น้อมนบไหวด้วยสิริสา สัพพะ
ไภยาลาละจากสาธุหากสวัสดิ

สงโฆ อันว่าพระสงฆ์คณศรีโสสะอาค อันได้ลาละขาดจากฆราวาสา ปฏิบัติสืบศาสนา
มาบ่น้อย นับได้สองพันห้าร้อย.....วัสสา คุณงามความดีนั้นนามิบ่น้อย ผู้ซ้าก็น้อมกราบวันที สัพพะ
โรคา หนีไกลห่าง มีชีวิตสว่างสบายเย็น

เวณทานอาหารบิณฑบาตร

เมื่อวันสี่คือวันพระมาถึง ประเพณีบ้านเราที่ปฏิบัติสืบกับมา ให้ไปใส่บาตรที่วัด ไม่ว่า จะเป็นฤดูใด มีบางวัดทำบุญตักบาตรเฉพาะในฤดูกลางพรรษาถึงเดือนยี่ (เหนือ) เพ็ญ ตลอดฤดู หนาวและฤดูแล้งไม่ไปตักบาตรอีกเลย ยกเว้นวันทานข้าวใหม่และวันพระยาวัน จนกระทั่งมีคำ กล่าวไว้ว่า “ออกวัสสา ลาพระเจ้า”

แต่ก็มีจำนวนมากที่ตักบาตรในวันพระทุกพระ เป็นการกระทำที่น่าสรรเสริญ เพราะ 7 วันยังได้ไปวัดครั้งหนึ่ง ไม่ห่างเหินวัดจนเกินไป วัดใดที่ยังไม่ปฏิบัติดังกล่าว อยากจะใคร่ขอร้อง อาจารย์ทั้งหลายแนะนำศรัทธาให้ปฏิบัติ ตอนแรก ๆ ก็ค่อยเป็นค่อยไปก่อนอย่าใจร้อน เพราะการทำ บุญเป็นของละเอียด ไม่เหมือนทำไร่ทำสวนหรือค้าขาย มันเกี่ยวข้องด้วยจิตใจ เป็นการขัดเกลาจิตใจให้สะอาดเป็นส่วนใหญ่

เมื่อตักบาตรในวันพระตอนเช้าแล้ว ตามประเพณีก็มีการเวณทานถวายข้าวบาตร ส่วน มากมีคำเวณทานเฉพาะไว้ อาจารย์ทุกวัดย่อมเวณทานข้าวบาตรได้ ในที่นี้ข้าพเจ้าจะนำคำเวณทาน ข้าวบาตรที่แต่งขึ้นใหม่ มาเสนอท่านทั้งหลาย ให้เวณไปตามลำดับดังกล่าวแล้ว คือ

- ก. ไหว้พระรับศีล
- ข. สมาครวัทาน
- ค. ชุมเทวดา
- ง. ขอคุณพระรัตนตรัย
- จ. เนื้อเอน

คำเวณทานข้าวบาตร

สาธุ โอกาสะ มังคละวิสุทธิสวัสดี วาระดิถีอันยิ่งโยค ปวระโรจน์โสศอุดม บรมดิรัตน์ ผ่านแล้ว พระแก้วเจ้าสามประการ บังคลีบานงามเรืองเรือง ผู้คนยังเชื่อปลาตะศรัทธาบำรุงศาสนา มาตลอด ยังมุ่งถึงยอดพระนิพพานเมือง ภิกขุชินบุตรเรืองอาจ ยังอยู่สืบพุทธศาสน์พระโคตม ตั้ง สอน อบรมสืบสร้าง เปิดหนทางกว้างอภิญญาศึกษา ชี้อ่องป้อมมัลลคาเทียวได้ หื้อศรัทธาน้อยใหญ่สุข เกษมศรี เพื่อธรรมะพระมุนีตนผ่านแล้ว คือไตรรัตนะแก้วเจ้าสามควช ศรัทธาเราทั้งปวงบนบ้น้อม ไหว้ เอาใจใส่อุปถัมภ์ เป็นประจําบ่าบชาด ทุกอวาสรุ่งเรืองศรี บำรุงศาสนาพระมุนีหื้อก้านกุง จําเริญรุ่งวัฒนาดี เกิดเป็นปารมีทั้งสอฝ้าย บัผิดแผกฝ้ายทางใด พายนอกพายในคำช่วย เหมือนง่าม ค้ำกล้วยกล้วยค้ำง่ามสาขา คณะศรัทธาก็เพ่งอวาส ทางสมณชาติก็เพ่งศรัทธา ค้ำกันไปมาช่วย จัง สำเร็จด้วยประโยชน์หลาย ถูกต้องตามหมายพระพุทเจ้า วันนี้เล่าเป็นวัน (ถ้า 8 คำให้ว่า อัญมณี, ถ้าเดือนดับหนที่ชื่อว่า จาตถทนต์, ถ้าวัน 15 คำให้ว่าบุณณมี,) เป็นวาระดิถี (ขึ้นหรือแรม) ..คำ เป็น

วันดีเลิศล้ำมงคล เป็นวันศีลมาดลจอดจ้ำ คีเลศล้ำเหลือแรง เราจึงได้จัดแจงแต่งห้างภิกขาหารต่าง ๆ
นำมา เพื่อถวายแก่พระศิริธนาแก้วเจ้า อันเป็นแบบบ้าวริยปะเวณี ได้กะทำมาดีปางก่อน เถิงหมู่เราก็
บ่หย่อนเสียหาย ปฏิบัติสืบสายบ่ค้ำ ดูกแต่งสร้างนำมา บุญนี้มีมาก บรรลุดุจดสมมโนหมาย คิด
เทียบกายบ่พราด หื้อได้หนีพ้นจากอบาย เกิดปัญญาผายรู้รอบ ในสิ่งที่ชอบสัมา หื้อได้บนน้อมสาก
ราบไหว้ พระแก้วแก่นไ้บวร ใจอย่าเพือน คลอนพลั้งพลาด สมาริอาจเถิงถอง กุศลทั้งผองมีมาก
ขออุทิศฝากไปหา สัพพะเทวดาน้อยใหญ่ ทุกเค้าไม้เครือวัลลี คงคอยค้นแหวนหา ทุกท่านคอดอุหา
เทวดารักษาบ้านช่อง ทุกแห่งห้องเขตคามา รักษาวัควาอาวาส รักษาพุทธศาน์นิรัตนมา นักขัตตา
และเทวดาแก้หมู่ชมชื่นสู่อุโมทนา กุสละบุญญาผายแผ่ ไปเถิงพ่อแม่หมู่วงศ์โย อันดาบจากไปสู่
โลกหน้าหื้อชมชื่นกล้าสวสผล ลูกหลานทุกคนที่ตายจาก หื้อชมชื่นมานุญทาน บุญบันดาลผายแผ่
หื้อเถิงแก่ภริยาสามี อันได้มรณาหนีเจ็บรจาก บุญอันนี้มีมากมีมูล เถิงแก่เจ็ดเช่นชะกุลเป็นเค้า เค้า
เช่นชะกุลเป็นแดน แสนเช่นชะกุลเป็นขนาด ขดหลังน้ำหายาคอุทิศไปหา บัดนี้จักได้เวนตามมกระ
ภาษาบาลีว่าไปก่อน เชิญท่านทั้งหลายว่าผ่อนตามทวยไป

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ฯ ว่า 3 จบ
เอตานิ มหิ ภนฺเต ภคฺตาหารานิ สปริวารานิ ภิกฺขุสงฺฆมฺสฺส
โอโณชยาม สาธุ โน ภนฺเต สงฺโฆ เอตานิ ภคฺตาหารานิ
สปริวารานิ ปฏิคฺคณฺหาตุ อมฺหากญฺเจว มาตาปิตฺตาทิตฺตญฺจ ปิยชนานิ
ทิมฺมรตฺติ หิตาย สุขาย ฯ

คำแปล

ข้าแต่พระสงฆ์ผู้เจริญ ข้าพเจ้าทั้งหลาย ขอน้อมถวาย ภัตตาหารทั้งหลาย
กับทั้งปริวารเหล่านั้น แก่พระสงฆ์ ข้าแต่พระสงฆ์ผู้เจริญ ขอพระสงฆ์
โปรดจงรับ ภัตตาหารทั้งหลาย พร้อมกับปริวารเหล่านั้น ของข้าพเจ้า
ทั้งหลายเพื่อประโยชน์ เพื่อความสุข แก่ข้าพเจ้าทั้งหลาย และแก่ปิยชน
คนผู้เป็นที่รักทั้งหลาย มีพ่อแม่เป็นต้น ตลอดถึงกาลนานเทอญ ฯ

จบลงด้วยการกล่าวคำขอขมาภาษาบาลี

อจฺจโย โน ภนฺเต อชฺฌมคฺคมา ยถาพาลเณ ยถามูฬเณ ยถากุสเล
เย มหิ พุทฺธธมฺมสงฺฆสงฺขาเตสุ ติสฺสุ รตนesu อตีเต वा
ปจฺจุปนเน वा อวิवा ยทิ वा रโ वा कायेन वा
वाจาย वा मनसा वा บมฺาทำ वा อकारวံ वा अकासिम्हा
दे मหิ अज्जम् अज्जयोโต तिसฺसा यथा धम्मं ปฏิगโรम
देसญ्ญोโน ภนฺเต พุทฺธาतिรัตนคฺขิ อญฺญกम्ปิ อุปาทาย अज्जम्

อจฺยโต ปฏิคุณฺหาตุ ขมฺตุ อายตฺตี สํวรา ย อายตฺติ สํวริสสาม

นปฺเนวํ ปฏิกริสสาม สพฺพํ โทสํ ขมฺตุ โน ฯ

จนเวนทานข้าวบาตร

เมื่อจะเวนทานอะไร ก็ให้ดำเนินการตามแบบนี้ ให้เปลี่ยนเฉพาะเนื้อเวนทาน ซึ่งเป็นเรื่องทีกล่าวถึงเนื้อหาในการเวนเรื่องนั้นเท่านั้น

ส่วนคำแผ่กุศล มักจะกล่าวเป็นพิเศษในการเวนทานใหญ่ ๆ เช่น เวนทานวิหารเป็นต้น ของโบราณก็มีจะรวบรวมนำมาว่าตอนท้าย ในที่นี้จะกล่าวคำแผ่บุญที่แต่งใหม่ ต่อท้ายเวนวิหาร

เวนทานในงานศพ

ให้ดำเนินการดังต่อไปนี้

- ก. สมาครวัทาน
- ข. อัญเชิญเทวดา
- ค. ขอคุณพระรัตนตรัย
- ง. เนื้อเวน ดังต่อไปนี้

อนิจฺจา วต สงฺขารา สาธชนาเสขมวฺลหํ อํตังหนํอยู่คาฟิง เราจักไขยังธรรมชาติ อัน
คำซ้องพาดกับอตฺตา คืออนิจจาความบ่มั่นบ่เที่ยง หมุนคว่ำเหียงไปมา อันพระพุทฺธาสอนสั่งไว้
ว่ามนุษย์ในโลกได้วิญญูสงสาร ย่อมปะพบพานความแปรลัน บ่มีสุดมีสิ้นเปลี่ยนเวียนไป นับตั้งแต่
เกิดมาในท้องแม่ อนิจจังแผ่เต็มคน เป็นต่อมมน ๆ น้อยหน้อย แล้วก็ค่อยใหญ่ขึ้นมา จนมีหูมีตา
แค้น ครอบตามตำแหน่งตัวคน แล้วก็ปฏิสนธิจากท้องแม่ให้อ่องเลื่องเล็ดดูคินนม พ่อแม่จูบเชยชม
บ่พรากร รักแท้มากถนอมขวัญ ปีเดือนวันผันผัดผาด อนิจจังธรรมชาติเปลี่ยนแปลงไป รวดเร็วไวแท้
เล่า สามสี่ขวบเข้าฉานปี ข่างพาทีข่างอู้ มีความรู้เข้าโรงเรียน หัดคัดเขียนอ่านถ้อย รู้เป่งป้อยตาม
สมัย ปีเดือนวันไหลลาล่อง ร่างกายเราพี่น้องก็แก่ทวยไป บ่มีวันใดจักหยุดอยู่ ว่าไปทางหน้าสู่ทาง
ตาย 17 -18 ปีปลาย ขวบเข้า ก็กลายเป็นหนุ่มหน้าสาวงาม พร่องก็เป็นผู้ชายงามซ้อยซุ่ม ขึ้นสู่วัย
หนุ่มถ่าฉกรรจ์ ลางคนก็ผันผิดแผก ใจฟุ้งแตกเวณ แอ้วเมาชนปิ่นคว้าง บ่เยยะบ่อสร้างแอ้ว ๆ แห
วง ๆ พ่อแม่รักแพงห้ามว่า ก็ขึ้นย่อนค้ำบ่กลัวกรรม ใจมัวค้ำดั่งหมิ่น สิบกัญชาฝิ่นเฮโรอิน คามที่ได้
ยินหยั่งยาก เพิ่มความลำบากแก่ตัวคน อายุบ่ทนแผวเด้า มัจจุราชเข้ากุมกำ อายุชาวปลายว่าตายกว่า
หยั่งแห้วสังขารา ลางคนนั้นนาพ่อแม่ รักนักแท้ส่งศึกษา จนจบปริญญามาได้ ก็ชื่นชมใหญ่ใจมัน
ลางคนพ่อแม่ดันบ่ยอมกว่าบ่ห่มก้ำวหน้าห่มบ่าวห่มสาว แอ้วเปิบ ๆ ปาว ๆ เหนือได้ จนมีคู่ใกล้แบ
แหมะแผ่ง เช้างายแสงรักร่วม ความสุขด่วมอาบหัวใจ บ่เมินเท่าใดก็มีลูก จำเป็นต้องสร้างปลูกเซาะ
หากิน บกุ่นคินกินหญ้า พร่องก็ค้า ๆ ขาย ๆ ถ้ามีปัญหาผายกว้างกว่า ก็ดูก้ำวหน้ามีเงิน พร่องทุกข์

เหลือเกินซ้ำกว่าจี้คร้าน นอนอยู่กับบ้านบ่อเซาะบ่หา โทษเทวดาฟ้าดินอากาศ โทษธรรมชาติช่วย
เหลือ โทษได้โทษเหนือแต่บ่โทษตัวเก่า มนุษย์เรานี้เล่าอิงชาย สับสนหลายแท้เล่า อายุก็แก่เฒ่าไป
ตามวันเดือนปี เร่งเต็มทีปีขวบ บ่เมิ่นก็จวบวันสงกรานต์ สรรระสังขารเราเข้าเจ้า ก็มาแก่เฒ่าไปทั้งวัน
50-60 ปีผันเร็วเร่ง เนื้อหนังเคยเต่งตึงขึงแข็ง เคยเป็นที่ติแวงคิผ่อ ขามนี้หน้อยบ่ปูนคิคอย มีคำรอย
เหยี่ยวหุ่ยขามอุ้ฟู้บ่เหมือนปางหลัง เสียงบ่ดังแรงอ่อน ร่างกายผ่อนเบาบาง ไต่เทียวทางหิวหอด ไป
ไหนไกลบ่รอดอ่อนอดหลาย รดยงค์กร้ายแปลงเข้าอ่อน หยุคถ้าก่อนชี้ทวยไป สังขารในปางเก่า
พันว่่มเว้าหล่อนเสียหลุด กิณอันใดก็หยุค ๆ หยุค ๆ บ่อเหมือนเมื่อก่อนขามแข็ง แม้นจักแปลงเขี้ยว
ใหม่ เอาเข้าไต้เป็นฝัก ก็บ่ดีคักเหมือนของเก่า ลำบากแท้เล่าสังขาร อนิจจตา ความบ่เที่ยง บ่มีไผ
หลักเลียงได้สักคน ต้องปะจบคดทุกขัยาก ต้องได้ลำบากเกิดกับกายเพียรริหลายรุมล่า หลายแท้ว่า
โรคา เจ็บหวัมัวตาเจ็บท้อง พยาร์ไถ่จ้องเกิดกับกาย อายุยังหลายเต๋อมเข้า สักไม้เท้าไต่เทียวเดิน
แถมบ่เมิ่นก็ต้องจูด บรรรุอดคมรณตาย นอนตากหงายอยู่ในหล้อง ถูกหลานพื่น้องร้าวอนคราง
ไปตามทางวิบากสร้าง เหลือชื่อเสียงค้ำบ่อดายตาม กุศลดีงามควรสร้างก่อ อันนี้แลหน้อยเป็นหลัก
ฐาน ไปสู่ความเกษมสันต์พ้นขาก กุศลวิบากนำไปดี โลกนี้เป็นสถานที่ข้ง เพียงชั่วครั้งมาปะพบ
กัน แล้วต่างก็ผายผันหนีจาก โลกนี้พราดลาไป บ่มีคนใดจักพ้นได้ ต้องมรณมอดใหม่เหมือนกัน
หมด เมื่อมัจจุราชผดมารอดก็ต้องจูดจากลาตาย วันนี้เราทั้งหลายทุกผู้ พวกกันมาสู่ในงาน เพื่อร่วม
บุญทานบริจาค อุทิศบุญฝากไปหา ยัง.....ผู้มรณคัลล้องคลาด ตามสายน้ำหยาดหลังทานไป บัดนี้จัก
ได้ไซ้ประวัติเล่าราวเรื่องเค้าแห่ง.....ผู้ตาย หื้อท่านทั้งหลายได้รู้ได้เกิดมาสู่โลกา เมื่อวันที่
นั้นมาว่า เป็น พ.ศ.ได้ ศักราช เดือน.....นั้นนาเป็นแน่ นาง.....เป็นแม่คือมาดา นาย.....เป็นบิดา
คือพ่อ ตั้งแต่บ่เกิดก่อเป็นกาย พ่อแม่รักเหลือหลายหอบอุ้ม ฝักอวบพุ่มปกงำเงา สองคนเอาใจ
ไต่ กลัวลูกบ่ใหญ่เฝ้ารักษา นับแต่เกิดมาเป็นเค้า แม่.....ก็เฝ้าอยู่เดือนนอน เฝ้าอาทรไฝ่เอื้อ อดทนคู้
เชื่อเข้าปลาอาหาร เวียกงานการทุกอย่าง ข้างบ่สร้างเฝ้าชมเชย น้ำอุ่นปูละบายไต่บ่ เป้า พ่อเป็นเจ้าคัมมา
ปิ่น จูบชมขวัญแผ่ใจ มดเม็งไต่ฟุ้งปักวี กลัวมันเบียดเบียนควิขบคอด เจ้าลูกรักขอดหัวใจ ขามเป็น
หวัดไอไข้ขึ้น ใจแม่บ่ขึ้นเชยบาน ขอดสงสารเฮยถูกเป็นเจ้า แม่อยู่เฝ้าอารักษา นาย...ผู้เป็นบิดาคือ
พ่อ บ่อไชว่านังเฝ้าผ่อคอดคาย เร่งขงขวยหาหมอมาไต้ ทั้งหมดเมืองหมอใหม่หมอสมัยจักเลี้ยง
เงินเท่าใดก็บ่ว่า ขอหื้อลูกขึ้นหน้าดาบาน สุขสำราญหายพยาร์ ที่คำข้องพาดลามาย เมื่อลูกรักหาย
สว่างแล้ว ใจพ่อแม่ผ่องแผ้วเกษมศรี ลูกจำเรียดขึ้นใหญ่ พอรู้เทียวไต่ไปมา แม่ก็อาทวายเป็นห่วง
กลัวตกหล่นร่วงลงขาน ขามเจ้าเหลิดเจ้ากลานบ่คล่อง ตามทวยป้อองอารักษา จนจำเรียวไต่ดั่งไช้
เต๊ะเต๊ะไต่เทียวเดิน ตามกลางเดินก็แถมก็ก๊ิบ บ่หื้อได้รับค่วนเทียวเหิน ค่อย ๆ ปาวเดินสอนอย่าง
เพราะยังบ่ข่างเป็นเด็กจา ขามเจ้าหัดจาหัดปาก พ่อแม่นั้นหากเป็นครู สอนหื้อดูหื้อผ่อ คนนี้หน้อยเป็น
บิดา คนนี้เป็นอาคนนั้นเป็นพี่ แนะนำชี้แจงจัด เจ้าก็หัดตามคำปาด อุ้ไค้มากเป็นภาษา ร้อนกินปลา

กินข้าว พ่อแม่เป็นเจ้าหากินมา วันเดือนปีคลานีราศ ไปตามศักราชราสี 7-8 ปีขวบไควว่า แอ่วเหนือ แอ่วใต้ตามเวลา เล่าเรียนศึกษาตามแบบเบ้า จนอาจุใหญ่เข้าตาม พ.ศ. ไหญ่ขึ้นมานอช้อยชุ่ม แดก เนื้อนุ่มแดกเนื้อสาวตามเนื้องแนวนาวธรรมชาติ ก็มีคู่สวาทแฝงกาย พี่น้องทั้งหลายชมชื่น ปีติตื่น ยินดี ได้...เป็นศรีคิมคู่ ร่วมเรียงอยู่ด้วยกัน บ้านเป็นสวรรค์แหล่งฝัน โสมนัสชื่นชมเชย สุขสบายเฮ ตามสภาพ อิ่มเอิบอาบหัวใจ ปีวันเดือนไหลลาผ่าน การงานหลายด้านโททำ ทังกลีกรรมและการค้า หวังก้าวหน้าเป็นหลักฐาน แสวงหาการเลี้ยงชีพ ฐานะถิบดีขึ้นมา ด้วยบุญวาสนาปางก่อน ตามทวย ส่อนหื้อผล มีลูก...คนบอกไว้ วันเดือนปีไต่ลาไป อายุวันก็แก่เข้า ตามปีเก่าล่วงลาหนี อยู่สุขสบายดี มาตลอด จนบรรลุดจอดอายุ...ปี เกิดโรคเบียนควีเป็นป่วย หาหมอมาช่วยเฝ้ารักษา เชาะหยุกเชาะชา มาใส่ หวังจักหื้ออยู่ได้ทนไป ลั่นเหลือใจแท้แล้ว ลูกหลานเฝ้าผ่อลุมลา เอาไปโรงยาหื้อหมอช่วย อา การเป็นป่วยก็บ่หาย เป็นเพียรหลายบังเกิดต้อง พ่อแม่พี่น้องเกิดกังวล ทุกผู้ทุกคนเป็นห่วง กลัว... ตายล่วงจากเจียนรจน เพียรร่ายบ่ถอนบ่พราก เต็มความลำบากเป็นหนัก อาการประจักษ์บอ กกล่าว ว่าจักต้องท้าวตนตาย พี่น้องทั้งหลายมาเฝ้า อินคูนักเล่าเหลือกำหนด เส้ากำสรดหมองหม่น อู้ ปากบ่นน่าสงสาร ไผ่บ่อาจจัดการเกิดเก้ง ไผ่บ่เป็นที่พึ่งสักคน เทาแต่ตนเดียวดายอนนึ่ง เลือดลม วังจากปลายดินธาตุน้ำดินยะแยก ธาตุไฟแตกเป็นขจ้วณ ธาตุลมหวนป่วนปลิ้น กระสับกระส่ายคั่น พื้นกาย สุดคะนิงหมายแห่งพี่น้อง ที่จักปกป้องเยาเยา ตัวคนเดียวนาเป็นป่วย บ่มีไผ่ช่วยยังตัวเรา บ่อ มีไผ่บันเทาเอาได้ ผู้ที่แฝงแฝงใกล้ก็ตาย บ่อาจช่วยหื้อพ้นตายมรณาด พระพุทเจ้าอนุศาสน์สอนมา ว่าตัวเรานี้เนาเพิ่มตัวเก่า เมื่อยยังบ่เนาตนตาย หื้อเร่งขงขวยเชาะหาที่พึ่งไว้ จักเป็นที่เกาะไต่พาไป ยามเมื่อจักเสี่ยงใจ มรณาด วิญญาณขาดออกจากกาย พี่น้องทั้งหลายได้คำเฝ้า บอกว่า “คิดเถิงคุณ พระเจ้าพุทโรเนอ” อย่าหื้อสติผลอพลั้งพลาด.....มีสติบ่ขาดเสียสูญ ช่วยอนุกุลเต็มเข้า คิดเถิงคุณ พระเจ้าและของทาน แล้วจิตตวิญญาณครองร่าง ก็หลุดออกห่างจากกาย ไปตามความดีหลายที่ได้ สร้าง ละโลกกว้างที่อยู่มานาน ละพี่น้องวงศ์วานหลานลูก ละที่สร้างปลูกคร้วสวน ละเสี้ยทังมวลบ่ ค้าง ละสิ่งที่เคยสร้างเคยมี ละที่นอนสะลิ้าแผ่น ละหิวและแวนน้ำมันทา ละทังเคหาเรือนอยู่ ละคำ อู้คำพูที่เคยจำ ละ.....(ภริยาหรือสามีกา) คิมคู่ หื้อเป็นพ่อ (แม่) หม้ายอยู่อาลัย สุดแสนเสียใจให้วโยค คนทังโลกไผ่บ่เหมือน จิตใจปิ่นเพื่อนเปื้อนหยั่ง ป่านจักแตกฟุ้งเกิดพวยใน...ตายจากไปละไว้จักหัน คร้วเครื่องใช้ต่างแทนกาย ลูกหลานหลายร้องร่ำไห้ พี่น้องไกลใกล้หมู่พงศา รู้ข่าว...มรณาดายจาก ต่างก็ตกใจมากอาลัย ที่บ่พอไกลก็มาก่อน ที่อยู่ไกลก็ส่อนทวยหลัง เราได้ห้างลอยยังสรีระคาบ ดัม น้ำอาบแต่งยังตัว หวีผมหัวนุ่งผ้าไหม แล้วเอาเข้าใส่ใน โลงกำหนดโครงการทานทอด อุทิศบุญจอด ทวยหา ตามประเพณีมีมาช้อย่าง ได้ดกแด่งห้างทานกรรม สูดรอกิธรรมเป็นพิเศษ ฟังธรรมเทศน์ทุก ราตรี ตามประเพณีบ่ขาด หลังน้ำหยาดแผ่บุญไป สัมปรายกะในโลกลหน้า หื้อ.....เราเจ้าข้าได้เสวย หื้อสุขสบายในปรโลก บันเทาความเศร้าโศกด้วยปารมี ตรีเตรียมดิบริจาต พี่น้องมากพงศา พากัน

มาช่วยหลายมากด้วยวงศัไย แม่ครัวอยู่เตาไฟหมกไห่ แกงจั้นไกใส่หมกเชื้อ อาหารเมืองเหนือ
 ลาบส้า คำน้าพริกฮ้ากับบ่าแดง ช่วยกันจัดแจงคัมวัน แบ่งเป็นพุนเอาไปทน และเลี้ยงวงศัวานพั่น้อง
 หื้ออ้อมท้องชูคิงคน จนวันนึ่คลดรุด วันสุดท้ายขอดปริโยสาน ได้กะดาทาบบริจาค นิมนต์ตุ้เจ้ามาก
 หลายองค์ มาเป็นสงฆ์รับบริจาค ทุกอย่างหากปริญณา บัดนี้ถึงเวลาตีไช้เช้า ผู้เข้าจักได้คักคณา ยัง
 มูลศรัทธาเค้าเหง้า หมายมี...เป็นเค้าเป็นมูลศรัทธา พร้อมด้วยคิบุตรคิบุตรคาคาทุกผู้ และพั่น้องที่เข้ามาสู่
 ร่วมทานา ก็ชื้อว่าเป็นมูลศรัทธาเค้าเหง้า บัดนี้ขอนิมนต์พระแก้วเจ้าสามประการ หมายมีพระพุท
 เจ้าเป็นประธานเค้าเหล่ากับพระธรรมเจ้าตนเป็นธรรมกถิกา และพระภิกขุชินปุตคารบไคว่ถ้วน
 สามเณรนับล้วนที่ได้นิมนต์มา จ้งมีธรรมเมตคาว่ายหน้า รับเอายังไทยธรรมแห่งเราเจ้าข้าทั้งหลาย
 ที่ได้คักแต่งถวายเป็นด้วยมโนจันใจบาน หื้อหื้อเป็นส่วนบุญทานบริจาค อุทิศฝากไปหายัง....ผู้
 มรณาตายกว่า แม่นว่า...เราเจ้าข้าอยู่หนใด ยามตายวางอารมณ์อาลัยไปบ่ช่างหลอนว่าคกอยู่หว่าง
 จตุรบาบ ขอบุญทั้งหลายไปแต่อดคัม ไปช่วยอุ้ม.....ออกจากที่ผาน ขึ้นไปเกิดในวิมานฟากฟ้ากว้าง
 สุขสมอ้างคังปนิธาน แม้นบุญสมการ...มีมากเมื่อตายจากมนุษย์เมืองคน ขอกุศลบันดลช่วยผู้ ได้ขึ้น
 ไปสู่เสวยสวรรค ของทิพย์เกิดอนันต์คอง เพราะบุญสร้างเสกพาไป สุขสบายในฟากฟ้า พอหื้อนา
 บุญเราเจ้าข้าที่อุทิศไปหา จ้งไปแต่อดพาหื้อมาก เสวยสุขในฟ้าฟากเกษมศรี นานแสนปีบ่อย่า แม้น
 ว่า...เราเจ้าข้าไปอยู่ที่ไกล สุกวิสัยไปบ่รอด ขออ้งเชิญขอมเหลักขา เทวดาคณมีอานุภาพโปรครับ
 ทราบเสียงสาร นำเอาของท่านอันนี้ไปถึงเทิงที่.....อยู่อาศัย หื้อได้อนุโมทนามัชมชื่น ปิดดินเสวย
 ผล อันว่าบุญกุศลนี้เรามีมากที่เราได้บริจาคแต่งทานา จ้งแต่อดสติปัญญาเราเจ้าข้าหื้อคัมกล้าเกิดกับ
 คน รั้งเหตุและผลอันชอบ หื้อได้ประกอบทางดี หื้อเป็นปารมีอันเลิศแล้ว หื้อได้เข้าสู่เวียงแก้ว
 เนรพาน ในอนาคตะกาลอันจักมาพาขหน้า สัจจิงเทียงเทืออย่าไคลคลา บัดนี้จักเวนตามมคระภาษา
 บาลีว่า

สารุ โอกาส มยฺ ภนเต อิมานิ กปปิยภณทานิ

สหสพเพหิ ปรีวาระหิ พุทธมหาชินธาตุยา เจว

ธรรมสส ภิกขุชินปุตตานญจ สามเณรณญจ สกกจจํ เทมฯ

ทุติยปี

คดีขมปี

แล้วจบด้วย อจจโย โน ภาณเต ฯลฯ

จบเวนศพ

หมายเหตุ การเวียนทานในงานศพตามที่เขียนไว้ข้างบนนี้ ถ้าจะว่าไปยังไม่ครอบคลุมไปทั่วศพทั้งหลายอย่างแท้จริง เช่นศพหนุ่มสาว หรือคนโสดชายหญิง ฯลฯ เป็นต้น ถ้าได้พิมพ์เป็นเล่ม จะแต่งให้ครบทุกชนิดต่อไป

คลังเอกสารตัวเขียน และงานกวีนิพนธ์
ของพ่อครูสิงฆะ วรรณสัย

ดร.ดิเรก อินจันทร์

คลังเอกสารตัวเขียน และงานวินิพนธ์ของอาจารย์สิงฆะ วรรณสัย

ดิเรก อินจันทร์

อาจารย์สิงฆะ วรรณสัย (พ.ศ.2463-2523) เป็นปราชญ์ชาวลำพูนที่มีบทบาทด้านการศึกษาและเผยแพร่วรรณกรรมล้านนารุ่นบุกเบิก ระหว่างที่บรรพชาและอุปสมบทได้ศึกษาภาษาบาลีจนสอบได้เปรียญธรรม 5 ประโยค เมื่อลาสิกขาแล้วสอบประกาศนียบัตรประโยคครูพิเศษประถม (พ.ป.) และได้บรรจุเป็นครูประจำตำบล ครูใหญ่ ผู้ตรวจการประถมศึกษาอำเภอเมือง จังหวัดลำพูน และผู้ช่วยศึกษาธิการอำเภอประจำกิ่งอำเภอบ้านโฮ่ง จังหวัดลำพูน แล้วเป็นอาจารย์พิเศษ ภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ โดยระหว่างที่เป็นอยู่ในเพศบรรพชิตท่านได้ศึกษาอักษรธรรมล้านนา พิธีกรรม และการแต่งบทวินิพนธ์ทั้งโคลง ฉันท์ กาพย์ กลอน คร่าว และคำโอกาสเวทนานจากครูบาอาจารย์หลายท่าน รวมถึงได้เก็บหนังสือ เอกสาร ตำรา และเอกสารโบราณทั้งที่เป็นคัมภีร์ใบลาน พับสา และสมุดบันทึกไว้เพื่อศึกษาเป็นจำนวนหนึ่ง ต่อมาเมื่อได้รับการบรรจุให้เป็นข้าราชการครู ได้ทำงานร่วมกับนักวิชาการทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ จึงมีโอกาสดำรงตำแหน่ง ทำทะเบียน และคัดลอกเอกสารโบราณไว้อีกจำนวนมาก รวมถึงการแต่งหรือเรียบเรียงบทประพันธ์ของท่านเองในโอกาสต่างๆ เมื่อท่านเสียชีวิตแล้วทายาทจึงได้เก็บรักษาหนังสือและเอกสารเหล่านั้นไว้จนถึงปัจจุบัน

คลังเอกสารตัวเขียนของอาจารย์สิงฆะ วรรณสัย

ที่บ้านของอาจารย์สิงฆะ วรรณสัย นอกจากจะมีหนังสือทั่วไปที่ท่านเก็บสะสมและใช้ในการศึกษาแล้ว ยังมี **เอกสารตัวเขียน** ที่สำคัญและน่าสนใจอีกจำนวน 315 รายการ แบ่งเอกสารได้เป็น 4 ประเภท คือ คัมภีร์ใบลาน พับสา-สมุดข่อย สมุดบันทึก และกระดาษ โดยเอกสารแต่ละประเภทมีความน่าสนใจ ดังนี้

1) **คัมภีร์ใบลาน** - คัมภีร์ใบลานที่อาจารย์สิงฆะ วรรณสัย ได้รวบรวมและเก็บรักษาไว้ มีจำนวนทั้งสิ้น 85 ผูก มีเรื่องที่น่าสนใจ คือตำนานพระธาตุเจ้าละพูน ตำนานพระธาตุจอมทอง ตำนานพระบาทย่างวัดทุ่งต้อม ตำนานมั่งราย ตำนานมั่งตรา ตำนานพระญาเจือง พันวงศาภักขัตติย์ล้านนา กฎหมายพระเจ้าน่าน อักษรคुरुสา-สติ โคลงดอยเก็ง (อักษรไทยนิเทศ) โคลงวิสูตรสอนโลก และคร่าวพระสืวิไชยา

2) **พับสา-สมุดข่อย** แบ่งได้เป็น 2 กลุ่ม คือพับสาอักษรธรรมล้านนา และสมุดข่อยอักษรไทยโบราณ พับสาอักษรธรรมล้านนา มีจำนวนทั้งสิ้น 73 เล่ม ส่วนมากจะเป็นคร่าวขอ เช่น คร่าวขอหงส์หิน (หงส์ผาคำ) คร่าวเจ้าสุวตน์นางบัวคำ คร่าวสืบท (พญาพรหมโวหาร) และคร่าวพระอภัยมณี นอกจากนี้ยังมีสนธิสัญญาเชียงใหม่ คร่าวเจ้ากาวิละ คร่าวประวัติเจ้าหลวงไชยลังกา คร่าวสร้างวิหารหลวงลำพูน ตำราโหราศาสตร์ ตำรายา คำเรียกขวัญ และคำเวทนาน

สมุดข่อยอักษรไทย (โบราณ) มีจำนวน 3 เล่ม ได้แก่ จินตามณี (สมุดไทยดำ) สมุดปุมโหร และพระอภัยมณีคำกลอน โดยอาจารย์สิงฆะ วรรณสัย ได้สมุดข่อยนี้มาในสมัยที่ไปศึกษาภาษาบาลีที่วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ กรุงเทพฯ

3) สมุดบันทึก

สมุดบันทึกที่อาจารย์สิงฆะ วรรณสัย ได้รวบรวมและเก็บรักษาไว้ มีจำนวนทั้งสิ้น 145 เล่ม มีทั้งที่เป็นสมุดบันทึกปกแข็งขนาดใหญ่ และสมุดขนาดเล็กที่จำหน่ายแจกทั่วไป มีเรื่องที่น่าสนใจ ได้แก่ คัมภีร์ธรรมที่คัดลอกจากใบลานลงในสมุด โคลงฉันท์อุสสาบารส โคลงกลบทล้านนา โคลงนางปทุมสังกา คร่าวพระชินะบันทึกคำเวหนาน และสมุดรวมบทกวีนิพนธ์ ที่อาจารย์สิงฆะ วรรณสัย ได้แต่งหรือเรียบเรียงไว้ รวมถึงสมุดร่างบทปาฐกถา บทความ และร่างหนังสือก่อนที่จะนำไปพิมพ์เผยแพร่ในโอกาสต่างๆ ของพระประศาสน์สุตาคม (วัดบ้านยู) และ พระศรีศิลป์สุนทรวาทิ (พระมหาศิลป์ สิทธิโสภณ วัดพระยืน) มีรายละเอียดย่อ ดังนี้

สมุดบันทึกคำเวหนาน - เนื่องจากอาจารย์สิงฆะ วรรณสัย มีพรสวรรค์ในด้านการแต่งบทกวีนิพนธ์ และการพูดในที่สาธารณะ ตลอดจนมีความรู้ทางพุทธศาสนา จึงมีโอกาสดำเนินการกล่าวคำเวหนานทั้งในขณะที่เป็นพระภิกษุและเป็นข้าราชการครูแล้ว พบสมุดบันทึกที่อาจารย์สิงฆะ วรรณสัย ได้เรียบเรียงไว้เพื่อนำไปใช้ในการกล่าวคำโอกาสเวหนานเมื่อมีการทำบุญต่างๆ จำนวน 39 เล่ม แต่ละเล่มจะแบ่งหมวดหมู่ไว้ เช่น คำเวหนานงานศพ คำเวหนานเสนาสนะของวัด คำเวหนานโรงเรียน และคำเวหนานงานบวช เป็นต้น และมีการทำสารบัญและระบุวันที่ของงานนั้นๆ ด้วย

สมุดงานเขียนและบทกวีนิพนธ์ - มีสมุดบันทึกหลายเล่มที่อาจารย์สิงฆะ วรรณสัย ใช้เป็นเขียนบทความ หนังสือ และบทกวีนิพนธ์ เช่น **คำทูลอัญเชิญพระขวัญสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ** (พ.ศ.2519) นันทลักษณ์โคลงล้านนา หลักกวีนิพนธ์ล้านนา พจนานุกรมคำเมือง-ไทย ศัพท์อักษร นิราศบ้านโฮ้ง นิราศเมืองลี นิราศเหมืองง่า นิราศเดือนเมืองเหนือ บทกลอนที่ส่งเข้าประกวด และรวมบทกวีนิพนธ์ที่สำคัญแล้วคัดลอกมาคัดลอกไว้

4) กระดาษ

พบกระดาษฟูลสแก็บ และกระดาษจากสมุดที่ไม่ได้เย็บเล่ม จำนวน 15 เรื่อง ประกอบด้วย รายชื่อ คัมภีร์ใบลานของวัดต่างๆ ในเขตอำเภอสีและอำเภอบ้านโฮ้ง บทความเรื่องขันโตก และบทปาฐกถา เป็นต้น

ปัจจุบันห้องสมุดหรือคลังเอกสารตัวเขียนของอาจารย์สิงฆะ วรรณสัย จึงประกอบด้วยหนังสือจำนวนหนึ่ง และเอกสารตัวเขียนประเภทคัมภีร์ใบลาน พับสา สมุดข่อย สมุดบันทึก และเอกสารตัวเขียน รวมทั้งสิ้น 315 ฉบับ มีทั้งที่เป็นอักษรธรรมล้านนา อักษรไทנית อักษรขอม อักษรไทยโบราณ และอักษรไทย เอกสารโบราณบางส่วนได้ทำทะเบียนและถ่ายเป็นภาพไมโครฟิล์มและเผยแพร่ในฐานข้อมูล “คัมภีร์ใบลานล้านนา” (www.lannamanuscripts.net) ต่อมา เมื่อ พ.ศ.2562 โครงการ DREAMSEA (Digital Repository of Endangered and Affected Manuscripts in Southeast Asia) ได้สนับสนุนงบประมาณในการทำทะเบียนอย่างละเอียด และถ่ายภาพดิจิทัลเอกสารเหล่านี้ไว้อย่างเป็นระบบ ซึ่งจะมีการเผยแพร่ในโอกาสต่อไป

งานกวีนิพนธ์ของอาจารย์สิงขร วรรณสัย

เมื่อกล่าวถึงผลงานที่เป็นบทความ หนังสือ คัมภีร์ธรรม และบทกวีนิพนธ์ ที่แต่งหรือเรียบเรียงโดย อาจารย์สิงขร วรรณสัย จะพบว่ามียุ่จำนวนมากและสามารถหาอ่านได้ตามห้องสมุดทั่วไป เช่น โคลงเจ้าวิฑูร สอนหลาน (พ.ศ.2515) ตำนานพระธาตุเจ้าหริภุญชัย จังหวัดลำพูน (พ.ศ.2516) ตำราเรียนอักษรลานนาไทย (พ.ศ.2518) ตำนานพระเจ้าเลียบโลก (พ.ศ.2518) อุตสาบารส วรรณกรรมลานนาไทยสมัยพระเจ้ากือนา (พ.ศ.2519) โคลงเรื่องมั่งทรงราชเชียงใหม่ (พ.ศ.2522) ชาตคนนอกนิบาตเรื่องพรหมจักร รามเกียรติฉบับสำนวน ลานนาไทย (พ.ศ.2522) โลกนัยชาดก (พ.ศ.2522) สารประวัติครูบาศรีวิชัย (พ.ศ.2522) ปรีทศัณวรรคดีลานนา ไทย (พ.ศ.2523) กฎหมายพระเจ้าน่าน (พ.ศ.2523) และประวัติพระนางจามเทวีและจังหวัดลำพูน (พ.ศ.2523) เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีผลงานที่อาจารย์สิงขร วรรณสัย ที่ได้แต่งหรือเรียบเรียงไว้แต่ยังไม่ได้พิมพ์เผยแพร่ หรือ เป็นหนังสือหายากที่ไม่มีในห้องสมุดทั่วไป เช่น บทกวีนิพนธ์ (โคลง คร่าวและกลอน) และคำเวหนานในโอกาส ต่างๆ งานกวีนิพนธ์เหล่านี้แสดงให้เห็นถึงความสามารถในการใช้ภาษาในบทกวีนิพนธ์ที่มีอยู่ในตัวของอาจารย์ สิงขร วรรณสัย ได้เป็นอย่างดี ในบทความนี้จะขอกล่าวถึงเฉพาะกวีนิพนธ์ทั่วไป และคำเวหนาน ดังนี้

บทกวีนิพนธ์ (โคลง ฉันท กภาพย์ กลอน และคร่าว)

อาจารย์สิงขร วรรณสัย เป็นผู้ที่ชอบแต่งบทกวีมาตั้งแต่เป็นพระภิกษุ ดังจะเห็นได้จากสมุดบันทึกของ ท่านที่เขียนด้วยอักษรธรรมล้านนาและอักษรไทย จะมีโคลง ฉันท กภาพย์ กลอน และคร่าว ที่ท่านแต่งในโอกาส ต่างๆ แม้กระทั่งเขียนจดหมายบางครั้งยังเขียนด้วยฉันทลักษณ์แบบคร่าวล้านนา บทกวีนิพนธ์ของท่าน ที่น่าสนใจและพบต้นฉบับที่เขียนด้วยลายมือ ได้แก่ นิราศเมืองลี นิราศเหมืองง่า นิราศลำพูน นิราศบ้านโฮ้ง โคลงและคร่าวชอภูพิงศ์ราชนิเวสน์ คร่าวชอจดหมายข่าว และบทกวีนิพนธ์ (โคลงฉันทกภาพย์กลอน) ที่ส่งเข้า ประกวด หรือเผยแพร่ในที่ต่างๆ ในที่นี้จะขอยกตัวอย่างบางเรื่องที่น่าสนใจ ดังนี้

- **นิราศเมืองลี** (พ.ศ. ๒๕๑๖) ในคราวที่อาจารย์สิงขร วรรณสัย ต้องเดินทางไปราชการที่อำเภอ ลี้ รู้สึกอาลัยหาคนรักที่ต้องจากมา เมื่อนั่งเฝ้าผ่านหมู่บ้านต่างๆ เช่น บ้านสันดอนรอม บ้านต้นปิน บ้านต้นธง บ้านบ่อแฮ้ว บ้านสร้อยย้อย บ้านท่าจ๊ก บ้านสบทา เวียงป่าซาง บ้านแม่อาว และบ้านห้วยลึก เมื่อพบปะผู้คน เห็น ต้นไม้ ดอกไม้ แม่น้ำ ลำธาร หรือสิ่งสาราสัตว์ ได้พรรณนาลักษณะและความคิดถึงที่มีต่อคนรักของตน โดยแต่ง เป็นโคลงสี่สุภาพภาษาไทย จำนวน 82 บท ดังตัวอย่างต่อไปนี้

(5) ริเริ่มไขข่าวครั้ง	ดำเนิน
คราจากยุพาเพลิน	พักตร์พริ้ม
ไปลื้อขอบเขตเขิน	เพื่อกิจ สงค์แฮ
จิตฟุ้งวนปั่นป่วน	เดือดด้วยฟองไฟ ฯ
(6) จำใจจำจากทั้ง	อาลัย นุชนอ
จำพรากจากสมรไป	ปางเล้า
กายห่างหากมอใจ	จอดแม่ เดียวแม่
วอนวากย์ปากฟู่แว้ว	ฝากไว้ใครเลง ฯ

(7) ฝากนาคเกรงนาคใกล้ กกสมร
 ฝากครุฑทกลัวครุฑซ่อน ชอกซ้ำ
 ฝากพรหมพรั่นพรหมรอน รานรัก จากพี่
 ฝากเทพเกรงเทพปล้ำ ปลุกให้เสียโฉม ฯ

(82) ถึงสายห้วยลึกรู้ เรียมหวิว
 จากนุชดั่งแดปลิว ลู่ห้วย
 เหลียวหลังแหวกบังทิว ถิ่นป่า แลเอย
 อ่อนอกตกเนตรด้วย ดั่งนี้ตามทาง

(โคลงนิราศเมืองลี้ DS 0057 00247)

- นิราศลำพูน (พ.ศ.2489) เป็นคร่าวพรรณนาอารมณ์ของพระมหาสิงฆะ ที่ปลูกโร ยามเมื่อต้องย้ายจากวัดมหาวัน เมืองลำพูน ไปพำนักที่วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ กรุงเทพฯ ต้องจากบ้านเกิดเมืองนอนไปถิ่นไกลเพื่อศึกษาเล่าเรียนภาษาบาลี จนสอบบาลีเปรียญธรรม 4 ประโยคได้สำเร็จ จากบทคร่าวทำให้ทราบว่าผู้แต่งคิดถึงบ้านเสมอ ต้องดิ้นรนหลายอย่าง คนกรุงเทพฯมีคนอยู่จำนวนมากแสนวุ่นวาย การบิณฑบาตก็ลำบาก แต่ต้องอดทนเพื่อความก้าวหน้า การเขียนคร่าวและจดหมายด้วยอักษรธรรมล้านนาส่งถึงบ้าน ช่วยให้รู้สึกเหมือนอยู่กับบ้านเกิด ลดความคิดถึงบ้านลงบ้าง ตัวอย่างลีลาการเขียนคร่าวมีดังนี้

ม่อนได้จากไป	กรุงเทพฯเมืองพัน	คีตรอดแต่บ้าน	ทั้งวัน
ทุกคืนบ่เว้น	เป็นต้องฝันหัน	ปูนดีสำคัญ	จิตใจซ้ำเจ้า
คีตรอดปิดตา	มาดาคนเฒ่า	ตลอดฝูงชุม	เพื่อนพ้อง
ญาติวงศ์	อ่าววาฬน้ำนอง	เคยเห็นก่อนก็	ทั้งวัน
...			
อกพุทโธเลย	บ่เคยคลาดคล้อย	จักพลัดพรากบ้าน	แรมเมือง
ให้บ่เป็นฮ้าง	ร้องบ่มีเสียง	หัวใจดาเพียง	แต่กยะคลี้อ
เมืองกอกแดนไกล	ไผจักพอหน้า	เหมือนฝูงชุมรา	เหล่านี้
ลำพูนเหย	นับค่าจักลี้	แรมพรากบ้าน	เมื่อนาน
เคยอยู่ม่วนล้ำ	สนุกสนาน	แสนที่สำราญ	บ้านเราแห่งห้อง
ยามเช้าวิสา	เคยดาแต่งต้อง	บุปผามาลา	ดอกไม้
รูปเทียนเรียงรายขงขวยมาไว้		ใส่ขันดอกตั้ง	วันทา
ดอกอุณปลุกไว้	จำปีจำปา	เคยเก็บเอามา	ปักเป็นดอกล้อม
...			

จ๊กบอกไขปัน	ตามคำม่อนซี้	หื้อรู้เรื่องด้วย	ปิ่นพา
พระเณรเมืองพุ้น	คุมเข้าภิกขา	แสนเวทนา	ทุกซี่ยากอยากกลั่น
คนใดแข่งยาว	เทียวไวจั้นๆ	ก็พอสังแควน	อยู่น้อย
แต่พระเณรหลาย	นับพันนับร้อย	ไฟไล่บักม	ทุกองค์

...

(รวมคร่าวขอและนิราศลำพูน รหัส DS 0057 00175)

- **นิราศเหมืองง่า** กล่าวถึงความอาลัยและใจหายเมื่อต้องย้ายจากโรงเรียนเหมืองง่า อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน ที่เคยเป็นครูสอนอยู่นาน 8 ปี เพื่อไปประจำอยู่ที่โรงเรียนบ้านสันติริมปิง อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน ด้วยเหตุที่มีเรื่องราวความเข้าใจผิดเกิดขึ้นขณะที่อยู่โรงเรียนบ้านเหมืองง่า แต่ไม่ได้มีโอกาสอธิบายชี้แจงข้อกล่าวหาให้คนทั่วไปได้ฟัง จึงนำมาเล่าอย่างละเอียดไว้ในคราวลำานนา (ตอนต้นเขียนด้วยอักษรธรรมล้านนา ต่อจากนั้นเขียนด้วยอักษรไทย) อีกสำนวนหนึ่งแต่งด้วยโคลงนิราศ ซึ่งเขียนด้วยอักษรไทย จำนวน 112 บท และดังตัวอย่างต่อไปนี้

คร่าวนิราศเหมืองง่า

กลอนปิยะ	วรกลา	จำเริญมา	เถิงถองรอดห้อง
เพราะความอาลัย	หัวใจยังข้อง	หลายเนยยา	เรื่องทุกข์
ประดุจดั่งหนอง	พองในบ่่มซุก	กับตัวแห่งข้า	คนไป

...

เช่นชีวิตนี้	ปลื้หายสูญ	เชียงใหม่ลำพูน	จ๊กลือเล่าตำนาน
สิงฆะมหา	อาศัยอยู่บ้าน	สันป่ายางแดน	แคว้นค้าย
มาทำความเสีย	ไว้หนี้ล้าฮ้าย	จนหมดชื่อเสียง	เสียคน
ข้ามาร่ำพิง	คิดดูเหตุผล	บ่ปะจวบดล	อันใดสักหน้อย
บุญอัครจรรย	บ่หันเป่งป้อย	คาบาปมาบัง	บ่รู้
เรื่องโก่งเรื่องเสีย	เรื่องเมียเรื่องซู้	จาฟู้อ	เอาเอง

...

มาเล่ายายกัน	เป็นควันเมฆผ้า	แปลงไล่เอา	ซุบย้อม
มันโก่งเอาเงิน	โรงเรียนว่าพร้อม	ไปแปลงแต่งห้อง	คราวา
โรงเรียนเท่านี้	เสียงสังนกหนา	ผ่อเรือนมันกา	ไม้สักปะหลิ่ง
เสียงเล่าจาขวัญ	ดั่งเหมือนหม้อหนึ่ง	ยามเมื่อไฟต้อ	น้ำร้อน

แม่น้ำเงินเดือนครุ	ดูปลุขย่อน	จักแปลงแต่งได้	จาใด
ลูกมันกันนัก	จักเอาเงินไหน	คงพาดกำไร	ไปสามหมื่นห้า
...			
ขอหื้อลูบลาย	หายลงสู่่น้ำ	อย่าเหลืออยู่บั้ง	ทางใด
เพราะว่าสิงชะ	ก็จะหนีไกล	บุญจูงชักไป	ริมปึงเขตกว้าง
...			

(ครำนนิราศเหมืองง่า DS 0057 00234)

โคลงนิราศเหมืองง่า

(3) บรรยายนิราศถ้อย	แถลงลัถย์
เหมืองง่ายามเรียบพลัด	พรากห้อง
อกอาบทุม่นัส	มัวมืด ไปแฮ
บุญถ้อยเรียบจำต้อง	ตากเศร้าลาลาสถาน
(8) นานวันเนาเทวษด้วย	ดวงมน
บ่เปิดโลกบ่ดล	คว่นรู้
เรื่องเราชั่วฉ้อฉล	โศดว่า ไฉน
เสริมเพิ่มเพราะพงาซู้	ชั่วช้าเสียศรี
(85) ปากขานเพียงหนึ่งอ้าง	อรรถแถลง
แสนปากหากสืบแจง	แจกข้อ
ลูกโรจน์ฟางไฟแดง	ดาซทั่ว ไปนา
อดอกรวิตกท้อ	ทอดถ้อยถอยหลัง
(112) หวังบุญหนุนแต่งแก้	เกลาใจ
บ่คิดชั่วเฉไฉ	ลักน้อย
ปู้ว่าใครใคร	เขาซุ่น เคืองแฮ
มุ่นมั่นใคร่ตามคล้อย	ไต่เต้าซินสืห์

(โคลงนิราศเหมืองง่า DS 0057 00231)

- **นิราศเดือนเมืองเหนือ (พ.ศ.2507)** บทพรรณนาอารมณ์ที่แต่งโดยใช้กลอนแปด ดำเนินเรื่องไปตามลำดับเดือน คือตั้งแต่เดือนมกราคมจนถึงมีนาคม ในแต่ละเดือนกล่าวถึงสภาพภูมิอากาศ วิถีชีวิต ความเชื่อ และประเพณีต่าง ๆ อย่างละเอียดโดยแทรกเรื่องราวจากวรรณกรรม หลักธรรมคำสอนคนในวัย และสถานภาพต่าง ๆ อาจารย์สิงฆะ วรรณสัย ซึ่งใช้นามปากกาว่า “เทพศิลป์” เริ่มแต่งเมื่อวันที่ 7 มกราคม พ.ศ. 2507 มีข้อความบ่งชี้ว่าเขียนเป็นตอนๆ เพื่อนำไปจัดพิมพ์ในวารสารฉบับใดฉบับหนึ่งในช่วง พ.ศ. 2516 – 2517 ลักษณะการแต่งเหมือนตั้งใจจะเขียนให้ครบทั้ง ๑๒ เดือน แต่เขียนได้เพียงเดือนมกราคม-มีนาคมเท่านั้น

ตัวอย่าง

	มกรมาถึงรำพึงหนาว
พระพายพัดเยือกเย็นมาเป็นคราว	กลุ่มหมอกขาวแผ่หุ้มคลุมอัมพร
สนธยาคราคร่ำน้ำค้างตก	ให้สะทกอกไหวหทัยถอน
คนไร้คู่อยู่เดียวเปลี่ยวอวารณ์	จำต้องนอนกายทอดกอดหมอนครวญ
....	
มกราหน้าหนาวคราวเดือนนี้	เป็นเดือนที่ชานาทำงานหนัก
ตามท้องทุ่งที่ข้าวกันคึกคัก	เห็นประจักษ์ทั่วไปในท้องนา
เพราะเก็บเกี่ยวกองไว้ในเดือนก่อน	ไม่เคยหย่อนสมคะเนทุกเคหา
มักจะเสร็จทุกรายปลายมกรา	บ้างขามาเก็บไว้ในยุ้งเฝ้า
...	

(นิราศเดือนเมืองเหนือ DS 0057 00227)

- **ลาก่อน ทรงแไทย (นิราศลาก่อน ทรงแไทย)**

คำพรรณนาอารมณ์อาลัยอาวรณ์ยามที่ต้องพลัดพรากจากบ้านทรงแไทยที่เคยอาศัยอยู่ 2 ปี แต่จำต้องย้ายออกเพราะความอึดอัดและไม่สบายใจเนื่องจากเจ้าของบ้านพูดจาดูถูกและใจดำ อาจารย์สิงฆะ วรรณสัย ได้แต่งหรือบันทึกไว้เมื่อวันที่ 9 กันยายน พ.ศ. 2514 แต่งด้วยโคลงสี่สุภาพ จำนวน 21 บท ดังตัวอย่างต่อไปนี้

(1) จักนิราศคืนสู่ด้าว	แดนหลัง
สองขวบเรียบอยู่ยัง	ที่นี่
ได้สุขเสมอวัง	บรรราช นั้นเฮย
ก่อนกลับสดุดีชี้	ช่องเอื้อนประเณินผล

(2) ลาเรือนคฤหาสน์บ้าน ทรงแไทย

ลาก่อนป่องบานไผ่	คู่ห้อง
เคยอยู่สุขสราญใจ	จำจาก ไปเฮย
อกคร่ำคำลาร้อง	ก่อนร้างแรมสถาน

(10) ทรงไทยให้ลุขลิ้น สองฉนำ
ทุกอย่างจดใจจำ จอดไว้
ลาก่อนเคหาสน์บำ รุงสุข
ยามพรากรมืองมาไร่ ญาติผู้คอยถนอม

(15) คำเช่าแก้วร้อยบาท ต่อมาส
เอาก่อนบ่เคยขาด ลักมื่อ
ข้าวดลักรหนึ่งทิวาส เลือดชั่ว ทวงเฮย
ชั้นขู่กูมึงลื้อ เล่าร้ายลับหลัง

(ลาก่อนทรงไทย DS 0057 00226)

-ประวัติรักแห่งเทพสิงห์ เรื่องราวความรักของอาจารย์สิงฆะ วรรณสัย ที่มีต่อหญิงสาวที่ชื่อเรือนคำ กลั่นออกมาเป็นโคลงสี่สุภาพ จำนวน 65 บท เพราะหลงใหลและชื่นชมความงามของหญิงสาวที่ได้พบเห็นในงานฉลองกุศรฐา จากนั้นได้พบปะกันอีกหลายครั้งตามงานบุญประเพณีต่างๆ จนวันหนึ่งจึงตัดสินใจไปบอกรักหญิงสาวถึงเรือน แต่สาวเรือนคำยังไม่ยอมปลงใจ ขอเวลาพิสูจน์อีกสักกระยะ ตั้งแต่นั้นมาอาจารย์สิงฆะ จึงได้แต่คร่ำครวญถึงหญิงสาวทุกคืนวัน มุ่งมั่นตั้งสัจจะว่าจะรักเธอเพียงคนเดียว ดังโคลงตัวอย่างต่อไปนี้

(1) ใครหนอหล่อรูปปั้น เป็นเรือน
สามโลกมีเหมือน แม่นี่
มองแม่ทุกแง่เตือน ตาพี่ ถวิลแฮ
ใครทราบโปรดช่วยชี้ ช่องให้เรียมยิน ฯ

(27) สองใจสองจิตว่า วุ่นไหว
พาร่างถึงบันได แห้งน่อง
หักจิตเปิดปากไข ความบอก
ใครอยู่คู่แนบห้อง จะได้ฤาไฉน ฯ

(28) ฟังไขเอ๋ยโอฐเอื้อน อรรถแถลง
รู้จักพี่เพียงแสง หิ่งห้อย
มาเผยพจน์สำแดง ค่วนเรื่อง จริงเฮย
รอก่อนอีกสักน้อย ค่อยรู้ความจริง ฯ

(45) คื่นใดเดือนเด่นฟ้า ฟากสวรรค์
แหงนพักตร์เพ่งดวงจันทร์ แจ่มฟ้า
แทนพักตร์ผ่องอำพัน พิศวาท เรือนเอย
ติแต่เดือนแพ้น้ำ แม่ด้วยเดือนมัว ฯ

(ประวัติรักแห่งเทพสิงห์ DS 0057 00286)

คำเวหนาน

คำเวหนาน คำโอภาสเวหนาน เป็นคำประพันธ์ที่แต่งด้วยร้อย มีสัมผัสระหว่างวรรค เวลากล่าวคำเวหนาน นิยมเอื้อนเสียงเป็นทำนองเพื่อความไพเราะ มีวัตถุประสงค์เพื่อบอกกล่าวเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับการทำบุญถวายทานครั้งนั้นๆ ถือเป็นธรรมเนียมปฏิบัติของชาวล้านนาที่จะต้องมีการกล่าวคำเวหนานทุกครั้งเมื่อทำบุญ อาจกล่าวได้ว่าคำเวหนานมีลักษณะเหมือนคำกล่าวรายงานให้พระภิกษุสงฆ์และผู้มาร่วมงาน

อาจารย์สิงหะ วรรณสัย ถือเป็นแบบอย่างของอาจารย์หรือมีคณาภที่ให้ความสำคัญกับการเวหนาน เพราะเมื่อได้รับเชิญให้เป็นผู้กล่าวคำเวหนาน ท่านจะแต่งบทเวหนานขึ้นเป็นการเฉพาะ ดังจะเห็นได้จากสมุดบันทึกที่ท่านได้เขียนบทเวหนานไว้จำนวนมาก แบ่งเป็นหมวดหมู่ตามประเภทของงาน เช่น คำเวหนานงานศพ งานขึ้นเรือนใหม่ งานบรรพชาอุปสมบท งานปอยหลวง (ฉลองเสนาสนะต่างๆ ในวัด) งานฉลองสมณศักดิ์ และคำเวหนานสิ่งก่อสร้างสาธารณประโยชน์ เช่น อาคารเรียน ศาลา และสะพาน เป็นต้น โดยคำเวหนานในสมุดบันทึกเหล่านั้น ส่วนมากจะมีเฉพาะเนื้อหาส่วนที่ป็นมูลเหตุของการทำบุญ คือ วันเวลา สถานที่ ชื่อเจ้าภาพ ชื่อผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง วัตถุประสงค์ พระภิกษุสามเณรผู้มารับไทยทาน และบทอวยพรเจ้าภาพ ในส่วนที่เป็นบทบูชาพระรัตนตรัย บทถวายทานภาษาบาลี และบทแผ่เมตตาทาน่าจะใช้เหมือนกัน จึงไม่ได้บันทึกไว้

ด้วยลีลาการแต่ง การใช้ภาษา การแทรกความรู้อื่นๆ เช่น พุทธประวัติ ชาดก และนิทาน รวมถึงลีลาการกล่าวคำเวหนาน ทำให้อาจารย์สิงหะ วรรณสัย ได้รับเชิญให้เป็นผู้กล่าวคำเวหนานในงานต่าง ๆ ในเขตจังหวัดลำพูน และเชียงใหม่เป็นประจำ เคยไปกล่าวคำเวหนานที่จังหวัดเชียงรายและสุโขทัยด้วย การเวหนานครั้งสำคัญของอาจารย์สิงหะ วรรณสัย คือการกล่าวคำโอภาสเวหนานในงานพระราชทานเพลิงศพครูบาศรีวิชัยที่วัดมหายัน อ.เมือง จ.ลำพูน เมื่อวันที่ 21 มีนาคม พ.ศ.2482 (ในขณะนั้นอาจารย์สิงหะ วรรณสัย ยังไม่ได้ลาสิกขา) แต่น่าเสียดายที่คำเวหนานที่ท่านร่างไว้นั้นถูกยืมไปแล้วไม่ได้ส่งคืน

อาจารย์สิงหะ วรรณสัย ได้แต่งคำเวหนานแล้วนำไปกล่าวในงานต่างๆ โดยร่างหรือแต่งคำเวหนานลงในสมุดไว้ ตั้งแต่ พ.ศ.2494 -2516 จำนวน 39 เล่ม รวม 277 สำนวน แบ่งประเภทและจำนวนได้ ดังนี้

คำเวหนานงานศพชาวบ้านทั่วไป	จำนวน 69 สำนวน
คำเวหนานงานศพพระภิกษุ	จำนวน 28 สำนวน
คำเวหนานปราสาทศพพระภิกษุ	จำนวน 2 สำนวน
คำเวหนานงานศพเจ้านาย	จำนวน 6 สำนวน
คำเวหนานงานทำบุญศพ	จำนวน 3 สำนวน
คำเวหนานงานขึ้นเรือนใหม่	จำนวน 17 สำนวน
คำเวหนานงานบรรพชา-อุปสมบท	จำนวน 4 สำนวน
คำเวหนานปอยหลวง	จำนวน 19 สำนวน
คำเวหนานกุฎิ	จำนวน 25 สำนวน
คำเวหนานวิหาร	จำนวน 19 สำนวน
คำเวหนานศาลาบาตร	จำนวน 9 สำนวน

คำเวหนานพระพุทธรูป	จำนวน 1 ส่วน
คำเวหนานศาลาการเปรียญ	จำนวน 20 ส่วน
คำเวหนานหอธรรม (หอไตร)	จำนวน 2 ส่วน
คำเวหนานอุโบสถ	จำนวน 8 ส่วน
คำเวหนานห้องครัว	จำนวน 2 ส่วน
คำเวหนานที่ดิน	จำนวน 2 ส่วน
คำเวหนานกุฏิ	จำนวน 6 ส่วน
คำเวหนานสาลกัท	จำนวน 1 ส่วน
คำเวหนานกำแพง (วัด/ที่ว่าการอำเภอ)	จำนวน 2 ส่วน
คำเวหนานโรงเรียน/โรงเรียนพระปริยัติธรรม	จำนวน 14 ส่วน
คำเวหนานป่าช้า	จำนวน 5 ส่วน
คำเวหนานสถานีอนามัยและตึกโรงพยาบาล	จำนวน 3 ส่วน
คำเวหนานสะพาน-ถนน	จำนวน 5 ส่วน
คำเวหนานโรงประปา-โรงไฟฟ้า	จำนวน 4 ส่วน

จากรายชื่อคำเวหนานเหล่านี้ จะเห็นได้ว่ามีความหลากหลายในด้านประเภทของงานที่เชิญท่านเป็นผู้แต่งและกล่าวคำเวหนาน โดยการแต่งหรือเรียบเรียงคำกล่าวเวหนานไว้เฉพาะงานนั้นๆ ประกอบด้วยบทบูชาพระรัตนตรัย การบอกวันเวลา ชื่อเจ้าภาพ ชื่องาน พรรณนาของที่จะถวายทาน คำกล่าวขอขมาพระรัตนตรัย หากขณะจัดเตรียมได้กระทำในสิ่งที่ไม่เหมาะสม คำกล่าวถวายทาน และการอุทิศส่วนกุศล โดยคำเวหนานของอาจารย์หรือหม้นายกจะแตกต่างกันไปตามความสามารถในการแต่ง ด้านการใช้ภาษา ภูมิความรู้ และลีลาการกล่าวคำเวหนาน

เมื่อศึกษาเนื้อหาในคำเวหนานเหล่านี้แล้วจะพบว่าคำกล่าวเวหนานนี้นอกจากจะเรียบเรียงเพื่อใช้ในพิธีกรรมแล้วยังสอดแทรกหลักธรรมคำสอน ประวัติศาสตร์ สภาพสังคม และความเพลิดเพลินสำหรับผู้ฟังอีกด้วย ปัจจุบันการแต่งคำเวหนานลักษณะนี้จะเริ่มเลือนหายไป เนื่องจากข้อจำกัดต่างๆ เช่น ผู้ที่แต่งคำเวหนานแบบนี้มีน้อย เวลาในการประกอบพิธีที่เน้นความกระชับมากขึ้น ค่านิยมและการให้ความสำคัญของการเวหนานที่เปลี่ยนไป คำเวหนานที่ใช้ในพิธีกรรมตามงานต่างๆ จึงมีรูปแบบหรือโครงสร้างเนื้อหาที่คล้ายๆ กัน หรือใช้ตามหนังสือคำเวหนานที่เผยแพร่ทั่วไป คือเปลี่ยนเฉพาะวันเวลา และชื่อเจ้าภาพ บทบาทและระเบียบพิธีของการเวหนานจึงเปลี่ยนไป จากการกล่าวคำรายงานอย่างละเอียดกลายเป็นขั้นตอนตามลำดับพิธีการเท่านั้น

บทสรุปส่งท้าย

การที่บุคคลใดจะได้รับการยกย่องและเชิดชูว่าเป็นเมธีในแวดวงวิชาการ หรือปราชญ์นั้น นอกจากจะต้องมีเชี่ยวชาญในเรื่องใดเรื่องหนึ่งอย่างแท้จริงแล้ว ยังจะต้องมีฐานของความรู้ การพัฒนา การเผยแพร่ และการสืบทอดองค์ความรู้เหล่านั้นด้วย อาจารย์สิงฆะ วรรณสัย จึงสมเป็นเมธีหรือปราชญ์ด้านภาษาและวรรณกรรมล้านนา ดังจะเห็นได้ว่าท่านเป็นผู้ใฝ่ศึกษาหาความรู้ทั้งจากครูบาอาจารย์ และตำราหรือเอกสารโบราณต่างๆ จากนั้นได้วิเคราะห์ หรือสังเคราะห์วิชาความรู้เหล่านั้นแล้วแต่งเป็นตำราเผยแพร่ นำมาปฏิบัติจริงในชีวิต และยินดีที่จะถ่ายทอดความรู้ของตนให้ผู้อื่น แม้ว่าท่านจะสิ้นชีพไปแล้ว แต่เอกสาร ตำรา หรือองค์ความรู้ที่สั่งสมมายังมีคุณูปการต่ออนุชนรุ่นหลัง ได้นำมาศึกษา และนำมาเป็นแบบอย่าง ตลอดจนเป็นแรงบันดาลใจให้เกิดการพัฒนาจนถึงปัจจุบัน สมกับหัวข้อของงานเชิดชูเกียรติในวันนี้ คือ 100 ปี ชาตกาลเมธีล้านนา “พ่อครูสิงฆะ วรรณสัย”

ฉันทลักษณ์คำว : ข้อสังเกตบางประการ

รศ.หทัยวรรณ ไชยะกุล

ฉันทลักษณ์คำ : ข้อสังเกตบางประการ

หทัยวรรณ ไชยะกุล

เป็นที่ทราบกันดีว่า “คำว” หรือ “คร่าว” เป็นคำประพันธ์ของภาคเหนือมาแต่โบราณ หากจะสืบค้นการแต่งคำที่เก่าที่สุด น่าจะเป็นคำวเรื่อง **คร่าวพม่ารบไทย** แต่งโดยกวีชื่อ “ศรีวิชัยยา” แต่งเมื่อพ.ศ. ๒๓๒๒ (ชยันต์ วรรณะภูติ, ๒๕๓๓: ก-ง) รองลงมาน่าจะเป็น **คร่าวเชียงแสนแตก** สันนิษฐานว่าผู้แต่งน่าจะเป็นทหาร และแต่งหลังจากพ.ศ. ๒๓๔๖ ไม่นานนัก โดยพิจารณาจากเนื้อหาที่กล่าวถึงสงครามระหว่างไทยกับพม่า เมื่อทัพไทยกับล้านนาสามารถขับไล่พม่าออกไปจากภาคเหนือได้เป็นผลสำเร็จ (ไพฑูรย์ ดอกบัวแก้ว, ๒๕๔๕: คำนำ) ถัดจากนั้นน่าจะเป็น **คร่าวขอหงส์ผาคำ** แต่งโดยพระยาโลมวิสัย ในราวพ.ศ. ๒๔๐๐ และ **คร่าวรำพระราชยา เจ้าดารารัศมี** แต่งโดย ท้าวสุนทรพจนกิจ เมื่อพ.ศ. ๒๔๕๑ (ยุทธพร นาคสุข, ๒๕๕๓: ความนำ) ถัดมาเป็น **คร่าวสิบท** ของพระยาพรหมโวหาร ซึ่งแต่งประมาณพ.ศ. ๒๔๘๐- ๒๔๙๐ (อุดม รุ่งเรืองศรี, ๒๕๔๖: ๔๘๘)

จากที่กล่าวข้างต้นเป็นเพียงคำวเรื่องเด่นๆเท่านั้น ยังไม่นับคำวอีกจำนวนมากที่กวีล้านนานิยมแต่ง โดยเฉพาะช่วงพ.ศ. ๒๔๙๐ เป็นต้นมา เมื่อครั้งที่นายเมืองใจ ชัยนิลพันธุ์ เจ้าของ “โรงพิมพ์เจริญเมือง” พิมพ์คำวขอเป็นหนังสือออกจำหน่าย คำวขอในยุคนี้ (พ.ศ. ๒๔๙๔) มีจำนวนมากถึง ๒๒ เรื่อง^๑ ต่อมาพ.ศ. ๒๕๑๐ ร้านประทีปวิทยารับมอลิขสิทธิ์ของคำวขอจากนายเมืองใจ ชัยนิลพันธุ์มาพิมพ์จำหน่าย มีจำนวน ๒๐ เรื่อง^๒

ภายหลังหนังสือพิมพ์และสื่อวิทยุกระจายเสียงเข้าถึงมวลชนล้านนามากขึ้น ผู้ที่สนใจการแต่งคำวได้หันมาส่งคำวเพื่อเผยแพร่ทางหนังสือพิมพ์ เช่น หนังสือพิมพ์คนเมือง (สำรวจพบช่วงพ.ศ. ๒๕๑๒-๒๕๑๖) พบว่ามีคอลัมน์ “คำวขอ” เปิดพื้นที่ให้ชาวบ้านเผยแพร่คำวของตน โดยมี “จอม นนทธรรม” ทำหน้าที่เป็นผู้คัดกรองก่อนเผยแพร่ คำวในช่วงนี้มีทั้งที่เป็นนิทานธรรมและคำวพรรณนาอารมณ์ เช่นเดียวกับ

^๑ นกกระจาบ สุวรรณเมฆะ อุทธลา จันทะประโชติ บัระวงศ์หงส์อำมาตย์ วรรณพราหมณ์ จำปาสดัน ปลาตะเพียน โปราบ่าวหน้อย วงศ์สุวรรณค์ จันติศา สุทนต์ แสงเมือง สังข์ทอง ก่ำกาดำ สุวรรณหงส์คำ ก่ำพำบัวตอง เตโชยาโม เจ้าสุธน ช้างโพง บัระวงศ์แดง อ่อน และจุจะวรรณะ (อุดม รุ่งเรืองศรี, ๒๕๔๒: ๙๒๑)

^๒ เจ้าสุวัตร หงส์หิน ช้างสะตัน อ้ายร้อยยอด ช้างโพงนางผมหอม บัระวงศ์หงส์อำมาตย์ เจ้าโสทะนาและนางปะถะวี สุวรรณเมฆะหมา ขนคำ ขิวหาลิ้นคำ นกกระจาบ ช้างงาเดียว วงศ์สุวรรณค์ ปลาตะเพียนทอง สุวรรณหอยสังข์ มูลละกิตติ วรรณพราหมณ์ ก่ำกาดำ จันติศา นางอุทธร และกำพำบัวตอง (อุดม รุ่งเรืองศรี, ๒๕๔๒: ๙๒๑) จะเห็นได้ว่ามีเรื่องคำวขอที่พิมพ์ซ้ำกับโรงพิมพ์เจริญเมืองหลายเรื่อง

การนำเสนอคำของนักจัดรายการวิทยุ ที่คัดเลือกว่าของชาวบ้านมาอ่านออกอากาศ^๓ ซึ่งพบได้ตั้งแต่ช่วง พ.ศ.๒๕๐๗-๒๕๔๗^๔ คำที่นำเสนอผ่านสื่อวิทยุกระจายเสียง ส่วนใหญ่เป็นคำบทสั้นๆด้วยเรื่องปัญหาที่เกิดขึ้นกับชาวบ้าน ทั้งปัญหาเศรษฐกิจ สังคม ยาเสพติด การเมือง ฯลฯ ส่วนคำประเภทนิทานธรรมพบน้อยมาก

ในช่วงหลังพ.ศ. ๒๕๒๐ กวีล้านนาได้รวมกลุ่มกันเพื่ออนุรักษ์ และสืบทอดคำประพันธ์ประเภทคำของล้านนา เช่น ชมรมฟื้นฟูกวีล้านนา ชมรมอนุรักษ์ภาษาวัฒนธรรมล้านนา ชมรมนักกลอนเชียงใหม่-ลำพูน เป็นต้น ในขณะที่หน่วยงาน-สถาบันการศึกษาต่างๆได้จัดให้มีการประกวดคำอ้อ เช่นที่ คณะแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ส่งเสริมการประกวดแต่งคำอ้อเนื่องในวันมหิดล ตั้งแต่พ.ศ. ๒๕๓๐ เรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน

ทั้งหมดที่กล่าวมาเสมือนเป็นพัฒนาการของการแต่งคำแต่ละยุคสมัย อย่างไรก็ตามหากพิจารณาคำในด้านจันตลักษณ์แล้วพบว่า สามารถจัดได้ ๓ กลุ่มด้วยกัน คือ

กลุ่มที่ ๑ จันตลักษณ์คำในยุคแรกๆ (คร่าวพม่ารบไทย และคร่าวเชียงแสนแตก) พบว่าเป็นคำที่มีได้เครื่องครัดในเรื่องการรับส่งสัมผัสทั้งภายในวรรคและระหว่างวรรค รวมทั้งจำนวนคำในวรรค และเสียงวรรณยุกต์ จึงทำให้คำในยุคนี้ไม่ค่อยมีความไพเราะนัก(หทัยวรรณ ไชยะกุล,๒๕๕๖:๗๑)

กลุ่มที่ ๒ จันตลักษณ์คำในยุคถัดมา (คร่าวขอหงส์ผาค่า คร่าวรำพระราชชายา เจ้าดารารัศมี คร่าวสืบท) เป็นกลุ่มคำที่มีแบบแผนในการแต่งมากขึ้น กล่าวคือ กำหนดการรับส่งสัมผัสทั้งภายในวรรค และระหว่างวรรค กำหนดจำนวนคำในวรรค และกำหนดเสียงวรรณยุกต์ จึงทำให้คำยุคนี้มีความไพเราะมากกว่ายุคแรก

กลุ่มที่ ๓ จันตลักษณ์คำในยุคการพิมพ์ และนำเสนอผ่านสื่อหนังสือพิมพ์และวิทยุกระจายเสียง เนื่องจากในยุคนี้ การแต่งคำเป็นที่นิยมกันในหมู่ชาวล้านนา กอปรกับมีคำของพระยาพรหมโวหาร เป็นต้นแบบ คำในยุคนี้จึงมีความไพเราะเช่นเดียวกับกลุ่มที่ ๒ บรรดากวีล้านนา อาทิ อาจารย์สิงฆะ วรรณสัย ศาสตราจารย์เกียรติคุณ มณี พยอมยงค์ กำธร จินดาหลวง นันท์ นันท์ชัยศักดิ์ ศิริพงษ์ วงศ์ไชย อำนวย กล้าพัค สิงห์แก้ว มโนเพชร สาคร พรหมไชยา เป็นต้น ท่านเหล่านี้ต่างยึดแบบแผนการแต่งคำของพระยาพรหมโวหารเป็นหลัก และนับถือพระยาพรหมโวหาร เป็นครูกวี ดังที่มีคำเขียนไว้ว่า

^๓ นักจัดรายการวิทยุที่มีชื่อเสียงในยุคนั้นได้แก่ อำนวย กล้าพัค , “บัวคำ” หรือ รำพัน อินทวงศ์ , ดาบยืน ชัยนำ เป็นต้น

^๔ สัมภาษณ์ อำนวย กล้าพัค ณ บ้านเลขที่ ๖๔ บ้านเวียง หมู่ ๖ ต.วังผาง กิ่งอ.เวียงหนองล่อง จ.ลำพูน เมื่อวันที่ ๘ มกราคม ๒๕๖๐

สิบสองเมษา	เวียนมาถึงแล้ว	จิตใจผ่องแผ้ว	เพริศแพรวสดใส
ปัดขึ้นข้าว	นักกล่าวไกล่ไกล	ทั่วล้านนาไทย	ดีใจชอบสู้
เราเคยร่วมกัน	สังสรรค์ฟู้อู	ร่วมกันไหว้ครู	อย่างนี้
.....			
ขอยกมือสา	วันทาน้ำมันบ	เคารพกราบไหว้	บนบาน
อัญเชิญท่านพระ	พรหมโหวาร	มารับของท่าน	ของท่านหื้อได้
xonoomtewa	ทิสาเหนือได้	โปรดมาอวยชัย	พี่น้อง

(ศิริพงศ์ วงศ์ไชย,ม.ป.ป: ๑)

แม้ว่า นักแต่งคำข้างต้นจะอิงอาศัยต้นแบบเดียวกัน แต่ก็มีบางประการที่แตกต่างกัน โดยเฉพาะจำนวนวรรค จากการสำรวจคำวในกลุ่มที่ ๒ (คร่าวขอหงส์ผาคำ คร่าวร่ำพระราชชายา เจ้าดารารัศมี คร่าวสี่บท) มีลักษณะดังนี้

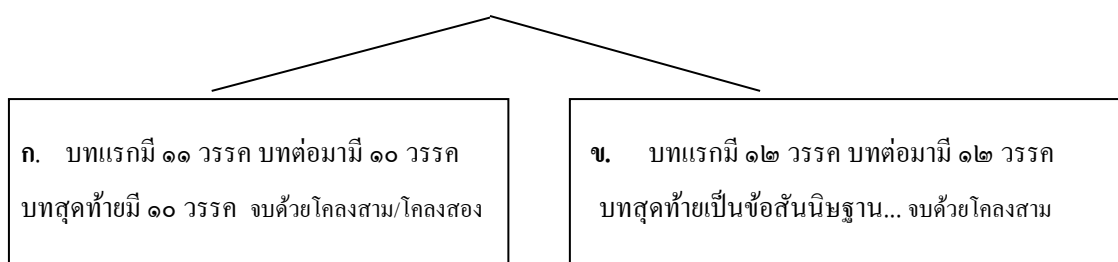
คร่าวขอหงส์ผาคำ บทแรกมี ๑๑ วรรค บทที่ ๒ และบทต่อๆมา มี ๑๐ วรรค บทสุดท้ายมี ๑๐ วรรค จบด้วยโคลงสี่ และโคลงสาม

คร่าวร่ำพระราชชายา เจ้าดารารัศมี บทแรกมี ๑๒ วรรค บทที่ ๒ และบทต่อๆมา มี ๑๒ วรรค บทสุดท้ายสันนิษฐานว่า มี ๑๒ วรรค เช่นกัน^๕ จบด้วยโคลงสี่ และโคลงสาม

คร่าวสี่บท บทแรกมี ๑๑ วรรค บทที่ ๒ และบทต่อๆมา มี ๑๐ วรรค บทสุดท้าย มี ๑๐ วรรค พบในตอนรอมถนัด เจตนา ดวงสลิด ส่วนตอนมโนเนื่อง บทสุดท้ายมี ๖ วรรค จบด้วยโคลงสอง

เพื่อให้เข้าใจง่ายขึ้น จึงแสดงเป็นผังภูมิดังนี้

คำวในกลุ่มที่ ๒

^๕ หลักฐานคร่าวร่ำพระราชชายา เจ้าดารารัศมี (ผู้แต่ง-ท้าวสุนทรพจนกิจ) จากการสำรวจในโครงการ e-ปัญญาสวรรณกรรมล้านนา มีเนื้อหาไม่สมบูรณ์ ดังนั้นจึงไม่อาจจะบ่งได้ว่าคำวในบทสุดท้ายมีลักษณะอย่างไร แต่จากการศึกษาของยุทธพร นาคสุข(๒๕๔๗:๓-๔) พบว่า ท้าวสุนทรพจนกิจใช้คร่าวรับเสด็จพระเจ้านองยาเธอ กรมหมื่นพิชิตปรีชากร (ผู้แต่ง-พระยาพรหมโหวาร) เป็นแม่แบบ จึงน่าจะมีลักษณะการแต่งที่คล้ายกัน

ในทัศนะของอาจารย์สิงฆะ ท่านมีมุมมองในการแต่งคำว สอดคล้องกับแบบ ก. ดังความตอนหนึ่ง
ในหนังสือ คร่าวซอนิราศเมืองกอก ว่า

คร่าวที่ ๑ เป็นบทแรกเริ่มของคร่าว ซึ่งย่อมจะมีลักษณะพิเศษกว่าคร่าวบทต่อไป โดยที่คร่าวบท
แรกนี้จะมี ๑๑ วรรค ส่วนคร่าวที่ ๒,๓ ฯลฯ จะมีเพียง ๑๐ วรรคเท่านั้น จึงเป็นอันว่าโดยปกติแล้ว คร่าวบท
หนึ่งๆ จะมี ๑๐ วรรค ยกเว้นคร่าวบทเริ่มซึ่งมี ๑๑ วรรค ส่วนคร่าวสุดท้ายหรือบทลงเอยนั้นก็มี ๑๑ วรรค
เช่นกัน

คร่าวบทส่งท้าย จะมีลักษณะแยกไปจากคร่าวบทต่อไป คือ แทนที่จะมี ๑๐ วรรค คร่าวบท
สุดท้ายจะมี ๑๑ วรรค โดยวรรคที่ ๑๑ นั้นจะเป็นคล้ายกับสร้อยความที่ผนวกต่อเข้ากับวรรคที่ ๑๐ นั้นเอง
และวรรคที่ ๑๑ ของคร่าวบทส่งท้ายนี้จะมีลักษณะเฉพาะดังนี้ คือ

๑. จำนวนคำไม่แน่นอน ซึ่งอาจมีระหว่าง ๔-๖ คำ
๒. ไม่บังคับเสียงวรรณยุกต์
๓. ไม่มีบังคับสัมผัส
๔. ใจความจะบอกว่า “จบแค่นี้ก่อนนะ” เช่น “เท่านี้ก็ก่อนและนายเหย” “ก่อนและนายเหย” “เท่านี้
ค่อยวางคำก่อนและนายเหย” “ก่อนและ” ฯลฯ

ทั้งนี้เมื่อแต่งคร่าวจบแล้ว มักจะมีการแต่งโคลงปิดท้ายไว้ หากคร่าวนั้นเป็นคร่าวซอนิราศหรือนิทาน
คร่าวซึ่งมีเนื้อหามาก ผู้แต่งอาจแต่งโคลงสรุปใจความในบทนั้นๆ ซึ่งมักจะเริ่มด้วยโคลงสี่สุภาพ สลับด้วย
โคลงสามหรือโคลงสองสุภาพ และมักจบการสรุปโคลงด้วยโคลงสามหรือโคลงสอง

(สิงฆะ วรรณสัย, ๒๕๒๔: ๘๘-๘๙)

หลักเกณฑ์การแต่งคำวของอาจารย์สิงฆะ วรรณสัยมีความชัดเจนในด้านการแบ่งวรรค อย่างไรก็
ตาม พบว่ากวีบางท่าน ได้แยกคำในวรรคที่ ๑๑ ออกมา ๒ คำ (ในบทแรก) และแยกคำในวรรคที่ ๓ (ในบทที่
๒ และบทต่อมา) จึงทำให้คำวมี ๑๒ วรรค เท่ากันทุกบท จึงเป็นที่น่าสังเกตว่า ๒ คำที่แยกออกมาในวรรคที่
๑๑ และวรรคที่ ๓ มีความจำเป็นอย่างไรที่ต้องแยกคำ ดังตัวอย่าง

คำวขอเรื่องเทวดาสังหรณ์

บทที่ ๑	อัครจรรย์	สำคัญแต่เล่า	พ่ออุ้ยคนเฒ่า	จักเล่าไขจ่า
	คืนวันหนึ่งนั้น	สามนาฬิกา	มีเทวดา	มาหาพ่อเฒ่า
	พ่อรักมี	สี่สิบเส้า	สวงามเลาเปล่งวะ (วรรคที่ ๑๑)	
บทที่ ๒	พอเข้ามาแถว	แล้วกล่าววาตะ	ถามถ้อยความมี (วรรคที่ ๓)	
	ว่าอุ้ยแก่แล้ว	แปดสิบกว่าปี	ได้ทำความดี	ไว้หลายบ่หน้อย
	พึงธรรมจำศีล	ของพระยอดสร้อย	มุ่งหมายอันใดใฝ่หมัก	

(สิงฆะ วรรณสัย, ๒๕๑๒: ๑๓)

คำว่าบอไฟ

บทที่ ๑	สาธุการ	เนืองนันทัวต้อ	เสียงคังกักก้อง	ยืนยาวไปไกล
	สืบจากธรรมชาติ	นานอสงไขย	ตำนานบอไฟ	จักไขเล่าสู่
	ตามได้ขึ้นมา	เป็นแป้งต่อสู	จากเมืองขุนาน	แรกเกิด (วรรคที่ ๑๑)
บทที่ ๒	ประเทศเมืองจีน	ขึ้นมาแต่เล่า	เป็นแป้งต่อสู	ไฟ (วรรคที่ ๓)
	ข้าเล็กพ่ายก้าน	หลันอันถอยหนี	ไทยนิยมนดี	แป้งจิดันเด็น
	ตั้งแต่นั้นเหย	เลยสืบตามเส้น	เป็นประเพณี	บ่ละ

(เข้าหมื่นคง., ๒๕๓๒:๑๑)

จะเห็นได้ว่าตัวอย่าง คำว่าบอไฟ กวีแยกคำในวรรคที่ ๑๑ และแยกคำในวรรคที่ ๓ ออกมา ๒ คำ ทั้งที่ทั้ง ๒ คำนี้ควรเขียนติดกันกับวรรคที่ ๑๑ และวรรคที่ ๓ เพราะเนื้อความต่อเนื่องกัน การแยกคำ ๒ คำ ออกมาจากวรรค ทำให้จารีตการแต่งคำที่มีมาแต่โบราณแปรเปลี่ยนไป ซึ่งส่งผลต่อการอ่านคำ ที่ผู้อ่านรุ่นใหม่จะเว้นวรรคตาม อนึ่ง คำที่เขียนแยกออกมา ๒ คำ จะถือเป็นคำสร้อยของวรรคที่ ๑๑ และวรรคที่ ๓ ก็ไม่น่าจะเป็นไปได้ เพราะทั้ง ๒ คำต่างมีความหมาย และยังช่วยสื่อความให้วรรคที่ ๑๑ และวรรคที่ ๓ ชัดเจนยิ่งขึ้น

นอกจากนี้ คำวบทสุดท้าย โบราณกำหนดไว้ ๑๐ วรรค อาจเพิ่มความสร้อยเข้าไปอีก ๑ วรรคเป็น ๑๑ วรรค ตามที่อาจารย์สิงฆะ ได้เขียนไว้ นั่น ก็ตรงตามแบบของพระยาโลมาวิสัย ที่แต่ง คร่าวซอหงส์ผาคำ

ลักษณะการแต่งคำที่เปลี่ยนไปนี้พบมากในการแต่งคำปัจจุบัน จนกลายเป็นแบบแผนที่ถูกต้อง ดังที่มีกวีล้านนาบางท่านกำหนดแผนผังการแต่งคำไว้ว่า

คำวบทแรกและบทต่อๆมามี ๑๒ วรรค แต่ละวรรคจะมีจำนวนคำประมาณ ๔ คำ ยกเว้นวรรคแรกของบทที่ ๑ จะมีเพียง ๓ คำ เท่านั้น ส่วนวรรคที่ ๑๒ จะมีจำนวน ๒ คำ

คำวบทสุดท้ายมี ๘ วรรค (รวมทั้งสร้อยความที่ผนวกเข้ากับวรรคที่ ๗)

(จินดาพรหม, ๒๕๓๕:๖๕)

นอกจากนี้ การจบคำด้วยโคลงสอง โคลงสาม ปัจจุบันไม่ปรากฏ อาจเป็นเพราะเนื้อหาที่แต่งมิได้ยาวมากเหมือนในอดีต ที่กวีมักจบด้วยโคลงเป็นการสรุปท้าย

ส่วนด้านการรับส่งสัมผัสทั้งภายในวรรคและระหว่างวรรค และกำหนดเสียงวรรณยุกต์วรรคต่างๆ ในคำยังคงยึดถือตามแบบฉบับของพระยาพรหมโวหาร มิได้เปลี่ยนไปแต่อย่างใด

แม้ว่าประเด็นข้อสังเกตนี้จะเป็นเรื่องเล็กน้อย แต่การจะรักษาแบบแผนการแต่งคำ ที่เป็นภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของบรรพชนล้านนาให้สืบทอดไปยังอนุชนรุ่นหลัง สมควรยึดตามแบบแผนที่มีมาแต่โบราณ เพื่อมิให้เกิดความสับสน และเข้าใจคลาดเคลื่อน เพราะคำถือเป็นจันท์ลักษณะของชาวล้านนาที่ไม่มีภูมิภาคใดเสมอเหมือน.

บรรณานุกรม

- เข้าหมื่นคง.(นามแฝง). (๒๕๓๒). “คำว้าบอกไฟ.” กวีล้านนา, ปีที่ ๖.(ฉบับที่ ๓), น.๑๑.
- จินดาพรหม.(นามแฝง). (๒๕๓๕). ตำนานเมืองเชียงใหม่ ๓๐๐ ปี: คำว้าฉบับเทศพระเกียรติการครอง
“สิริราชสมบัติ ๕๐ ปี.” เชียงใหม่: ธาราทองการพิมพ์.
- ชยันต์ วรรณะภูติ.(บรรณาธิการ). (๒๕๓๓). **พม่ารบไทย**. เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ไพฑูรย์ ดอกบัวแก้ว.(ปริวรรต). (๒๕๔๕). **คร่าวเชียงแสนแตก**. เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ยุทธพร นาคสุข.(บรรณาธิการ). (๒๕๔๗). **คร่าวรับเสด็จพระเจ้านองยาเธอ กรมหมื่นพิชิตปรีชากร**.
เชียงราย: สยามโฆษณาและการพิมพ์.
- ศิริพงศ์ วงศ์ไชย.(ม.ป.ป.). “วันไหว้ครูพระยาพรหมโวหาร.” ที่ระลึก ๒๑ ปี ชมรมกวีล้านนา วันไหว้ครู
พระยาพรหมฯ ๔๘. ม.ป.ท. (เอกสารอัดสำเนา).
- สิงมะ วรรณสัย. (๒๐ กันยายน ๒๕๑๒). “เทวดาสังหรณ์.” คอลัมน์คำว้าขอ. หนังสือพิมพ์คนเมือง. น.๑๓
- หทัยวรรณ ไชยะกุล. (๒๕๕๖). **วรรณกรรมล้านนาร่วมสมัย (พ.ศ. ๒๔๑๓-๒๕๕๐) : การสืบทอดภูมิปัญญา
และการสร้างสรรค์**. เชียงใหม่: โรงพิมพ์นพบุรีการพิมพ์.
- อรุณ วงศ์รัตน์. (๒๕๒๔). **คร่าวขอนิราศบางกอก โดย อรุณ วงศ์รัตน์ และหลักเกณฑ์การแต่งคร่าว โดย
สิงมะ วรรณสัย**. เชียงใหม่: ศูนย์หนังสือเชียงใหม่.
- อุดม รุ่งเรืองศรี. (๒๕๔๖). **วรรณกรรมล้านนา. พิมพ์ครั้งที่ ๒**. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุน
งานวิจัย.

ข้อเสนอในการจัดแผนผังชั้นลักษณะคร่าวๆขอ

ดร.ยุทธพร นาคสุข

ข้อเสนอในการจัดแผนผังฉันทลักษณ์คร่าวขอ

ยุทธพร นาคสุข

หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาศาสตร์

สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเอเซีย

มหาวิทยาลัยมหิดล

บทคัดย่อ

บทความนี้เป็นบทความวิชาการที่มีวัตถุประสงค์เพื่อเสนอการวางแผนผังฉันทลักษณ์คร่าวขอที่แตกต่างจากผู้อื่น ซึ่งเดิมมีผู้เสนอว่าแผนผังฉันทลักษณ์คร่าวขอในบทขึ้นต้นมี 3 บาท บทดำเนินเรื่องมี 3 บาท และบทลงท้ายมี 2 บาท ผู้เขียนได้เสนอว่าแผนผังฉันทลักษณ์คร่าวขอในบทขึ้นต้นมี 1 บาท บทดำเนินเรื่องมี 3 บาทหรือ 2 บาท และบทลงท้ายมี 1 บาท ทั้งนี้มีเหตุผลสนับสนุนในการจัดแผนผังฉันทลักษณ์ของคร่าวขอแบบที่เสนออยู่ 5 ประการ ได้แก่ 1) เพื่อให้แผนผังฉันทลักษณ์คร่าวขอมีความกระชับและไม่ซ้ำซ้อน 2) เพื่อให้บทขึ้นต้นในแผนผังฉันทลักษณ์คร่าวขอมีความสม่ำเสมอ 3) เพื่อให้ฉันทลักษณ์คร่าวขอตรงกับความเป็นจริงเมื่อศิลปินนำไปขับเป็นทำนองเสนาะ 4) เพื่อแก้ไขปัญหาฉันทลักษณ์คร่าวขอที่มีบางบาทหายไป 5) การพบคร่าวขอยุคเก่าบางเรื่องซึ่งมีฉันทลักษณ์เช่นเดียวกับที่ผู้เขียนเสนอ

คำสำคัญ; แผนผังฉันทลักษณ์, คร่าวขอ, วรรณกรรมล้านนา

รับต้นฉบับ 17 เมษายน 2562 แก้ไขตามผู้ทรงคุณวุฒิ 15 พฤษภาคม 2562 รับลงตีพิมพ์ 27 พฤษภาคม 2562

The Revised Prosodic Structure of Khrao Saw: A Proposal

Yuttaporn Naksuk

Master of Arts Program in Linguistics,

Research Institute for Languages and Cultures of Asia

Mahidol University, Thailand

Abstract

This academic article aims to present an alternate version of Khrao Saw prosodic structure. While the originally proposed structure consists of 3 lines in the introductory stanza, 3 lines in the main narrative stanza, and 2 lines in the concluding stanza; the alternate structure that the researcher proposed consists of 1 line in the introductory stanza, 3 lines or 2 lines in the main narrative stanza, and 1 line in the concluding stanza. The 5 reasons and supportive evidences of this alternate Khrao Saw prosodic structure are as follows: 1) The improvement will make the structure more concise and less redundant; 2) The introductory stanza will be more consistent; 3) The improvement of the structure with more practicality will be suitable for recital by artists; 4) The revision will complete some missing lines from the structure; 5) The discovery of ancient Khrao Saw prosodic rhymes is corresponded with the researcher's proposed prosodic structure.

Keywords; Prosodic Structure, Khrao Saw, Lanna Literature

บทนำ

คำว่า *คร่าว* หรือ *คว่า* ในภาษาล้านนา หมายถึง เรื่องราวหรือข่าวสารซึ่งจะแต่งด้วยคำประพันธ์ประเภทใดก็ได้ เช่น ในมหาชาติเวสสันดรชาดกของล้านนา ฉบับไม้ไผ่แจ้เรียวแดง แต่งด้วยคำประพันธ์ประเภทร้อยปกาภข้อความว่า “คนทั้งหลายก็กล่าวหือรู้คร่าวคำดี” (อุดม รุ่งเรืองศรี, 2545: 164) แปลว่า คนทั้งหลายก็บอกกล่าวเรื่องราวอันดี (แก่ชุก) ในโคลงตอยสุเทพสันนิษฐานว่าน่าจะแต่งขึ้นในราว พ.ศ. 2416-2417 ปกาภโคลงตอนหนึ่งว่า “จักแปลงสารร่ำคร่าวศรี พระสุเทพวันนั้น” (สนั่น ธรรมธิ, 2550: 7) แปลว่า จะแต่งบรรยายเรื่องราวของพระธาตุตอยสุเทพขึ้นในวันนั้นเนื่องจาก *คร่าว* หมายถึง เรื่องราวหรือข่าวสารดังที่ได้กล่าวแล้ว ต่อมาจึงมีผู้นำคำนี้ไปใช้เป็นของชื่อคำประพันธ์ที่แต่งขึ้นเพื่อบรรยายหรือแจ้งเรื่องราวข่าวสารต่าง ๆ ด้วย

สิงมะ วรรณสัย อธิบายว่า คร่าว แบ่งออกเป็น 2 ชนิด คือ *คร่าวขอ* กับ *คร่าวธรรม* คร่าวขอเป็นคำประพันธ์ที่มีความยาวและต้องแต่งด้วยคำประพันธ์ประเภทคร่าวหรือคร่าวขอเท่านั้น เช่น คร่าวขอเจ้าสุวัตนางบัวคำ คร่าวขอหงส์หิน ฯลฯ ส่วนคร่าวธรรมเป็นวรรณกรรมประเภทชาดกซึ่งเป็นที่รู้จักในหมู่ชาวบ้านว่านิยายธรรมหรือเรื่องธรรมเรื่องดังกล่าวนี้อาจแต่งเป็นร้อยแก้วหรือร้อยกรองก็ได้ เช่น คร่าวธรรมจำปาสี่ต้น คร่าวธรรมบัวระวงค์ ฯลฯ (อรุณ วงศ์รัตน์และสิงมะ วรรณสัย, 2511: 46) สำหรับบทความนี้จะกล่าวถึงเฉพาะคร่าวขอเท่านั้น

คร่าวขอมีข้อบังคับเรื่องฉันทลักษณ์ทั้งด้านจำนวนคำ ข้อบังคับด้านการสัมผัสทั้งสัมผัสภายในบทและสัมผัสระหว่างบท และมีข้อบังคับเรื่องเสียงวรรณยุกต์ด้วย แต่สำหรับแผนผังฉันทลักษณ์ของคร่าวขอนั้นยังไม่เคยพบในเอกสารล้านนาฉบับใดเลย การแต่งและการจดบันทึกคร่าวขอในอดีตจะบันทึกต่อเนื่องกันไปโดยไม่มีการแบ่งบท มีเพียงแต่เขียนแบ่งเป็นวรรค ๆ เพื่อความสะดวกในการอ่าน ผู้แต่งคร่าวขอในสมัยก่อนจะใช้วิธีการจดจำ ถ้าอ่านได้ไม่ติดขัดก็เป็นอันใช้ได้ ถ้ารู้สึกขัด ๆ อ่านไปไม่รู้ก็แสดงว่ายังแต่งใช้ไม่ได้ต้องแก้ไข (ประคอง นิมมานเหมินท์, 2511: 188) ต่อมาไกรศรี นิมมานเหมินท์มีดำริว่าควรจะมีตำราที่เป็นแบบฉบับฉันทลักษณ์ในการแต่งกวีนิพนธ์ล้านนาชนิดต่าง ๆ สักเล่มหนึ่ง จึงได้ขอร้องให้สิงมะ วรรณสัยเป็นผู้ศึกษาค้นคว้าหาหลักเกณฑ์ในการถอดฉันทลักษณ์ของคำประพันธ์ล้านนาประเภทต่าง ๆ รวมถึง

ฉันทลักษณ์ของคร่าวขอด้วย สิงหะ วรรณสยจึงเขียนหนังสือเรื่องหลักวินิพนธ์ภาษาไทย เผยแพร่ครั้งแรกเมื่อปี พ.ศ. 2503 ในรูปแบบเอกสารอัดสำเนา (อรุณ วงศ์รัตน์และ สิงหะ วรรณสย, 2511: คำนำ) กล่าวได้ว่าสิงหะ วรรณสยเป็นผู้ที่กำหนดแผนผังฉันทลักษณ์คร่าวขอขึ้นเป็นครั้งแรก ต่อมาเมื่อมีผู้ปรับปรุงเพิ่มเติมอีกหลายคนจนเป็นแผนผังฉันทลักษณ์อย่างที่ใช้กันอย่างแพร่หลายในปัจจุบัน

อย่างไรก็ดี ผู้เขียนมีข้อสังเกตว่าแผนผังฉันทลักษณ์คร่าวขอของสิงหะ วรรณสย รวมทั้งของผู้อื่นที่ปรับปรุงแผนผังฉันทลักษณ์นั้นยังสามารถทำให้กระชับกว่าเดิมได้ เพราะแผนผังฉันทลักษณ์ที่ใช้กันในปัจจุบันยังมีบางบาทของบทขึ้นต้น บทดำเนินเรื่อง และบทลงท้ายซ้ำกัน ส่งผลให้บทดำเนินเรื่องไม่สม่ำเสมอและไม่ตรงกับการขับหรือ การอ่านของศิลปินตามที่เป็นจริง ผู้เขียนจึงได้กำหนดแผนผังของฉันทลักษณ์ของคร่าวขอขึ้นใหม่ โดยใช้ข้อมูลจากคร่าวขอในอดีตหลายเรื่องเพื่อเป็นหลักฐานสนับสนุนแนวความคิดของผู้เขียน

ข้อตกลงเบื้องต้น

ในการนำเสนอเนื้อหาของบทความนี้มีข้อตกลงเบื้องต้นเพื่อความเข้าใจตรงกัน ดังนี้

1. เอกสารที่ใช้อ้างอิงในบทความนี้มีการสะกดชื่อของคำประพันธ์ทั้ง คร่าวขอ และ คำขอ อันที่จริงแล้วในเอกสารที่เขียนด้วยอักษรธรรมล้านนาส่วนใหญ่จะเขียนเป็น <คำวขอ> [คำว-ขอ] แต่เนื่องจาก ศ. คน ได้เลิกใช้ไปแล้วในอักขรวิธีการเขียนของภาษาไทย จึงจำเป็นต้องใช้ <คร-> หรือ <ค-> แทน ในบทความนี้จะสะกดเป็น คร่าวขอ ซึ่งสิงหะ วรรณสย (2518) เป็นผู้ใช้เป็นคนแรก เพราะการสะกดเช่นนี้สอดคล้องกับการออกเสียงในภาษาล้านนา กล่าวคือ คำที่เขียนด้วยพยัญชนะต้นควบกล้ำ <คร-> จะออกเสียงเป็นเสียง [ค] ในภาษาล้านนา เช่น <คราบ> ออกเสียงเป็น [คาบ] <คราง> ออกเสียงเป็น [คาง] ส่วนคำที่เขียนด้วยพยัญชนะต้น <ค-> จะออกเสียงเป็นเสียง [ก] ในภาษาล้านนา เช่น <คาบ> ออกเสียงเป็น [ก้าบ] <คาง> ออกเสียงเป็น [กาง] เป็นต้น แต่เมื่อมีการอ้างอิงชื่อคำประพันธ์ชนิดนี้จากเอกสารต่าง ๆ ผู้เขียนก็จะสะกดตามต้นฉบับ

2. การนำเสนอตัวอย่างคร่าวขอในบทความนี้ผู้เขียนจะสะกดตามเสียง เพราะช่วยให้การอธิบายข้อบังคับด้านเสียงวรรณยุกต์มีความชัดเจนและเข้าใจได้ง่ายกว่าการสะกดตามรูปศัพท์ แต่ในส่วนคำอื่น ๆ ที่ไม่เกี่ยวกับข้อบังคับเรื่องเสียงวรรณยุกต์ ผู้เขียนก็จะไม่เคร่งครัดเรื่องการสะกดตามเสียงมากนัก เพราะจะสร้างความยุ่งยากแก่ผู้อ่านในการเดารูปศัพท์และความหมายโดยไม่จำเป็น สำหรับข้อบังคับเรื่องเสียงวรรณยุกต์ของคร่าวขอที่ปรากฏในบทความนี้จะใช้เสียงวรรณยุกต์ของภาษาเขียงใหม่เป็นตัวแทน เพราะการศึกษาฉันทลักษณ์ของคร่าวขอที่ผ่านมาล้วนแต่ยึดเสียงวรรณยุกต์ของภาษาเขียงใหม่ทั้งสิ้น อย่างไรก็ตาม แม้ว่าชาวล้านนาในหลายจังหวัดจะมีเสียงวรรณยุกต์บางเสียงต่างไปจากภาษาเขียงใหม่ แต่ก็มีความต่างอย่างเป็นระบบ จึงไม่ได้ส่งผลกระทบต่อข้อบังคับด้านเสียงวรรณยุกต์ของคร่าวขอแต่อย่างใด

3. คร่าวขอโดยทั่วไปประกอบไปด้วย 3 ส่วนหลัก ๆ ได้แก่ 1) บทขึ้นต้น 2) บทดำเนินเรื่องซึ่งเริ่มตั้งแต่บทที่ 2 ไปจนจบเรื่อง และ 3) บทลงท้ายหรือบทจบ ส่วนเหล่านี้มีผู้เรียกแตกต่างกันออกไป เช่น ประคอง นิมมานเหมินท์ (2509) สิงฆะ วรรณสัย (2524) อุดม รุ่งเรืองศรี (2524) เรียกว่า บทแรก บทที่ 2 และบทต่อ ๆ ไป (เรียกตามลำดับของบท) และบทสุดท้าย เสนหา บุญรักษ์ (2516) เรียกว่า บทแรก บทดำเนินเรื่อง และบทลงท้าย กัธธ จินดาหลวง (2527) เรียกว่า บทขึ้นต้น บทตาม และบทจบ ทรงศักดิ์ ปรางค์วัฒนากุล (2555) เรียกว่า บทขึ้นต้น บทดำเนินเรื่อง และบทสุดท้ายตามลำดับ สำหรับบทความนี้ผู้เขียนจะเรียกว่า บทขึ้นต้น บทดำเนินเรื่อง และบทลงท้าย แต่เมื่อยกตัวอย่างฉันทลักษณ์คร่าวขอที่นักวิชาการแต่ละท่านกำหนดไว้ ผู้เขียนก็จะเรียกตามต้นฉบับ

4. ผู้ประพันธ์ในสมัยก่อนเรียกคร่าวขอแต่ละวรรคว่า *บาท* ซึ่งหมายถึง ก้าวหรือจังหวะ (อุดม รุ่งเรืองศรี, 2547: 391) ดังมีคำกล่าวเกี่ยวกับหลักเกณฑ์การแต่งคร่าวขอไว้ว่า “สามตัวเหลียว เจ็ดตัวเทียว บาทหลังบาทหน้า” หมายความว่าแต่ละจังหวะของการอ่านหรือการเดินทำนอง (เทียว) ของคร่าวขอมีทั้งหมด 7 คำ (ตัว) โดยวรรคหน้า (บาทหน้า) มีจำนวน 3 คำ วรรคหลัง (บาทหลัง) มีจำนวน 4 คำ วรรคหลังมีเสียงย้อนกลับ (เหลียว) มาสัมผัสกับคำที่ 3 ของวรรคหน้า และสัมผัสต่อเนื่อง ๆ กันไปในลักษณะนี้ อย่างไรก็ตามหลักดังกล่าวเป็นเพียงข้อกำหนดกว้าง ๆ เท่านั้น คร่าวขอ

อาจจะมีจำนวนคำมากหรือน้อยกว่า 7 คำก็ได้ ส่วนคำว่า *บาท* ที่หมายถึง ส่วนหนึ่งของคำประพันธ์อย่างที่ใช้ในวรรณคดีไทยนั้น เท่าที่ผู้เขียนสำรวจในเอกสารล้านนายังไม่พบว่ามีการใช้กับคำประพันธ์ประเภทคร่าวชอมาก่อน จนกระทั่งทรงศักดิ์ ปรางค์วัฒนากุล (2532: 75) เป็นผู้นำคำนี้มาใช้อธิบายฉันทลักษณ์ของคร่าวชอในหนังสือการศึกษาเปรียบเทียบคำอุทานล้านนาและพยางค์อีสาน ในบทความนี้ผู้เขียนจะใช้คำว่า *บาท* ตามทรงศักดิ์ ปรางค์วัฒนากุล เพราะจะช่วยให้เข้าใจฉันทลักษณ์ของคร่าวชอได้ง่ายขึ้น เนื่องจากได้แนบเทียบจากฉันทลักษณ์ของคำประพันธ์ไทยที่รู้จักกันเป็นอย่างดีอยู่แล้ว ทรงศักดิ์ได้กำหนดให้คร่าวชอแต่ละบาทมี 4 วรรค แต่ละบทจะมีจำนวนบาทและจำนวนคำในแต่ละวรรคแตกต่างกันไป

ในการอธิบายแผนผังฉันทลักษณ์คร่าวชอในบทความนี้ ผู้เขียนได้กำหนดสัญลักษณ์แต่ละบาทไว้ เพื่อช่วยให้การอธิบายมีความชัดเจนและเพื่อความเข้าใจตรงกัน เมื่อพบสัญลักษณ์เดียวกันกำกับที่บาทใด ๆ ของคร่าวชอ แสดงว่าบาทนั้น ๆ จะมีข้อบังคับด้านฉันทลักษณ์เหมือนกัน ดังนี้

สัญลักษณ์ 1 ก , 2 ก และ 3 ก หมายถึง บาทที่ 1 บาทที่ 2 และบาทที่ 3 ของบทขึ้นต้นตามลำดับ

สัญลักษณ์ 1 ข , 2 ข และ 3 ข หมายถึง บาทที่ 1 บาทที่ 2 และบาทที่ 3 ของบทดำเนินเรื่องตามลำดับ

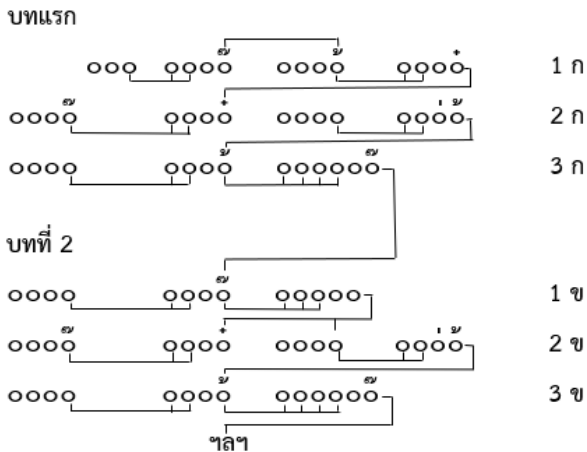
สัญลักษณ์ 1 ค , 2 ค และ 3 ค หมายถึง บาทที่ 1 บาทที่ 2 และบาทที่ 3 ของบทลงท้ายตามลำดับ

พัฒนาการของการกำหนดแผนผังฉันทลักษณ์คร่าวชอ

1. แผนผังฉันทลักษณ์คร่าวชอของสิงฆะ วรรณสัย (2503)

ในปี พ.ศ. 2503 สิงฆะ วรรณสัยได้กำหนดแผนผังฉันทลักษณ์คร่าวชอขึ้นเป็นครั้งแรกและเผยแพร่ในรูปแบบเอกสารอัดสำเนาชื่อหนังสือว่าฉันทลักษณ์ล้านนา ซึ่งมีฉันทลักษณ์ล้านนาชนิดอื่น ๆ รวมอยู่ด้วย ต่อมาในปี พ.ศ. 2511 ได้มีการนำเนื้อหาเฉพาะฉันทลักษณ์ของคร่าวชอในหนังสือเล่มนี้มาตีพิมพ์เผยแพร่เป็นครั้งแรกในหนังสือคำวชอนิราศบางกอกและหลักเกณฑ์การแต่งคำว เนื่องจากในงานพระราชทานเพลิงศพ

นายหิย นิมมานเหมินท์และนางจันทร์ทิพย์ นิมมานเหมินท์ จันทลักษณ์คร่าวซอของ
สิงฆะ วรรณสัยที่ตีพิมพ์ในครั้งนี้มีเพียงการกำหนดบทชั้นต้นและบทดำเนินเรื่อง
ไม่มีบทลงท้าย ดังแสดงไว้ในแผนผังที่ 1 และตัวอย่างที่ 1 ผู้เขียนได้นำมาจากตอนต้น
ของคร่าวสี่บทของพระยาพรหมโวหารบทที่ 4 หรือบทมโนเนื่องจากหนังสือของ
อุดม รุ่งเรืองศรี (2547ก: 39) แต่ได้ปรับการสะกดเป็นการสะกดตามเสียง

ส่งสัมผัสคำต่อไป เหมือนคำที่ 2

แผนผังที่ 1 จันทลักษณ์คร่าวซอของสิงฆะ วรรณสัย (2503)

ตัวอย่างที่ 1

บทแรก

มโนเนื่อง	จีเหลื่องเหี้ยวม้วย	ปานดังกล้วย	บ่มไว้ในซุม	1 ก
แดนแต่น้อง	แม่บัวจีจุ่ม	เจ้าหัวคำซุม	ต้อตตุ่มละซ้า	2 ก
ระเวเหหน	เปิดคนเมาบ้า	เปื้อตั่วนายมาทังละ		3 ก

บทที่ 2

เข้าไต่ยืนเขา	เล่าถ้อยยาวตะ	ไขบอกหือหลายลาย	1 ข
อยู่มาจุมมือ	พรัคือตัวตาย	อยู่เหนือดินตาย	สร้างบ่หล่อน 2 ข
เกิดเป็นคน	ได้ทรงตักข์ซ่อน	ก็ปางคราวคราถ่านี่	3 ข

สิ่งชะ วรรณสัยกำหนดแผนผังฉันทลักษณ์คร่าวขอบทแรกและบทที่ 2 เป็นต้นไปไว้ดังนี้

1. คร่าวขอบทแรกมี 11 วรรค วรรคแรกมี 3 คำ วรรคต่อ ๆ ไปมี 4 คำ ยกเว้นวรรคที่ 11 มี 6 คำ

2. คร่าวขอบทที่ 2 เป็นต้นไปมี 10 วรรค วรรคละ 4 คำ ยกเว้นวรรคที่ 3 มี 5 คำและวรรคที่ 10 มี 6 คำ

3. กำหนดสัมผัสสระทั้งสัมผัสในบทและระหว่างบทเป็นไปตามที่โยงเส้นในแผนผังที่ 1 ข้างต้น

4. ข้อบังคับเรื่องเสียงวรรณยุกต์ในแผนผังมีรายละเอียดดังนี้

- หมายถึง คำที่มีเสียงวรรณยุกต์สามัญหรือไม่บังคับเสียงวรรณยุกต์ในตำแหน่งนั้น เช่น งา มี เนือง

- หมายถึง คำที่มีเสียงวรรณยุกต์เอก เช่น ป่า ขาด ก่อ

- หมายถึง คำที่มีเสียงวรรณยุกต์โทพิเศษ ซึ่งจะเกิดกับคำที่มีอักษรสูงหรือคำที่มีพยัญชนะ บ อ ด เป็นพยัญชนะต้น และต้องมีรูปวรรณยุกต์โทกำกับ เช่น ข้า บ้าน ไต้

- หมายถึง คำที่มีเสียงวรรณยุกต์ตรี เช่น ฟ้า น้ำ มัด

- หมายถึง คำที่มีเสียงวรรณยุกต์จัตวา เช่น กำ (กา) จำ (จา) ตัก (ตก)

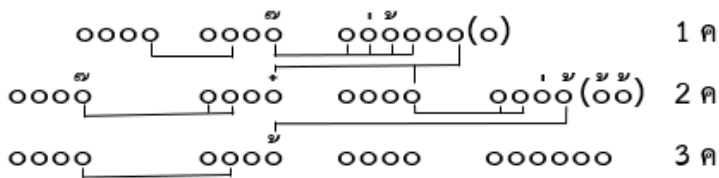
2. แผนผังฉันทลักษณ์คร่าวขอของสิ่งชะ วรรณสัย (2524)

ต่อมาในปี พ.ศ. 2524 ไกรศรี นิมนานเหมินท์ประสงค์ที่จะพิมพ์คร่าวขอนิราศบางกอกอีกครั้ง เพื่อเป็นที่ระลึกในวันฉลองครบ 86 ปีบริบูรณ์ของนางกิมฮ้อ นิมนานเหมินท์ แต่ในขณะนั้นสิ่งชะ วรรณสัย ผู้ร่วมเรียบเรียงหนังสือดังกล่าว

ได้สั่งแก้กรรมไปแล้วในปี พ.ศ. 2523 ในการนี้ไกรศรี นิมมานเหมินท์จึงได้ขอให้อุดม รุ่งเรืองศรีเป็นผู้ชำระเนื้อหาของหนังสือแทน ครั้งนี้มีการเปลี่ยนชื่อจากนิราศบางกอก เป็นนิราศเมืองกอก ตามคำปราชญ์ของไกรศรี นิมมานเหมินท์ที่ว่าคนล้านนารู้จักชื่อของ กรุงเทพฯ ว่า เมืองกอก มากกว่า บางกอก และปรับการสะกดคำว่า คำวซอ เป็น คร่าวซอ ตามที่สิงหะ วรรณสัยได้สะกดเช่นนี้ในผลงานระยะหลัง ๆ ของท่าน ในหนังสือคร่าวซอ นิราศเมืองกอกและหลักเกณฑ์การแต่งคร่าวที่ตีพิมพ์ในครั้งนี้ อุดม รุ่งเรืองศรีได้ชำระรูปแบบฉันทลักษณ์คร่าวซอใหม่โดยอ้างอิงจากงานของสิงหะ วรรณสัยในปี พ.ศ. 2511 ตั้งข้อความว่า “(สิงหะ วรรณสัย – ผู้เขียน) ได้จัดรูปแบบของฉันทลักษณ์ของคร่าว ให้เป็นหมวดหมู่ ชำพเจ้า (อุดม รุ่งเรืองศรี – ผู้เขียน) จึงใช้หลักการที่ท่านพัฒนาขึ้น ในระยะหลังสุดนี้มาเป็นแบบในการชำระ” (อรุณ วงศ์รัตน์และสิงหะ วรรณสัย, 2524: 49)

ด้วยเหตุนี้จึงกล่าวได้ว่าฉันทลักษณ์คร่าวซอของสิงหะ วรรณสัยที่ตีพิมพ์เผยแพร่ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2524 เป็นต้นมา ท่านไม่ได้เรียบเรียงเอง หากแต่อุดม รุ่งเรืองศรี เป็นผู้เรียบเรียงให้แผนผังฉันทลักษณ์คร่าวซอของสิงหะ วรรณสัย (2524) ในบทขึ้นต้น บทดำเนินเรื่องไม่ต่างไปจากแผนผังฉันทลักษณ์ที่ท่านกำหนดขึ้นตั้งแต่ปี พ.ศ. 2503 มากนัก แต่บทที่เพิ่มขึ้นมาคือบทลงท้าย ดังที่แสดงไว้ในแผนผังที่ 2 และตัวอย่างที่ 2 ผู้เขียนได้นำมาจากคร่าวซอเรื่องนิราศเมืองกอก (อรุณ วงศ์รัตน์และสิงหะ วรรณสัย, 2524: 43) ซึ่งอุดม รุ่งเรืองศรีได้ถอดแผนผังฉันทลักษณ์มาจากคร่าวซอเรื่องนี้ ดังนี้

บทสุดท้าย

แผนผังที่ 2 ฉันทลักษณ์คร่าวซอของสิงหะ วรรณสัย (2524)

ตัวอย่างที่ 2

บทสุดท้าย

เนื้อเรื่องตลกดี	ก็มีปาเลอะ	ใจว่าอ่านเพลินกอยตาย	1 ค
รุ่มขอยบยั้ง	ใจความขยาย	โดยปริยาย	ก็หมดสิ้นเกลี้ยง 2 ค
สิ่งที่ได้เห็น	บรรยายหมดเสียง	ขอลงวางเท่านี้	เท่าอีกก่อนแหล่นายเหย 3 ค

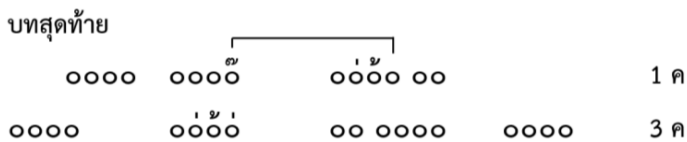
แผนผังฉันทลักษณ์คร่าวของบทสุดท้ายที่อุดม รุ่งเรืองศรีเรียบเรียงจากผลงานของสิงหะ วรรณสัยดังแผนผังที่ 2 ข้างต้นนั้น ได้กำหนดให้บทสุดท้ายมี 3 บาท คือ บาท 1 ค บาท 2 ค และบาท 3 ค โดยมีข้อกำหนดว่าคร่าวบทสุดท้ายมี 11 วรรค วรรคละ 4 คำ ยกเว้นวรรคที่ 3 มี 6 คำ และวรรคที่ 11 เป็นเหมือนกับสร้อยความที่ผนวกเข้ากับวรรคที่ 10 เพื่อจะบอกว่า “จบแค่นี้ก่อนนะ” เช่น สร้อยความว่า เท่าอีกก่อนแหล่นายเหย ก่อนแหล่นายเหย เท่านั้นค่อยวางคำก่อนแลนาย เป็นต้น แผนผังฉันทลักษณ์คร่าวของรูปแบบนี้มีผู้ใช้ตามอยู่บ้าง เช่น ทรงศักดิ์ ปรางวัฒนากุล (2532: 75 , 2555: 81) แต่เนื่องจากคร่าวข้อที่พบทั่ว ๆ ไป แทบไม่พบบาท 2 ค ในบทสุดท้ายเลย จึงทำให้แผนผังฉันทลักษณ์แบบนี้ไม่เป็นที่แพร่หลายเท่าใดนัก

อนึ่ง ผลงานที่เกี่ยวข้องกับคร่าวของสิงหะ วรรณสัยในระยะหลังก่อนที่จะท่านจะถึงแก่กรรม เช่น ตำราเรียนอักษรละลานนาไทย (2518) ก็ได้ใช้แผนผังฉันทลักษณ์ของบทสุดท้ายตามที่ประคอง นิมมานเหมินท์ (2509) ได้กำหนดขึ้น ดังจะได้กล่าวถึงต่อไปในหัวข้อที่ 3

3. แผนผังฉันทลักษณ์คร่าวของประคอง นิมมานเหมินท์ (2509)

แผนผังฉันทลักษณ์คร่าวของสิงหะ วรรณสัยกำหนดขึ้นตั้งแต่ปี พ.ศ. 2503 นั้นเริ่มเป็นที่แพร่หลายในวงการศึกษาวรรณกรรมล้านนา เช่น วิทยานิพนธ์ของประคอง นิมมานเหมินท์ (2509) เรื่อง *ลักษณะวรรณกรรมภาคเหนือ* ซึ่งถือเป็นวิทยานิพนธ์เรื่องแรกของประเทศไทยที่ศึกษาวิจัยเกี่ยวกับวรรณกรรมท้องถิ่นที่ได้อ้างอิงแผนผังฉันทลักษณ์คร่าวของสิงหะ วรรณสัยเช่นกัน แต่ประคอง นิมมานเหมินท์ได้กำหนดแผนผังฉันทลักษณ์คร่าวของในบทสุดท้ายเพิ่มเติม โดยกำหนดว่าบทสุดท้ายมี

7 วรรค แต่ละวรรคมี 4 คำ ยกเว้นวรรคที่ 3 และวรรคที่ 6 มี 6 คำ นอกจากนี้ ประคอง นิมมานเหมินท์ยังได้ปรับข้อบังคับเรื่องเสียงวรรณยุกต์แตกต่างออกไปบ้างดังที่ ได้แสดงไว้ในแผนผังที่ 3 ซึ่งในที่นี้ผู้เขียนจะนำเสนอเฉพาะบทจบเท่านั้น เพราะแผนผัง จันท์ลักษณะของคร่าวขอบทแรกและบทดำเนินเรื่องไม่ต่างไปจากแผนผังของสิงฆะ วรรณสัย ดังที่แสดงไว้ในตัวอย่างที่ 1 มากนัก สำหรับตัวอย่างที่ 3 ซึ่งใช้ประกอบการอธิบาย แผนผังที่ 3 ผู้เขียนได้นำมาจากคร่าวสี่บทของพระยาพรหมโวหารบทที่ 4 บทมโนเนื่อง จากหนังสือของอุดม รุ่งเรืองศรี (2547ก: 53)

แผนผังที่ 3 จันท์ลักษณะคร่าวขอบทสุดท้ายของประคอง นิมมานเหมินท์ (2509)

ตัวอย่างที่ 3

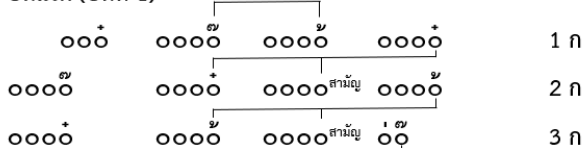
กันไผประสงค์	เก็บมาอ่านใจ	เตี้ยงสนั่นไต้ดินเพื่อน	1 ค
มโนเนื่อง	สุดเสียงหนี	เต้านี้สูด่าฟัง	ก่อนแลนายเหย 3 ค

แผนผังจันท์ลักษณะคร่าวขอของประคอง นิมมานเหมินท์ (2509) ที่ปรับปรุง ต่อยอดจากแผนผังจันท์ลักษณะของสิงฆะ วรรณสัย (2503) ได้รับการยอมรับกว้างขวาง มากยิ่งขึ้น ดังจะเห็นได้จากนักวิชาการที่ศึกษาวรรณกรรมประเภทคร่าวขอในระยะต่อมา ก็ได้ใช้แผนผังจันท์ลักษณะรูปแบบนี้ เช่น มณี พยอมยงค์ (2513: 38-39) อุดม รุ่งเรืองศรี (2516: 6, 2524: ฉ , 2528: 1-180) ฉัตรยุพา สวัสดิพงษ์ (2517: 8-9) เป็นต้น ภายหลังสิงฆะ วรรณสัย (2518: 237) ก็ได้เปลี่ยนมาใช้แผนผังจันท์ลักษณะบทสุดท้าย ของคร่าวขอตามแบบประคอง นิมมานเหมินท์เช่นกัน

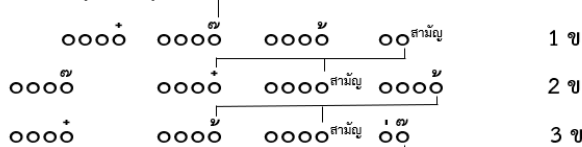
4. แผนผังฉันทลักษณ์คร่าวขอของกัทร จินดาหลวง (2527)

ในปี พ.ศ. 2527 กัทร จินดาหลวงซึ่งใช้นามแฝงว่า จินดาพรหม และสมาชิกอีกจำนวนหนึ่งได้ก่อตั้งชมรมฟื้นฟูกล้านาไทยขึ้น คร่าวขอที่กัทร จินดาหลวง และสมาชิกของชมรมเผยแพร่ นั้นใช้แผนผังฉันทลักษณ์แบบเดียวกับของ ประคอง นิมมานเหมินท์ (2509) แต่ได้เพิ่มข้อบังคับของฉันทลักษณ์ขึ้นมาใหม่ว่าบทขึ้นต้นมี 12 บรรทัดแทนที่จะมี 11 บรรทัด และเพิ่มสัญลักษณ์ ๐ สามัญ แทนตำแหน่งของคำที่บังคับเสียงสามัญ นอกนั้นไม่มีข้อกำหนดด้านเสียงวรรณยุกต์ต่างกันไม่มากนัก แผนผังฉันทลักษณ์คร่าวขอของกัทร จินดาหลวงเริ่มมีการเผยแพร่ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2527 และมีการตีพิมพ์อีกหลายครั้ง แผนผังฉันทลักษณ์แบบนี้ได้รับการยอมรับอย่างแพร่หลายในปัจจุบัน นักวิชาการที่ใช้แผนผังฉันทลักษณ์คร่าวขอรูปแบบนี้ เช่น ไพฑูรย์ ดอกบัวแก้ว (2533, 2536) คำคง สุระวงศ์ (2534) อุดม รุ่งเรืองศรี (2546) แผนผังฉันทลักษณ์คร่าวขอที่กัทร จินดาหลวงปรับปรุงขึ้นเป็นดังแผนผังที่ 4 (อ้างใน หทัยวรรณ ไชยะกุล, 2558: 96) และตัวอย่างที่ 4 ผู้เขียนมาจากคร่าวขอที่ท่านแต่งขึ้นเพื่อใช้เป็นต้นแบบในการแต่งคร่าวขอ (กัทร จินดาหลวง, 2527: แผ่นพับ)

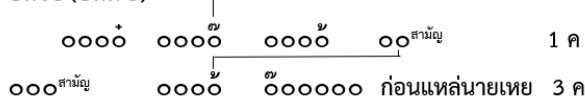
บทแรก (บทที่ 1)

บทตาม (บทที่ 2)

บทจบ (บทที่ 3)

แผนผังที่ 4 ฉันทลักษณ์คร่าวขอของกัทร จินดาหลวง (2527)

ตัวอย่างที่ 4

บทแรก

หลักของการ	เขียนสารคำจ้อย	หื้อมันถูกถ้อย	กวีโวหาร	1 ก
หื้อเขียนเป็นวรรค	จักบอกไขการ	เป็นของโบราณ	ล่านาคำสร้อย	2 ก
วรรคละสี่คำ	จำไว้ถ้อย	ยึดตามฮีตสอย	ควำนั้น	3 ก

บทที่ 2

เสียงโทเสียงตรี	มีเสียงเอกชั้น	จำไว้หื้อมัน	อันใด	1 ข
จิตวานั้น	มันตัดตีไหน	ควรลงตัดใด	จำไว้เนื้อเจ้า	2 ข
สัมผัสเทียมกา	นั้นอย่าใส่เข้า	สัมผัสแต่เอา	แน่ชัด	3 ข

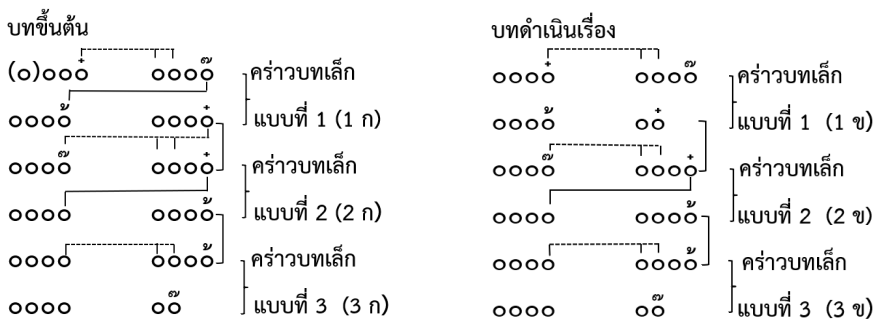
บทจบ

ตอนจบนั้นแถม	ชะแนมแม่นัดัด	สัมผัสถูกต้อง	กล่อนขอ	1 ค
สามคำปอ	ขอจบเสียงหนี	แต่นี้สู้กันฟัง	ก่อนแหล่นายเฮย	3 ค

4. แผนผังฉันทลักษณ์คร่าวขอของเส่นหา บุญรักษ์ (2517)

ในปี พ.ศ. 2517 เส่นหา บุญรักษ์ทำวิทยานิพนธ์เรื่องวรรณกรรมคำของภาคเหนือ แผนผังฉันทลักษณ์คร่าวขอที่เส่นหา บุญรักษ์กำหนดขึ้นมีการจัดวรรคแตกต่างไปจากงานของคนอื่น ๆ ก่อนหน้านั้น แต่ในส่วนของจำนวนคำและข้อบังคับเรื่องเสียงวรรณยุกต์ไม่แตกต่างมากนัก เส่นหา บุญรักษ์กำหนดให้คร่าวขอบทขึ้นต้นมี 6 บาท บาทละ 2 วรรค รวมเป็น 12 วรรค โดย 11 วรรคแรกมี 4 คำและวรรคสุดท้ายมี 2 คำในคร่าวขอบทขึ้นต้นเส่นหา บุญรักษ์ยังได้แบ่งออกเป็น 3 แบบ ได้แก่ คร่าวบทเล็กแบบที่ 1 แบบที่ 2 และแบบที่ 3 ซึ่งถ้าเทียบกับแผนผังฉันทลักษณ์คร่าวขอของคนอื่น ๆ แล้วสามารถเทียบได้กับ บาท 1 ก บาท 2 ก และบาท 3 ก ตามลำดับ ส่วนบทดำเนินเรื่องมี 12 วรรคเช่นเดียวกับฉันทลักษณ์ของบทแรก แต่วรรคที่ 4 กับวรรคที่ 12 มีเพียง 2 คำ

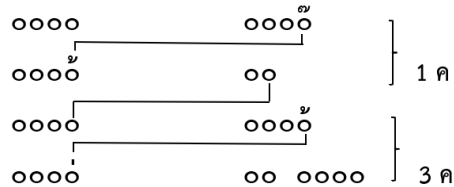
ส่วนวรรคอื่น ๆ มี 4 คำ ในคราวชอบทดเนินเรื่องนี้เสนาหา บุญรักษียังแบ่งออกเป็น
 คร่าวบทเล็ก 3 แบบย่อยเช่นเดียวกับบทขึ้นต้น ซึ่งเทียบได้กับ บาท 1 ข บาท 2 ข และบาท
 3 ข ตามลำดับ แผนผังฉันทลักษณ์คร่าวชอบของเสนาหา บุญรักษียังได้แสดงไว้ในแผนผังที่ 5
 ข้างล่างนี้

แผนผังที่ 5 ฉันทลักษณ์คร่าวชอบบทขึ้นต้นและบทดำเนินเรื่อง
 ของเสนาหา บุญรักษีย (2517)

ส่วนบทจบเสนาหา บุญรักษียมีความเห็นต่างไปจากคนอื่น ๆ โดยเห็นว่า
 ฉันทลักษณ์ของคร่าวชอบสุดท้ายมีฉันทลักษณ์ไม่แน่นอน เมื่อผู้เขียนตรวจสอบแล้ว
 พบว่าเสนาหา บุญรักษียได้นำสร้อยความซึ่งมีจำนวนคำไม่แน่นอนมาวิเคราะห์ร่วมกับโคลง
 สามซึ่งมักปรากฏในตอนจบของคร่าวชอบ จึงทำให้ไม่สามารถจัดฉันทลักษณ์ที่แน่นอนได้
 แผนผังฉันทลักษณ์คร่าวชอบบทขึ้นต้นและบทดำเนินเรื่องที่เสนาหา บุญรักษียกำหนดขึ้น
 มีผู้ใช้ตามอยู่จำนวนหนึ่ง เช่น เสถียร ฉายเสนา (2541) พระครูอดุลสีกิตติ (2551)
 โดยพระครูอดุลสีกิตติ (2551: 73) ได้กำหนดแผนผังฉันทลักษณ์บทลงท้ายขึ้นเพิ่มเติม
 ซึ่งสามารถเทียบได้กับบาท 1 ค และบาท 3 ค ในงานของคนอื่น ๆ ดังที่แสดงในแผนผังที่ 6
 และตัวอย่างที่ 5 ผู้เขียนได้นำมาจากบทจบของคร่าวสืบทของพระยาพรหมโวหาร บทที่ 4
 หรือบทโนเนื่องซึ่งเป็นบทเดียวกันกับตัวอย่างที่ 3

บทจบหรือบทลงท้าย

แผนผังที่ 6 ฉันทลักษณ์คร่าวขอบทลงท้ายของพระครูดูลีสีกิตต์ (2551)

ตัวอย่างที่ 5

กันไผประสงค์	เก็บมาอ่านใจ
เตี้ยงสนั่นไต้	ดินเพื่อน
มโนเนื่อง	สุดเสียงหนี
เต้านี้สู่	ดาฟัง ก่อนแลนายเหย

จากแผนผังฉันทลักษณ์คร่าวขอตั้งแต่แผนผังที่ 1 จนถึงแผนผังที่ 6 ของนักวิชาการทั้ง 5 ท่าน แม้ว่าจะมีความแตกต่างกันอยู่บ้างในเรื่องรูปแบบของการจัดวางแผนผัง และข้อบังคับเรื่องการสัมผัสชนิดต่าง ๆ แต่ก็เห็นได้ว่าแผนผังฉันทลักษณ์ทั้งหมดล้วนแต่พัฒนาไปจากแผนผังฉันทลักษณ์ที่สิงหะ วรรณสัยกำหนดไว้ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2503 ทั้งสิ้น กล่าวคือ มีบทขึ้นต้นและบทดำเนินเรื่องจำนวน 3 บาท และบทลงท้ายจำนวน 2 บาท ยกเว้นแผนผังฉันทลักษณ์ของสิงหะ วรรณสัย (2524) เท่านั้นที่กำหนดให้บทจบมี 3 บาท

ข้อเสนอในการจัดแผนผังฉันทลักษณ์คร่าวขอ

ดังได้กล่าวในหัวข้อที่ 3 แล้วว่าฉันทลักษณ์คร่าวขอที่มีผู้เคยกำหนดไว้นั้นมีบทขึ้นต้นจำนวน 3 บาท บทดำเนินเรื่องจำนวน 3 บาท และบทลงท้ายจำนวน 2 บาท อย่างไรก็ตาม ผู้เขียนเห็นว่าฉันทลักษณ์คร่าวขอบางบทยังมีความซับซ้อน ซึ่งสามารถทำให้กระชับกว่าเดิมได้อีก ได้แก่ บาท 2 ก มีฉันทลักษณ์ซ้ำกับบาท 2 ข บาท 3 ก มีฉันทลักษณ์ซ้ำกับ 3 ข และบาท 1 ข มีฉันทลักษณ์ซ้ำกับบาท 1 ค (ดูแผนผังที่ 4 ประกอบ) ผู้เขียนจึงได้เสนอการจัดแผนผังฉันทลักษณ์คร่าวขอในบทขึ้นต้น บทดำเนินเรื่อง และบทลงท้ายขึ้นใหม่

ดังที่ได้แสดงไว้ในแผนผังที่ 7 โดยผู้เขียนได้ตัดบาทที่ซ้ำซ้อนออกไป ได้แก่ บาท 2 ข บาท 3 ค และบาท 1 ค นอกจากนี้ผู้เขียนยังตัดบาท 2 ค ซึ่งปรากฏเฉพาะในแผนผังฉันทลักษณ์คร่าวของสังฆะ วรรณสัย (2524) ออกไปด้วย เพราะไม่ค่อยปรากฏในคร่าวขอโดยทั่วไป ดังนี้

บทขึ้นต้น

(๐)๐๐๐⁺สามัญ ๐๐๐๐^๗ ๐๐๐๐^๗ ๐๐๐๐^๗ ๐๐๐๐⁺ 1 ก

บทดำเนินเรื่อง

(๐)๐๐๐^๗ ๐๐๐๐⁺ (๐)๐๐๐ สามัญ ๐๐๐๐^๗ 2 ก

(๐)๐๐๐⁺สามัญ ๐๐๐๐^๗ (๐)๐๐๐ สามัญ ๐๐๐๐^๗ 3 ก

(๐)๐๐๐⁺สามัญ ๐๐๐๐^๗ (๐)๐๐๐^๗ ๐๐ สามัญ 1 ข

(ส่งสัมผัสเรื่อย ๆ โดยไม่จำกัดความยาว)

บทลงท้าย

(๐)๐๐๐ สามัญ ๐๐๐๐^๗ (๐)๐๐๐ ๐๐ สามัญ 3 ค

สร้อยความ

แผนผังที่ 7 ฉันทลักษณ์คร่าวขอบทขึ้นต้น บทดำเนินเรื่อง และบทลงท้ายที่ผู้เขียนเสนอขึ้นใหม่

จากแผนผังที่ 7 ผู้เขียนได้กำหนดข้อบังคับทางเสียงวรรณยุกต์ส่วนใหญ่ คล้ายกับข้อบังคับของคนอื่น ๆ แต่ก็มีบางตำแหน่งที่มีเสียงวรรณยุกต์เลื่อนไหลไปบ้าง ในที่นี้ผู้เขียนได้กำหนดสัญลักษณ์เพิ่มขึ้น คือ ๐^๗ หมายถึง เสียงวรรณยุกต์โทพิเศษ ซึ่งมีลักษณะของเสียงวรรณยุกต์เป็นเสียงกลางขึ้น เสียงปิดที่เส้นเสียง เช่น ผ้า หน้า ข้าม สัญลักษณ์ ๐ หมายถึง เสียงวรรณยุกต์โท เช่น เต้า (เท่า) เมื่อเล่า นอกจากนี้ยังได้กำหนดให้มี “สร้อยความ” เป็นส่วนหนึ่งของบทจบอีกด้วย

ในตัวอย่างที่ 6 ผู้เขียนจะยกตัวอย่างเดิมจากคร่าวของกำธร จินดาหลวงดังที่เคยแสดงไว้ในตัวอย่างที่ 4 อีกครั้ง เพื่อประกอบการอธิบายแผนผังฉันทลักษณ์ที่ 7 ตามที่ผู้เขียนได้เสนอใหม่ดังนี้

ตัวอย่างที่ 6

บทเริ่มต้น

หลักของการ	เขียนสารค่าจ้อย	ห้อมันถูกถ้อย	กวีโวหาร	1 ก
------------	-----------------	---------------	----------	-----

บทดำเนินเรื่อง

ห้อมเขียนเป็นวรรค	จักบอกไขการ	เป็นของโบราณ	ล่านาค่าสร้อย	2 ก
วรรคละสี่คำ	จำไว้ถ้อย	ยึดตามฮีตฮอย	ค่าวนั้น	3 ก
เสียงโทเสียงตรี	มีเสียงเอกชั้น	จำไว้ห้อมมัน	อันใด	1 ข
จัตวานั้น	มันตัดดีไหน	ควรลงตัดใด	จำไว้เนื้อเจ้า	2 ก
สัมผัสเทียมกา	นั้นอย่าใส่เข้า	สัมผัสแต่เอา	แนชด	3 ก
ตอนจบนั้นแถม	ชะแนมแม่นัด	สัมผัสถูกต้อง	กล่อนขอ	1 ข

บทลงท้าย

สามกำปอ	ขอจบเสียงหนี	แต่นี้สู่	กันฟัง	3 ค
---------	--------------	-----------	--------	-----

ก่อนแหล่นายเฮย

ในบทเริ่มต้นของคร่าวขอบางเรื่องพบว่ามีเพียง 2 วรรคเท่านั้น ดังแผนผังที่ 8 ซึ่งมีข้อบังคับเรื่องเสียงวรรณยุกต์ในวรรคที่ 3 ต่างไปจากแผนผังที่ 7 เล็กน้อย และตัวอย่างที่ 7 ผู้เขียวนำมาจากคร่าวขอเรื่องพระอภัยมณี บทที่ 1 (อุตม รุ่งเรืองศรี, 2528: 1) ดังนี้

บทขึ้นต้น

..... ๐๐๐^๗ ๐๐๐๐^๗ 1 ก (2 วรรคสุดท้าย)

แผนผังที่ 8 ฉันทลักษณ์คร่าวชอบบทขึ้นต้นที่มีเพียง 2 วรรคที่ผู้เขียนเสนอขึ้นใหม่

ตัวอย่างที่ 7

บทขึ้นต้น

ปดมะ มุลละกล่อนจำ 1 ก (2 วรรคสุดท้าย)

บทดำเนินเรื่องบทแรก

ก้อยฟังเตือน้อง	ดีซ่องโลกา	จักไขวตา	แต่เก้าเบื่องบ้ำ	2 ก
จักสำแดงคุณ	พุทธังกูเจ้า	เมื่อสมภารยัง	หนุ่มน้อย	3 ก
ขอเจิญนาย	สายสร้อยขาวย้อย	ไซโสตสร้อย	ดาฟัง	1 ข

นอกจากนี้ยังพบว่าคร่าวชอบบางเรื่องมีบทดำเนินเรื่องบทแรกขึ้นต้นด้วย วรรคที่ 3 และ 4 ดังที่แสดงไว้ในแผนผังที่ 9 และตัวอย่างที่ 12 ผู้เขียนนำมาจาก คร่าวดอยสุเทพ บทที่ 2 (ไพฑูรย์ ดอกบัวแก้ว, 2536: 11) ดังนี้

บทขึ้นต้น

(๐)๐๐๐^๗ ๐๐๐๐^๗ ๐๐๐๐^๗ ๐๐๐๐^๗ 1 ก

บทดำเนินเรื่อง

.....		(๐)๐๐๐ ^๗ ๐๐๐๐ ^๗	2 ก (2 วรรคสุดท้าย)
(๐)๐๐๐ ^๗ ๐๐๐๐ ^๗	(๐)๐๐๐ ^๗ ๐๐๐๐ ^๗	(๐)๐๐๐ ^๗ ๐๐๐๐ ^๗	3 ก
(๐)๐๐๐ ^๗ ๐๐๐๐ ^๗	(๐)๐๐๐ ^๗ ๐๐๐๐ ^๗	(๐)๐๐๐ ^๗ ๐๐๐๐ ^๗	1 ข

แผนผังที่ 9 ฉันทลักษณ์คร่าวชอบที่มีบทดำเนินเรื่องบทแรกเริ่มต้นในวรรคที่ 3 และวรรคที่ 4

ตัวอย่างที่ 8

บทชั้นต้น

ทุติยั ระบำบ่แล้ว ฟังเตอะแก้ว พระม่อนตำไหล 1 ก

บทดำเนินเรื่องบทแรกที่เริ่มต้นในวรรคที่ 3 และ 4

		ไขบอกลาย	ตำนานสานสร้อย	2 ก (2 วรรคสุดท้าย)
ตามพะทยา	ปัญญาแห่งซ้อย	บ่เหมือนแซงซ้อย	เพื่อนัน	3 ก
บ่จบถอง	เสียนทองหลายจั้น	เกาะก่ายเข้า	ปังก้า	1 ข

นอกจากนี้ยังพบบทดำเนินเรื่องบางบทมีเพียง 2 บาทเท่านั้น ซึ่งพบอยู่ 2 แบบ ดังที่ได้แสดงไว้ในแผนผังที่ 10 กล่าวคือ แบบที่ 1 มีบาทแรกคือบาท 2 ก และมีบาทที่ 2 คือบาท 1 ข และแบบที่ 2 มีบาทแรกคือบาท 2 ก มีบาทที่ 2 คือบาท 1 ข แต่มีการปรับข้อบังคับเรื่องเสียงวรรณยุกต์ในวรรคที่ 3 ตัวอย่างของบทดำเนินเรื่องที่มี 2 บาท แบบที่ 1 ได้แสดงไว้ในตัวอย่างที่ 9 บทที่ 140 และตัวอย่างของบทดำเนินเรื่องที่มี 2 บาท แบบที่ 2 ได้แสดงไว้ในตัวอย่างที่ 9 บทที่ 141 ซึ่งนำตัวอย่างมาจากคร่าวขอเจ้าเจ็ดตน (ไพฑูรย์ ดอกบัวแก้ว, 2533: 35)

บทดำเนินเรื่องที่มี 2 บาท แบบที่ 1

(๐)๐๐๐^๓ ๐๐๐๐^๓ (๐)๐๐๐^๓ สามัญ ๐๐๐๐^๓ 2 ก

(๐)๐๐๐^๓ สามัญ ๐๐๐๐^๓ (๐)๐๐๐^๓ ๐๐ สามัญ 1 ข

(ส่งสัมผัสเรื่อย ๆ โดยไม่จำกัดความยาว)

บทดำเนินเรื่องที่มี 2 บาท แบบที่ 2

(๐)๐๐๐^๓ ๐๐๐๐^๓ (๐)๐๐๐^๓ สามัญ ๐๐๐๐^๓ 2 ก

(๐)๐๐๐^๓ สามัญ ๐๐๐๐^๓ (๐)๐๐๐^๓ ๐๐ สามัญ 1 ข (ปรับวรรคที่ 3)

(ส่งสัมผัสเรื่อย ๆ โดยไม่จำกัดความยาว)

แผนผังที่ 10 ฉันทลักษณ์คร่าวขอที่มีบทดำเนินเรื่องจำนวน 2 บาท แบบที่ 1 และแบบที่ 2

ตัวอย่างที่ 9

บทดำเนินเรื่องที่มี 2 บาท แบบที่ 1

139. สามคนพี่น้อง	เจ้ายอดกระทุง	ตั้งลำพูน	ป่าซางเรืองหมั่น	2 ก
ได้ลิบสี่ปี	ร่ายศิมาหั้น	ศักราชป็น	ร้อยดีด	3 ก
ห้าสิบเอ็ดตัว	ปล่ายหั้นแม่นัด	ยกขึ้นตั้ง	เมืองปิงค์	1 ข
140. เหตุแขวงนพเษ	บ่มีหื้ออะลึง	จำบ้านเมืองปิงค์	บุญศีลวอดเสี้ยง	2 ก
ฝูงบุตรดา	ธิดาลูกเลี้ยง	ลวดดับวอดเสี้ยง	เคื่องวงค์	1 ข
141. เหตุนั้นและ	ไพร่ราชตั้งโขง	จิงมอเบกนงค์	ถวายเมืองมอเบก	2 ก
ด้วยพระกุศล	หนหลังเดื่อมเข้า	หล้างเป็นเก้าแก่	เมืองปิงค์	1 ข (ปรับวรรคที่ 3)

จากคร่าวขอในตัวอย่างที่ 9 บทที่ 139-141 จะเห็นว่าบทที่ 140 และบทที่ 141 มีบทดำเนินเรื่องเพียง 2 บาท แต่ก็สามารถรับหรือส่งสัมผัสต่อเนื่องไปกับบทดำเนินเรื่องที่มี 3 บาทหรือ 2 บาทได้เรื่อย ๆ และจะเห็นได้ว่าฉันทลักษณ์คร่าวขอที่ผู้เขียนเสนอใหม่ไม่ว่าจะมี 3 บาทหรือ 2 บาทก็ตาม ล้วนแต่ขึ้นต้นด้วยบาท 2 ก เสมอ

เหตุผลสนับสนุนการจัดแผนผังฉันทลักษณ์คร่าวขอแบบเสนอใหม่

เหตุผลที่สนับสนุนการจัดแผนผังฉันทลักษณ์คร่าวขอแบบเสนอใหม่มีอยู่ 5 ประการ ดังนี้

1. เพื่อให้แผนผังฉันทลักษณ์คร่าวขอมีความกระชับและไม่ซ้ำซ้อน

ถ้าหากพิจารณาการจัดฉันทลักษณ์คร่าวขอที่ผ่านมาจะเห็นว่าบาท 2 ก และบาท 3 ก ในบทขึ้นต้นซ้ำกับบาท 2 ข และ 3 ข ในบทดำเนินเรื่อง และบาท 1 ข ในบทดำเนินเรื่องซ้ำกับบาท 1 ค ในบทลงท้าย การจัดฉันทลักษณ์คร่าวขอแบบใหม่นี้จะทำให้บทขึ้นต้น บทดำเนินเรื่อง และบทลงท้าย ไม่มีบาทใดซ้ำกันเลย ซึ่งทำให้ฉันทลักษณ์ของคร่าวขอมีความกระชับยิ่งขึ้น

2. เพื่อให้บาทขึ้นต้นในแผนผังฉันทลักษณ์คร่าวซอมีความสม่ำเสมอ

จากคร่าวซอในตัวอย่างที่ 7-9 ที่แสดงไปแล้วจะเห็นได้ว่าหากจัดฉันทลักษณ์คร่าวซอแบบที่ผู้เขียนเสนอจะมีบทดำเนินเรื่องขึ้นต้นด้วยบาท 2 ก เสมอ แต่ถ้าหากจัดตามฉันทลักษณ์แบบเดิมจะทำให้แต่ละบทมีบาทขึ้นต้นสลับกันไปมาระหว่างบาท 2 ก และบาท 1 ข ดังตัวอย่างที่ 10 ซึ่งมาจากคร่าวสืบทของพระยาพรหมโวหารบทที่ 1 บทรอมณัต ซึ่งอุดม รุ่งเรืองศรี (2544: 57) ได้จัดไว้ตามฉันทลักษณ์เดิม แต่ผู้เขียนได้ปรับการสะกดให้เป็นการสะกดตามเสียง ดังนี้

ตัวอย่างที่ 10

1.6 เกยไต่อยู่กัน	ยินดีเชื่อมชอน	แฝงไฝ่อ้อม	ปิงปาว	1 ข
เปื้อนเมาสักจู้	เมาบ่าวเมาสาว	ต๋ามเนื่องแนวนาว	เกยแฝงไฝ่เฝ้า	2 ก
หล้างพร่องเขา	เมายาฝันเหล้า	ปี้้นเต้า	เมาลม	1 ข
1.7 กันกึดฮอดน้อง	แม่ปล้องแซนกล่ม	ปี้เมาลม	จุ่มงว้างดั่งบ้า	2 ก
ฟู่จ้ำส้าง	ปอลิมหลังหน้า	ครอบครวลิ้ม	ละไว้	3 ก

จากตัวอย่างข้างต้นจะเห็นว่าบทที่ 1.6 ที่อุดม รุ่งเรืองศรีจัดไว้มีบาทแรกขึ้นต้นด้วยบาท 1 ข ส่วนบทที่ 1.7 มีบาทแรกขึ้นต้นด้วยบาท 2 ก ซึ่งไม่มีความสม่ำเสมอ แต่หากจัดฉันทลักษณ์อย่างผู้เขียนเสนอก็จะทำให้บาทแรกของแต่ละบทขึ้นต้นด้วยบาท 2 ก อย่างสม่ำเสมอไปจนจบเรื่อง

3. เพื่อให้ฉันทลักษณ์คร่าวซอตรงกับความเป็นจริงเมื่อศิลปินนำไปขับเป็นทำนองเสนาะ

โดยปรกติแล้วบทประพันธ์ร้อยกรองชนิดต่าง ๆ มักจะสามารถขับเป็นทำนองได้ตั้งแต่บาทแรกของแต่ละบท แต่การเริ่มต้นคร่าวซอแต่ละบทด้วยบาท 1 ข ตามที่สิงฆะ วรรณสัยและคนอื่น ๆ กำหนดไว้นั้นไม่มีใครจะตรงกับการนำไปใช้ขับจริง เพราะผู้ขับหรือศิลปินจะเริ่มขับที่บาท 2 ก ตามฉันทลักษณ์ที่ผู้เขียนจัดไว้ เช่น ในคร่าวก้อม ซึ่งเป็นคร่าวซอขนาดสั้น มักใช้ในการเกี่ยวพาราสีกันระหว่างหนุ่มสาวชาวล้านนาในอดีต ก็จะเริ่มขับหรือจ้อยที่บาท 2 ก แทบทั้งสิ้น และมีคร่าวก้อมจำนวนไม่น้อยที่มีเฉพาะบาท 2 ก เท่านั้น ดังตัวอย่างที่ 11 และ 12 ข้างล่างนี้

ตัวอย่างที่ 11

คนใหญ่แล้ว	บ่ถ้ามาสอน	จีหัดแมงจอน	ไผสอนมันเดิน	2 ก
------------	------------	-------------	--------------	-----

ตัวอย่างที่ 12

เจ้าปู้ไ้	จักลาตัวหนี	จักผัดนาตี	หื้อน้องวันหน้า	2 ก
มันบ่เป็นหยัง	ป้อดาวสุณผ้า	หื้อกลับงว้ายมา	หาน้อง	3 ก

4. เพื่อแก้ไขปัญหาลักษณะคร่าวซอที่มีบางบาทหายไป

ไพฑูรย์ ดอกบัวแก้ว (2533) พบปัญหาว่าเมื่อจัดฉันทลักษณ์คร่าวซอเจ้าเจ็ดตนตามแผนผังฉันทลักษณ์ของสังขะ วรรณสัยและคนอื่น ๆ แล้ว ทำให้ดูเหมือนว่ามีคร่าวบางบาทหายไป ดังไพฑูรย์ ดอกบัวแก้วได้อธิบายไว้ว่า

“อย่างไรก็ตามกวีนิพนธ์บางบท โดยเฉพาะตอนกลางเรื่องมักจะขาดหายไปเป็นบางบท บางวรรค ซึ่งอาจจะเกิดจากการคัดลอกที่ผิดพลาดก็เป็นได้ โดยในส่วนที่ขาดหายไปนั้น ผู้ปริวรรตได้ทำเครื่องหมาย จดจุดจุด (.....) ไว้ให้เป็นที่สังเกต” (ไพฑูรย์ ดอกบัวแก้ว, 2533: ค)

ยกตัวอย่างจากคร่าวซอเจ้าเจ็ดตนบางตอนที่ไพฑูรย์พบปัญหาข้างต้นดังตัวอย่างที่ 13 ต่อไปนี้

ตัวอย่างที่ 13

139. หาลิบเอ็ดตัว	ปลายหันแมนตัด	ยกขึ้นตั้ง	เมืองปิงค์	2 ก
เหตุแขวนนพ๊ะ	บ่มีหื้ออะลึง	จำบ้านเมืองปิงค์	บุญศีลวอดเลียง	1 ข
.....				
140. ฝูงบุตดำ	ธิดาลูกเลียง	ลวดบัววอดเลียง	เคียววงศ์	2 ก
เหตุนั้นและ	ไพร่ราชตังโขง	จิงมอเบเกนองค์	ถวายเป็นมอเบเจ้า	1 ข
.....				
141. ด้วยพระกุศล	หนหลังเตื่อมเข้า	หล้างเป็นเก้าแก่	เมืองปิงค์	2 ก
ด้วยบุญของตัว	จิงสมอะลึง	ไพร่เจ้าเมืองปิงค์	จวนกันพร้อมหน้า	1 ข
.....				

จากตัวอย่างที่ 13 ไพฑูรย์ ดอกบัวแก้วเห็นว่ามีคร่าวขอบบางบาทที่หายไปนั้น แท้จริงแล้วเป็นคร่าวขอที่บทดำเนินเรื่องจำนวนเพียง 2 บาท ดังที่ผู้เขียนเสนอในแผนผังที่ 10 และถ้าหากจัดฉันทลักษณ์ใหม่ตามที่คุณเขียนเสนอก็จะช่วยแก้ปัญหานี้ได้ดังที่ได้แสดงไว้แล้วในตัวอย่างที่ 9 ที่ผ่านมา และยังทำให้คร่าวขอมีความต่อเนื่องอีกด้วย

5. การพบคร่าวขอยุคเก่าบางเรื่องมีฉันทลักษณ์เช่นเดียวกับที่ผู้เขียนเสนอ

จากการที่ผู้เขียนได้สำรวจวรรณกรรมคร่าวขอยุคเก่าพบว่าคร่าวขอ บางเรื่องมีฉันทลักษณ์ตรงกับฉันทลักษณ์ที่ผู้เขียนเสนอทั้งบทขึ้นต้นและบทลงท้าย ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

5.1 บทขึ้นต้น

ผู้เขียนพบว่าวรรณกรรมคร่าวขอยุคเก่าบางเรื่องไม่ได้ขึ้นต้นด้วยบาท 1 ก ตามชนบ แต่ขึ้นต้นด้วยบาท 2 ก ตามแผนผังฉันทลักษณ์ในบทดำเนินเรื่องที่ผู้เขียนเสนอไว้ แสดงให้เห็นว่าบาท 2 ก น่าจะเป็นบาทเริ่มต้นของบทที่แท้จริง ในที่นี้จะยกตัวอย่าง บทขึ้นต้นของคร่าวดอยสุเทพ บทที่ 1 (ไพฑูรย์ ดอกบัวแก้ว, 2536: 1) แต่งเมื่อราว พ.ศ. 2416 ซึ่งขึ้นต้นด้วยบาท 2 ก ดังตัวอย่างที่ 14

ตัวอย่างที่ 14

บทขึ้นต้นคร่าวดอยสุเทพ บทที่ 1

เฉลยร่ำริ	พิทูลสากำร	ประหม่นวนาน	สาสนาก่ายเกล้า	2 ก
เตียวกล่อนกิด	หลอนผิตบาทเต้า	หวิดสำเนา	บ่ครบ	3 ก
ลีปะกล่อน	บรรกราบบน	หลอนขัดบาทเบื่อง	วาตา	1 ข

5.2 บทลงท้าย

ในคร่าวไปเรียกหนานยศบ้านกิ้ว แต่งโดยพระครูอุตรวงศ์ธาดา อดีตเจ้าอาวาสวัดหมื่นกาศ อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง เมื่อราว พ.ศ. 2480 พบว่า ท่านจบด้วยบาท 1 ข แล้วต่อด้วยโคลงสาม ไม่ได้จบด้วยบาท 3 ค ซึ่งเป็นบทลงท้าย ตามชนบ แสดงให้เห็นว่าบาท 1 ข น่าจะเป็นบาทสุดท้ายที่แท้จริงของคร่าวขอ ดังตัวอย่างที่ 15

ตัวอย่างที่ 15

บทดำเนินเรื่องบทสุดท้าย

อุปนาไว้	ยืนในวิหาร	เขาเล่าลืองาม	เหลือองค์ก่อนก็	2 ก
สล่าคนลือ	สีมือหนานดี	บ้านศรีเกิดใจ	จ้างเก้า	3 ก
ถ้าน้องนายหนาน	มีการยังเย้า	เจิญมาผ่อเหยี่ยม	วันทาน	1 ข

โคลงสาม

ได้พร้อมใจกันสร้างวิหาร ก็เสี่ยงเงินไปหลายบ่หน้อย
หมื่นสองปันใบเฟื้องร้อย จักเสี่ยงแถมอีกเต้าใดจา

สรุปได้ว่า บทขึ้นต้นและบทลงท้ายที่พบในครัวซองยุคเก่านี้ทำให้เชื่อว่าบาทเริ่มต้นของครัวซองคือบาท 2 ก และบาทสุดท้ายของครัวซองคือบาท 1 ข ส่วนการขึ้นต้นด้วยบาท 1 ก และลงท้ายด้วยบาท 1 ค นั้นน่าจะเป็นเพียงขนบนิยมในการแต่งครัวซองเท่านั้น ซึ่งจะมีหรือไม่มีก็ได้

บทสรุป

แผนผังฉันทลักษณ์ครัวซองที่ผู้เขียนเสนอสามารถสรุปได้ดังนี้

1. บทขึ้นต้น

แผนผังฉันทลักษณ์บทขึ้นต้นของครัวซองพบอยู่ 2 แบบ ดังนี้

1.1 บทขึ้นต้นแบบแรก บทขึ้นต้นแบบแรกมี 4 วรรคซึ่งเป็นแบบที่พบมากที่สุด แผนผังฉันทลักษณ์เป็นดังนี้ (ดูตัวอย่างที่ 6 และตัวอย่างที่ 8 ประกอบ)

(๐)๐๐๐⁺สามัญ ๐๐๐๐ ๗ ๐๐๐๐ ๕ ๐๐๐๐⁺

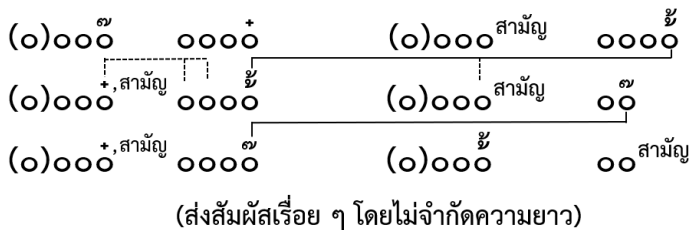
1.2 บทขึ้นต้นแบบที่สอง บทขึ้นต้นแบบที่สองมี 2 วรรค โดยเริ่มที่วรรคที่ 3 และวรรคที่ 4 แผนผังฉันทลักษณ์เป็นดังนี้ (ดูตัวอย่างที่ 7 ประกอบ)

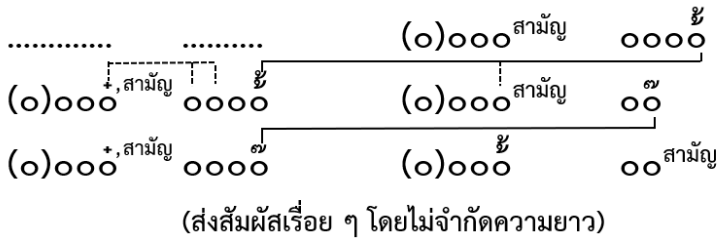
2. บทดำเนินเรื่อง

แผนผังฉันทลักษณ์บทดำเนินเรื่องของคร่าวซอพบอยู่ 3 แบบ ดังนี้

2.1 บทดำเนินเรื่องแบบแรก บทดำเนินเรื่องแบบแรกมี 3 บาท บาทละ 4 วรรค รวมแล้วมีจำนวนวรรคทั้งหมด 12 วรรค แต่ละวรรคจะมี 4 คำหรือ 3 คำก็ได้ ยกเว้นวรรคที่ 8 และวรรคที่ 12 ที่มีเพียง 2 คำ บทดำเนินเรื่องแบบนี้เป็นแบบที่พบมากที่สุด แผนผังฉันทลักษณ์เป็นดังนี้ (ดูตัวอย่างที่ 6 และตัวอย่างที่ 7 ประกอบ)

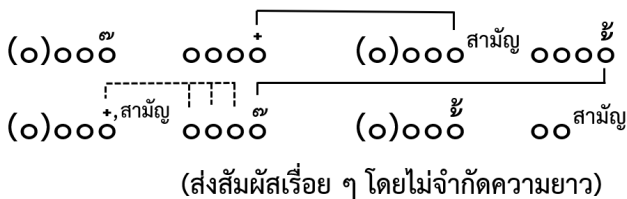

2.2 บทดำเนินเรื่องแบบที่สอง บทดำเนินเรื่องแบบที่สองมี 3 บาท บาทแรกมี 2 วรรค คือ วรรคที่ 3 และ 4 ส่วนบาทที่ 2 และบาทที่ 3 มีบาทละ 4 วรรค รวมแล้วมีจำนวนวรรคทั้งหมด 10 วรรค แต่ละวรรคมี 4 คำหรือ 3 คำก็ได้ ยกเว้นวรรคที่ 8 และวรรคที่ 12 ที่มีเพียง 2 คำ แผนผังฉันทลักษณ์เป็นดังนี้ (ดูตัวอย่างที่ 8 ประกอบ)

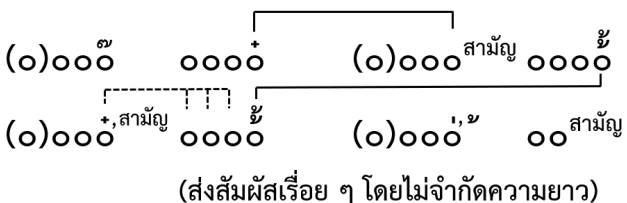

2.3 บทดำเนินเรื่องแบบที่สาม บทดำเนินเรื่องแบบที่สามมี 2 บาท บาทละ 4 วรรค รวมแล้วมีจำนวนวรรคทั้งหมด 8 วรรค แต่ละวรรคมี 4 คำหรือ 3 คำ ก็ได้ ยกเว้นวรรคที่ 8 มีเพียง 2 คำ บทดำเนินเรื่องแบบที่สามมี 2 รูปแบบย่อย แผนผังฉันทลักษณ์เป็นดังนี้ (ดูตัวอย่างที่ 9 ประกอบ)

2.3.1 บทดำเนินเรื่องแบบที่สาม รูปแบบย่อยที่ 1 (ดูตัวอย่างที่ 9 บทที่ 140 ประกอบ)

2.3.2 บทดำเนินเรื่องแบบที่สาม รูปแบบย่อยที่ 2 (ดูตัวอย่างที่ 9 บทที่ 141 ประกอบ)

3. บทลงท้าย บทลงท้ายของคร่าวขอพบเพียงแบบเดียว คือ มี 1 บาท จำนวน 4 ววรรค แต่ละววรรคมี 4 คำหรือ 3 คำก็ได้ ยกเว้นววรรคสุดท้ายมีเพียง 2 คำ และ บทจบของคร่าวขอส่วนใหญ่นิยมตามด้วยสร้อยความ แผนผังฉันทลักษณ์เป็นดังนี้ (ดูตัวอย่างที่ 6 ประกอบ)

(๐)๐๐๐ สามัญ ๐๐๐๐^๕ (๐)๐๐๐^๕ ๐๐ สามัญ
สร้อยความ

เนื่องจากการสำรวจจากคร่าวขอยุคเก่าบางเรื่องพบว่าคร่าวขออาจจะไม่มีบทขึ้นต้นหรือบทลงท้ายก็ได้ และยังพบว่าคร่าวขอยุคเก่านิยมปิดท้ายด้วยโคลงสองหรือโคลงสามซึ่งไม่เป็นที่นิยมของผู้แต่งคร่าวขอในยุคปัจจุบันเท่าใดนัก

กล่าวโดยสรุป แผนผังฉันทลักษณ์คร่าวขอที่ผู้เขียนเสนอแตกต่างไปจากแผนผังฉันทลักษณ์ที่เคยมีผู้ไว้ ดังนี้ เดิมมีผู้เสนอว่าแผนผังฉันทลักษณ์คร่าวขอในบทขึ้นต้นมี 3 บาท บทดำเนินเรื่องมี 3 บาท และบทลงท้ายมี 2 บาท ผู้เขียนได้เสนอว่าแผนผังฉันทลักษณ์คร่าวขอในบทขึ้นต้นมี 1 บาท บทดำเนินเรื่องมี 3 บาทหรืออาจมีเพียง 2 บาทก็ได้ และบทลงท้ายมี 1 บาท ทั้งนี้เหตุผลสนับสนุนในการจัดแผนผังฉันทลักษณ์ของคร่าวขอแบบที่เสนออยู่ 5 ประการ ได้แก่ เพื่อให้แผนผังฉันทลักษณ์คร่าวขอมีความกระชับและไม่ซ้ำซ้อน เพื่อให้บทขึ้นต้นในแผนผังฉันทลักษณ์คร่าวขอมีความสม่ำเสมอ เพื่อให้ฉันทลักษณ์คร่าวขอตรงกับความเป็นจริงเมื่อศิลปินนำไปขับเป็นทำนองเสนาะ เพื่อแก้ไขปัญหฉันทลักษณ์คร่าวขอที่มีบางบาทหายไป และการพบคร่าวขอยุคเก่าบางเรื่องมีฉันทลักษณ์เช่นเดียวกับที่ผู้เขียนเสนอ

กิตติกรรมประกาศ

เนื่องในปีพ.ศ. 2562 เป็นวาระครบ 99 ปีแห่งชาตกาลของอาจารย์สิงหะวรรณสัย ผู้เขียนขออุทิศคุณความดีทั้งหมดที่พึงมีจากบทความนี้แด่อาจารย์สิงหะผู้เป็นปราชญ์ด้านภาษาและวรรณคดีล้านนาแห่งยุค ท่านเป็นผู้กำหนดแผนผังฉันทลักษณ์คร่าวขอขึ้น

เป็นคนแรก ส่งผลให้การศึกษาคร่าวขอทั้งด้านการอ่านและการประพันธ์มีความสะดวก รวดเร็วกว่าสมัยโบราณมาก และยังมีส่วนช่วยอนุรักษ์คร่าวขอให้แพร่หลายมาจนถึง ปัจจุบัน

เอกสารอ้างอิง

- กำธร จินดาหลวง. (2527). *แผนผังการเขียนคำว. ม.ป.ท.* (แผ่นพับอภิธานการจาก ห้างขายยาตราสับประรด)
- คำคง สุระวงศ์. (2534). *ดวงเมือง วันสร้างเมืองเชียงใหม่ ประวัติพระยาพรหมโวหาร. ม.ป.ท.*
- ฉัตรยุพา สวัสดิพงษ์. (2517). *คำวขอเรื่องเจ้าสุวัตร นางบัวคำ. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.*
- ทรงศักดิ์ ปรางค์วัฒนากุล. (2532). *การศึกษาเปรียบเทียบคำอุ้บ่าอุ้สาล้านนาและผญา เกี่ยวอีสาน. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.*
- ทรงศักดิ์ ปรางค์วัฒนากุล. (2555). *วรรณกรรมท้องถิ่นเปรียบเทียบ. เชียงใหม่: สาขาวิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.*
- ประคอง นิมมานเหมินท์. (2509). *ลักษณะวรรณกรรมภาคเหนือ. วิทยานิพนธ์อักษร ศาสตร์มหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.*
- ไพฑูรย์ ดอกบัวแก้ว. (2533). *กวีนิพนธ์ล้านนา โคลงคำวริ้วถ้อยเมืองพิงค์ คำวขอเจ้า เจ็ดตน. เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.*
- ไพฑูรย์ ดอกบัวแก้ว. (2536). *คร่าวดอยสุเทพและคร่าวขอสร้างถนนในเมืองเชียงใหม่. เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.*
- มณี พยอมยงค์. (2514). *ประวัติและวรรณคดีล้านนาไทย. เชียงใหม่: มูลนิธิศาสตราจารย์ ดร.หม่อมหลวงตุ้ย ชุมสาย.*
- สนั่น ธรรมธิ. (2550). *โคลงดอยสุเทพ. เชียงใหม่: โรงพิมพ์แสงศิลป์.*
- สิงพะ วรรณสัย. (2518). *ตำราเรียนอักขระล้านนาไทย. เชียงใหม่: ภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.*
- เสน่ห์ บุณยรักษ์. (2517). *วรรณกรรมคำวของภาคเหนือ. วิทยานิพนธ์ครุศาสตร์ มหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.*

เสถียร ฉายเสนา. (2541). *คำวพระยาพรหม : เพชรน้ำเอกแห่งวรรณกรรมล้านนาของพระยาพรหมโวหาร กวีเอกแห่งล้านนาไทย พ.ศ. 2345-2430*. กรุงเทพฯ: ห.จ.ก. เจริญรัฐการพิมพ์.

หทัยวรรณ ไชยะกุล. (2558). *ฉันทลักษณ์ล้านนา*. เชียงใหม่: คนเมืองการพิมพ์.

อดุลสีลภิตติ์, พระครู. (2551). *โลกนี้ดีคำคำว*. เชียงใหม่: ฌัฐพลการพิมพ์.

อรุณ วงศ์รัตน์และสิงหะ วรรณสัย. (2511). *คำวขอนิราศบางกอกและหลักเกณฑ์การแต่งคำว*. เชียงใหม่: คนเมืองการพิมพ์.

อุดม รุ่งเรืองศรี. (2516). *วรรณกรรมล้านนาไทยเรื่องหงส์หินของเจ้าสุริยวงศ. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย*.

อุดม รุ่งเรืองศรี. (2524). *กำสรวลพระยาพรหมฯ (คร่าวสี่บทและคำจ่มของพระยาพรหมโวหาร)*. เชียงใหม่: ภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

อุดม รุ่งเรืองศรี. (2528). *งานวิจัยเรื่องการใช้ศัพท์ภาษาไทยกลางในคร่าวขอเรื่องพระอภัยมณี ของพระยาพรหมโวหาร*. เชียงใหม่: ภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

อุดม รุ่งเรืองศรี. (2545). *เวสสันดรชาดก ฉบับไม้ไผ่แจ้เขียวแดง*. กรุงเทพฯ: โสภะเขียนสืบสานภูมิปัญญาล้านนา.

อุดม รุ่งเรืองศรี. (2547ก). *คร่าวสี่บทและคำจ่มของพระยาพรหมโวหาร*. เชียงใหม่: ภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

อุดม รุ่งเรืองศรี, ผู้รวบรวม. (2547ข). *พจนานุกรมล้านนา-ไทย ฉบับแม่ฟ้าหลวง*. เชียงใหม่: ภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

ต้นฉบับตัวเขียน

“คร่าวไปเรียกหนานยศบ้านกิ้ว.” สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. พัชสา. อักษรธรรมล้านนา. ภาษาล้านนา. จ.ศ. 1301 (พ.ศ. 2480). หมายเลข 81 066 07 012-012.